

। अर्हं ।

। ज्ञान–क्रियाभ्यां मोक्षः ।

શ્રીશ્રમણક્રિયાસૂત્રસન્દર્ભઃ

શ્રી શ્રમણ ક્રિયા સૂત્ર સંદર્ભઃ

卐

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય સંઘસ્થવિર પ્રશાન્ત તપોમૂર્તિ આચાર્ય મહારાજ **શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજીની** આજ્ઞાવર્તિની સ્વ૦ સાધ્વીજી **શ્રીતારાશ્રીજીના સ્મરણાર્થે ભેટ.**

卐

પ્રથમ આવૃત્તિ, નકલ ૧૦૦૦

પ્રકાશક –

શાહ શાન્તિલાલ ચુનિલાલ.

ઠે. માંડવીની પોળ, સુરદાસ શેઠની પોળ,

અમદાવાદ.

આર્થિક સહાયકોની નામાવલી.

૨૦૦ ઢાલની પોળ જ્ઞાનખાતું અમદાવાદ
૨૦૦ ચંદ્રાવતી બ્હેન પાટણ
બોરસદ
૧૦૧ અંબાલાલ અમૃતલાલ
૫૧ મણીલાલ ચુનીલાલ
૧૫૭ ભિન્ન ભિન્ન શ્રાવકો તરફથી
૫૦ જલાલપુર શ્રી સંઘ તરફથી
સુરત
૧૦૧ મગનલાલ નવલચંદ ઝવેરી
૧૦૧ અશ્વિનીકુમાર મહેતા
૫૧ ઝવેરચંદ ફકીરચંદ ભાગોળીયા
૫૧ નાનુભાઈ લાકડાવાળા
૧૫ કેસરીચંદ મોહનલાલ ,,
૧૫ સીતાબ્હેન હિંમતલાલ ,,
૫૧ છોટુભાઈ પ્રેમચંદ ખંગડીવાળા
૫૧ મગનભાઈ પ્રેમચંદ ,,
૫૧ સુરચંદ ડાહ્યાભાઇ ,,
૩૦ દેશાઇપોળ શ્રાવિકાઓ તરફથી
૨૫ મોહનલાલ મગનલાલ સુખડીયા
૨૫ દયાળચંદ ફુલચંદ
૨૫ તારાબ્હેન ઓશવાળ મહોલ્લો
૧૦ બાપુભાઈ બાલુભાઈ સરકાર
૧૧ પ્રકાશચંદ્ર મણીલાલ (પુષ્પાવતી)
૧૯ દીપચંદ લલ્લુભાઈ તાસવાળા
૧૫ ચીનુભાઈ હિંમતલાલ સગરામપુરા
૧૫ માણેકલાલ ઝવેરચંદ હા. હીરાભાઈ
૧૫ કેસરીચંદ રૂપચંદ
૧૨ કુમુદબ્હેન મગનલાલ
૧૧ હીરાકોર દીપચંદ
૧૧ સુશીલાબ્હેન નેમચંદ
૧૧ મોહનલાલ ડાહ્યાભાઈ
૧૧ માણેકચંદ મોતીચંદ ઝવેરી
૧૧ ઉત્તમલાલ કલ્યાણચંદ ,,
૧૧ સુભદ્રાબ્હેન ગુલાબચંદ ,,
૧૧ વીરમતીબ્હેન દીપચંદ
૨૫ કાલીદાસ મંછુભાઈ-બારડોલી
૨૫ કંચનબ્હેન પ્રેમચંદ-રાંદેર
૬૦ કીલાચંદ રવચંદ-છોટાઉદેપુર
૩૦ અમૃતલાલ ગોરધનદાસ ,,
૫૧ ભુરાભાઈ ડાહ્યાભાઈ-વાલોડ
૨૫ શાન્તિલાલ પાનાચંદ છાણી
૪૦ ભિન્ન ભિન્ન ગામના આઠ શ્રાવકો.
૭ એક ભાઇ તરફથી શુભખાતાના.
૧૧ જીવણલાલ ચુનીલાલ-ડભાસી

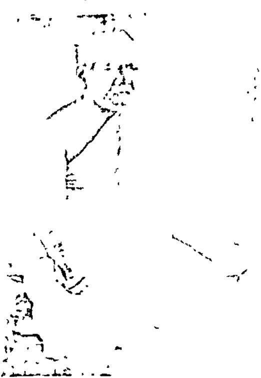
મુદ્રક : જીવણલાલ પુરૂષોત્તમદાસ પટેલ : ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય
રીચીરોડ, પુલ પાસે, અમદાવાદ.

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય શાન્તતપોમૂર્તિ
સંઘસ્થવિર શતાધિકવર્ષાયુઃ

આ. શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ

તમૂ ન સ્વ. આચાર્ય મહારાજ

પૂ. શ્રી વિજયમેઘ સૂરીશ્વરજી મહારાજ

શ્રી વિજય મનોહરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રાક્ કથન.

'જ્ઞાન-ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ' આત્માનો અનાદિ દુઃખોમાંથી છૂટકારો સમજપૂર્વકનાં કર્તવ્યો કરવાથી થાય છે. એવો શ્રીજિનેશ્વરદેવોનો ઉપદેશ છે અને એ કર્તવ્યોનું સ્વરૂપ પણ તેઓએ સમજાવ્યું છે. તેને સમજીને જીવનને કર્તવ્ય-પરાયણ બનાવવું એ દુઃખોમાંથી છૂટવાનો સાચો ઉપાય છે.

આ કર્તવ્યરૂપ પુરૂષાર્થ બે પ્રકારનો છે. એક જડ સામગ્રી દ્વારા થતો બાહ્ય અને બીજો ચૈતન્ય (આત્મગુણો) દ્વારા થતો અભ્યન્તર. જ્ઞાનીઓએ 'જ્ઞાન અને ક્રિયા' બેના સંયુક્ત પુરૂષાર્થથી મોક્ષ થાય એમ કહ્યું છે, તેમાં જ્ઞાન ચૈતન્યરૂપ છે અને ક્રિયા સ્વરૂપે જડ છે.

સંસારી છદ્મસ્થ જીવો સઘળા ય જડના (કર્મના) સંયોગવાળા છે. માટે મૂળસ્વરૂપને પ્રગટાવવા જડ સ્વરૂપ ક્રિયા પણ તેઓને આવશ્યક છે. કારણ કે તત્ત્વદૃષ્ટિએ તો જડ ચૈતન્યને કે ચૈતન્ય જડને કંઈ કરી શકતું નથી, કિન્તુ જડક્રિયાથી જડનું બન્ધન તોડી શકાય છે અને જ્ઞાનાદિ ચૈતન્યથી આત્માનું જ્ઞાનાદિ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ કરી શકાય છે. એમ બે કાર્યો સાથે થાય છે. વસ્તુતઃ જડથી મુક્તિ સાથે ચૈતન્યનું પૂર્ણ પ્રગટીકરણ, અથવા ચૈતન્યના સમ્પૂર્ણ પ્રગટીકરણ સાથે જડથી સર્વથા મુક્તિ, એ જ મોક્ષ છે. એકલી જડની મુક્તિ કે એકલો ચૈતન્યનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી. જેમ દિવસની સમાપ્તિ એ જ રાત્રી, અને રાત્રીનો પ્રારમ્ભ એ જ દિવસની સમાપ્તિ છે, તેમ અને જડથી મુક્તિ એ જ ચૈતન્યનો પ્રાદુર્ભાવ અને ચૈત્યનનો પ્રાદુર્ભાવ એ જ જડથી મુક્તિ છે.

આટલું સમજ્યા પછી કેવળ જડક્રિયાનો આગ્રહ કે માત્ર જ્ઞાનનો પક્ષ ટકી શકતો નથી. પન્થ કાપવામાં પગ અને ચક્ષુ બેનો સહકાર આવશ્યક છે. પંગુ દેખવા છતાં અને અન્ધ ચાલવાની શક્તિવાળો છતાં એકલો ઇષ્ટ સ્થળે પહોંચી શકતો નથી, પરસ્પરના સહકારથી પહોંચી શકે છે, અહીં પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેના સહકારથી મુક્તિ-રૂપ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે.

એમ છતાં શાસ્ત્રમાં ક્રિયાની મહત્તા કરતાં જ્ઞાનની મહત્તા ઘણી બનાવેલી છે, જ્ઞાનને સૂર્ય સમાન અને ક્રિયાને ખજુઆ તુલ્ય કહી છે, તે પણ સત્ય છે. કિન્તુ તેમાં અપેક્ષા **જ્ઞાનના વિષયમાં જ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય ભલે હોય, તેથી ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય ઘટતું નથી, ક્રિયાના વિષયમાં ક્રિયાનું મહત્ત્વ જ્ઞાનના જેટલું જ છે.** માથાના મુગટની કિંમત ભલે ગમે તેટલી મોટી હોય પણ પગરખાંનું કામ મુગટ કદી કરી શકે નહિ, પાઘડીની કિંમત ભલે ગમે તેવી મોટી હોય પણ લંગોટનું (લજ્જા ઢાંકવાનું) કામ તે કરી શકે નહિ, કોડોની કિંમતનો હીરો પણ અટવીમાં લાગેલી સખ્ત તૃષા વખતે છીપાવનાર પાણીનું કામ કરી શકે નહિ, સૂર્ય તીવ્ર અન્ધકારનો નાશક છતાં ભોંયરાના અન્ધકારને ટાળ-નાર દીપકનું કાર્ય તે કરી શકે નહિ, તેમ જ્ઞાન પણ ગમે તેટલું સમર્થ છતાં કર્મોને (જડને) નાશ કરનારી ક્રિયાની ખોટ પૂરી શકે નહિ. હા, ક્રિયાના સહકારથી જ્ઞાન આત્મ-સ્વરૂપને પ્રગટાવી શકે, પણ એમ તો જ્ઞાનના સહકારથી ક્રિયા પણ જડનાં બન્ધનોનો સમૂળ નાશ કરી જ શકે છે.

એમ વિચારતાં સમજાશે કે જ્ઞાન કરતાં ક્રિયાનું સ્થાન જરાય ઉતરતું નથી, એ ઉપરાંત **ક્રિયા જ્ઞાનની જેમ ભાડે મળતી નથી.** જ્ઞાન તો બીજાનું પણ કામ લાગે છે, ક્રિયા એકની કરેલી બીજાને ઉપકાર કરતી નથી. વળી માતાની જેમ જ્ઞાનને પ્રગટ કરનાર, શુદ્ધ કરનાર, રક્ષણ કરનાર, કે વૃદ્ધિ પમાડનાર, **ક્રિયાને જ્ઞાનની માતા તુલ્ય પણ કહી શકાય.** માટે જ સમિતિ ગુપ્તિને પ્રવચન માતા કહી છે. સમર્થ તત્ત્વવેત્તા (ચૌદ પૂર્વધરો) પણ ક્રિયાને અખણ્ડ આરાધે છે. બીજી વાત એ પણ છે કે જ્ઞાનથી દેવ-ગુરૂ કે ધર્મ એ ઉપકારીઓની ઓળખાણ થાય છે, આત્માનાં જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર જેવાં અમૂલ્ય રત્નોની પીછાણ થાય છે, પણ એ ઉપકારીઓની કે જ્ઞાનાદિ રત્નોની પ્રાપ્તિ તો ક્રિયા વિના થતી નથી. તે ઉપરાન્ત જ્ઞાન બીજા સામાન્ય જીવોને અદૃશ્ય-પરોક્ષ હોવાથી માત્ર તે આત્માને જ ઉપકાર કરે છે અને ક્રિયા અન્યને પણ પ્રત્યક્ષ હોવાથી સ્વ-પર ઉપકારક છે. અહીં કોઈ કહે કે જ્ઞાન પરને ઉપકાર કરે જ છે, તો સમજવું જોઇએ કે તે ઉપકાર ઉપદેશ દ્વારા કરે છે; સ્વતંત્ર રીતે નહિ, અને એ જ્ઞાનનો ઉપદેશ પણ એક ક્રિયા છે, માટે ક્રિયા દ્વારા જ્ઞાન ભલે પરને ઉપકારક હોય, સ્વતંત્રતયા નહિ, જ્યારે ક્રિયા તો બાહ્ય પ્રવૃત્તિરૂપ હોવાથી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેથી તેને જોઇને પણ યોગ્ય જીવો અનુમોદના-પ્રશંસા વિગેરે કરીને લાભ મેળવી શકે છે. આ સિવાય પણ ક્રિયાની મહત્તા અનેક પ્રકારે ભિન્ન ભિન્ન યુક્તિઓથી સમજી શકાય તેમ છે, પણ અહીં આટલું જ જણાવવું બસ છે.

ક્રિયાનું આવું (આટલું) મહત્ત્વ હોવા છતાં એથી જ્ઞાનનું મહત્ત્વ અંશે ય ઓછું માનવાનું નથી. 'જ્ઞાની એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં જે કર્મો ખપાવી શકે છે, તેટલાં કર્મો અજ્ઞાની ક્રોડ પૂર્વ વર્ષો સુધી આકરી ક્રિયા કરવા છતાં ખપાવી શકતો નથી' એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલું છે તે તદ્દન સત્ય છે. છતાં એ સમજવવું જરૂરી છે કે—ક્રિયાનાં કષ્ટોથી ગભરાઈ ઉઠેલા જેઓ ક્રિયાની વજૂદ સ્વીકારતા નથી, કેવળજ્ઞાનની જ વાતો કરી જૈનશાસનના સ્યાદ્વાદને તોડી અજ્ઞાન ભોળા વર્ગને ક્રિયા પ્રત્યે અનાદર થાય તેવો એકાન્તિક–મિથ્યામાર્ગનો આશ્રય કરે છે, તેઓ સ્વ-પરને મોટો અન્યાય કરી રહ્યા છે.

આ ગ્રન્થમાં શ્રમણક્રિયાનાં સૂત્રોનો સંગ્રહ છે અને તે ક્રિયા સાધુ-સાધ્વીના અનુષ્ઠાન રૂપ છે. ઉપરની દૃષ્ટિકોણથી વાચકો સમજશે કે અનુષ્ઠાન આત્મિક વિકાસ માટે એક આવશ્યક કર્તવ્ય છે, માટે તેના સૂત્રો, અર્થ, કે અનુષ્ઠાન સંબન્ધી વિશેષ માહિતી જેમાં છે તે આ પુસ્તક પણ સામાન્ય છતાં વિશેષ ઉપકારક છે.

લૌકિક કે લોકોત્તરક્રિયા–અનુષ્ઠાનો તો સુખનો અર્થી જીવ એક યા બીજા રૂપમાં કરતો આવ્યો છે, કરે છે અને યથાર્થ સુખની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી કરશે પણ ખરો! એથી અહીં ક્રિયાના કર્તવ્યપણાને અંગે બહુ જણાવવા કરતાં ક્રિયાની સમજણ, વિધિ અને શ્રદ્ધાને અંગે જણાવવું વિશેષ જરૂરી લાગવાથી આ પુસ્તકમાં તેને અંગે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને અહીં પણ કંઈક જણાવવું ઉચિત લેખાશે.

બહુધા અજ્ઞાની જીવનો સ્વભાવ 'ગાડરીયા પ્રવાહ'

જેવો છે, એકનું દેખીને બીજો, બીજાનું દેખી ત્રીજો, એમ દેખાદેખી પ્રવાહ ચાલતો હોય છે. તેના રહસ્યને સમજવાની રૂચિ કે પ્રયત્ન કરનારા જીવો ઓછા હોય છે. આથી તેઓ ક્રિયાનાં કષ્ટો ઉઠાવવા છતાં તેના સાચા ફળથી વંચિત રહે છે અને કોઈવાર વિપરીત પરિણામ પણ લાવે છે. આ વિષયમાં બાળ જીવો પણ સમજે તેવાં દૃષ્ટાન્તોથી ભવ્ય આત્માઓને ક્રિયાનો આદર, વિધિનો આદર અને શ્રદ્ધાને પ્રગટાવવા પૂર્વ પુરૂષોએ ઘણા પ્રયત્નો કર્યા છે, એથી અહીં એ સંબંધી કંઈ કહેવાની જરૂર નથી.

બાલ્ય કાળમાં માતૃમુખી જીવન ભલે ઉપકારી હોય, પણ જીવનભર માતૃમુખ રહેનારો મૂર્ખ ગણાય છે, ગાડરના જીવનમાં અન્ધના અનુકરણ જેવી ગાડર પદ્ધત્તિ ભલે ઉપકારક હોય પણ માનવ જીવનના છેડા સુધી એવું જીવાય તો જીવન નિષ્ફળ પ્રાયઃ નીવડે. તેમ અહીં પણ જે જે વિષયનો બોધ ન હોય કે મેળવી શકાય તેમ ન હોય તે વિષયમાં અજ્ઞાની જીવ બીજા જ્ઞાનીનું અનુકરણ ભલે કરે, પણ જ્ઞાનના અનાદરથી અન્ધ અનુકરણ જેવું અનુષ્ઠાન કરે તો તે હિતાવહ નથી. માટે દરેક અનુષ્ઠાન સમજપૂર્વકનું હોવું જોઇએ. હા, આવી સમજ હોવા છતાં ય વિનય કરવા રૂપે ઉપકારીઓની આજ્ઞાને આધીન બની તેઓનું કહ્યું કરવું એ ઉત્તમ સાધુનું કર્તવ્ય છે, પણ સમજ્યા વિના જ કર્યા કરવું તે યોગ્ય મનાતું નથી.

બીજી વાત એ છે કે ક્રિયા જેમ પ્રત્યક્ષ હોવાથી સ્વ-પર ઉપકાર કરે છે તેમ જો તે અયોગ્ય હોય તો સ્વ-

પર અપકાર પણ કરે છે. માટે જ ક્રિયાના વિધિને અખણ્ડ સાચવવો જરૂરી છે. શ્રીવીતરાગ કથિત આત્મહિતનાં અનુષ્ઠાનોને મનસ્વીપણે જે જેમ ફાવે તેમ કરે તેને જ્ઞાનીઓએ વિરાધક કહ્યો છે, કારણ કે તેનું અનુકરણ કરતાં પરમ્પરાએ ક્રિયાનું મૂળરૂપ બદલાઈ જાય અને એમ અનવસ્થા ઉભી થાય, મિથ્યાત્વ પણ વધે અને જિનાજ્ઞાનો ભઙ્ગ પણ થાય. ઈત્યાદિ શાસનને-મોક્ષમાર્ગને ઘણો ધક્કો લાગે.

એ પણ સમજવાનું છે કે જ્ઞાનની જેમ ક્રિયા એ કોઈ એક વ્યક્તિનું ધન નથી, કિન્તુ ભવ્ય જીવોને મોક્ષનગર જવા માટેની મહાપુરૂષોએ બાંધેલી અને સાચવેલી સુન્દર સડક છે, સડક ઉપર ચાલવાનો અધિકાર હોય પણ તેને તોડવાનો કે મનસ્વી ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર કોઇને ન હોય, તેમ ક્રિયા–અનુષ્ઠાન આચરવાનો આત્માર્થી જીવને અધિકાર છે, કિન્તુ તેનો વિરોધ કે મનસ્વી ઉપયોગ કરવાનો કોઇને અધિકાર નથી. પૂર્વના મહર્ષિઓએ એવા પ્રસંગ ઉભા થતાં મનસ્વી–આગ્રહી આરાધકોની ઉપેક્ષા કરી છે, પણ વિધિને ધક્કો પહોંચવા દીધો નથી. હા, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને આશ્રિને ક્રિયામાં ફેરફાર કરવાનું વિધાન છે, પણ તે કોઈ એક વ્યક્તિ કે પક્ષને નહિ, શ્રમણસઙ્ઘ શાસનના અને આરાધક આત્માઓના હિતાહિતનો વિચાર કરી પ્રમાદાદિ શત્રુઓથી ભવ્યાત્માઓનું રક્ષણ થાય અને જિનકથિત અનુષ્ઠાનોના તેઓ આરાધક બની શકે એ રીતે તેમાં ફેરફાર કરી શકે છે. મનસ્વી ક્રિયાને કરનારાઓ અને તેમાં સહાય કરનારાઓ શાસનને કેવું અહિત કરે છે તે સમજાવવા માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું શ્રીકૃષ્ણજીની ભેરીનું દૃષ્ટાન્ત વિચારવા લાયક છે.

વિધિ અને સમજ હોવા છતાં શ્રદ્ધા (પક્ષ) ન હોય તો પણ ક્રિયા આત્મહિત કરી શકતી નથી, ક્રિયાનો વિધિ અને સમજ બે એવાં તત્ત્વો છે કે પ્રારમ્ભમાં શ્રદ્ધા વિના પણ વિધિ અને સમજપૂર્વક ક્રિયા કરનારને મિથ્યાત્વમોહનો ક્ષયોપશમ થાય છે તેથી ન હોય તે શ્રદ્ધા પણ પ્રગટે છે, એમ ક્રિયામાં શ્રદ્ધાને પ્રગટાવવાની અને પોષવાની પણ શક્તિ છે.

આટલી હકિકત સમજ્યા પછી આ ગ્રન્થ કેટલો ઉપકારી છે તે વાચક સ્વયં સમજી શકશે. આમાં વિધિ સાથે સામાન્ય હેતુઓ પણ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ટૂંકાણમાં દરેકના અર્થ પણ આપ્યા છે, કે જેના બળે આત્માર્થી જીવો સમજ, શ્રદ્ધા અને વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરી સ્વજીવનને સફળ કરી શકે. મુખ્યતયા બાળજીવોને ઉદ્દેશીને લખાએલો આ ગ્રન્થ તેઓને ઉપકારક થશે એવી આશા રાખવી અનુચિત નથી.

પુસ્તકમાં શ્રમણક્રિયાનાં સૂત્રો વિગેરેનો સંગ્રહ હોવાથી વિશેષતયા તે સાધુ–સાધ્વીને ઉપકારક છે, તો પણ ગૃહસ્થ ધર્મનો સમ્બન્ધ સાધુધર્મ સાથે હોવાથી તેને પણ ઉપકારક છે.

ગ્રન્થોક્ત વિષયો 'વિષયાનુક્રમ' જોવાથી સમજાય તેવા છે, એથી એનું વિવેચન કર્યું નથી. ગ્રન્થ લખવામાં 'ધર્મસંગ્રહ' ઉપરાન્ત બીજા પણ ઉપયોગી ગ્રન્થોનો આધાર લીધો છે, છતાં એમાં છદ્મસ્થપણાથી કે અનુપયોગથી જે કંઈ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ લખાયું હોય તેનો મિચ્છામિદુક્કડં દઈ ભવ્ય આત્માઓને આ ગ્રન્થનો યથાશક્ય ઉપયોગ કરવા વિનંતિ કરૂં છું. ઉપરાન્ત જે કંઈ ભૂલ દેખાય તે તેઓ લખી જણાવશે એવી આશા રાખું છું. –**સમ્પાદક.**

વિષય	પૃષ્ઠ
૩ પ્રતિલેખનાના બોલ.	૨૨૪
૪ સ્થાપનાચાર્યની પ્રતિલેખનાના બોલ.	,,
૫ ક્યા બોલ ક્યા અંગે બોલવા તેની સજ્ઝાય.	૨૨૫
૬ પ્રતિલેખનામાં રહસ્ય.	૨૨૭
૭ સવારની પ્રતિલેખનાનો વિધિ.	૨૨૮
૮ સાંજની ,, ,,	૨૩૦
૨ સવારે પાદોનપોરિસિ (છ ઘડી)નો વિધિ.	૨૩૧
૩ પચ્ચક્ખાણ પારવાનો વિધિ.	,,
૪ દશવૈકાલિક સૂત્રની સત્તર ગાથાઓ સાર્થ.	૨૩૩
૫ ગોચરીના દોષો (એષણા સમિતિ).	૨૪૨થી ૨૬૭
૧ સોળ ઉદ્ગમ દોષો તથા તેમાં અવિશોધિ કોટિ.	૨૪૮
૨ સોળ ઉત્પાદન દોષો.	૨૪૯
૩ ગ્રહણૈષણાના દશ દોષો.	૨૫૨
૨૦ પ્રકારના દાયકો.	૨૫૬
૪ શય્યાતરપિણ્ડનો નિષેધ.	૨૬૩
૫ રાજપિણ્ડનો નિષેધ.	૨૬૫
૬ ગ્રાસૈષણાના પાંચ દોષો.	,,
૬ ગોચરી આલોચવાનો વિધિ.	૨૬૭
૭ પ્રતિદિન સાતવાર ચૈત્યવન્દન.	૨૬૮
૮ પ્રતિદિન ચાર વાર સજ્ઝાય.	,,

પરિશિષ્ટ નં. ૨.

૧ ચરણસિત્તરી.	૨૬૯થી ૨૮૩
૧ મહાવ્રતોનું સ્વરૂપ.	,,

પરિશિષ્ટ નં. ૩

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૩	૨	मजमो	मंजमो
૨૩૭	૧૯	અગિનો	ગ્રાનો
૨૩૯	૪	વરમાંથી	ધરમાંથી
,,	૨૩	ભીતઓથી	ભીંતઓથી
,,	૨૪	વસ્રોની	વસ્ત્રોની
૨૪૩	૫-૯	ઔર્ચાદેથિક	ઔર્ધ્વદેહિક
૨૪૮	૨૩	સમ	સમા
૨૪૯	૧૯	માલ્મને	મોલ્મને
૨૫૦	૧૬	સતૂં	સેવાં
૨૬૦	૨૨	અદિત્	ગૃદિત્
૨૬૬	૧૧	દૂમ્ર	ધૂમ્ર
૨૬૮	૧૮	પાર્વે	પાર્વ
૨૬૭	૫	અભિમનિવેશ	સમ્મનિવેશ
૨૬૩	૨	પચ્ય	પથ્ય
૨૬૫	૫	ઘુંસરી	ધુંસરી
,,	૧૪	કે	કે
૨૯૬	૧૮	જનોએ	જૈનોએ
૩૦૬	૧૦	સમ્યકત્વ'ન	સમ્યક્ત્વવંત
૩૧૪	૧૮	જનો	જૈનો
૩૧૫	૧૩	प्राग	प्राग्
૩૧૮	૭	મમત્વ	મમત્વ
૩૨૦	૮	ક્યાં	ક્યાં
૩૨૫	૧૬	આ નથી	નથી
૩૨૯	૩	પ્રશ્ન	પ્રશ્ન-
૩૩૨	૧૪	સ્થાને-	સ્થાને શબ્દ
,,	૧૫	શબ્દ પૂઠ –	પૂઠ '
૩૩૨	૨૧	ધનિકા	ધનિકા '
૩૩૩	૨૨	પ્રવેશણાના	પવેસણાન
૩૩૪	૨	સાધુ	સાધુ .
૩૩૫	૨૦	સાધ્વીનું	સાધ્વીનું
૩૩૭	૩	પદ અને-	પદઆગળ
૩૩૮	૬	લઘુ, સાધ્વી એ-	લઘુ,સાધ્વીએ
३४२	४	पड़िग	पडिगं
,,	,,	जीट्ट	जिट्ट
३४३	४	सुंदग	सुंदरं
,,	५	उमलं	उम्मलं
३४५	२	कद्दमि	कद्दमि
३४६	५	आहागम	आहागम
३४६	२३	स्वाध	स्वाध
३४७	३	मयी	मयि
,,	६	निव्वियगिग	निव्वियगि
३४७	७	महाइ	मंडाइ
३४८	३	मुत्तं	मुत्तुं
३४८	७	मणिवं	मणिवं
३४९	३	माइणं	माइणं
३५०	२०	दुक्ख:	दुक्खं

પ. પૂ. ખાંતિશ્રીજી મહારાજના શિષ્યા
તપસ્વિની તારાશ્રીજી મહારાજ

જન્મ વિ. સં. ૧૯૪૪ આસો વદ ૦)) સુરત.

દિક્ષા વિ. સં. ૧૯૬૦ [illegible] સુદ ૧૧ સુરત.

સ્વર્ગવાસઃ-વિ. સં. ૨૦૧૨ ના માગશર સુદ ૧૪
(અમદાવાદ)

ॐ गुरुभ्यो नमो नमः ।

'તપોમૂર્તિ સાધ્વીજી શ્રીતારાશ્રીજી'

અથવા

'ચારિત્રધર્મનો મહિમા.'

અનાદિ સંસારમાં જીવ જન્મ-મરણાદિનાં અપાર દુઃખો સહન કરતો રહ્યો છે, તેનું મૂળ કારણ મોહ અને અજ્ઞાનની દુર્ઘટ આંધી છે, પરવસ્તુમાં મમત્વ અને આત્માનું અજ્ઞાન, એના યોગે સુખનો અર્થી પણ જીવ અસહ્ય યાતનાઓ સહવા છતાં, વિવિધ ઉપાયો કરવા છતાં, હજુ સુખી થયો નથી. એ સહુને સ્વાનુભવથી સમજાય તેવું છે.

આવી યાતનાઓમાં પસાર થતા જીવને નદીઘોળ-પાષાણના ન્યાયે કર્મો હલકાં પડતાં અને કાલ, ભવિતવ્યતા, વિગેરેનો પરિપાક થતાં, મમત્વ મંદ પડે છે, અજ્ઞાનની આંધી આછી થાય છે અને કંઈક સ્વાસ્થ્ય પ્રગટ થાય છે ત્યારે જ પોતાના સ્વરૂપનો, સાચા સુખનો અને તેના ઉપાયોનો આદર પ્રગટે છે.

અનાદિ જગતમાં સર્વદા દેવ-ગુરૂ અને ધર્મ રૂપ સામગ્રી તો વિદ્યમાન હોય છે, પણ જીવને તેની ઓળખ કે તેના પ્રત્યે સન્માન જાગતું નથી. કોઈવાર જાગે તો ટકતું નથી, ટકે તો પણ પુરૂષાર્થ કરી શકતો નથી, કરે તો પણ તે પૂર્ણ થતો નથી, મોહ અને અજ્ઞાનના સુભટો જેવા કામ-ક્રોધાદિ દુષ્ટ ભાવો વારંવાર તેને ચલાયમાન કરી સંસારમાં ભટકતો કરી દે છે. એમ અનંતો કાળ

પસાર કર્યો પછી કોઈ એવી પળનો પરિપાક થાય છે કે ત્યારે 'આત્મામાં દેવ-ગુરૂ અને ધર્મ ઉપર પ્રગટ થએલો રાગ, આદર, સન્માન, વિગેરે' મોક્ષરૂપી સુખ આપવામાં સમર્થ એવાં ધર્મવૃક્ષનાં બીજોનું વાવેતર અર્થાત્ પ્રગટીકરણ થાય છે. તે પછી પણ મોહના અને અજ્ઞાનના આંચકા લાગે છે, છતાં વવાએલાં બીજોના પરિણામે તેનું ચૈતન્ય જીવતું જાય છે. પરિણામે મોક્ષના અનન્ય સાધનરૂપ દેવ-ગુરૂ અને ધર્મ ઉપરનો તેનો રાગ વધતો જાય છે, એટલું જ નહિ, સંસારનો તે પ્રતિપક્ષી બને છે અને રાજ્યવૈભવ જેવાં કે દેવની ઋદ્ધિ જેવાં પણ જડસુખોમાં તેને ચેન પડતું નથી, લૌકિક દૃષ્ટિએ કષ્ટરૂપ દેખાતાં પણ ધર્મનાં કાર્યોમાં તેને આનંદનો અનુભવ થાય છે, અને સંસારનાં સર્વ જડસુખોમાં તેને કેવળ દુઃખ દુઃખ દેખાય છે. તે પછી તો તેને એ દુઃખોમાંથી છુટવાનો ઉપાય બતાવનારા શ્રીતીર્થંકરદેવો અને તે ઉપાયો કરવામાં સહાય કરનારા નિર્ગ્રન્થ ગુરૂઓ તરફ એવો આદર જાગે છે કે જગતમાં એના સિવાય બીજું કોઈ નિર્ભય સ્થળ એને જણાતું નથી. સંસારમાં સર્વત્ર દુઃખ દાવાનળ દેખે છે અને એનાથી ભય પામેલો પોતાને અશરણ અનાથ માને છે, એક માત્ર જગતવત્સલ શ્રીવીતરાગદેવ અને તેઓનું શાસન એ જ એને આધારરૂપે ઓળખાય છે, અને તેનું શરણું સ્વીકારી પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો ભવ્ય જીવ એની અખંડ સેવાથી પોતાનું સાચું, નિત્ય, અવિસંવાદી સુખ પામે છે.

આ સ્થિતિને પામતા પહેલાં પૂર્ણ પ્રયત્નરૂપે પણ

આત્મા કોઈ એવું અલૌકિક જીવન જીવે છે કે જે બીજાઓની આત્મસાધનામાં આલમ્બનરૂપ બને. એ કારણે કથાનુયોગમાં અનેક ઉત્તમ પુરૂષોનાં જીવન ચરિત્રો આલેખાયાં છે. વર્તમાનમાં પણ વિશિષ્ટ જીવન જીવનારા આત્માઓ પ્રત્યક્ષ આલમ્બનરૂપ છે. તેમાંના ચારિત્રની ઉત્તમ આરાધના કરનારા એક આત્માનું જીવન કંઈક માત્ર અહીં લખીએ તો તે અયોગ્ય નથી. કારણ કે એક તો તેઓનું જીવન વાંચનારને ચારિત્રના અલૌકિક બળનો ખ્યાલ આપે તેવું છે અને બીજું તેઓ અમારાં ઉપકારી હોવાથી તેઓની વારંવાર સ્મૃતિ કરવા દ્વારા અમો કંઈક કૃતજ્ઞતા અનુભવીએ છીએ. તેઓ હતાં અમારાં પરમઉપકારી ગુરૂણીજી **તપોમૂર્તિ સાધ્વીજી પૂ૦ શ્રીતારાશ્રીજી મહારાજ.** તેઓનું વર્ણન કરતાં પહેલાં તેઓશ્રીનાં ગુરૂણીજી **પૂજ્ય શ્રી ખાન્તિશ્રીજી મહારાજ**ની ટૂંકી જીવનચર્યા જણાવવી યોગ્ય ગણાય.

પૂજ્ય ગુરૂણીજી શ્રીખાન્તિશ્રીજી મહારાજ.

જન્મ—દક્ષિણ ગુજરાતમાં **સુરત** નામે મોટું શહેર છે, ત્યાં ધર્મનિષ્ઠ શ્રાવક **શ્રીરૂપચંદભાઇ**નાં ધર્મપત્ની શ્રા૦ શ્રીમણિકોરની કુક્ષિએ તેઓનો જન્મ વિ૦ સં૦ ૧૯૩૬ના વૈશાખ સુદ ૬ના દિવસે થયો હતો, તેઓનું નામ **પરસનબ્હેન** રાખ્યું હતું, તેઓને એક કેસરીચંદ અને બીજા મોતીચંદ, બે ભાઇઓ પણ હતા. બાલ્યકાળથી કુલીનતા વિગેરે ગુણોથી શોભતાં તેઓએ ગૃહસ્થાશ્રમને યોગ્ય તાલીમ લઈ વ્યવહારિક શિક્ષણ સાથે ધાર્મિક શિક્ષણદ્વારા પોતાના જીવનને કેળવ્યું હતું. યોગ્ય ઉમ્મર થતાં વાત્સલ્યભૂષિત

માતાપિતાએ 'પોતાની પુત્રી સંસારનાં સુખોથી આનન્દ ભોગવે' એ ઉદ્દેશથી શા નવલચંદ ઉદેચંદના સુપુત્ર મંછુભાઈ સાથે પરસનબ્હેનનું લગ્ન કર્યું, પણ તેઓને ક્યાં ખબર હતી કે પોતાની પુત્રીનું ભાવિ કેવું છે? લગ્ન થયા પછી તરત જ મંછુભાઈનું અવસાન થયું અને પરસનબ્હેનનો જીવનમાર્ગ બદલાયો. નિમિત્તોની કેવી ઘેરી અસર થાય છે? એક વખતે સંસારને સુખમય માનનારો પણ પ્રસંગને પામીને તીવ્ર વૈરાગી બની જાય છે, પરસનબ્હેન બુદ્ધિમાન હતાં ઉપભોગાન્તરાય કર્મના ઉદયને સમજી ગયાં, મેળવેલી કેળવણી કપરા સંયોગોમાં કોઇ અચિન્ત્ય ઉપકાર કરે છે, સંસારની અસારતા પ્રત્યક્ષ-અનુભવસિદ્ધ થઈ અને ત્યાગ-માર્ગનો આદર પ્રગટ્યો. તે સમયમાં સુરતમાં વિચરતા પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીસિદ્ધિવિજયજી (વર્તમાનનાં પૂ૦ સંઘ-સ્થવિર દાદા ગુરૂદેવ પૂ૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજય-સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી) ની વૈરાગ્યવાહિની ધર્મદેશના સાંભળતાં વૈરાગ્ય દૃઢ થયો અને વિવિધ પ્રયત્નોથી માતા-પિતાદિની અનુમતિ મેળવી મોટા ઓચ્છવપૂર્વક **વિ૦ સં૦ ૧૯૫૮ના વૈશાખ વદી** ૬ના મંગળ દિવસે તેઓશ્રીના હસ્તે દીક્ષા લઇ અમદાવાદવાળાં પૂ૦ સાધ્વીજી શ્રીવિજયશ્રીજી મહારાજનાં શિષ્યા **સાધ્વીજી શ્રીખાન્તિશ્રીજી** થયાં.

દીક્ષા પછી વિનય, વૈયાવચ્ચ સાથે સંસ્કૃતભાષાનો અભ્યાસ કર્યો અને ધાર્મિકજ્ઞાન પણ સારા પ્રમાણમાં મેળવી લીધું. એટલું જ નહિ પણ ૧૮ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયમાં તેઓએ ૭ અટ્ઠાઇઓ, સોળ ઉપવાસ, સિદ્ધિતપ, વાર્ષિકતપ,

વિગેરે નાનો-મોટો અનેક પ્રકારનો બાહ્યતપ પણ કર્યો. વિ. સં૦ ૧૯૬૦માં પૂ૦ અમારાં ગુરૂણીજીને દીક્ષા અપાવી. પોતાનાં ગુરૂણી વૃદ્ધ હોવાથી તેઓની વૈયાવચ્ચમાં ઘણો વખત તેઓ સુરતમાં જ રહ્યાં હતાં. સં૦ ૧૯૬૧માં શ્રીસિદ્ધગિરિજીની યાત્રાર્થે વિચર્યાં, પુનઃ સુરત આવ્યાં, વિ. સં. ૧૯૭૧માં પૂ૦ સા. શ્રીજયન્તીશ્રીજીને દીક્ષા અપાવી. ગુરૂણીજીની અંતિમ આરાધના સુધી સાથે રહ્યાં, પછી દમણ, બોઢાણ વિગેરે સુરત જીલ્લાનાં ગામોમાં ચોમાસાં કરી શ્રીસિદ્ધગિરિજી પધાર્યાં, ત્યાં પૂ૦ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીની નિશ્રામાં અનેક સાધુઓની આગમ વાચના ચાલુ હતી તે અરસામાં આઠ દિવસની સામાન્ય બીમારી ભોગવીને **વિ૦ સં૦ ૧૯૭૬ના જેઠ વદી ત્રીજ**ના દિવસે શ્રીઅરિહંતદેવના અને પરમપાવન ગિરિરાજ શ્રીશત્રુંજયના નામનો જાપ કરતાં **તેઓશ્રીએ નશ્વરદેહને છોડી પરલોક પ્રયાણ કર્યું.** અને આશ્રિતોને કાયમી વિરહ થયો. હવે અમારાં પૂ૦ ગુરૂણીજીનું કંઇક માત્ર વર્ણન કરીએ.

તપોમૂર્તિ પૂ૦ ગુરૂણીજી શ્રીતારાશ્રીજી.

જન્મ-સુરતબંદર કે જે પ્રાચીન શહેર છે, જૈન-ધર્મની જ્યોત ચીરકાલથી જ્યાં અનેક ભવ્ય આત્માઓને પ્રકાશ આપી રહી છે, અનેક જિનમન્દિરોથી વિભૂષિત અને પૂજ્ય ગુરૂવર્યોના વિહારથી પવિત્ર તે શહેરમાં કંસારા કુટુમ્બમાં વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિના ધર્માભિલાષી **શ્રીકુલચંદભાઇ નવલચંદ** નામે શ્રાવક હતા, તેઓને **શ્રીમોતીબ્હેન** અપરનામ **ઝીણીબાઇ** નામે કુલીન અને સદાચારી

પત્ની હતાં, તેઓને ત્રણ પુત્રો ઉપરાન્ત છ પુત્રીઓ હતાં, તે પૈકી **કસુમ્બેન** કે જેઓ અમારાં ભાવિ ગુરૂ થવાનાં હતાં તેઓનો જન્મ **વિ. સં. ૧૯૪૪ના આસો વદી ૦))** અર્થાત્ **દિવાળીના મંગળ દિવસે** થયો હતો. પૂર્વ જન્મના સુસંસ્કાર સાથે લઈ આવેલાં કસુમ્બેન જન્મથી જ ઓજસ્વી હતાં, તેમના જન્મ પછી તેમના કુટુમ્બમાં પણ પ્રતિદિન સુખસામગ્રી આદિ વધવા લાગ્યું. ખરેખર! આખા કુટુમ્બમાં પણ કોઈ એક આત્માનું પુણ્ય એવું વિશિષ્ટ હોય છે કે જેના બળે સઘળાય સ્વજનાદિ સુખ-સમ્પત્તિ ભોગવે છે. પુણ્યવાનના પુણ્યનું એ પ્રથમ ફળ છે. **ત્રણ વર્ષની ઉમ્મરમાં** કસુમ્બેન નિત્ય **શ્રીજિનેશ્વરદેવની પૂજા નિયમિત કરવા લાગ્યાં અને પાંચ વર્ષની ઉમ્મરે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરી દીધો.** બાલ્યકાળમાં પણ તેમનો જિનપૂજા, દર્શન, ગુરૂપ્રેમ અને ત્યાગ વિગેરે જોઈ લોકો આશ્ચર્યમુગ્ધ બનતા અને તેઓના પુણ્યની પ્રશંસા કરતા. શિષ્ટ લોકોમાં પ્રશંસા પાત્ર બનેલાં કસુમ્બેનનું જીવન જેમ જેમ ઉમ્મર વધી તેમ ધર્મના રાગથી રંગાતું રહ્યું અને રખે ભવિષ્યમાં આ રત્ન ચાલ્યું ન જાય એમ ભય પામેલાં હોય તેમ માતાપિતાએ તેઓનું ન્હાની ઉમ્મરમાં જ સુરતમાં વડાચૌટાના રહીશ શેઠ દેવચંદભાઈના સુપુત્ર નાથાભાઈ સાથે લગ્ન કરી દીધું. કસુમ્બેન બાલ્ય-કાળથી જ ચેતનાવંત હતાં. સારાસારનો વિવેક સહજ પ્રગટેલો હતો, દાક્ષિણ્યતાના સ્વભાવે લગ્નનો વિરોધ ન કરી શક્યાં પણ ભોગ મહારોગ છે, રોગ એક જ જન્મનો

નાશ કરે છે અને ભોગ અનેક જન્મોને બરબાદ કરે છે, વિગેરે સમજતાં હતાં. વૈરાગ્યથી રંગાએલાં હતાં એથી લગ્ન થવા છતાં **૧૪ વર્ષની નાની** ઉમ્મરમાં જ તેઓએ **જીવન પર્યન્તનું બ્રહ્મચર્ય સ્વીકારી લીધું. ભવિષ્યમાં બન્ધનો વધે નહિ તેની પહેલાંથી વાડ કરી લીધી.** બીજી બાજુ દીક્ષાની ભાવના પ્રગટ કરીને અનુમતિ મેળવવા ઉપાયો કરવા લાગ્યાં, પણ પિતૃપક્ષના અને શ્વસુરપક્ષના કુટુમ્બીઓ જાણે ઠગાયા હોય તેમ પ્રતિપક્ષી બન્યા. અનેક ઉપાયો કરવા છતાં અનુમતિ ન મળી ત્યારે ૧૯૯૦ના કાર્તિક માસમાં તેમણે પૂ૦ સાધ્વીજી મુક્તિશ્રીજીની નિશ્રામાં દીક્ષા માટે પ્રબળ ઉપાયો કર્યા, સ્વયં સાધુવેષ પહેરી લીધો, કુટુમ્બીઓએ તે ઉતરાવી દીધો, તો પણ ઘરમાં સાધુજીવન પાળતાં હોય તેમ 'સચિત્ત સ્પર્શનો પરિહાર' વિગેરે આકરા પરીષહો સહવા લાગ્યાં.

ખરેખર! **આત્મનિશ્ચય એક અલૌકિક બળ છે, તેની સામે દેવો પણ નમી પડે છે તો માનવનું** શું ગજું? આખરે **કસુબ્હેનની આ દૃઢતાએ કુટુમ્બીઓનાં હૃદય ભેદયાં** અને તેઓને દીક્ષા અપાવવા માટે સહુ સંમત થયા, જો કે કસુબ્હેનને **આ કસોટીમાંથી પસાર થતાં સહન કરવું પડયું, પણ તેથી ઉલટું તેઓનું સત્ત્વ વધ્યું, વૈરાગ્ય અગ્નિ પરીક્ષાથી** સોનાની જેમ **ઉજ્જવલ બન્યો.** એમ કહીએ તો ખોટું નથી કે એ રીતે તેઓને ભાવિ ચારિત્રજીવનને ઉજ્જવલ રીતે આરાધવાની ભૂમિકા તૈયાર થઈ. તેઓએ કતારગામમાં સ્વયં દીક્ષાની

તૈયારી કરી અને કુટુમ્બીઓ સન્માનપૂર્વક ત્યાંથી સુરત લઈ આવ્યા, ત્યાં મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષાનો ભવ્ય વરઘોડો ચઢાવીને પૂ૦ આચાર્યદેવ શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજીના પ્રથમ શિષ્ય પૂ૦ મુનિરાજ શ્રીરિદ્ધિવિજયજી મહારાજના હસ્તે **વિ૦ સં૦ ૧૯૯૦ના વૈશાખ સુદ ૧૧ના મંગળ દિવસે** ઉપર્યુક્ત **શ્રીક્ષાન્તિશ્રીજી મહારાજની** નિશ્રામાં દીક્ષા અપાવી, તેઓનાં શિષ્યા સા૦ **શ્રીતારાશ્રીજી** નામ રાખ્યું.

દીક્ષા આપવામાં આશીદાર બનેલા કુટુમ્બીઓએ તેઓનાં ગુરૂજીને એક રત્નની જેમ સોંપ્યાં અને તેનું રક્ષણ કરવા પૂર્વક સુંદર ચારિત્રની આરાધના માટે ભલામણ કરી તેઓને પણ કરવા યોગ્ય ભલાવણ કરી સર્વ કૃતાર્થ થયા. **મોહનો ઉદય પ્રાણીને પરાભવ કરે છે ત્યારે કુલીનતા, સૌજન્ય વિગેરે કેટલો ઉપકાર કરે છે તેનું આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાન્ત છે** એ કારણે જ શાસ્ત્રોમાં ઉત્તમ કુળ, જાતિ વિગેરેની ધર્મસામગ્રીમાં ગણત્રી કરી છે. **મોહના ઉદયે મનુષ્ય સંસારનો પક્ષ કરે છે તો પણ જનકુળ અને સુદેવ-ગુરૂ-ધર્મની ઉપાસનાથી તેનો વિવેક નાશ પામતો નથી.** આખરે સત્યને સ્વીકારી કૃતાર્થ બને છે.

બાલ્યકાળથી કમુબ્હેનનો ધર્મરાગ ઔપચારિક ન હતો પણ તથાવિધ મોહનીયકર્મની મન્દતાથી જાગેલા વૈરાગ્યપૂર્વકનો હતો એમ કહેવું અયુક્ત નથી, કારણ કે દીક્ષા લઈને જ માત્ર તે કૃતકૃત્ય થયાં નથી, પણ દીક્ષા તો આત્માની કેળવણી માટેની નિશાળ છે અને તેમાં રહીને

આત્માનો અનાદિ મેલ ઉતારવાની કળા સાધવાની છે, એમ તે સમજતાં હતાં, માટે દીક્ષા પછી પણ તેમણે કરેલો ઇન્દ્રિઓનો વિજય, નિરભિમાનતા, આકરો તપ, પરોપકાર પરાયણતા, દાક્ષિણ્યતા, વિગેરે ગુણો આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા કેળવ્યા હતા. તેનું ટૂંકું વર્ણન હવે કરીશું.

વિહાર, આરાધના, ચાતુર્માસ અને શિષ્યાઓ–ગૃહસ્થ જીવનમાં તેમણે વ્યવહારિક કેળવણી ઉપરાન્ત સાત વર્ષની નાની ઉમ્મરમાં જ પંચપ્રતિક્રમણ, નવસ્મરણ વિગેરે ધાર્મિક અભ્યાસ કરી લીધો હતો. **સાતમા વર્ષથી જ પ્રતિદિન સામાયિક, ઉભય ટાઇમ પ્રતિક્રમણ, દેવપૂજા, નવપદજીની શાશ્વતી ઓળી, જ્ઞાન પચ્ચમીનો તપ, દીવાળીપર્વના છટ્ઠની આરાધના શરૂ કરી હતી. દશમા વર્ષથી વીશસ્થાનક તપનો પ્રારંભ અને બાર વર્ષની ઉમ્મરે પ્રથમ અટ્ઠાઇનો મહામંગળકારી તપ કર્યો હતો, કર્મસૂડણતપની આઠ ઓળી તો ત્યારે પૂર્ણ કરી હતી, ઉપરાન્ત દશ પચ્ચક્ખાણનો તપ પણ કર્યો હતો. જન્મથી અગીઆરમા વર્ષે શ્રીસિદ્ધગિરિરાજની નવાણું યાત્રા કરી હતી અને ત્યારથી જીવનભર ભોજનમાં સચિત્તનો ત્યાગ કર્યો હતો.**

દીક્ષા પછી ગુરૂની વૈયાવચ્ચ અને વિનય સાથે ધાર્મિક અભ્યાસ વિગેરે અભ્યન્તર તપ શરૂ કર્યો. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં વડીદીક્ષા માટે પૂ૦ ગુરૂણીની સાથે વિહાર કરતાં વડોદરા પાસે **છાણી** ગયાં અને ત્યાં બિરાજમાન

(તે કાળે) પૂજ્ય પંન્યાસજી મહારાજ શ્રીસિદ્ધિ-
વિજયજી ગણિવર પાસે યોગોદ્વહન કરીને વડીદીક્ષા
કરાવી. એ પ્રસંગે તેઓનાં કુલીન માતાપિતાએ
પણ જીવનભરનું બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું, ત્યાંથી સં૦
૧૯૬૧માં સુરત ગયાં, ચાતુર્માસ પણ ત્યાં કર્યું. એ ચા-
તુર્માસમાં સોળ છઠ્ઠ કર્યા, તેઓના તપની વિશિષ્ટતા
હતી કે તેઓ અઠ્ઠમ સુધીનો દરેક તપ ચારે આ-
હારના ત્યાગથી કરતાં, એકાસણાં, બેસણાં કે આયં-
બિલ વિગેરે પણ ઠામચોવિહાર કરતાં. ચાતુર્માસ પછી
ગુરૂણી સાથે સિદ્ધાચલજી ગયાં. ત્યાં નવાણુ યાત્રા કરી,
સં૦ ૧૯૬૨નું ચોમાસું ત્યાં કર્યું, તેમાં છ વિગઇઓનો
મૂળથી ત્યાગ કરવા સાથે સિદ્ધિતપ કર્યો. સં૦
૧૯૬૩નું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં રહ્યાં અને ચારે
મહિના છ વિગઇઓના ત્યાગ સાથે સમવસરણની
બારીઓનો તથા સિંઘાસનનો તપ કર્યો જાણે
ગિરિરાજની છાયામાં કર્મ તોડવાની તીવ્ર ભાવના હોય
તેમ સં૦ ૧૯૬૪નું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં રહી છ વિગઈઓ-
ના ત્યાગપૂર્વક ચઢતા ઉપવાસથી સત્તરમા ભગવાન
સુધીના કુલ ૧૫૩ ઉપવાસ ચોવિહારથી કર્યા અને
એ ત્રણ વર્ષોમાં શ્રીગીરિરાજની નવાણુયાત્રાઓ પાંચ વાર કરી.

એમ કર્મનો ભાર હલકો કરી હલકા (નાજુક) શરી-
રવાળાં બનેલાં સા૦ તારાશ્રીજી વિહાર કરીને ભરૂચ જીલ્લામાં
જંનોર ગયાં. ત્યાં સં૦ ૧૯૬૫-૧૯૬૬ બે ચોમાસાં કર્યાં,
પછી સં૦ ૧૯૬૭ સં૦ ૧૯૬૮ નાં બે ચોમાસાં સીનોર

(તા. વડોદરા)માં કર્યાં. ત્યાંથી વિ૦ સં૦ ૧૯૬૯માં વિહાર કરી બોરસદ ગયાં; ત્યાં વીસનગરીઆ શા. નગીનદાસ વેણીચંદનાં સુપુત્રી **પરસનબ્હેનને અષાઢ સુદ ૬ દીક્ષા અપાવી, પોતાનાં પ્રથમ શિષ્યા સા૦ કંચનશ્રીજી નામ રાખ્યું**, ચોમાસું ત્યાં રહ્યાં અને સં૦ ૧૯૭૦નું ચાતુર્માસ ખંભાત કરી અમદાવાદ ગયાં. ત્યાં સં. ૧૯૭૧ ના **ચાતુર્માસમાં ડહેલાવાળા પૂ૦ પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિવરની નિશ્રામાં ઉત્તરાધ્યયન અને આચારાંગ સૂત્રોના યોગ કર્યા.** સં૦ ૧૯૭૨નું ચાતુર્માસ પાટણ કર્યું, સં૦ ૧૯૭૩નું ચાતુર્માસ ધોલેરા કર્યું, સં૦ ૧૯૭૪નું ચાતુર્માસ બારડોલી તાલુકાના વરાડ ગામે કર્યું; ત્યાંથી વિહાર કરી સં. ૧૯૭૫માં **જનોરમાં બ્હેન પાર્વતીને દીક્ષા અપાવી પોતાનાં શિષ્યા સા૦ પદ્માશ્રી** નામ રાખ્યું, ત્યાંથી વિહાર કરી સં૦ ૧૯૭૫નું ચોમાસું સુરત પાસે રાંદેરમાં કર્યું. ચોમાસા પછી શ્રી**કેસરીયાજી તીર્થની યાત્રા** કરી સં૦ ૧૯૭૬નું ચોમાસું અમદાવાદમાં કર્યું. એ વર્ષમાં જ ચાતુર્માસ પહેલાં પોતાનાં ગુરૂણીજી જેઠ વદ ૩ ના રોજ શ્રીપાલીતાણામાં કાલધર્મ પામ્યાં અને એક આશ્રય તૂટી ગયો. ધૈર્ય અને સત્ત્વથી સ્વાશ્રયી બનેલાં પૂ. સા૦ તારાશ્રીજીએ 'સંયોગનો વિયોગ અવશ્ય થાય જ છે,' એ વિવેકથી મનને શાન્ત કર્યું. તેઓના કાલધર્મ નિમિત્તે અમદાવાદ ડાહીની ખડકી નામે પ્રસિદ્ધ પોળના શ્રીજિનમન્દિરમાં શ્રાવકોએ અટ્ઠાઈ મહોત્સવ ઉજવ્યો અને ત્યાં રહી ચોમાસામાં પોતાનાં **ગુરૂબ્હેન સા૦ શ્રી**–

જયન્તીશ્રીજીને; મોટા યોગ પૂ૦ આ૦ મહારાજ શ્રી-વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી પાસે કરાવ્યા. સં૦ ૧૯૭૮ માં આબુંદ અને સં૦ ૧૯૭૯માં સુરત દેશાઈ પોળમાં ચોમાસું કર્યું. ત્યાં પોતાનાં ગુરુજીનાં પુસ્તકોનો ભણ્ડાર તેઓની ભક્તિ-સ્મૃતિ નિમિત્તે તેઓના નામથી કરાવરાવ્યો. સં૦ ૧૯૮૦નું ચાતુર્માસ સાબુંદ કર્યું. ત્યાં ચાતુર્માસમાં પૂ૦ આ૦ મ૦ શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજીની છાયામાં ઉપધાન થયાં ત્યારે શ્રાવિકાઓને આરાધના કરાવી. ત્યાંથી પાલીતાણા જઈ **ગિરિરાજની નવાણુ યાત્રા કરી** પાછા ફરી સં૦ ૧૯૮૧-૧૯૮૨નું ચાતુર્માસ સુરતમાં કર્યું. સં૦ ૧૯૮૩ માં ચાતુર્માસ રાંદેર કરી પાટણવાળા **સંઘવી નગીનદાસ કરમચંદના છરીપાલતા સંઘ સાથે કચ્છ, વાગડ, ભદ્રેસરતીર્થ તથા જુનાગઢ ગિરનારજી વિ.ની યાત્રાકરી** અમદાવાદ આવ્યાં. ત્યાંથી ૧૯૮૪નું ચાતુર્માસ લીંચ અને ૧૯૮૫ નું અમદાવાદ કર્યું. વિ૦ સં૦ ૧૯૮૬માં ધોલેરા માં **ભુરીબ્હેનને દીક્ષા અપાવી. સા૦ ભુવનશ્રી** નામ રાખી પોતાનાં શિષ્યા બનાવ્યા, ચોમાસું અમદાવાદ કર્યું. ત્યાં સં૦ ૧૯૮૭ વૈશાખ સુદ ૩ ચાલીસ હજારવાળા શા. હરીલાલ નાગરદાસની પુત્રી મણીબ્હેનને દીક્ષા અપાવી સા૦ કંચનશ્રીનાં શિષ્યા તરીકે **સા૦ શ્રીમલયાશ્રીજી** નામ રાખ્યું. સં૦ ૧૯૮૭નું ચાતુર્માસ સુરત કર્યું. ત્યાં **શ્રીવર્દ્ધમાનતપનો આરમ્ભ કર્યો, ૧૧ ઓળી લાગટ કરી, છેલ્લે નવ ઉપવાસ કર્યા.** સં૦ ૧૯૮૮માં પાટણવાળા શા. મણીલાલ નાગરદાસનાં ધર્મપત્ની **ચંચળબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી **સા૦**

શ્રી ચારૂલતાશ્રી નામ રાખી સા૦ શ્રીકંચનશ્રીજીનાં શિષ્યા કર્યા તેની સાથે જ તેમની **બે પુત્રીઓ બ્હેન વસુમતી વર્ષ ૧૧, બ્હેન યશોમતી વર્ષ ૯** બન્નેને દીક્ષા અપાવી અનુક્રમે **સા૦ વિદ્યાશ્રીજી અને સા૦ જયાશ્રીજી નામ રાખી સા. ચારૂલતાશ્રીજીનાં શિષ્યાઓ કર્યા.** તે ચોમાસું સુરતમાં કરી અમદાવાદ આવી સં૦ ૧૯૮૯નું ચાતુર્માસ કર્યું. સં. ૧૯૯૦ના પોષ સુદ ૧૧ પાટણવાળા શા. ચુનીલાલ ન્યાલચંદનાં ધર્મપત્ની **રૂખીબ્હેનને** દીક્ષા આપી **પોતાનાં શિષ્યા સા૦ શ્રીરંજનશ્રી** નામ રાખ્યું. પછી સા૦ મલયાશ્રીજીના વાર્ષિક તપના પારણા માટે શ્રીસિદ્ધાચળજી ગયાં, **નવાણુ યાત્રાઓ કરી** ચોમાસું પણ ત્યાં કર્યું, ત્યાંથી શ્રીગિરનારજી ગયાં. અને ત્યાં ૯૯ યાત્રાઓ કરી સં૦ ૧૯૯૧નું ચાતુર્માસ માંગરોળ કર્યું, ત્યાંથી અમદાવાદ આવી સં. ૧૯૯૨–૧૯૯૩નાં ચાતુર્માસ ત્યાં જ કરી મારવાડ પ્રદેશની યાત્રાએ ગયાં, પાછાં ફરીને સં. ૧૯૯૪નું ચાતુર્માસ બોરસદ કર્યું, અમદાવાદ આવી પુનઃ કાવી ગંધારતીર્થોની યાત્રા કરી સં૦ ૧૯૯૫નું ચાતુર્માસ સુરત કર્યું, પછી દમણ, દહેણું વિગેરેની યાત્રા કરી પુનઃ સુરત આવી છોટુભાઈ મંછુભાઈનાં ધર્મપત્ની **રમણબ્હેનને દીક્ષા અપાવી પોતાનાં શિષ્યા સા. શ્રીરાજેન્દ્રશ્રીજી નામ રાખ્યું.** સં. ૧૯૯૬નું ચોમાસું સુરત કર્યું. પછી અમદાવાદ ગયાં અને સં૦ ૧૯૯૭, ૧૯-૯૮, ૧૯૯૯, એમ ત્રણ ચોમાસાં ત્યાં રહ્યાં, સં. ૨૦૦૦માં બોરસદમાં **પુષ્પા બ્હેનને દીક્ષા અપાવી સા૦**

રત્નપ્રભાશ્રી નામ આપી સા૦ મલયાશ્રીજીનાં શિષ્યા કર્યાં. પછી સુરતવાળા ઝવેરી મગનલાલ નવલચંદના ઉદ્યાપન પ્રસંગે સુરત ગયાં, ચોમાસું પણ ત્યાં રહ્યાં અને સં. ૨૦૦૧માં ત્યાં દક્ષિણવાળાં બાલબ્રહ્મચારિણી **કાન્તાબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી **સા. ચારૂલતાશ્રીનાં શિષ્યા સા. જય-લતાશ્રી** નામ રાખ્યું. સુરતથી અમદાવાદ આવી સા. શ્રીવિદ્યાશ્રીના વાર્ષિક તપના પારણા માટે પાલીતાણા ગયાં. નવાણુ યાત્રા કરી ચોમાસું પણ ત્યાં કરી અમદાવાદ આવ્યાં, ત્યાંથી સં. ૨૦૦૨નું ચોમાસું બોરસદ રહ્યાં. ત્યાંથી ગંધા-રતીર્થની યાત્રા કરી સુરતમાં છોટુભાઈ મંછુભાઈને પ્રતિષ્ઠા કરવાની હોવાથી સુરત ગયાં. સં. ૨૦૦૩ની સાલનું ચોમાસું ત્યાં કરી, દમણની યાત્રા કરી અમદાવાદ આવ્યાં, ત્યાં ૨૦૦૪નું ચોમાસું કર્યું, ચોમાસા પછી બોરસદના શા. માણેકલાલ હીરાચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી પુત્રી **સુશીલાબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી પોતાનાં શિષ્યા **સા૦ મૃદુલાશ્રી નામ** આપ્યુ. વિહાર કરી સુરત ગયાં, ત્યાં સં૦ ૨૦૦૫ના ફાગણ સુદ ૩ ચમ્પકલાલ ઝવેરચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **કુસુ-મબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી સા૦ **વિદ્યાશ્રીજીનાં શિષ્યા સા૦ ચંદ્રગુપ્તાશ્રી** નામ આપ્યું, અમદાવાદ આવી ચોમાસું ત્યાં કર્યું, પુનઃ સં૦ ૨૦૦૬માં સુરત ગયાં, ત્યાં માગસર સુદ ૧૦ના દિને સુખડીઆ મોહનલાલ મગનલાલનાં બાલ બ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **તરૂલતાબ્હેનને** પૂ૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયરામચંદ્રસૂરિજીના હસ્તે દીક્ષા અપાવી **પોતાનાં શિષ્યા સા. દક્ષાશ્રી** કર્યાં, વિહાર કરી જલાલપુર ગયાં,

ત્યાં શા. જીવરાજ હજારીમલનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **કુસુમબ્હેનને** ફાગણ સુદ ૧૩ પૂ૦ આ.શ્રીવિજયભુવન-તિલકસૂરિજીના હાથે દીક્ષા અપાવી **સા૦ વિદ્યાશ્રીનાં શિષ્યા સા૦ વિદ્યુત્પ્રભાશ્રી** નામ આપ્યું. વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યાં, ત્યાં સુરતવાળા હીરાભાઇ ઘેલાભાઈનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **પુષ્પાબ્હેનને** પૂ૦ દાદામહારાજના હાથે વૈશાખ સુદ ૬ના દિને દીક્ષા અપાવી **પોતાનાં શિષ્યા સા. શ્રીરક્ષાશ્રી** કર્યાં. ત્યાંથી બોરસદ ગયાં, ત્યાં સીસવાવાળા અમૃતલાલ અમીચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **ધીરજબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી **સા. કંચનશ્રીનાં શિષ્યા સા. કમળપ્રભાશ્રી** નામ રાખ્યું. ત્યાંથી અમદાવાદ આવી ચોમાસું કરી ત્યાંથી સાચા દેવની પ્રતિષ્ઠા પ્રસઙ્ગે માતર ગયાં, ત્યાંથી બોરસદ જઈ શા. માણેકલાલ ફીલાચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **પુષ્પાબ્હેનને** વૈશાખ સુદ ૧૫ દીક્ષા અપાવી **પોતાનાં શિષ્યા સા. નયપ્રભાશ્રી** કર્યાં, ત્યાંથી અમદાવાદ આવ્યાં. સં. ૨૦૦૭-૨૦૦૮નાં ચોમાસાં ત્યાં કર્યાં, સં. ૨૦૦૯માં બીમારી આવી, પેટમાં સામાન્ય ગાંઠ જેવું દર્દ થયું, મહા માસમાં અશાતાવેદનીયનું જોર વધ્યું. ૨૦૦૮માં ચોમાસા માટે પાલીતાણા તથા મારવાડ પ્રદેશમાં ગયેલાં સા૦ કંચનશ્રીજી, સા. ચારૂલતાશ્રીજી શીઘ્ર વિહાર કરી અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં. પુનઃ પુણ્યોદય તપોબળે દર્દ મન્દ પડ્યું અને **બાહ્ય ઔષધની ઉપેક્ષા કરી વર્ધમાનતપની ૬૦-૬૧-૬૨ ત્રણ ઓળી લાગટ કરી-ડોકટરો-વૈદ્યો અને ભક્તગણ**

તેમની શ્રદ્ધાને જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. એક જ શ્રદ્ધા
હતી કે તપથી કર્મો ખપે ત્યારે જ રોગ શમે, બાહ્ય
ઔષધ તો અપવાદ છે, નિમિત્ત માત્ર છે. વીતરાગદેવનું
ઔષધ સર્વ રોગોને હણી શાશ્વત આરોગ્ય આપી
શકે છે તો તેની ઉપેક્ષા કેમ કરાય? ચાલુ માંદ-
ગીમાં છ મહિનાથી પણ વધુ ઠામચોવિહાર
આંબીલ અને ચિત્તની પ્રસન્નતા સત્ત્વશાળીઓને
પણ આશ્ચર્યચકિત કરી દેતી હતી. એથી ય વધુ
તો અનુમોદનીય એ હતું કે દાક્ષિણ્યગુણનિધિ
તેઓએ સા. ચારૂલતાશ્રી આદિને જવાની અનિચ્છા
છતાં સંઘના આગ્રહથી ડભોઈ ચાતુર્માસ માટે મોક-
લ્યાં. સં. ૨૦૦૯નું ચોમાસું અમદાવાદમાં આરાધના-
પૂર્વક પૂર્ણ કર્યું અને સં. ૨૦૧૦માં મહા વદ ૨ના રોજ
બોરસદમાં બાલબ્રહ્મચારિણી બ્હેનઇન્દુને મુનિ શ્રીકૈલાસ-
વિજયજીના હસ્તે દીક્ષા અપાવી પોતાનાં છેલ્લાં શિષ્યા
સા. મોક્ષાનન્દશ્રીજી નામ આપ્યું. તે વર્ષે વર્ધમા-
નતપની ૬૩-૬૪ બે ઓળી કરી, ચોમાસા માટે સંઘના
આગ્રહથી સં૦ ૨૦૧૦ના ચાતુર્માસ માટે સા૦ ચારૂલતાશ્રી
આદિને પાલીતાણા અને સા૦ રત્નપ્રભાશ્રી આદિ ત્રણને
બોરસદ મોકલ્યાં, ગુરૂજીની માંદગી છતાં તેઓની ઈચ્છાને
માન આપી દુઃખાતા દીલે સાધ્વીજીઓ ગયાં. એમ જાણે
ભવિષ્યનો વિરહ વેઠવાની તેઓમાં શક્તિ ખીલવવા માટે
જ આ પ્રયોગ કરતાં હોય તેમ માંદગી છતાં પોતાની પાસે
થોડાં સાધ્વીજીને રાખી બીજાને વિહાર કરાવતાં જ રહ્યાં.

પોતે અમદાવાદમાં માંદગીમાં પણ ખૂબ આરાધના કરી ચોમાસું નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયું. સં૦ ૨૦૧૧માં તેઓનાં ગુરૂ-બ્હેનને બીમારી થઈ. તેમની પાસે રહી પોતે બીમાર છતાં સુન્દર આરાધના કરાવી. તેઓશ્રીનો પરિચય પણ અહીં આપવા જેવો છે.

સાધ્વીજી શ્રીજયન્તીશ્રી.

સુરત શહેરના સુશ્રાવક કાલીદાસનાં ધર્મપત્ની શિવકોરબ્હેનની કુક્ષિથી તેઓનો જન્મ થયો હતો. ગૃહસ્થપણાનું નામ ખીમકોરબ્હેન હતું, તેઓને એક ભાઈ અને બીજાં ત્રણ બ્હેનો હતાં, ભોગ કર્મના ઉદયે લગ્ન થયા પછી એક પુત્રનો જન્મ થયો અને પતિ મરણ પામ્યા, વૈરાગી છતાં સંસારનાં બન્ધનથી બંધાએલાં તેઓ દીક્ષા લઈ શકયાં નહિ. ૧૯ વર્ષની ઉમ્મરે પુત્ર પણ મરણ પામ્યો. સંસારની કેવી વિચિત્ર દશા છે, જેના પાલન-પોષણ અને રક્ષણમાં મનુષ્ય મોંઘું જીવન ગુમાવે છે તે અનિત્ય વસ્તુ ક્ષણમાં ચાલતી થાય છે અને અનેક વ્યર્થ આશાઓના મ્હેલો તૂટી પડે છે. ખીમકોર બ્હેનને પુત્રના મરણથી વૈરાગ્ય વધુ દઢ થયો અને બન્ધન તૂટી જવાથી પોતાની લક્ષ્મીનો જિનમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા, ઉદ્યાપન, અષ્ટોતરી મહોત્સવ, વિગેરે ધર્મકાર્યોમાં વ્યય કરી પૂ૦ ગુરૂણીજી શ્રીખાન્તીશ્રી મહારાજની શિષ્યા સા૦ જયન્તીશ્રી નામ રાખી દીક્ષિત થયાં. તેઓનાં બીજાં બ્હેનો પૈકી હીરાકોર બ્હેન પણ પૂ૦ શ્રી-મોહનલાલજી મહારાજની આજ્ઞાવર્તી સા૦ હેમશ્રી પાસે

અતિક્રમણ કર્યું, સંથારાપોરિસી ભણાવી શયન કર્યું, શરીરને અસમાધિ ભલે હોય, તેઓને તો ઉંઘ કે અસમાધિ કંઈ હતું જ નહિ, ધ્યાનમાં લીન બન્યાં, અન્ય સાધ્વીઓ કેટલાંક નિદ્રાધીન થયાં, કેટલાંક પાસે બેસી રહ્યાં, રાત્રિના સાડા અગીઆર વાગતાં પૂછ્યું, 'કેટલા વાગ્યા ?' પાસે બેઠેલાં સા૦ શ્રીકંચનશ્રીએ કહ્યું, 'બાર હવે વાગશે, કંઇ કામ હોય તો કહો, આપને પડખું બદલવું છે ?' હા, કહી અને પડખું ફેરવાવ્યું. કંઈક શ્વાસોચ્છ્વાસ વધ્યા, સાધ્વીજીઓ બધાં જાગ્રત થઈ ગયાં અને દશ મિનીટ પછી શ્રીસિદ્ધાચળજીનું, શ્રીગિરનારજીનું અને શ્રીપંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન કરતાં આંખ મીંચી તે મીંચી, છેલ્લો શ્વાસ પૂર્ણ થયો અને કાયમી વિરહ થયો.

એમ અમારા પૂ૦ ઉપકારી આધાર ચાલ્યો ગયો, આજે પણ તેઓના ઉપકારનાં ઋણી અમે જ્યારે જ્યારે તેમની સ્મૃતિ થાય છે ત્યારે ભાવવન્દન કરી સન્તોષ માનીએ છીએ.

ઉપસંહાર–તેઓ પર્યુષણા મહાપર્વની આરાધના માટે પ્રતિવર્ષે અટ્ઠાઈનો તપ કરતાં, છેલ્લાં વીશેક વર્ષ છોડીને ૧૨ વર્ષની ઉમ્મરથી પ્રતિવર્ષે અટ્ઠાઇઓ કરી હતી, છેલ્લાં ૨૫ વર્ષોમાં પ્રતિદિન દિવસે ત્રણ કલાક ચારે આહારનો ત્યાગ કરતાં, બાહ્ય ઉપચાર તરીકે કોઈ તેલ, બામ વિગેરે પણ ચોળાવતાં નહિ.

તેઓ અલ્પ કષાયી હતાં, કદી પણ તેમના વચનમાં કે વદનમાં વિકાર થતો નહિ, અર્થાત્ તેઓની સદૈવ મધુર

અને હિતકર વાણી તથા પ્રસન્ન મુખાકૃતિ કદી પણ ન ભૂલાય તેવી હતી.

પોતાના આશ્રિત વર્ગના આત્મ વિકાસ માટે સતત પ્રયત્નશીલ હતાં. એટલું જ નહિ, ગુરૂ તરીકે વડીલ છતાં પોતાની મર્યાદાને જાળવીને હંમેશાં ન્હાનામાં ન્હાનાં સાધ્વીની પણ સંભાળ ભાવપૂર્વક રાખતાં. પઠન-પાઠન વિગેરે શાસ્ત્રાભ્યાસ વિગેરેમાં સર્વને અનુકૂળતા આપવા માટે કોઈ કોઈ વાર ભણનારાઓનું કાર્ય પણ પોતે કરી લેતાં.

ગુરૂભક્તિ અને દેવદર્શનની પ્રીતિ તો અવર્ણનીય હતી. સવારે દરરોજ શહેરનાં મુખ્ય ગણાતાં મંદિરોમાં જિનદર્શન કર્યા વિના કે અમુક ઉપાશ્રયોમાં બિરાજમાન પોતાના ઉપકારી ગુરૂઓને વન્દન કર્યા વિના તેઓને સન્તોષ થતો જ નહિ, એક વાર જવા છતાં વન્દન ન થયું હોય તો ફરી જાય, તેમ છતાં ન મળે તો ગુરૂના આસનને વન્દન કરે, એમ એ પરમ ઉપકારી દેવ-ગુરૂના આલમ્બને આરાધક બનેલાં પોતે વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પણ એ નિત્યકર્મમાં ખુબ ઉત્સાહ ધરાવતાં. અધિકારી છતાં ગમે તે સારી વસ્તુનો ઉપયોગ પોતે નહિ કરતાં બીજાને આપવામાં પોતાનું કર્તવ્ય માનતાં.

ઔચિત્ય ગુણ એમના જીવનનો શણગાર હતો, અન્ય સમુદાયના પણ દીક્ષાદિ શુભ પ્રસંગે સ્વયં હાજર રહેતાં, અન્ય ઉપાશ્રયમાં કોઈ સાધ્વીને બીમારી કે અગવડ હોય ત્યારે તો બધું કાર્ય છોડી ત્યાં પહોંચી જતાં, તે પણ અડધો કલાક માત્ર વ્યવહાર સાચવવા પુરતું જ નહિ

સા. શ્રીખાન્તીશ્રીજીનો શિષ્યાદિ પરિવાર

ગુરૂનું નામ	શિષ્યાઓ
×સા૦ ખાન્તીશ્રીજી	૧–×સા૦ તારાશ્રીજી ૨–×સા૦ જયન્તીશ્રીજી
×સા૦ તારાશ્રીજી	૧–સા૦ કંચનશ્રી, ૨–×સા૦ રંજનશ્રી ૩–સા૦ રાજેન્દ્રશ્રી ૪–સા૦ મનોરમાશ્રી× ૫–મૃદુલતાશ્રી ૬–દક્ષાશ્રીજી ૭–સા૦ રક્ષાશ્રીજી ૮–સા૦ નયનપ્રભાશ્રીજી ૯–સા૦ મોક્ષાનન્દાશ્રીજી.
×સા૦જયન્તીશ્રી	૧–સા૦ પ્રજ્ઞાશ્રીજી ૨–સા૦ પ્રવીણશ્રી.
સા૦ કંચનશ્રી	૧–સા૦ મલયાશ્રી× ૨–સા૦ ચારૂલતાશ્રી ૩–સા૦ કમલપ્રભાશ્રી
સા૦ મલયાશ્રી×	સા૦ રત્નપ્રભાશ્રી.
સા૦ ચારૂલતાશ્રી	૧–સા૦ વિદ્યાશ્રી, ૨–સા૦ જયાશ્રી, ૩–સા૦ જયલતાશ્રી
સા૦ વિદ્યાશ્રી	૧–સા૦ ચંદ્રગુપ્તાશ્રી, ૨–સા૦ વિદ્યુત્પ્રભાશ્રી

× નિશાનીવાળાં કાળધર્મ પામેલાં છે.

॥ अर्हं ॥

अनन्तलब्धिनिधानाय श्रीगौतमस्वामिने नमः ।

। सुगृहीतनामधेयश्रीविजयसिद्धिसूरीश्वरेभ्यो नमः।

श्रमण क्रिया सूत्रसन्दर्भः सार्थः

॥ श्रीऋषिमण्डलस्तोत्रम् ॥

(વિનયાદિ ગુણવાળા યોગ્ય આત્માને ઓછામાં ઓછાં ત્રણ આયંબિલ કર્યા પછી આ સ્તોત્રને વાંચવા ભણવા માટે અધિકારી કહ્યો છે.)

आद्यन्ताक्षरसंलक्ष्य–मक्षरं व्याप्य यत्स्थितम् ।
अग्निज्वालासमं नाद–बिन्दु–रेखासमन्वितम् ॥ १ ॥
अग्निज्वालासमाक्रान्तं, मनोमलविशोधनम् ।
देदीप्यमानं हृत्पद्मे, तत्पदं नौमि निर्मलम् ॥ २ ॥

અર્થ:—પહેલા અને છેલ્લા (અ–હ) અક્ષરોથી જે ઓળખાય છે, તેની વચ્ચે સર્વ અક્ષરો રહેલા હોવાથી જે સર્વ અક્ષરોમાં વ્યાપક રહેલું છે, અને જે અગ્નિની જ્વાલા સમાન, નાદ એટલે અર્દ્ધચંદ્રકાર (ˇ), બિન્દુ અને રેખા (રેફ) (ˆ) થી સુશોભિત છે (૧)

અગ્નિની જ્વાલાની જેમ હૃદયકમળમાં વ્યાપીને રહેલું તે ‘अर्हं’ પદ મનના સર્વ મેલની શુદ્ધિ કરનારૂં છે, તે દેદીપ્યમાન અને નિર્મળ ‘अर्हं’ પદને હું નમસ્કાર કરૂં છું. (૨)

अर्हमित्यक्षरं ब्रह्म, वाचकं परमेष्ठिनः
सिद्धचक्रस्यादिबीजं, सर्वतः प्रणिदध्महे ॥ ३ ॥
ॐ नमोऽर्हद्भ्य ईशेभ्य, ॐ सिद्धेभ्यो नमो नमः
ॐ नमः सर्वसूरिभ्य, उपाध्यायेभ्य ॐ नमः ॥ ४ ॥
ॐ नमः सर्वसाधुभ्य, ॐ ज्ञानेभ्यो नमो नमः
ॐ नमस्तत्त्वदृष्टिभ्य-श्चारित्रेभ्यस्तु ॐ नमः ॥ ५ ॥
श्रेयसेऽस्तु श्रियेऽस्त्वेत-दर्हदाद्यष्टकं शुभम् ।
स्थानेष्वष्टसु विन्यस्तं, पृथग् बीजसमन्वितम् ॥ ६ ॥

'અર્હં' એવું એ પદ અક્ષર (અવિનાશી) છે, બ્રહ્મ (સિદ્ધ)સ્વરૂપ છે, અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠિનું વાચક છે, અને શ્રી સિદ્ધચક્ર મંડળના મધ્યમાં રહેલું તે સિદ્ધચક્રનું પ્રથમ બીજ છે (સિદ્ધચક્રનાં બીજાં સર્વ પદો એમાં વ્યાપેલાં છે), તેનું અમે સર્વ પ્રકારે પ્રણિધાન (પ્રાર્થના-ધ્યાન) કરીએ છીએ. (૩)

હવે એજ પ્રણિધાન કરતાં કહે છે કે—

૧ ઈશ્વર એવા અરિહંતને હું પ્રણવ પૂર્વક નમસ્કાર (ૐ નમઃ) કરૂં છું, એ રીતે ૨–સિદ્ધોને 'ૐ નમો નમઃ' ૩–સર્વ આચાર્યોને 'ૐ નમઃ', ૪–શ્રી ઉપાધ્યાયોને 'ૐ નમ', ૫ સર્વ સાધુઓને 'ૐ નમઃ', ૬–શ્રી જ્ઞાન-ગુણને 'ૐ નમઃ', ૭–શ્રી તત્ત્વદૃષ્ટિ (સમ્યગ્ દર્શન) ગુણને 'ૐ નમઃ', અને ૮–શ્રી ચારિત્ર ધર્મને પણ 'ૐ નમઃ' નમસ્કાર કરૂં છું. (૪–૫)

आद्यं पदं शिखां रक्षेत्, परं रक्षेत्तु मस्तकम् ।
तृतीयं रक्षेन्नेत्रे द्वे, तुर्यं रक्षेच्च नासिकाम् ॥ ७ ॥
पञ्चमं तु मुखं रक्षेत्, षष्ठं रक्षेच्च घण्टिकाम् ।
सप्तमं रक्षेन्नाभ्यन्तम्, पादान्तं रक्षेत्त्वष्टमम् ॥ ८ ॥
"ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रुँ ह्रूँ ह्रेँ ह्रैँ ह्रौँ ह्रः"
ॐ अ-सि-आ-उ-सा-ज्ञान-दर्शन-चारित्रेभ्यो ह्रीँ नमः॥

જુદા જુદા બીજાક્ષરોથી (ह्राँ ह्रीँ વિગેરેથી) યુક્ત (નીચે કહીશું તે શિખા વિગેરે) આઠ સ્થાનોમાં સ્થાપન કરેલું અર્હત્-સિદ્ધ આદિ આઠ પદોનું એ શુભ અષ્ટક કલ્યાણને કરનારૂં તથા બાહ્ય-અભ્યન્તર લક્ષ્મીને કરનારૂં થાઓ! અર્થાત્ કલ્યાણ અને લક્ષ્મીને કરો. (૬)

હવે આઠ સ્થાનોમાં આઠ પદોની સ્થાપના સાથે પ્રણિધાન કરે છે.

પહેલું (અરિહંત) પદ મસ્તકની શિખાનું રક્ષણ કરો, બીજું (સિધ્ધ) પદ મસ્તકનું રક્ષણ કરો, ત્રીજું (સૂરિપદ) બે નેત્રોની રક્ષા કરો; અને ચોથું (ઉપાધ્યાય) પદ; નાસિકાની રક્ષા કરો. (૭)

પાંચમું (સાધુપદ) મુખની રક્ષા કરો, છઠ્ઠું (જ્ઞાન-પદ) ગળાની રક્ષા કરો, સાતમું (દર્શન પદ) નાભિ સુધી રક્ષા કરો અને આઠમું (ચારિત્ર પદ) નીચે પગ સુધી રક્ષણ કરો. (૮).

पूर्वं प्रणवतः सान्तः, सरेफो द्व्यब्धिपञ्चषान् ।
सप्ताष्टदशसूर्याङ्कान्, श्रितो बिन्दुस्वरान् पृथक् ॥ ९ ॥
पूज्यनामाक्षरा आद्याः, पञ्चैते ज्ञानदर्शन-
चारित्रेभ्यो नमो मध्ये, ह्रीं सान्तः समलङ्कृतः ॥१०॥

ॐ ह्रां ह्रीं ह्रुं ह्रूं ह्रें ह्रैं ह्रौं ह्रः એ ॐ સહિત આઠ બીજાક્ષરો રૂપ નવ અક્ષરનો ઋષિમણ્ડલસ્તવનો મૂલ મંત્ર છે અને 'ॐ अ-सि-आ-उ-सा-ज्ञान-दर्शन-चारित्रेभ्यो ह्रीं नमः' એ અઢાર અક્ષરોનો ઋષિમંડળનો વિદ્યામંત્ર છે.

હવે એ બીજાક્ષરોને અને વિદ્યામંત્રને બનાવવાનો ઉપાય કહે છે.

પૂર્વં પ્રણવ (ॐ) ને સ્થાપીને સકારને અન્તે (છેલ્લો) રહેલો ह અક્ષર રેફ (र) સહિત એક બિન્દુ અને 'બીજો સ્વર आ, ચોથો ई પાંચમો उ છઠ્ઠો ऊ સાતમો ए આઠમો ऐ દશમો औ અને બારમો अः' એ સ્વરોથી યુક્ત જુદો જુદો લખવો, અર્થાત્ ह् ની સાથે र જોડીને જુદા જુદા તે તે સ્વરો યુક્ત કરવો અને ઉપર બિન્દુ ं કરવું એમ કરવાથી આઠ બીજાક્ષરો બનશે, તેને ॐ પૂર્વક 'ॐ ह्रां अर्हद्भ्यो नमः ॐ ह्रीं सिद्धेभ्यो नमः ॐ ह्रूं आचार्येभ्यो नमः વિગેરે જુદા જુદા આઠ પ્રકારો લખવા. (૯)

હવે વિદ્યામન્ત્રનો ઉપાય જણાવે છે.

પૂજ્ય એવાશ્રી પંચ પરમેષ્ઠિનાં નામોના પ્રથમ અક્ષરો 'अ-सि-आ-उ-सा' એ પાંચ પછી ज्ञान-दर्शन-चारित्रेभ्यो

जम्बूवृक्षधरो द्वीपः, क्षारोदधि समावृतः ।
अर्हदाद्यष्टकैरष्ट–काष्ठाधिष्ठैरलङ्कृतः ॥ ११ ॥

([1]बीजमिति ऋषिमण्डलस्तवयन्त्रस्य मूलमन्त्रः, आराधकस्य शुभनवबीजाक्षरः, अष्टादश विद्याक्षरः, एवमेकत्र सप्तविंशतिरक्षरः)

नमः અને તેની મધ્યમાં (**नमः** ની પૂર્વે) સકારને અન્તે રહેલો ह् નાદ–બિન્દુ–કળા–રકાર અને ઈકારથી અલંકૃત એટલે ह्रीं લખવો. અહીં પણ '**पूर्वं प्रणवतः**' એ નવમા શ્લોકના પદની અનુવૃત્તિથી પૂર્વે ॐ લખવો. એથી ॐ **अ–सि–आ–उ–सा–ज्ञान–दर्शन चारित्रेभ्यो ह्रीं नमः** એવો અઢાર અક્ષરોનો વિદ્યામંત્ર બનશે. ૧૦

હવે ઋષિમણ્ડલસ્તવના મણ્ડલની રચનાનો ઉપાય જણાવે છે,

જમ્બૂવૃક્ષને ધારણ કરનારો લવણ સમુદ્રથી વિંટાયેલો 'જમ્બૂદ્વીપ' નામનો દ્વીપ આઠ દિશાઓમાં રહેલાં 'અર્હત્' આદિ આઠ પદોના અષ્ટકથી સુશોભિત બનાવવો. અર્થાત્ મધ્યમાં ગોળ થાળી આકારે મંડલ રૂપ જમ્બૂદ્વીપનો આકાર કરી તેની ચારે તરફ ફરતો લવણ સમુદ્રનો આકાર વલય રૂપે બનાવવો અને તે વલયમાં પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં અનુક્રમે 'ॐ ह्रीं **अर्हद्भ्यो नमः**' વિગેરે આઠ પદો આલેખવાં. (૧૧)

---

૧ ઉપર પ્રમાણે ઋષિમણ્ડલ સ્તવયંત્રના બીજ રૂપ મૂળ મંત્ર જાણવો. તેમાં આરાધકનું શુભ કરનારા નવ બીજાક્ષરો અને અઢાર વિદ્યાક્ષરો છે, એમ કુલ સત્તાવીશ અક્ષરો છે.

तन्मध्ये सङ्गतो मेरुः, कूटलक्षैरलङ्कृतः ।
उच्चैरुच्चैस्तरस्तार-तारामण्डलमण्डितः ॥ १२ ॥
तस्योपरि सकारान्तं, बीजमध्यास्य सर्वगम् ।
नमामि बिम्बमार्हन्त्यं, ललाटस्थं निरञ्जनम् ॥ १३ ॥
अक्षयं निर्मलं शान्तं, बहुलं जाड्यतोज्झितम् ।
निरीहं निरहङ्कारं, सारं सारतरं घनम् ॥ १४ ॥

એની મધ્યમાં રહેલા, લાખો કૂટોથી શોભતા, અત્યંત ઊંચા અને દેદીપ્યમાન તારામંડલ (જ્યોતિશ્ચક્ર) થી શોભતા મેરૂ પર્વતની સ્થાપના (કલ્પના) કરવી. (૧૨)

તેની ઉપર સકારને અંતે રહેલું 'હ્રીં' જે ઋષિમંડલનું બીજ છે, સમસ્ત જગતમાં (લૌકિક લોકોત્તર વ્યવહારોમાં, કે જ્ઞાનગુણ દ્વારા સર્વ જ્ઞેયોમાં) વ્યાપક છે, તેને લલાટસ્થં=મેરૂ ચૂલા ઉપર સ્થાપન કરીને તેમાં રહેલા નિરંજન=ઘાતીકર્મરૂપ અંજન રહિત ચોવીસ જિનેશ્વરોના 'આર્હન્ત્યં' એટલે અરિહંતપણું છે જેમાં એવા તે બિમ્બને નમસ્કાર કરું છું. (૧૩)

હવે એ આર્હન્ત્ય બિંબ કેવું છે તે કહે છે,

જ્ઞાનાદિ ગુણોથી અવિનશ્વર, બાહ્ય અભ્યંતર મેલ

---

* ૧૪ થી ૧૯ સુધીના શ્લોકોનો ભાવાર્થ પ્રાપ્ત આધારોને લક્ષ્યમાં રાખી યથામતિ લખેલો છે, છતાં તે પર્યાપ્ત નથી, એનો ભાવ સમજવો અતિગહન છતાં આરાધક બાળ બુદ્ધિ જીવોના સંતોષ માટે લખેલો હોવાથી વિશેષ જ્ઞાનીઓ પાસેથી એનો વિશેષ અર્થ પ્રાપ્ત થાય તેટલો મેળવવા યથાશક્ય પ્રયત્ન કરવો.

अनुद्धतं शुभं स्फीतं, सात्त्विकं राजसं मतम् ।
तामसं चिरसम्बुद्धं, तैजसं शर्वरीसमम् ॥ १५ ॥
साकारं च निराकारं, सरसं विरसं परम् ।
परापरं परातीतं, परंपरपरापरम् ॥ १६ ॥

રહિત **નિર્મળ,** ઘાતી કર્મોના ઉદયના અભાવે **શાન્ત,** સર્વ તીર્થંકરોનું એક સ્વરૂપ હોવાથી સર્વ ચોવિશીઓમાં **વિસ્તરેલું,** અજ્ઞાનરૂપ **જાડયતા રહિત,** મતિજ્ઞાનનો પ્રકાર **ઈહા અથવા ઈચ્છા રહિત, અહંકાર રહિત,** માટે સ્વયં **શ્રેષ્ઠ,** જગતને જ્ઞાનરૂપ લોચનનું દાન દેવાથી **અતિશ્રેષ્ઠ,** આત્મપ્રદેશોથી ઘનીભૂત માટે **'ઘન'** (સિદ્ધ સ્થાનમાં અનંત આત્માઓ સાથે એક અવગાહનામાં રહેલું) છે. (૧૪)

વળી **ઉદ્ધતપણાથી રહિત,** તીર્થંકર નામ કર્મના ઉદયને યોગે **શુભ,** સર્વદેવોના ત્રણ કાળના રૂપ કરતાં ય અતિશય રૂપવાળું હોવાથી સ્ફીત એટલે **દેદીપ્યમાન,** આત્માના અનંત વીર્યરૂપ **સત્ત્વગુણવાળું,** ત્રણે જગતના નાથ રૂપે માન્ય હોવાથી **રજોગુણી,** કર્મરૂપ શત્રુઓનું નાશક માટે **તમોગુણવાળું, ત્રૈકાલિક-ચિરજ્ઞાનવાળું,** (અથવા જ્યાં 'विरसं-बुद्धं' એવો પાઠાન્તર છે ત્યાં શ્રૃંગારાદિ રસરહિત, અને જ્ઞાનવાળું એમ અર્થ સમજવો) પૂર્ણિમાની રાત્રિની જેમ **તેજવાળું** (શાન્ત પ્રકાશ કરનારૂં) (૧૫)

વળી અવગાહના હોવાથી **આકારવાળું** છતાં સિદ્ધાપેક્ષાએ અરૂપી હોવાથી **નિરાકાર** છે. આત્મગુણોના રસનો

एकवर्णं द्विवर्णं च, त्रिवर्णं तुर्यवर्णकम् ।
पञ्चवर्णं महावर्णं, सपरं च परापरम् ॥ १७ ॥

અનુભવ કરનાર માટે **રસવાળું** છતાં શ્રૃંગાર વિગેરે કે મધુર વિગેરે બાહ્ય રસોના અભાવે **રસ રહિત** છે, સર્વ-જીવોથી **પર** છે, વળી એક અવગાહનામાં અનંત સિદ્ધો ભેગા રહેલા હોવાથી ભાવિ નયની અપેક્ષાએ 'પરથી અપર' એટલે **એકસ્વરૂપ** છે, 'પર' એટલે પુદ્ગલ દ્રવ્યથી સર્વથા રહિત હોવાથી **પરાતીત** છે અને 'પરંપર' એટલે ગુણસ્થાનકના ક્રમે અથવા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર, એ ગુણોના ક્રમે 'પર' એટલે ઉત્તમ બનેલું છતાં તે ક્રમથી અપર છે એમ **'પરંપર પરાપર'** છે. (૧૬)

દરેક તીર્થંકરોમાં પંચપરમેષ્ઠિ રહેલા* છે માટે અરિહંતરૂપે **એક શ્વેત વર્ણવાળું**, અરિહંત-સિદ્ધ બે રૂપે શ્વેત-રક્ત **બે વર્ણવાળું**, અરિહંત-સિદ્ધ-આચાર્ય ત્રણ પદોના શ્વેત-રક્ત અને પીત-એમ **ત્રણ વર્ણવાળું**, તેમાં ઉપાધ્યાયપદ મેળવતાં શ્વેત-રક્ત-પીત-લીલ એમ **ચાર વર્ણવાળું** અને સાધુપદ મેળવતાં શ્વેત-રક્ત-પીત-લીલ અને કૃષ્ણ એમ **પાંચ વર્ણવાળું** છે, ચોવીસ

* અરિહંત પણાની ઋદ્ધિ ભોગવવાથી અરિહંત, જ્ઞાનાદિ ગુણોની સિદ્ધિ કરવાથી સિદ્ધ, ઉપદેશ દેવાથી આચાર્ય, શિષ્યોને વિનયાદિ કરાવનાર-શિખવાડનાર માટે ઉપાધ્યાય, અને વ્યવહાર ચારિત્ર પાળવાથી સાધુ, એમ અરિહંતમાં પાંચેય પરમેષ્ઠિઓ રહેલા છે (વ્યવહારભાષ્ય)

सकलं निष्कलं तुष्टं, निर्वृतं भ्रान्तिवर्जितम् ।
नि(नी) रञ्जनं निराकाङ्क्षं, निर्लेपं वीतसंश्र(श)यम् ॥१८॥
ईश्वरं ब्रह्म सम्बुद्धं, शु(बु)द्धं सिद्धं मतं गुरुम् ।
ज्योतीरूपं महादेवं, लोकालोकप्रकाशकम् ॥ १९ ॥

તીર્થંકરોના પાંચેય વર્ણોવાળું હોવાથી **મહાવર્ણ** છે, પર એટલે 'બ્રહ્મ–મોક્ષ' સહિત હોવાથી **'સપર'** છે અને છતાં પર એટલે 'બ્રહ્મા' થી અપર માટે **પરાપર** પણ છે. (૧૭)

[" ॐ ह्रीँ अर्हं नमः "] (मूलमन्त्रः)

'કલ' એટલે શબ્દ=અરિહંતની અપેક્ષાએ ૩૫ ગુણ યુકત વાણીવાળા માટે **'સકલ'** અને સિદ્ધની અપેક્ષાયે તેથી રહિત માટે **'નિષ્કલ'** છે, સ્વગુણોમાં આનંદવાળું માટે તુષ્ટ=**પ્રસન્ન** છે છતાં 'નિર્વૃત' એટલે સર્વથા **શાન્ત** છે, વળી કેવળજ્ઞાની હોવાથી **'ભ્રમણા રહિત'** છે, નિરંજન એટલે આઠ કર્મરૂપ **અંજન રહિત** અથવા નીરંજન એટલે **રાગ રહિત** છે, સર્વ પ્રયોજન સમાપ્ત થયેલાં હોવાથી **આકાંક્ષા રહિત** છે, નવાં કર્મોના બંધ રૂપ લેપ રહિત માટે **નિર્લેપ છે**–સર્વથા 'સંશ્રય' એટલે રાગાદિ **આલંબન રહિત** અથવા 'સંશય' એટલે સંદેહ–**શંકા રહિત** છે. (૧૮)

તીર્થંકરપણાનું ઐશ્વર્ય ભોગવનાર માટે **ઇશ્વર** છે, જ્ઞાન અથવા મોક્ષરૂપ હોવાથી **બ્રહ્મ** છે, કેવલજ્ઞાની માટે **'સંબુદ્ધ'** છે, મોહરૂપી મેલના અભાવે **શુદ્ધ** (અથવા

अर्हदाख्यस्तु वर्णान्तः, सरेफो बिन्दुमण्डितः ।
तुर्यस्वरसमायुक्तो, बहुधा नादमालितः ॥ २० ॥
अस्मिन् बीजे स्थिताः सर्वे, ऋषभाद्या जिनेश्वराः ।
वर्णैर्निजैर्निजैर्युक्ता, ध्यातव्यास्तत्र सङ्गताः ॥ २१ ॥
नादश्चन्द्रसमाकारो, बिन्दुर्नीलसमप्रभः ।
कलाऽरुणसमा सान्तः, स्वर्णाभः सर्वतोमुखः ॥ २२ ॥

સ્વયં બોધ પામેલ હોવાથી બુદ્ધ) છે, સર્વ કાર્યો (અથવા ગુણો) સિદ્ધ થવાથી સિદ્ધ છે, 'મત' એટલે ત્રણ જગતને **માનનીય** છે, મોક્ષ માર્ગને સમજાવનાર માટે ગુરૂ છે, કેવળજ્ઞાનથી સૂર્યની જેમ પ્રકાશક માટે **જ્યોતીરૂપ** છે, રાગ-દ્વેષ અને અજ્ઞાન રહિત માટે **દેવાધિદેવ-મહાદેવ** છે અને લોકાલોકનું જ્ઞાન જગતને કરાવનાર માટે **લોકાલોકપ્રકાશક** છે. (૧૯)

'અર્હત્' એટલે ૨૪ તીર્થંકરોનાં નામવાળો જે 'ह्रीं' વર્ણ બીજરૂપ છે તે વર્ણનો અન્ત્ય અક્ષર 'ह्' છે, સરેફ એટલે રકાર સહિત (ह्र) છે. બિન્દુ સહિત (માટે ह्रँ છે ચોથા સ્વર સહિત (માટે ह्रीं) અને પ્રાયઃ નાદ એટલે ચંદ્રકલાથી શોભતો) એટલે "ह्रीं' છે. (૨૦)

આ 'ह्रीं' બીજાક્ષરમાં ઋષભદેવ આદિ સર્વ તીર્થંકરો રહેલા છે, સ્વ-સ્વ વર્ણથી યુક્ત તે " માં ह्रीं રહેલા તે તીર્થંકરોનું તે તે વર્ણોના આલંબનપૂર્વક ધ્યાન કરવું. (૨૧)

शिरःसंलीन ईकारो, विनीलो वर्णतः स्मृतः ।
वर्णानुसारसंलीनं, तीर्थकृन्मण्डलं स्तुमः ॥ २३ ॥
चन्द्रप्रभपुष्पदन्तौ, नादस्थितिसमाश्रितौ ।
बिन्दुमध्यगतौ नेमि–सुव्रतौ जिनसत्तमौ ॥ २४ ॥
पद्मप्रभ–वासुपूज्यौ, कलापदमधिष्ठितौ ।
शिरईस्थितिसंलीनौ, पार्श्व–मल्ली जिनोत्तमौ ॥ २५॥

હવે તે ह्रीँ માં કયા વર્ણો કયાં કયાં છે તે કહે છે.

મથાળે રહેલો 'નાદ એટલે અર્દ્ધચંદ્રાકાર' ચંદ્રની કળા જેવા આકારવાળો અને ચંદ્ર સમાન 'શ્વેત' વર્ણવાળો છે, તેમાં રહેલો બિન્દુ (અનુસ્વાર) 'શ્યામ' છે, કળા એટલે ઉપરનું મથાળું(–)અરૂણસમું 'રક્ત' છે અને સકારનો અન્ત્યાક્ષર ह સર્વદિશાએ (સમ્પૂર્ણ) સુવર્ણ સરખો 'પીળો' છે. (૨૨) વળી—

ह ના મસ્તકે રહેલો 'ई' (ી) સ્વર વિનીલ એટલે 'લીલા' વર્ણનો કહેલો છે. એમાં તે તે વર્ણને અનુસારે રહેલા તે તે વર્ણવાળા ૨૪ તીર્થંકરોના મંડળ (સમુહ)ની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. (૨૩)

એજ હકિકતને સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે–

શ્વેતવર્ણવાળા શ્રીચન્દ્રપ્રભ અને પુષ્પદન્ત (સુવિધિનાથ) બે નાદમાં (ઉપરની ચંદ્રકલામાં) સ્થાન કરીને રહેલા છે. ઉત્તમ એવા શ્રી નેમિનાથ અને મુનિસુવ્રત બે શ્યામ વર્ણવાળા ઉપરના અનુસ્વારમાં રહેલા છે. (૨૪)

*ऋषभं चाजितं वन्दे, सम्भवं चाभिनन्दनम् ।
सुमतिं तथा सुपार्श्वं, वन्दे श्रीशीतलं जिनम् ॥ २६ ॥
श्रेयांसं विमलं वन्दे, चानन्तं धर्मनायकम् ।
शान्तिं कुन्थु-मरर्हन्तं, नमिं वीरं नमाम्यहम् ॥ २७ ॥
एतांश्च षोडशजिनान्, गाङ्गेयद्युतिसन्निभान् ।
त्रिकालं नौमि सद्भक्त्या, ह्-राक्षरमधिष्ठितान् ॥ २८ ॥

શ્રી પદ્મપ્રભ અને વાસુપૂજ્ય, એ બે રક્તવર્ણવાળા કળા એટલે મથાળામાં સ્થાન કરીને રહેલા છે, અને મથાળે રહેલા ईं (?) માં ઉત્તમ એવા નીલ વર્ણવાળા બે શ્રીપાર્શ્વનાથ અને મલ્લીનાથ રહેલા છે. (૨૫)

હવે હ માં રહેલા પીતવર્ણવાળા ૧૬ નાં નામો જણાવે છે.

શ્રીઋષભદેવને, શ્રી અજિતનાથને, શ્રીસંભવને, અને અભિનન્દનસ્વામીને હું વન્દન કરૂં છું-તથા સુમતિનાથને, સુપાર્શ્વનાથને અને શ્રી શીતળજિનને હું વાંદું છું (૨૬)

શ્રી શ્રેયાંસનાથને, શ્રીવિમળનાથને, શ્રી અનન્તનાથને તથા શ્રી ધર્મનાથને વાંદું છુ. વળી શ્રી શાન્તિનાથ શ્રી-કુન્થુનાથ શ્રી અરજિન શ્રી નમિનાથ તથા શ્રી મહાવીર જિનને વન્દન કરૂં છું. (૨૭)

એ ગાંગેય એટલે સોનાના જેવા પીળાવર્ણવાળા સોળ જિનેશ્વરો કે જેઓ હ અને ર્ એ બે અક્ષરોમાં રહેલા છે તેઓને સુંદર ભક્તિભાવથી ત્રિકાળ નમું છું. (૨૮)

* આ ૨૬-૨૭-૨૮ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત સમજાય છે.

शेषास्तीर्थंकृतः सर्वे, हरस्थाने नियोजिताः ।
मायाबीजाक्षरं प्राप्ता–श्चतुर्विंशतिरर्हताम् ॥ २९ ॥
गतराग–द्वेष–मोहाः, सर्वपापविवर्जिताः ।
सर्वदाः सर्वकालेषु, ते भवन्तु जिनोत्तमाः ॥ ३० ॥
देवदेवस्य यच्चक्रं, तस्य चक्रस्य या प्र(वि)भा ।
तयाऽऽच्छादितसर्वाङ्गं, मां मा हिंसन्तु पन्नगाः ॥३१॥

શેષ એટલે ૨૪–૨૫ શ્લોકમાં કહેલા ચાર વર્ણવાળા આઠ સિવાયના (૨૬ થી ૨૮ શ્લોકમાં કહેલા) પીળા વર્ણવાળા સર્વ (૧૬) તીર્થંકરો 'ह र' (ह्रीं) ના સ્થાનમાં સ્થાપન કરેલા છે, એમ અરિહંતોની ચોવીસી માયાબીજ એટલે ह्रीं અક્ષરને પ્રાપ્ત કરીને તેમાં રહેલી છે, અર્થાત્ ૨૪ તીર્થંકરોના સ્થાનરૂપ માયાબીજ છે. (૨૯)

રાગદ્વેષ અને મોહથી રહિત, માટે સર્વ પાપોથી મુક્ત તે ચોવીસ શ્રી તીર્થંકરો સર્વકાળે સર્વ સુખને આપનારા થાઓ–મને સર્વ સુખો આપો. (૩૦)

ઉપર કહ્યું તે દેવદેવ એટલે દેવાધિદેવ શ્રીતીર્થંક-રોનું ચક્ર એટલે જે મંડળ–તે મંડળની જે પ્રભા એટલે કાન્તિ અથવા મહિમા તેના વડે આચ્છાદિત છે સર્વ અંગ જેનું એવા મને પન્નગો (સર્પો) ન હણો ! અર્થાત્ આ તીર્થંકરોની છાયાથી અંગરક્ષા કરનારને સર્પો હણતા નથી.

એમ આગળના દરેક શ્લોકોમાં પ્રથમના ત્રણ પદોનો સમાન અર્થ સમજવો, ચોથા પાદમાં રહેલાં ભિન્ન ભિન્ન નામોનો અર્થ યથામતિ જણાવીએ છીએ. (૩૧)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु दानवाः ॥३२॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु खेचराः ॥३३॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु राक्षसाः ॥३४॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु तस्कराः ॥३५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु हस्तिनः ॥३६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु वह्नयः ॥३७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु मुद्गल्याः ॥३८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु कुग्रहाः ॥३९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु हिंसकाः ॥४०॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु शूकराः ॥४१॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु शत्रवः ॥४२॥

મને દાનવો ન હણો ! (૩૨)
મને વિદ્યાધરો ન હણો ! (૩૩)
મને રાક્ષસો ન હણો ! (૩૪)
મને ચોરી કરનારા (ચોરો) ન હણો ! (૩૫)
મને હાથીઓ ન હણો ! (૩૬)
મને અગ્નિ (અગ્નિકુમાર દેવો) ન હણો ! (૩૭)
મને મ્લેચ્છો ન હણો ! (૩૮)
મને દુષ્ટગ્રહો ન હણો ! (૩૯)
મને હિંસક મનુષ્યો ન હણો (૪૦)
મને શુકરો (ભુંડ જાતિનાં પશુઓ) ન હણો ! (૪૧)
મને શત્રુઓ ન હણો ! (૪૨)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु भूमिपाः ॥४३॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु दुर्जनाः ॥४४॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु दंष्ट्रिणः ॥४५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु व्यन्तराः ॥४६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु पक्षिणः ॥४७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु व्याधयः ॥४८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु सिंहकाः ॥४९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०. मां मा हिंसन्तु देवताः ॥५०॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु गोणसाः ॥५१॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु वृश्चिकाः ॥५२॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु रेपलाः ॥५३॥

મને રાજાઓ ન હણો ! (૪૩)
મને દુર્જનો ન હણો ! (૪૪)
મને દાઢવાળાં (માંસાહારી) પશુઓ ન હણો ! (૪૫)
મને વ્યંતરો ન હણો ! (૪૬)
મને પક્ષીઓ ન હણો ! (૪૭)
મને વ્યાધિઓ ન હણો ! (૪૮)
મને સિંહો ન હણો ! (૪૯)
મને દેવો (દેવીઓ) ન હણો ! (૫૦)
મને ગોણસ જાતિના સર્પો ન હણો ! (૫૧)
મને વિંછીઓ ન હણો ! (૫૨)
મને રેપલાઓ (?) ન હણો ! (૫૩)

देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु डाकिनी ॥५४॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु याकिनी ॥५५॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु राकिनी ॥५६॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु लाकिनी ॥५७॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु काकिनी ॥५८॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु शाकिनी ॥५९॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु हाकिनी ॥६०॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु जाकिनी ॥६१॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु नागिनी ॥६२॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु जृम्भिणी ॥६३॥
देवदेवस्य यचक्रं०, मां मा हिनस्तु व्यन्तरी ॥६४॥

મને ડાકણો ન હણો ! (૫૪)
મને યાકિની (?) ન હણો ! (૫૫)
મને રાકિની (?) ન હણો ! (૫૬)
મને લાકિની (?) ન હણો ! (૫૭)
મને કાકિની (?) ન હણો ! (૫૮)
મને શાકિની (?) ન હણો ! (૫૯)
મને હાકિની (?) ન હણો ! (૬૦)
મને જાકિની (?) ન હણો ! (૬૧)
મને નાગણી ન હણો ! (૬૨)
મને જૃમ્ભિણી (તિર્યગ્ જૃમ્ભિણી) ન હણો ! (૬૩)
મને વ્યન્તરી (દેવીઓ) ન હણો ! (૬૪)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु तोयदाः ॥६५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु चित्रकाः ॥६६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु मानवी ॥६७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु किन्नरी ॥६८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु दैवहि ॥६९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, सा मां पातु सदैव हि ॥ ७० ॥
श्री गौतमस्य या मुद्रा, तस्या या भुवि लब्धयः ।
ताभिरभ्यधिकज्योति-रर्हन् सर्वनिधीश्वरः ॥ ७१ ॥

મને મેઘકુમાર દેવો ન હણો ! (૬૫)
મને ચિત્તાઓ ન હણો ! (૬૬)
મને માનવી (નામની) દેવી ન હણો ! (૬૭)
મને કિન્નરી (દેવી) ન હણો ! (૬૮)
મને દૈવ (અદૃષ્ટ) ન હણો ! (૬૯)

એમ દેવાધિદેવોનું જે ચક્ર અને તે ચક્રની જે પ્રભા (મહિમા) તેનાથી આચ્છાદિત શરીરવાળા મારૂં તે પ્રભા સર્વદા રક્ષણ કરો ! (૭૦)

શ્રી ગૌતમપ્રભુની જે મુદ્રા (ગણધર પદ) અને જગતમાં તેની જે લબ્ધિઓ છે, તેનાથી પણ અધિક જ્ઞાન (સામર્થ્ય)વાળા શ્રીઅરિહંતદેવ સર્વનિધિઓના (ગુણરૂપ ખજાનાના) સ્વામી છે. (તેઓ મારૂં રક્ષણ કરો !) (૭૧)

पातालवासिनो देवा, देवा भूपीठवासिनः ।
स्वर्वासिनोऽपि ये देवाः, सर्वे रक्षन्तु मामितः ॥७२॥
येऽवधिलब्धयो ये तु, परमावधिलब्धयः ।
ते सर्वे मुनयो देवा, मां संरक्षन्तु सर्वतः ॥ ७३ ॥

भुवनेन्द्र-व्यन्तरेन्द्र-ज्योतिष्केन्द्र-कल्पेन्द्रेभ्यो नमो नमः।

श्रुतावधि-देशावधि-सर्वावधि-परमावधि प्राप्त-बुद्धिऋद्धि-प्राप्त-सर्वौषधिप्राप्त-अनन्तबलर्द्धिप्राप्त-तप ऋद्धिप्राप्त-रसर्द्धिप्राप्त-वैक्रियर्द्धिप्राप्त-क्षेत्रर्द्धिप्राप्त-अक्षीणमहानसर्द्धि-प्राप्तेभ्यो नमो नमः॥

જે (ભવનપતિ) દેવો પાતાલમાં રહેનારા છે, જે (વ્યન્તર) દેવો ભૂમીપીઠ ઉપર રહે છે, અને (વૈમાનિક) જેઓ સ્વર્ગમાં રહેલા છે તે (ત્રણે લોકવર્તી) સર્વ દેવો મને સર્વ (ઉપદ્રવો)થી રક્ષણ કરો ! (૭૨)

જે અવધિજ્ઞાનની લબ્ધિવાળા અને પરમાવધિ જ્ઞાનની લબ્ધિવાળા છે તે સર્વ મુનિઓ અને (ઉપર જણાવ્યા તે સર્વ) દેવો મારું સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરો ! (૭૩)

ભુવનપતિના ઈન્દ્રોને, વ્યન્તરોના ઈન્દ્રોને, જ્યોતિષિઓના ઈન્દ્રોને અને સૌધર્માદિ કલ્પોના વૈમાનિક ઈન્દ્રોને નમસ્કાર થાઓ, નમસ્કાર થાઓ.

શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-દેશઅવધિજ્ઞાન-સર્વ અવધિજ્ઞાન અને પરમાવધિજ્ઞાનને પામેલા, બુદ્ધિરૂપી ઋદ્ધિને પામેલા, સર્વોષધિ લબ્ધિને પામેલા, અનન્તબળ રૂપ ઋદ્ધિને પામેલા, તપ ઋદ્ધિને પામેલા, રસરૂપ ઋદ્ધિને પામેલા,

दुर्जना भूतवेतालाः, पिशाचा मुद्गलाऽनलाः ।
ते सर्वेऽप्युपशाम्यन्तु, देवदेवप्रभावतः ॥ ७४ ॥
ॐ ह्रीं-ह्रीः श्रीर्धृतिर्लक्ष्मी-गौरी चण्डी सरस्वती ।
जयाऽम्बा विजया क्लिन्ना-ऽजिता नित्या मदद्रवा ॥७५॥
कामाङ्गा कामबाणा च, सानन्दाऽऽनन्दमालिनी ।
माया मायाविनी रौद्री, कला काली कलिप्रिया ॥७६॥
एताः सर्वा महादेव्यो, वर्तन्ते या जगत्त्रये ।
मह्यं सर्वाः प्रयच्छन्तु, कान्ति लक्ष्मीं धृतिं मतिम् ॥७७॥

વૈક્રિય લબ્ધિરૂપ ઋદ્ધિને પામેલા, ક્ષેત્રરૂપી ઋદ્ધિને પામેલા અને અક્ષીણમહાનસલબ્ધિરૂપ ઋદ્ધિને પામેલા, એ સર્વને નમસ્કાર થાઓ ! નમસ્કાર થાઓ !

દુર્જનો, ભૂતો, વેતાળો, પિશાચો, મ્લેચ્છો, અને અગ્નિઓ; એ સઘળા દેવાધિદેવના પ્રભાવથી ઉપશાન્ત થાઓ. અર્થાત્ મને ઉપસર્ગો (ઉપદ્રવો) ન કરો ! (૭૪)

પૂર્વે ૐ હ્રીં મંત્રાક્ષરો સાથે શ્રીઋષિમંડલયંત્રમાં તે તે નામથી આલેખ કરાએલી હ્રીં દેવી, શ્રીદેવી, ધૃતિદેવી, લક્ષ્મીદેવી, ગૌરી, ચંડી, સરસ્વતી, જયાદેવી, અમ્બાદેવી, વિજયાદેવી, ક્લિન્નાદેવી, અજિતાદેવી, નિત્યાદેવી, મદદ્રવાદેવી, કામાઙ્ગાદેવી, કામબાણાદેવી, આનંદાદેવી, આનંદમાલિનીદેવી, માયાદેવી, માયાવિનીદેવી, રૌદ્રીદેવી, કલાદેવી, કાલીદેવી અને કલિપ્રિયાદેવી, એ સર્વ (ચોવીશ) મહાદેવીઓ કે જે ત્રણ જગતમાં રહેલી છે તે સર્વ મને કાન્તિ, લક્ષ્મી, ધીરજ અને બુદ્ધિને આપો ! (૭૫-૭૬-૭૭)

दिव्यो गोप्यः सुदुष्प्राप्यः, श्रीऋषिमण्डलस्तवः ।
भाषितस्तीर्थनाथेन, जगत्त्राणकृतेऽनघः ॥ ७८ ॥
रणे राजकुले वह्नौ, जले दुर्गे गजे हरौ ।
स्मशाने विपिने घोरे, स्मृतो रक्षति मानवम् ॥ ७९ ॥
राज्यभ्रष्टा निजं राज्यं, पदभ्रष्टा निजं पदम् ।
लक्ष्मीभ्रष्टा निजां लक्ष्मीं, प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥८०॥
भार्यार्थी लभते भार्यां, पुत्रार्थी लभते सुतम् ।
विद्यार्थी लभते विद्यां, नरः स्मरणमात्रतः ॥८१॥

હવે ઋષિમંડલ સ્તવનો મહિમા વર્ણવે છે કે—

દૈવી મહિમાવાળું, રક્ષણ કરવા યોગ્ય, અને (જેની પ્રાપ્તિ યોગ્યતા વાળાનેજ થતી હોવાથી) દુષ્પ્રાપ્ય એવું આ ઋષિમંડલ સ્તવન ત્રણ જગતના રક્ષણ માટે શ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલું અત્યંત પવિત્ર (પાપરહિત) છે. (૭૮)

વળી ભયંકર યુદ્ધના પ્રસંગે, રાજદરબારમાં, અગ્નિના ઉપદ્રવમાં, જળના ઉપદ્રવમાં. કિલ્લેબંધીના પ્રસંગે, હાથીના ઉપદ્રવમાં, સિંહના ઉપદ્રવમાં, સ્મશાનમાં, અને ઘોર જંગલ (અટવી)માં પણ સ્મરણ કરવાથી તે મનુષ્યનું રક્ષણ કરે છે (૭૯)

એના સ્મરણથી રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થએલા પોતાના રાજ્યને, સ્થાન (પદવી) ભ્રષ્ટ થએલા પુનઃ પોતાની પદવીને, લક્ષ્મીભ્રષ્ટ થએલા પોતાની લક્ષ્મીને નિશ્ચયથી પ્રાપ્ત કરે છે. તેમાં સંદેહ નથી. (૮૦)

स्वर्णे रौप्ये पटे कांस्ये, लिखित्वा यस्तु पूजयेत् ।
तस्यैवाऽष्टमहासिद्धि-र्गृहे वसति शाश्वती ॥८२॥
भूर्जपत्रे लिखित्वेदं, गलके मूर्ध्नि वा भुजे ।
धारितं सर्वदा दिव्यं, सर्वभीतिविनाशकम् ॥८३॥
भूतैः प्रेतै-र्ग्रहै-र्यक्षैः, पिशाचैर्मुद्गलैः खलैः (र्वलैः) ।
वातपित्तकफोद्रेकै-र्मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥८४॥
ॐ-भूर्भुवःस्वस्त्रयीपीठ-वर्तिनः शाश्वता जिनाः ।
तैः स्तुतैर्वन्दितैर्दृष्टै-र्यत् फलं तत्फलं स्मृतौ (तम्)॥८५॥

વળી આ ઋષિમંડલ સ્તવનનું સ્મરણ માત્ર કરનારો પુરુષ સ્ત્રીનો અર્થી હોય તે સ્ત્રીને, પુત્રનો અર્થી પુત્રને, વિદ્યાનો અર્થી વિદ્યાને મેળવે છે. (૮૧)

હવે એનો મંત્ર (પટ્ટ) બનાવવાનો વિધિ કહે છે કે-

સુવર્ણના, રૂપાના, કે કાંસાના પત્રા ઉપર લખીને જે આ યંત્ર (પટ્ટ)ને પૂજે છે તેના ઘરમાં અષ્ટમહાસિદ્ધિઓ કાયમ રહે છે. (૮૨)

વળી ભોજપત્રમાં આલેખીને આ દિવ્ય મંત્રને ગળે, મસ્તકે કે ભુજાએ રાખવાથી તે સર્વદા સર્વ ભયોને નાશ કરે છે. (૮૩).

તથા-ભૂતો-પ્રેતો-ગ્રહો-યક્ષો-પિશાચો-મ્લેચ્છો-ખલ (દુર્જન) પુરૂષો (અથવા લશ્કરો) તથા વાયુ-પિત્ત તથા કફના વિકારો (રોગો); એ સર્વથી નિશ્ચે મુક્ત થાય છે (અર્થાત્ એ સર્વના ઉપદ્રવો અવશ્ય નાશ પામે છે.) (૮૪)

*ऋषिमण्डलनामैतत्, पुण्यपापप्रणाशकम् ।
दिव्यतेजो महास्तोत्रं, स्मरणात्पठनाच्छुभम् ॥
विघ्नौघाः प्रलयं यान्ति, चापदो नैव कर्हिचित् ।
ऋद्धिसमृद्धयः सर्वाः स्तोत्रस्यास्य प्रभावतः ॥
श्रीवर्द्धमानशिष्येण, गणभृद्गौतमर्षिणा ।
ऋषिमण्डलनामैतद् भाषितं स्तोत्रमुत्तमम् ॥

અતિ ઉત્તમ છે, એને ગણવાથી–સ્મરણ કરવાથી અને જાપ કરવાથી અવ્યય પદ–મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. (૯૨)

ઋષિ મંડળ નામનું પુણ્ય–પાપ ઉભય (આઠ) કર્મોને નાશ કરનારૂં દૈવી તેજ આપનારૂં આ મહાસ્તોત્ર છે તેને સ્મરણ કરવાથી–ગણવાથી તે શુભ કરે છે. (૯૨)

આ સ્તોત્રના પ્રભાવથી વિઘ્નોની પરંપરા નાશ પામે છે, આપત્તિઓ કદાપિ ક્યાંય નડતી નથી, સર્વ ઋધ્ધિ અને સમૃદ્ધિઓ મળે છે.

જિનેશ્વરદેવ શ્રી વર્દ્ધમાન (મહાવીર) પ્રભુના શિષ્ય શ્રી ગૌતમ ગણધર ભગવંતે આ ઋષિમંડલ નામનું ઉત્તમ સ્તોત્ર કહેલું છે.

॥ ઇતિ શ્રી ઋષિમંડલસ્તોત્રં સાર્થં સમાપ્તમ્ ॥

---

* છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓ કોઈ કોઈ સ્થળે મળે છે, બધા ગ્રન્થોમાં મળતી નથી. માટે તેનો ક્રમાંક આપ્યો નથી.

શ્રીશંખેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમ:

साधु-साध्वी योग्य क्रियासूत्रो सार्थ

૧-શ્રીપંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમહામંત્ર

नमो अरिहंताणं, नमो सिद्धाणं, नमो आयरिआणं, नमो उवज्झायाणं, नमो लोए सव्वसाहूणं।

एसो पंच नमुक्कारो, सव्व पावप्पणासणो ।
मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥

અર્થ-શ્રીઅરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, શ્રીસિદ્ધભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, શ્રીઆચાર્ય ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, શ્રીઉપાધ્યાય ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, લોકમાં સર્વ શ્રીસાધુભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ.

આ પંચ પરમેષ્ઠિઓને કરેલો નમસ્કાર સર્વપાપોનો નાશ કરનારો છે અને સર્વ મંગળોમાં પ્રથમ (શ્રેષ્ઠ) મંગળ છે.

વિવેચન-નમસ્કાર મહામંત્ર છે, તેનો મહિમા યથાર્થરૂપમાં શ્રીતીર્થંકરો પણ કહી શકે તેમ નથી. જેમ લૌકિક મંત્રથી ઇહ-લૌકિક ધાર્યાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. તેમ આ લોકોત્તર મહામંત્રથી આત્માને લાગેલું અનાદિ કાલનું મોહનું ઝેર ઉતરી જાય છે અને ક્રમશઃ સુખ સંપત્તિને ભોગવવા છતાં નિર્વિકારી બનતો જીવ આખરે આ લોક-પરલોકનાં વિપુલ સુખોને ભોગવતો સર્વથા નિર્વિકારી બની પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રદ્ધા કરીને જે આત્મા એનો સવિશેષ જાપ કરે છે તે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ગુણોને નિર્મળ બનાવી દુષ્કર કાર્યોને સાધતો ઘોર ઉપસર્ગો અને પરિષહોને સહન કરતો વીતરાગદેવની

આત્માનો અખંડ ઉપાસક બની શકે છે વધારે શું ! આ મહામંત્ર સર્વ શ્રુતોની ભૂમિમાં બીજસ્વરૂપ છે, ચારિત્રના પ્રાણ છે. એને યથાવિધિ આરાધનારો આત્મા સર્વસુખોને સિદ્ધ કરી શકે છે.

૨–શ્રીસામાયિક સૂત્ર.

करेमि भंते ! सामाइयं, सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि, जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं. मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि. तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

અર્થ–હે ભગવંત ! હું (આપની સાક્ષીએ) સામાયિક (સમભાવમાં રહેવાનો નિશ્ચય) કરું છું, જીવું ત્યાં સુધી સર્વ પાપ યોગોનો (મન-વચન-કાયાની અકુશળ પ્રવૃત્તિનો) ત્રિવિધ ત્રિવિધથી ત્યાગ કરું છું.

તે આ પ્રમાણે–'મનથી વચનથી અને કાયાથી એમ ત્રણે ય યોગોથી (તે પાપ વ્યાપારને) હું સ્વયં કરું નહિ, બીજા દ્વારા કરાવું નહિ, અને કોઈ સ્વયં કરે તેમાં સંમત થાઉં નહિ.'

હે ભગવંત ! તે પાપનું પ્રતિક્રમણ કરું છું, મારા આત્માની સાક્ષીએ નિંદા કરું છું અને આપની સમક્ષ 'એ પાપ છે' એમ ગર્હા કરું છું, વળી (તે પાપ કરનારા મારા ભૂતકાલીન પર્યાય રૂપ) આત્માને વોસિરાવું છું–સર્વથા તજું છું.

વિવેચન-સર્વ જીવોને પોતાની સમાન માનવા અથવા રાગ-દ્વેષનાં કારણો આવે ત્યારે પણ ઉપશમમાં [સમભાવે] રમવું

તે ભાવસામાયિક છે. તેની સિદ્ધિ આ પચ્ચક્ખાણ કરી તેનું પાલન કરવાથી થાય છે. સમજપૂર્વક જીવન પર્યંતનું આવું પચ્ચક્ખાણ કરનારને તુર્ત ભૌતિક ઇચ્છાઓનો નાશ થવા માંડે છે, મન-વચન-કાયાની શુભ પ્રવૃત્તિથી ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે અને આત્મા સ્વરૂપનો આનંદ અનુભવે છે. જડભાવો તેને આકર્ષણ કરવા અસમર્થ બની જાય છે અને આત્મગુણોનો રાગ પ્રગટવા માંડે છે. આ સૂત્ર આત્માના ચારિત્રરૂપ પ્રાણનું રક્ષણ કરવામાં બખ્તર તુલ્ય છે, તેને વારંવાર સ્મરણ કરી તેના અર્થનું ધ્યાન કરવાથી જીવ પ્રમાદથી બચી જાય છે, માટે દરરોજની ક્રિયામાં તેને નવ વાર બોલવાનો વિધિ છે. તે ઉપરાંત પણ તેનું જેટલું વધારે ચિંતન થાય તેટલો પ્રમાદ ટળે છે,

એમાં ભંતે! શબ્દ છે તેનો હે સુખી-કલ્યાણવંત ગુરુ! એવો અર્થ છે, તેથી એમ સમજવાનું છે કે જીવનભર ગુરુની નિશ્રા ચારિત્રમાં આવશ્યક છે. બીજો અર્થ ભંતે!=હે ભવનો પાર પામેલા (જિનેશ્વર) દેવ! એમ થાય છે. એથી 'જીવનભર જિનાજ્ઞાનું અખંડ પાલન કરવા માટે ચારિત્ર છે' એમ સમજવાનું છે. બીજી વખતે ભંતે! શબ્દ આવે છે તેનો ભાવ એ છે કે 'હે ભગવંત! આ ચારિત્ર હું આપના આશીર્વાદ-કૃપાથી લઇ શક્યો છું, એ યશ (ઉપકાર) આપને ઘટે છે' એમ ભક્તિપૂર્વક કૃતજ્ઞતા બતાવવા માટે છે.

આ પચ્ચક્ખાણમાં 'સામાઇઅં કરેમિ' એનાથી વર્તમાનકાલનાં, 'પચ્ચક્ખામિ' પદથી ભવિષ્યકાલનાં અને 'પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ' પદોથી ભૂતકાળનાં, એમ ત્રણે કાળનાં પાપ વ્યાપારોનો ત્યાગ થાય છે.

'તિવિહં તિવિહેણં' પાઠથી સાત સપ્તભંગીઓરૂપ ઓગણ-પચાસ ભાંગા અને તેને ત્રણ કાળથી ગણતાં એકસો સુડતાલીસમા (છેલ્લા) ભાંગે થતું આ પચ્ચક્ખાણ ઉત્કૃષ્ટ છે.

એને યથાયોગ્ય સમજી પાલન કરનારો આત્મા પરંપરાએ સર્વસુખોના સ્થાનરૂપ મોક્ષને પામે જ છે.

૩–ઇચ્છામિ ઠામિ૦

" इच्छामि ठामि काउस्सग्गं, जो मे देवसिओ अइआरो कओ, काइओ वाइओ माणसिओ, उस्सुत्तो उम्मग्गो अकप्पो अकरणिज्जो, दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ, अणायारो अणिच्छिअव्वो असमणपाउग्गो, नाणे, दंसणे, चरित्ते, सुए, सामाइए, तिण्हं गुत्तीणं, चउण्हं कसायाणं, पंचण्ह महव्वयाणं, छण्हं जीवनिकायाणं, सत्तण्हं पिंडसणाणं, अट्ठण्हं पवयणमाऊणं, नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं, दसविहे समणधम्मे, समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छा मि दुक्कडं ॥

અર્થ—હું કાયોત્સર્ગ કરવા ઇચ્છું છું, (શા માટે ?) જે મેં દૈવસિક અતિચાર કર્યો (તેની શુદ્ધિ માટે). અતિચારોને (સાધન ભેદે જણાવે છે કે) કાયાથી, વચનથી અને મનથી કર્યા હોય, (તેને નિમિત્ત ભેદે જણાવે છે કે) તે ઉત્સૂત્ર=આગમનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, ઉન્માર્ગ=(આત્માના ક્ષાયોપશમિકભાવરૂપ) મોક્ષમાર્ગનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, અર્થાત્ મોહના ઉદયરૂપ ઉન્માર્ગને વશ થવાથી, અકલ્પ્ય=ચરણ-કરણરૂપ સાધુના કલ્પનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, અને અકરણીય=સામાન્યતયા અકાર્યને કરવાથી.

તેમાંના માનસિક અતિચારોને અંગે કહે છે કે-દુર્ધ્યાન કરવાથી અને દુષ્ટ ચિંતન કરવાથી. અહીં સ્થિરચિત્ત એટલે ધ્યાન અને ચળચિત્ત એટલે ચિંતન સમજવું.

હવે એ કાયિકાદિ ત્રણે અતિચારોને અંગે કહે છે કે-તે અનાચાર=નહિ આચરવા યોગ્ય, માટે તે અનિચ્છનીય=નહિ ઇચ્છિવા યોગ્ય અને તેથી તે અસાધુપ્રાયોગ્ય =સાધુ જીવનમાં અઘટિત છે.

(હવે વિષય ભેદે જણાવે છે કે-) જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં અને ચારિત્રમાં. (જ્ઞાનાદિના જુદા જુદા વિષયો જણાવવા કહે છે કે-) શ્રુતમાં=શ્રુતજ્ઞાનના આઠ આચારોનું પાલન કરવામાં, સામાયિકમાં=સમ્યક્ત્વસામાયિક રૂપ દર્શનાચારના આઠ આચારોનું પાલન કરવામાં, તથા ચારિત્રાચારના પાલન રૂપ ત્રણ ગુપ્તિઓમાં (પ્રમાદ કરવાથી), ચાર કષાયોમાં (વશ થવાથી), પાંચ મહાવ્રતોમાં (પ્રમાદ કરવાથી), છ જીવનિકાયમાં (રક્ષા નહિ કરવાથી), સાત પિંડૈષણામાં (દોષ લગાડવાથી), આઠ પ્રવચન માતામાં (દોષ લગાડવાથી), નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓમાં (નહિ પાળવાથી), દશ પ્રકારના (ક્ષમાદિ) શ્રમણધર્મમાં (તેનું પાલન નહિ કરવાથી) અને સાધુઓના યોગોમાં (સાધુ સામાચારીરૂપ કર્તવ્યમાં પ્રમાદાદિ કરવાથી) જે જે ખંડના (દેશ વિરાધના) કરી હોય, જે વિરાધના (મોટી ભૂલ) કરી હોય તે મારૂં સર્વ પાપ મિથ્યા થાઓ !

વિવેચન-આ સૂત્રમાં આત્માના અનાદિ સંસ્કારોને લીધે થએલી ભૂલોની શુદ્ધિ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે, આ સૂત્ર આલોચના માટે બોલાય ત્યારે 'ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! દેવસિઅં આલોઉં ? અર્થાત્ હે ભગવંત ! આપની ઇચ્છાનુસાર આપ આદેશ આપો હું દિવસના અતિચારોની આપની સમક્ષ આલોચના કરૂં ?

જેમ ગુરુની અનુમતિ મેળવી જે જે ભૂલો જેવા જેવા ભાવથી થયા હોય તેવા તેવા ભાવને જણાવવા પૂર્વક નિષ્કપટપણે ગુરુની સમક્ષ તે પ્રગટરૂપમાં જણાવાય છે. એથી વિધિ પૂર્વક ભૂલોને કબૂલ કરતો આત્મા તે પાપોમાંથી છૂટી જાય છે. જેમ સ્નાન કરવાથી શરીરનો મેલ જાય તેમ આ સૂત્રથી આત્મસ્નાન થાય છે. કર્મમેલ દૂર થાય છે. બે પ્રતિક્રમણોમાં વારંવાર આવું સ્નાન કરવાથી આત્માની મલીનતા દૂર થતી જાય છે અને ઉત્તરોત્તર ચારિત્રના અધ્યવસાયો શુદ્ધ થતા (વધતા) રહે છે. ભૂલ થવી એ મોહાદિ અશુભ કર્મોનું પરિણામ હોવાથી દુષ્કર નથી, કિન્તુ ભૂલનો પશ્ચાત્તાપ પૂર્વક નિર્મળ-ચિત્તે એકરાર કરવો તે અતિદુષ્કર છે. એ કામ આ સૂત્રના આલંબનથી આત્મા કરી શકે છે માટે તેનું વારંવાર ચિંતન-મનન કરીને શુદ્ધ થનારો જીવ પરંપરાએ નિરતિચાર ચારિત્રનો સાધક બને છે.

૪–રાત્રિક–દૈવસિક અતિચારોને ચિંતવવાની ગાથા

" सयणासणन्नपाणे, चेइय–जइ–से(सि)ज्ज–काय–उच्चारे ।
समिती(ई) भावणा गुत्ती, वितहायरणंमि अइआरो ॥१॥ "

(આવ૦ નિર્યુ૦ ૧૩૮૮)

અર્થ—શયન, આસન, આહાર પાણી, ચૈત્ય, સાધુ, વસતિ, માત્રુ, સ્થંડિલ, સમિતિ, ભાવના અને ગુપ્તિ એ વિષયમાં જે જે વિપરીત (અયોગ્ય) આચરણ કર્યું હોય તે તે અતિચાર જાણવો. (૧)

વિવેચન–શયન=સંથારો વિગેરે અવિધિએ કરવાથી, આસન=પાટ-પાટલો વિગેરે અવિધિએ (પૂંજ્યા-પ્રમાર્જ્યા વિના) લેવા મૂકવા કે વાપરવાથી. આહાર પાણી=તેને વહોરવા વાપરવામાં એષણાના દોષો પૈકી કોઈ દોષ સેવવાથી. ચૈત્ય=જિનમંદિરને અંગે અવિધિ (દેવવન્દનાદિ નહિ કરવાથી કે અવિધિએ) કરવાથી. યતિ=સાધુ-

ઓનો વિનય-વૈયાવચ્ચ વિગેરે નહિ કરવાથી કે આશાતનાદિ કરવાથી; શય્યા=વસતિ (ઉપાશ્રય) ને અંગે પ્રમાર્જનાદિ નહિ કરવાથી કે સ્ત્રી આદિથી સંસક્ત વસતિમાં રહેવાથી, કાય=પ્રશ્રવણને અંગે (અશુદ્ધ ભૂમિમાં પરઠવવાથી કે જીવાદિથી રહિત શુદ્ધભુમિમાં પણ દષ્ટિપડિલેહણાદિ નહિ કરવા રૂપ) અવિધિ કરવાથી, અને ઉચ્ચાર= પુરિષ (ઠલ્લો) પરઠવવામાં (પ્રશ્રવણની જેમ) અવિધિ કરવાથી, સમિતિ=પાંચ સમિતિનું યથાયોગ્ય પાલન નહિ કરવાથી, ભાવના= અનિત્યાદિ બાર કે મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓનું ચિંતન વિગેરે નહિ કરવાથી કે અવિધિએ કરવાથી અને ગુપ્તિ=મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણનું પાલન નહિ કરવાથી કે અવિધિથી કરવાથી. ઉપલક્ષણથી તપ, પડિલેહણ, પ્રતિક્રમણ સ્વાધ્યાય વિગેરે સાધુના દરેક વ્યાપારમાં અવિધિ આદિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોને કાઉસ્સગ્ગમાં આ ગાથાનું ધ્યાન કરવા પૂર્વક યાદ કરી ધારી રાખવા અને પછી ગુરૂસમક્ષ કહી સંભળાવી પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું.

પ-દૈવસિક અતિચાર મોટા

ઠાણે કમણે ચંકમણે આઉત્તે અણાઉત્તે હરિઅકાયસંઘટ્ટે, બીઅકાયસંઘટ્ટે, ત્રસકાયસંઘટ્ટે, થાવરકાયસંઘટ્ટે, છપ્પઈઆ સંઘટ્ટે, ઠાણાઓ ઠાણં સંકામિઆ, દેહરે ગોચરી બાહિરભૂમિ માર્ગે જાતાં આવતાં સ્ત્રી-તિર્યંચતણા સંઘટ્ટ પરિતાપ ઉપદ્રવ હુઆ, દિવસમાંહિ ચાર વાર સજઝાય, સાત વાર ચૈત્યવંદન ન કીધાં, પડિલેહણા આઘી પાછી ભણાવી, અસ્તોવ્યસ્ત કીધી, આર્ત્તધ્યાન રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયાં, ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયાં નહિ, ગોચરી તણા બેંતાલીશ દોષ ઉપજતા ચિંતવ્યા નહિ,

પાંચ હોય ઓછી નવકાર ગણ્યા નહિ. આગુ અણ
પૂંજે લીધું, અણપૂંજી જીવાકુલ ભૂમિકાએ પરઠવ્યું.
પરઠવતાં 'અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો' ન કહ્યો.
પરઠવ્યા પૂંઠે વાર ત્રણ 'વોસિરે વોસિરે' ન કહ્યું.
દેહરા ઉપાશ્રય માંહિ પેસતાં નિસિહી–નીસરતાં
આવસ્સહી કહેવી વિસારી. જિનભુવને ચોરાશી
આશાતના–ગુરૂપ્રત્યે તેત્રીસ આશાતના કીધી.
અનેરો દિવસ માંહી જે કોઈ (અતિચાર) પાપ-
દોષ લાગ્યો હોય, તે સવિહું મને–વચને–કાયાએ
કરી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં ॥

અઘરા શબ્દો

[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] (ચૈત્ય)
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] (ચિહ્ન)
[illegible]	[illegible]

૬–શારીરિક અતિચાર બોલ

ઓઘો ઉપટાવ્યો, પડિકાવ્યો, આડિકાવ્યો.
પગારમાડ્યો, ઝાપટ્યો ઓઘાવાડ્યો. (ગણતરી વિગત
દેખો), ઓઘાને ઉત્તરપટ્ટા વગેરે અધિક ઉપકરણ
વાપર્યાં, શરીર અણપડિલેહ્યું હલાવ્યું. આખું

અણપુંજ્યું લીધું, અણપુંજી ભૂમિકાએ પરઠવ્યું. પરઠવતાં અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો ન કીધો, પરઠવ્યા પુંઠે વાર ત્રણ વોસિરે વોસિરે ન કીધું. સંથારા પોરિસી ભણાવ્યા વિના સુતા, કુસ્વપ્ન લાધું, સ્વપ્નાંતરમાંહિ શિયળતણી વિરાધના હુઇ, આહટ્ટ દોહટ્ટ ચિંતવ્યું, સંકલ્પ વિકલ્પ કીધો, રાત્રિસંબંધિ જે કોઇ અતિચાર લાગ્યો હોય તે સવિ હુ મન, વચન અને કાયાએ કરી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

અઘરા શબ્દાર્થ.

ઉવટ્ટણકી=બીજે પડખે ફરતાં.
પરિઅટ્ટણકી=પુનઃમૂળ પડખે ફરતાં.
આઉંટણકી=પગ વિગેરે સંકોચતાં.
પસારણકી=પગ વિગેરે લંબાવતાં.
છપ્પઇઅ સંઘટ્ટણકી=જૂનો સંઘટ્ટ થતાં.

અચકખુવિસય=અંધારે દેખાયું ન હોય.
લાધું=આવ્યું.
આહટ્ટ દોહટ્ટ=આડું દોઢું (જેમ તેમ)
સંકલ્પ=દૃઢ કલ્પના.
વિકલ્પ=વારવાર અથવા વિચિત્ર કલ્પના.

પાક્ષિક અતિચાર.

" नाणंमि दंसणंमि अ, चरणंमि तवंमि तहय विरियंमि ।
आयरणं आयारो, इअ एसो पंचहा भणिओ" ॥१॥

જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર, એ પંચવિધ આચારમાંહિ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ-

દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય, તે સવિ હુ મન-વચન-કાયાએ કરી મિચ્છામિ દુક્કડં. (૧)

તત્ર જ્ઞાનાચારે આઠ અતિચાર-"काले विणए बहुमाणे, उवहाणे तह अनिन्हवणे । वंजण-अत्थ-तदुभए, अट्ठविहो नाणमायारो ॥१॥" જ્ઞાન કાળવેળામાંહે પઢ્યો ગુણ્યો પરાવર્ત્યો નહિ, અકાલે પઢ્યો, વિનયહીન બહુમાન-હીન યોગોપધાનહીન પઢ્યો, અનેરા કન્હે પઢ્યો, અનેરો ગુરૂ કહ્યો,[1] દેવવંદણ વાંદણે[2] પડિક્કમણે સજ્ઝાય કરતાં પઢતાં-ગુણતાં કૂડો[3] અક્ષર, કાને માત્રે આગલો[4]-ઓછો ભણ્યો ગુણ્યો. સૂત્રાર્થ તદુભય કૂડાં કહ્યાં, (સાધુતણે ધર્મે) કાજો અણુઉદ્ધર્યાં-દાંડો અણપડિલેહ્યાં-વસતિ અણશોધ્યાં-અણપવેયાં અસજ્ઝાઈ[5] અણોજ્ઝા કાળવેળામાંહિ શ્રી દશ-વૈકાલિક પ્રમુખ સિદ્ધાન્ત ભણ્યો ગુણ્યો પરાવર્ત્યો. અવિધિએ યોગોપધાન કીધાં કરાવ્યાં, જ્ઞાનોપકરણ-પાટી પોથી ઠવણી કવળી[6] નોકારવાળી સાંપડા સાંપડી દસ્તરી[7] વહી કાગળીઆ ઓળીઆ પ્રમુખ પ્રત્યે પગ લાગ્યો, થુંક લાગ્યું, થુંકે કરી અક્ષર ભાં(માં)જ્યો, જ્ઞાનવંત પ્રત્યે પ્રદ્વેષ મત્સર વહ્યો, અંતરાય અવજ્ઞા આશાતના કીધી, કુબુદ્ધિ પ્રત્યે તોતડો બોબડો દેખી હસ્યો-વિતર્ક્યો, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિ-જ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન-એ પંચવિધ જ્ઞાનતણી

૧-કર્યો. ૨-ગુરુવન્દનમાં. ૩-ખોટા. ૪-વધારે ઓછો. ૫-અસ્વા-ધ્યાયનાં કારણો તેનાં અનધ્યાય દિવસોમાં-કે કાળવેળાએ. ૬-પુસ્તકને વીંટવાની. ૭-દોરીઆં પાઠાં.

અસદ્દહણા આશાતના કીધી, જ્ઞાનાચાર વિષઇઓ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ૦ (૨)

દર્શનાચારે આઠ અતિચાર–“ निस्संकिअ निक्कंखिअ, निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठी अ। उववूह थिरिकरणे, वच्छल्ल पभावणे अट्ठ ॥१॥” દેવગુરૂ ધર્મતણે વિષે નિઃશંકપણું ન કીધું, તથા એકાન્ત નિશ્ચય ધર્યો નહિ, ધર્મસંબંધિઆ ફળતણે વિષે નિસ્સંદેહ બુદ્ધિ ધરી નહિ, સાધુ-સાધ્વી તણી નિન્દા જુગુપ્સા કીધી, મિથ્યાત્વી તણી પૂજા પ્રભાવના દેખી મૂઢ દૃષ્ટિપણું કીધું, સંઘમાંહિ ગુણવંત તણી [1]અનુપબૃંહણા કીધી, [2]અસ્થિરીકરણ અવાત્સલ્ય અપ્રીતિ અભક્તિ નિપજાવી, તથા દેવદ્રવ્ય ગુરૂદ્રવ્ય સાધારણ દ્રવ્ય [3]ભક્ષિત-ઉપેક્ષિત પ્રજ્ઞાપરાધે વિણાસ્યો, વિણસંતો ઉવેખ્યો, છતી શક્તિએ [4]સાર સંભાળ ન કીધી, ઠવણાયરિય હાથ થકી પાડ્યા, પડિલેહવા વિસાર્યા, જિનભુવન તણી ચોરાશી આશાતના, ગુરૂપ્રત્યે તેત્રીશ આશાતના કીધી, દર્શનાચાર વિષઇઓ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ૦ (૩)

ચારિત્રાચારે આઠ અતિચાર–“पणिहाणजोग जुत्तो, पंचहिं समिईहिं तीहिं गुत्तीहिं। एस चरित्तायारो, अट्ठविहो होइ नायव्वो ॥१॥” ઇર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનભંડ માત્ર નિક્ષેપણાસમિતિ, પારિષ્ઠા-

---

૧–પ્રશંસા ન કરી. ૨–ધર્મમાં અસ્થિરતા. ૩–ભક્ષણ કર્યું, ઉપેક્ષા કરી. ઓછી સમજથી દુરૂપયોગ કર્યો, દુરૂપયોગ થવા દીધો. ૪–રક્ષા.

પનિકાસમિતિ, મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ, એ આઠ પ્રવચનમાતા રૂડીપેરે પાળી નહિ, સાધુતણે ધર્મે સદૈવ-શ્રાવકતણે ધર્મે સામાયિક પોસહ લીધે-જે કાંઈ ખંડના વિરાધના હુઈ હોય, ચારિત્રાચાર વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૦ (૪)

વિશેષતશ્ચારિત્રાચારે *તપોધન તણે ધર્મે- "[1]वयछक्कं [12]कायछक्कं, [13]अकप्पो [14]गिहिमायणं । [15]पलिअंक निसिज्जा[16] य, [17]सिणाणं [18]सोहवज्जणं ॥१॥"

વ્રતષટ્કે-પહેલે મહાવ્રતે-પ્રાણાતિપાત સૂક્ષ્મ-બાદર ત્રસસ્થાવર જીવતણી વિરાધના હુઈ (૧). **બીજે મહાવ્રતે**-ક્રોધ-લોભ-ભય-હાસ્યલગે જૂઠું બોલ્યા (૨). **ત્રીજે અદત્તાદાનવિરમણ મહાવ્રતે**-"सामीजीवादत्तं, तित्थयरऽदत्तं तहेव य गुरूहिं । एवमदत्तं चउहा, पण्णत्तं वीयराएहिं ॥१॥" સ્વામીઅદત્ત, જીવઅદત્ત, તીર્થંકર-અદત્ત, ગુરૂઅદત્ત, એ ચતુર્વિધ અદત્તાદાનમાંહિ કંઈ અદત્ત પરિભોગવ્યું (૩). **ચોથે મહાવ્રતે**-"वसहीकह-निसिज्जिंदिय-कुड्डितरपुव्वकीलिए पणिए । अइमायाहार विभूसणा य, नव बंभचेरगुत्तीओ ॥१॥" એ નવવાડો શુદ્ધી પાલી નહિ, સુહણે સ્વપ્નાંતરે દૃષ્ટિવિપર્યાસ હુઓ (૪). **પાંચમે મહાવ્રતે**-ધર્મોપકરણને વિષે ઇચ્છા મૂર્છા ગૃદ્ધિ આસક્તિ ધરી, અધિકો ઉપકરણ વાવર્યો, પર્વતિથિએ પડિ-

---

* સાધુ તણે ધર્મે.

લેહવો વિસાર્યો (૫). **છટ્ઠે રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતે**–[1]અસૂરે ભાતપાણી કીધો, [2]છારોદ્ગાર આવ્યો, પાત્રે [3]પાત્રબંધે તક્રાદિનો છાંટો લાગ્યો, ખરડ્યો રહ્યો, લેપ તેલ ઔષધાદિતણો[4] સંનિધિ રહ્યો, [5]અતિમાત્રાએ આહાર લીધો (૬). એ છએ વ્રત વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૦ (૫)

કાયષટ્કે–ગામતણે [6]પઇસારે નિસારે પગ પડિલેહવા વિસાર્યા, માટી મીઠું ખડી ધાવડી અરણેટ્ટો પાષાણતણી [7]ચાતલી ઉપર પગ આવ્યો (૭). **અપ્કાય**–[8]વાઘારી ફૂસણા હુઆ, વહોરવા ગયા, [9]ઊલખો હાલ્યો, લોટો ઢોળ્યો, કાચા પાણી તણા છાંટા લાગ્યા (૮). **તેઉકાય**–વીજ દીવાતણી ઉજેહી હુઇ (૯). **વાઉકાય**–ઉઘાડે મુખે બોલ્યા, મહાવાય વાજતાં કપડા કામળી તણા છેડા સાચવ્યા નહિ, ફૂંક દીધી (૧૦). **વનસ્પતિકાય**–નીલફૂલ–સેવાલ–થડ–ફળ–ફૂલ–વૃક્ષ શાખા–પ્રશાખાતણા સંઘટ્ટ પરંપર નિરંતર હુઆ (૧૧). **ત્રસકાય**–બેઇંદ્રી તેઇંદ્રી ચઉરેન્દ્રી પંચેન્દ્રી કાગ–બગ ઉડાવ્યા, ઢોર ત્રાસવ્યાં, બાલક બીહરાવ્યાં (૧૨). ષટ્કાય વિષયઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૦ (૬)

અકલ્પનીય સિજ્જા–વસ્ત્ર–પાત્ર–પિંડ–પરિભોગવ્યો,

૧–અંધારે અથવા સૂર્યનો પ્રકાશ મંદ પડે તેના લગભગ વખતે. ૨–ખાટો (અજીર્ણનો) ઓડકાર. ૩–ઝોળીએ. ૪–સંઘર્યો. ૫–વધારે પડતો. ૬–પેસવા નિકળવાની ભાગોળે. ૭–છાટ. ૮–ઝાકળ ધુમસની સ્પર્શના. ૯–સંસક્ત પાણીનું પાત્ર વિશેષ.

ઉપયોગ કીધા [1]પાખે વિહર્યો, ધાત્રીદોષ, ત્રસ-બીજસંસક્ત, પૂર્વકર્મ-પશ્ચાતકર્મ, ઉદ્દગમ ઉત્પાદના(દિ) દોષ ચિંતવ્યા નહિ (૧૩). ગ્રહસ્થતણો ભાજન ભાંજ્યો, ફોડ્યો, વળતો પાછો આપ્યો નહિ (૧૪). સુતાં સંથારીઆ ઉત્તરપટ્ટા [2]ટળતો અધિકો ઉપકરણ વાવર્યો (૧૫-૧૬). દેશતઃ સ્નાન (કીધું) મુખે ભીનો હાથ લગાડ્યો, સર્વતઃ સ્નાનતણી વાંછા કીધી (૧૭). શરીરતણો મેલ ફેડ્યો, કેશરોમ નખ સમાર્યા, અનેરી કાંઇ [3]શહા-વિભૂષા કીધી (૧૮). અકલ્પનીય પિંડાદિ વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૦ (૬)

"आवस्सय[1] सज्झाए,[2] पडिलेहण[3] झाण[4] भिक्ख[5] अभत्तट्ठे[6] ।
आगमणे-निगमणे[7], ठाणे[8] निसीअण[9] तुअट्टे[10]" ॥१॥

આવશ્યક ઉભયકાલ વ્યાક્ષિપ્તચિત્તપણે પડિક્કમણું કીધું, પડિક્કમણામાંહિ ઉંઘ્યા, બેઠાં પડિક્કમણું કીધું (૧). દિવસ પ્રત્યે ચાર વાર **સજ્ઝાય** સાત વાર ચૈત્ય વંદન ન કીધાં (૨). **પડિલેહણા** [4]આઘી પાછી ભણાવી, [5]અસ્તો-વ્યસ્ત કીધી (૩). **આર્ત્તધ્યાન** રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયાં, ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયાં નહિ (૪). **ગોચરી** ગયાં બેંતાલીસ દોષ ઉપજતા ચિંતવ્યા નહિ, પાંચ દોષ માંડલી તણા ટાળ્યા નહિ (૫). છતી શક્તિએ પર્વતિથિએ **ઉપવાસાદિ** તપ કીધો નહિ (૬). દેહરા-ઉપાસરામાંહિ **પેસતાં** નિસિહી **નિસરતાં** આવસ્સહી કહેવી વિસારી, ઇચ્છા-મિચ્છાદિક

૧-વિના વહોર્યું. ૨-ઉપરાંત. ૩-શોભા. ૪-મોડી વહેલી. ૫-જેમ તેમ અવિધિએ.

દશવિધ ચક્રવાલ સામાચારી સાચવી નહિ, ગુરૂતણો વચન તહત્તિ કરી [1]પડિવજ્યો નહિ, અપરાધ [2]આવ્યાં મિચ્છામિ દુક્કડં દીધો નહિ (૭). [3]**સ્થાનકે** રહેતાં હરિઅકાય બીઅકાય કીડીતણાં નગરાં શોધ્યાં [4]નહિ (૮). ઓઘો મુહપત્તિ ચોળપટ્ટો [5]ઉત્સંઘટ્યા, સ્ત્રી તિર્યંચતણા સંઘટ્ટ અનન્તર પરંપર હુઆ (૯-૧૦). વડા પ્રત્યે 'પસાય કરી' [6]લહુડાં પ્રત્યે 'ઇચ્છાકાર' ઇત્યાદિક વિનય સાચવ્યો નહિ. સાધુ સામાચારી વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિ હુ મન-વચન-કાયાએ કરી મિચ્છામિ દુક્કડં. (૬)

ઇતિ પાક્ષિક અતિચાર સંપૂર્ણ ।।

૧-સ્વીકાર્યો. ૨-થતાં. ૩-ઉભા રહેતાં. ૪-સંભાળ્યાં. ૫-એક હાથથી વધારે છેટા મૂક્યા. ૬-લઘુસાધુઓ.

॥ पगाम सिज्जा० ॥

અવતરણ–હવે સાધુના પ્રતિક્રમણ સૂત્ર पगाम सिज्जाए० નું વિવરણ લખીયે છીયે. તેમાં 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દનો અર્થ શુભયોગોમાંથી અશુભયોગોમાં ગએલા આત્માનું પુનઃ શુભયોગોમાં પ્રતિકૂળ (ઉલટું) ગમન કરવું. પાછા ફરવું તેને 'પ્રતિક્રમણ' કહ્યું છે. તે પ્રતિક્રમણ બે પ્રકારનું છે. એક યાવજ્જીવ સુધીનું અને બીજું અમુક કાલ સુધીનું. તેમાં મહાવ્રતો આદિ ઉચ્ચરવાં તે યાવજ્જીવ માટેનું અને દૈવસિક-રાઈ વિગેરે પ્રતિક્રમણ મર્યાદિત કાલનું સમજવું. પ્રતિક્રમણના વિષયો–૧–પ્રતિષિદ્ધ કાર્ય કરવું. ૨–કરણીય નહિ કરવું, ૩–તેમાં (જિન વચનમાં) અશ્રદ્ધા કરવી અને ૪–વિપરીત પ્રરૂપણા કરવી એ ચાર છે.

મંગળ–પ્રતિક્રમણ સૂત્રના પ્રારંભે (ભાવમંગળ રૂપ) શ્રીપંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્ર, અને 'કરેમિ ભંતે' કહેવું. તે પછી વિઘ્નોની શાન્તિ માટે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર મંગળપૂર્વક કહેવું જોઇએ માટે સૂત્રકાર સ્વયં મંગલને જણાવે છે કે–

" चत्तारि मंगलं, अरिहंता मंगलं, सिद्धा मंगलं, साहू मंगलं, केवलि पण्णत्तो धम्मो मंगलं. "

વ્યાખ્યા—'સંસારથી મને ગાળે' (પાર ઉતારે) તે 'મંગલ' અથવા 'મંગાય (પ્રાપ્ત કરાય) હિત જેનાથી' તે 'મંગલ' અથવા 'મંગ' એટલે ધર્મને 'લા' એટલે આપે

તે 'મંગલ' એમ 'मंगल' શબ્દની ભિન્ન ભિન્ન વ્યુત્પત્તિ દ્વારા જુદા જુદા અર્થો થાય છે, (તાત્પર્યથી બધા અર્થો એકાર્થિક છે) તેમાં ચાર પદાર્થો 'મંગલ' છે તે કહે છે કે–'અરિહંતા મંગલં' વિગેરે, અર્થાત્ ૧–અરિહંતો, ૨–સિદ્ધો, ૩–સાધુઓ અને ૪–કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ, એ ચાર મંગલો છે. તેમાં આચાર્યો–ઉપાધ્યાયો પણ સાધુપણાથી યુક્ત હોવાથી 'સાધુઓ'માં તેઓને પણ સમજી લેવા અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મમાં શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મ (જ્ઞાન અને ક્રિયા) બન્ને ધર્મો સમજી લેવા. એ પદાર્થોની મંગલતા એ કારણ છે કે હિત તેઓ દ્વારા જ મંગાય છે. (મેળવાય છે) આ હેતુથી જ તેઓનું લોકોત્તમપણું છે. અથવા લોકોમાં તે પદાર્થોનું ઉત્તમપણું છે, એ જણાવવા કહે છે કે—

"चत्तारि लोगुत्तमा–अरिहंता लोगुत्तमा, सिद्धा लोगुत्तमा, साहू लोगुत्तमा, केवलि पण्णत्तो धम्मो लोगुत्तमो."

વ્યાખ્યા—પૂર્વે કહેલા ચાર પદાર્થો, લોક એટલે (ક્ષાયોપશમિક આદિ ભાવોરૂપ) ભાવ લોકમાં ઉત્તમ છે માટે 'લોકોત્તમ' છે, તેમાં 'અરિહંતો' ભાવલોકમાં પ્રધાન છે, કારણ કે તેઓને કર્મની સર્વ શુભપ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે, અર્થાત્ શુભઔદયિક ભાવે તેઓ વર્તતા હોય છે. સમગ્ર લોકમાં અરિહંતની તુલનામાં આવે તેવો કોઈ આત્મા શુભઔદયિક ભાવવાળો હોતો નથી. 'સિદ્ધો' ચૌદરાજ લોકના અંતે ઉપર ત્રણ લોકને મસ્તકે રહેલા હોવાથી ક્ષેત્રલોકમાં ઉત્તમ છે. 'સાધુઓ' તો સમ્યગ્

જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રને આશ્રિને ભાવલોકમાં ઉત્તમ છે જ. અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ ભાવધર્મની પ્રાપ્તિવાળા હોવાથી ભાવલોકોત્તમ છે અને ધર્મમાં શ્રુતધર્મ ક્ષાયોપશમિક ભાવલોકની અપેક્ષાએ તથા ચારિત્ર ધર્મ ક્ષાયિકભાવ અને મિશ્ર (સાંનિપાતિક) ભાવની અપેક્ષાએ ભાવલોકોત્તમ છે. એમ તેઓનું લોકોત્તમપણું હોવાથી જ તે શરણ કરવા યોગ્ય પણ છે, અથવા તે શરણ કરવા યોગ્ય હોવાથી તેઓમાં લોકોત્તમપણું છે. એ જણાવે છે કે—

चत्तारि सरणं पवज्जामि–अरिहंते सरणं पवज्जामि, सिद्धे सरणं पवज्जामि, साहू सरणं पवज्जामि, केवलि पण्णत्तंधम्मं सरणं पवज्जामि. "

વ્યાખ્યા—ચાર શરણાંને હું અંગીકાર કરું છું. અર્થાત્ સાંસારિક દુઃખોથી મારી રક્ષા કરવા માટે હું ચારનો આશ્રય કરું છું–ચારને ભજું છું. ૧–અરિહંતોનો આશ્રય કરું છું, ૨–સિદ્ધોનો આશ્રય કરું છું, ૩–સાધુઓનો આશ્રય કરું છું અને ૪–કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનો આશ્રય કરું છું.

એ રીતે માંગલિક વ્યવહાર કરીને હવે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કહે છે. "**इच्छामि पडिक्कमिउं जोमे०** ઇત્યાદિ **तस्स मिच्छामि दुक्कडं** " સુધી કહેવું. એમ અતિચારોને ઓઘથી જણાવીને તેનું સંક્ષેપમાં પ્રતિક્રમણ જણાવ્યું; હવે વિગતવાર અતિચારો જણાવીને તેનું પ્રતિક્રમણ કહે છે–તેમાં પણ પહેલાં ગમન-આગમનને અંગેના અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવા માટે "**इच्छामि पडिक्कमिउं इरिआवहियाए** " વિગેરે બોલે,

એમ ગમન-આગમન અંગેના અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કહ્યું, હવે બાકીના સઘળા અતિચારોના પ્રતિક્રમણ માટે મૂલ-પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કહે છે—

इच्छामि पडिक्कमिउं-पगामसिज्जाए, निगामसिज्जाए, संथाराउव्वट्टणाए, परिअट्टणाए, आउंटणाए, पसारणाए, छप्पइयसंघट्टणाए, कूइए, कक्कराइए, छीए, जंभाइए, आमोसे, ससरक्खामोसे, आउलमाउलाए, सोअणवत्तिआए, इत्थीविप्परि-आसिआए, दिट्ठीविप्परिआसिआए, मणविप्परिआसिआए, पाणभोअणविप्परिआसिआए, जो मे देवसिओ अइआरो कओ, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

पडिक्कमामि गोअरचरिआए, भिक्खायरिआए, उग्घाड-कवाडउग्घाडणाए, साणावच्छा-दारासंघट्टणाए, मंडीपाहुडिआए, बलिपाहुडिआए, ठवणापाहुडिआए, संकिए, सहसागारिए, अणे-सणाए, पाणेसणाए, पाणभोअणाए, बीअभोअणाए, हरिअभोअ-णाए, पच्छेकम्मिआए, पुरेकम्मिआए, अदिट्ठहडाए, दगसंसट्ठ-हडाए, रयसंसट्ठहडाए, पारिसाडणिआए, पारिट्ठावणिआए, ओहासणभिक्खाए, जं उग्गमेणं उप्पायणेसणाए, अपरिसुद्धं, परि(डि)ग्गहिअं, परिभुत्तं वा जं न परिट्ठविअं, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

पडिक्कमामि चाउक्कालं सज्झायस्स अकरणयाए, उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पडिलेहणाए, दुप्पडिलेहणाए,

अप्पमज्जणाए, दुप्पमज्जणाए, अइक्कमे, वइक्कमे, अइआरे, अणायारे, जो मे देवसिओ अइआरो कओ, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

पडिक्कमामि एगविहे असंजमे, पडिक्कमामि दोहिं बंधणेहिं–रागबंधणेणं, दोसबंधणेणं। पडिक्कमामि तिहिंदंडेहिं–मणदंडेणं, वयदंडेणं, कायदंडेणं। पडिक्कमामि तिहिं गुत्तीहिं–मणगुत्तीए, वयगुत्तीए, कायगुत्तीए। पडिक्कमामि तिहिं सल्लेहिं–मायासल्लेणं, नियाणसल्लेणं, मिच्छादंसणसल्लेणं। पडिक्कमामि तिहिं गारवेहिं–इड्ढिगारवेणं, रसगारवेणं, सायागारवेणं। पडिक्कमामि तिहिं विराहणाहिं–नाणविराहणाए, दंसणविराहणाए, चरित्तविराहणाए। पडिक्कमामि चउहिं कसाएहिं–कोहकसाएणं, माणकसाएणं, मायाकसाएणं, लोभकसाएणं। पडिक्कमामि चउहिं सन्नाहिं–आहारसन्नाए, भयसन्नाए, मेहुणसन्नाए, परिग्गहसन्नाए। पडिक्कमामि चउहिं विकहाहिं–इत्थिकहाए, भत्तकहाए, देसकहाए, रायकहाए। पडिक्कमामि चउहिं झाणेहिं–अट्टेणं झाणेणं, रुद्देणं झाणेणं, धम्मेणं झाणेणं, सुक्केणं झाणेणं। पडिक्कमामि पंचहिं किरियाहिं–काइआए, अहिगरणियाए, पाउसियाए, पारितावणियाए, पाणाइवायकिरियाए। पडिक्कमामि पंचहिं कामगुणेहिं–सद्देणं, रूवेणं, रसेणं, गंधेणं, फासेणं। पडिक्कमामि पंचहिं महव्वएहिं–पाणाइवायाओ वेरमणं, मुसावायाओ वेरमणं, अदिन्नादाणाओ वेरमणं, मेहुणाओ वेरमणं, परिग्गहाओ वेरमणं। पडिक्कमामि

पंचहिं समिइहिं–इरियासमिइए, भासासमिइए, एसणासमिइए, आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिइए, उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाण-पारिट्ठावणिआसमिइए। पडिक्कमामि छहिं जीवनिकाएहिं–पुढविकाएणं, आउकाएणं, तेउकाएणं, वाउकाएणं, वणस्सइकाएणं, तसकाएणं। पडिक्कमामि छहिं लेसाहिं–किण्हलेसाए, नील-लेसाए, काउलेसाए, तेउलेसाए, पम्हलेसाए, सुक्कलेसाए। पडिक्कमामि सत्तहिं भयठाणेहिं, अट्ठहिं मयठाणेहिं, नवहिं बंभचेरगुत्तिहिं, दसविहे समणधम्मे, इगारसहिं उवासगपडि-माहिं, बारसहिं भिक्खुपडिमाहिं, तेरसहिं किरिआठाणेहिं, चउदसहिं भूअगामेहिं, पन्नरसहिं परमाहम्मिएहिं, सोलसहिं गाहासोलसएहिं, सत्तरसविहे असंजमे, अट्ठारसविहे अबंभे, एगुणवीसाए नायज्झयणेहिं, वीसाए असमाहि ठाणेहिं, इग (क) वीसाए सबलेहिं, बावीसाए परीसहेहिं, तेवीसाए सुअगडज्झयणेहिं, चउवीसाए देवेहिं, पणवीसाए भावणाहिं, छव्वीसाए दसाकप्पव-वहाराणं उद्देसणकालेहिं, सत्तावीसाए अणगारगुणेहिं, अट्ठावी-साए आयारपकप्पेहिं, एगुणतीसाए पावसुअप्पसंगेहिं, तीसाए मोहणीयठाणेहिं, इगतीसाए सिद्धाइगुणेहिं, बत्तीसाए जोग-संगहेहिं, तित्तीसाए आसायणाहिं, १ अरिहंताणं आसायणाए, २ सिद्धाणं आसायणाए, ३ आयरियाणं आसायणाए, ४ उव-ज्झायाणं आसायणाए, ५ साहूणं आसयणाए, ६ साहुणीणं आसायणाए, ७ सावयाणं आसयणाए, ८ सावियाणं आसाय-णाए, ९ देवाणं आसायणाए, १० देवीणं आसायणाए, ११

इहलोगस्स आसायणाए, १२ परलोगस्स आसायणाए, १३ केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए, १४ सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स आसायणाए, १५ सव्वपाण-भूअ-जीव-सत्ताणं आसायणाए, १६ कालस्स आसायणाए, १७ सुअस्स आसायणाए, १८ सुअदेवयाए आसायणाए, १९ वायणायरिअस्स आसायणाए, २० जंवाइद्धं, २१ वच्चामेलिअं, २२ हीणक्खरं, २३ अच्चक्खरं, २४ पयहीणं, २५ विणयहीणं, २६ घोसहीणं, २७ जोगहीणं, २८ सुट्ठुदिन्नं, २९ दुट्ठुपडिच्छिअं, ३० अकाले कओ सज्झाओ, ३१ काले न कओ सज्झाओ, ३२ असज्झाइए सज्झाइअं, ३३ सज्झाइए न सज्झाइअं, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

नमो चउवीसाए तित्थयराणं उसभाइमहावीरपज्जवसाणाणं, इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलिअं पडिपुन्नं नेआउअं संसुद्धं सल्लगत्तणं सिद्धिमग्गं मुत्तिमग्गं निज्जाणमग्गं निव्वाणमग्गं अवितहमविसंधिसव्वदुक्खप्पहीणमग्गं ॥

इत्थं ठिआ जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंतं करंति, तं धम्मं सद्दहामि पत्तिआमि रोएमि फासेमि पालेमि अणुपालेमि तं धम्मं सद्दहंतो पत्तिअंतो रोअंतो फासंतो पालंतो अणुपालंतो तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अब्भुट्ठिओ मि आराहणाए, विरओ मि विराहणाए, असंजमं परिआणामि, संजमंउवसंपज्जामि, अबंभं परिआणामि, बंभं उवसंपज्जामि, अकप्पं परिआणामि, कप्पंउवसंपज्जामि, अन्नाणं

परिआणामि, नाणं उवसंपज्जामि, अकिरिअं परिआणामि, किरियं उवसंपज्जामि, मिच्छत्तं परिआणामि, सम्मत्तं उवसंपज्जामि, अबोहिं परिआणामि, बोहिं उवसंपज्जामि, अमग्गं परिआणामि, मग्गं उवसंपज्जामि, जं संभरामि जं च न संभरामि, जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि, तस्स सव्वस्स देवसिअस्स अइआरस्स पडिक्कमामि । समणो हं संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खाय–पावकम्मे, अनिआणो, दिट्ठिसंपन्नो, मायामोसविवज्जिओ, अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पन्नरससु कम्मभूमीसु जावंत केवि साहू रयहरणगुच्छपडिग्गहधारा पंचमहव्वयधारा अट्ठारससहस्ससीलंगधारा अक्खुयायारचरित्ता ते सव्वे सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि ॥

खामेमि सव्वजीवे, सव्वे जीवा खमंतु मे ।
मित्ति मे सव्वभूएसु, वेरं मज्झ न केणइ ॥१॥

एवमहं आलोइअ, निंदिअ गरहिअ दुगंछिअं सम्मं ।
तिविहेण पडिक्कंतो, वंदामि जिणे चउव्वीसं ॥२॥

વ્યાખ્યા—પ્રથમ શયનક્રિયાના અતિચારોના પ્રતિક્રમણ માટે કહે છે કે—'પ્રતિક્રમણ કરવા ઇચ્છું છું' કોનું પ્રતિક્રમણ? તે કહે છે કે '**प्रकामशय्यया**' અર્થાત્ 'પ્રકામશય્યા' કરવાથી લાગેલા દિવસ સંબંધી અતિચારનું. અહિં પણ 'ક્રિયાકાળ' સમજવો. અર્થાત્ જ્યારે જ્યારે પ્રકામશય્યા કરવાથી મને અતિચાર લાગ્યો હોય તે તે વખતે લાગેલા અતિચારનું મને 'મિચ્છામિ દુક્કડં' થાઓ, એ

સમાપ્તિ કાળ જાણવો. એટલે અત્યારે તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ. એમ સમજવું. એમ આગળનાં પદોમાં પણ ક્રિયાકાળ-અને સમાપ્તિકાળનો વિવેક કરવો. હવે 'પ્રકામ-શય્યા'નો અર્થ કહે છે કે-'શયન કરવું તે શય્યા' તે 'પ્રકામ'=અતિશય=ચાર પ્રહર સુધી કરવું તે 'પ્રકામશય્યા' આ અર્થમાં શય્યા એટલે સંથારીયું વિગેરે સમજવું. તે 'પ્રકામા' એટલે સંથારા-ઉત્તરપટ્ટાથી વધારે ઉપકરણો અથવા કપડાને ઉદ્દેશીને ત્રણથી વધારે કપડા વાપરવા તે 'પ્રકામશય્યા' કહેવાય, એવી કોઇપણ 'પ્રકામશય્યા' કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરવા ઇચ્છું છું એમ સંબંધ જોડવો. આ રીતે 'પ્રકામશય્યા' કરવાથી સ્વાધ્યાય ન થઈ શકે તે અહીં અતિચાર સમજવો. निकामशय्या= દરરોજ 'પ્રકામશય્યા' કરવી તે 'નિકામશય્યા' કહેવાય, તેનાથી 'સ્વાધ્યાય નહિ કરવારૂપ' અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ તથા संस्तारके उद्वर्त्तनया (तया)=સંથારામાં 'ઉદ્વર્તન' એટલે શયન કર્યું હોય તેની અપેક્ષાએ બીજા પડખે ફરવાથી અને परिवर्त्तनया(तया)=પુનઃ તેજ (પૂર્વના) પડખે ફરવાથી-પુનઃ પડખું બદલવાથી, (અહીં 'ता' પ્રત્યય સ્વાર્થમાં કરેલો છે, એમ આગળ પણ જ્યાં જ્યાં 'ता' પ્રત્યય આવે ત્યાં સ્વાર્થમાં સમજવો).

આ ઉદ્વર્તન અને પરિવર્તન કરતાં સંથારાને અને કાયાને નહિ પ્રમાર્જવા વિગેરેથી અતિચાર સમજવો. आकुञ्चनया(तया)=શરીરના અવયવો (પગ વિગેરે) ને સંકોચવાથી, તથા प्रसारणया(तया)=સંકોચેલા અવયવોને

પહોળા (લાંબા) કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. અહીં કુક્કડીની જેમ આકાશે (ઉંચે) પગ લંબાવવાની તથા સંકોચવાની ક્રિયા પ્રમાર્જીને કરવી જોઇએ. તે પ્રમાણે નહિ કરવાથી અતિચાર સમજવો. **षट्पदीसंघट्टणया(तया)**= જૂઓને અવિધિએ સંઘટ્ટણ (સ્પર્શ) કરવાથી, તથા '**कूजिते**'= ખાંસી આવવાથી, અર્થાત્ ખાંસી વખતે મુખ આગળ મુખવસ્ત્રિકા કે હાથ નહિ રાખવાથી, '**कर्करायिते**'=નારાજીથી વસતિ (મકાન)માં તો 'ખાડાટેકરા છે' અથવા 'ગરમી છે' વિગેરે બોલવું તે 'કર્કરાયિત' કહેવાય, વસતિને અંગે એવી નારાજી થાય તે આર્ત્તધ્યાન રૂપ અતિચાર સમજવો. તથા '**क्षुतेजृम्भिते**'=છીંક કે બગાસુ અવિધિએ ખાવાથી અર્થાત્ છીંક કે બગાસુ આવતાં મુખે મુખવસ્ત્રિકા કે હાથ રાખી જયણા નહિ કરવાથી, '**आमर्षणे**'=સ્પર્શ કરવાથી, અર્થાત્ કોઇ વસ્તુને પ્રમાર્જન કર્યા વિના હાથ લગાડવાથી, '**सरजस्कामर्षे**'=પૃથ્વી આદિ રજવાળી વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી.

એ જાગૃત અવસ્થામાં સંભવિત અતિચારોને ઉદ્દેશી કહ્યું, હવે નિદ્રાધીન અવસ્થામાં સંભવિત અતિચારોને કહે છે કે– '**आकुलाकुलयास्वप्ननिमित्तया**'=આકુળ–વ્યાકુળતાથી સ્વપ્નનિમિત્તક, એટલે સ્વપ્નમાં સ્ત્રી આદિનો ભોગ, વિવાહ કે કોઇને સાથે યુદ્ધ વિગેરે કરવું, અર્થાત્ તે તે વિષયની આકુળતાથી નિદ્રામાં જુદા જુદા પ્રકારનાં સ્વપ્ન આવવાને લીધે જે અતિચાર લાગ્યો હોય, આ આકુળ વ્યાકુળતા પણ મૂળગુણ અને ઉત્તર ગુણને અંગે, એમ બે પ્રકારની હોય તેથી તેને ભિન્ન ભિન્ન જણાવે

છે કે-'स्त्रीवैपर्यासिक्या'=અબ્રહ્મ (સ્ત્રી) સેવન સંબંધી આકુળ-વ્યાકુળતાથી, 'दृष्टिवैपर्यासिक्या'=રૂપને જોવાના અનુરાગથી-સ્ત્રીને જોવારૂપ દૃષ્ટિ વિકારથી થયેલી આકુળ-વ્યાકુળતાથી, એ પ્રમાણે 'मनोवैपर्यासिक्या'=મનમાં સ્ત્રીનું ધ્યાન-ચિંતન કરવારૂપ મનોવિકારથી થયેલી આકુળ-વ્યાકુળતાથી, તથા 'पानभोजनवैपर्यासिक्या'=રાત્રે આહાર-પાણી વાપરવારૂપ વિપરીત વર્તન જેમાં હોય તેવી આકુળ-વ્યાકુળતાથી (તાત્પર્ય કે-નિદ્રામાં તે તે પ્રકારની વ્યાકુળતાને કારણે અબ્રહ્મ સેવનનું, સ્ત્રીના રૂપને જોવાનું, તેના ચિંતનનું, કે આહારપાણી વાપરવા સંબંધી સ્વપ્ન આવવાથી) 'यो मया दैवसिकः अतिचारः कृतः'=જો મેં દિવસ સંબંધી અતિચાર કર્યો હોય તે 'मिथ्या मे दुष्कृतम्'=મારું પાપ મિથ્યા થાઓ.

પ્રશ્ન-સાધુને દિવસે શયનનો નિષેધ હોવાથી એ અતિચારો દિવસે કેવી રીતે થાય ? ઉત્તર-પ્રશ્ન બરાબર છે, પણ આ પાઠ જ એમ જણાવે છે કે વિહારને કારણે થાક લાગ્યો હોય ઇત્યાદિ પ્રસંગે અપવાદથી સાધુ દિવસે પણ શયન કરી શકે અને ત્યારે આ અતિચારો પણ સંભવિત છે.

એમ શયન સંબંધી અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરીને હવે ગોચરી સંબંધી અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવા માટે કહે છે કે-

'प्रतिक्रमामि'=પ્રતિક્રમણ કરું છું. શાનું ? ગોચરી ફરવામાં જે અતિચારો લાગ્યા હોય તેનું, એમ સર્વત્र

સંબંધ જોડવો. **'गोचरचर्यायाम्'**='ગાયનું ચરવું' તે **'गोचर'** કહેવાય, ગોચરની જેમ **'चर्या'**=ભ્રમણ કરવું તે **'गोचरचर्या'** તેમાં લાગેલા અતિચારોનું. કયા વિષયમાં ? **'भिक्षाचर्यायाम्'** ભિક્ષા માટે ભ્રમણ કરવું તે ભિક્ષાચર્યામાં, અર્થાત્ ભિક્ષા માટે ગોચરી ફરતાં લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. તે આ પ્રમાણે સાધુ આહારાદિ વસ્તુ મળે કે ન મળે તેની અપેક્ષા વિનાનો અને ચિત્તમાં દીનતારહિત, અર્થાત્ મળે તો સંયમ વૃદ્ધિ અને ન મળે તો તપોવૃદ્ધિ, એમ ઉભયથા લાભને માનતો, માટે જ મળવા, ન મળવામાં નિરપેક્ષ હોવાથી દીનતા વિનાનો, વળી ઉત્તમ (શ્રીમંતનાં), અધમ (દરિદ્રોનાં) અને મધ્યમ (સામાન્ય) ઘરોમાં ઇષ્ટ વસ્તુ મળે તો પણ રાગ વિના અને અનિષ્ટ મળે તો પણ દ્વેષ વિના ગોચરી ફરે, એ ગોચરી ફરવાનો વિધિ છે, તેમાં અતિચાર કેવી રીતે લાગે તે કહે છે કે–**'उद्घाटकपाटउद्घाटनया'**= ઉદ્ઘાટ એટલે માત્ર સાંકળ ચઢાવેલું કે અલ્પ માત્ર બંધ કરેલું, માત્ર અડકાવેલું 'કપાટ' એટલે કમાડ, ઉપલક્ષણથી જાળી–બારી–કબાટ–કોઠાર વિગેરે તેને 'ઉદ્ઘાટનયા' એટલે સંપૂર્ણ ઉઘાડવાથી. અહીં વિના પ્રમાર્જે ઉઘાડવાથી અતિચાર સમજવો. તથા **'श्वानवत्सदारकसंघट्टनया'**= કૂતરાંનો, વાછરડાનો કે નાના બાળકનો (ઉપલક્ષણથી બીજા પણ તિર્યંચ વિગેરેનો) સંઘટ્ટો (સ્પર્શ) થવાથી અતિચાર, **'मण्डीप्राभृतिकया'**='પ્રાભૃતિકા' એટલે સિદ્ધાન્તની પરિભાષાથી ભાત (આહાર) સમજવો, તે જ્યાં 'મંડીમાં' એટલે ઢાંકણી–ઢાંકણુ કે બીજા કોઈ ભાજનમાં

અથકર (ઉપરનો ભાગ) જુદો કાઢીને પછી ભિક્ષા આપે તે 'મંડી પ્રાભૃતિકા' કહેવાય, તેમ કરવાથી સાધુને નિમિત્તે આહારને જુદો કાઢવારૂપ પ્રવૃત્તિ (દોષ) થાય તે અહીં અતિચાર સમજવો. 'વલિ પ્રામૃતિકયા'=બલી એટલે અન્ય ધર્મવાળા સ્વધર્મ અનુસારે મૂળ ભાજનમાંથી પ્રથમ ચારે દિશામાં (દિગ્પાલોને) કે અગ્નિને બલિદાન ફેંકીને પછી ભિક્ષા આપે તે 'બલિપ્રાભૃતિકા' કહેવાય, એમ આહાર ફેંકવાથી જીવ વિરાધના થવારૂપ અહીં અતિચાર સમજવો. 'સ્થાપનાપ્રામૃતિકયા'=સ્થાપના એટલે અન્ય ભિક્ષુકોને માટે રાખી મૂકેલી પ્રાભતિકા (આહાર), તેમાંથી ભિક્ષા આપે તે લેતાં ભિક્ષુકોને અંતરાય થાય તે, (અથવા નિર્ગ્રંથ સાધુને આપવા માટે પણ રાખી મૂકેલી વસ્તુ વહોરવાથી 'સ્થાપના દોષ'રૂપ) અતિચાર લાગે. તથા 'શઙ્કિતે'=જે આહારાદિ વહોરતાં 'આધાકર્મ' વિગેરે કોઇ પણ દોષની શંકા રહે તે આહારાદિ જે જે દોષથી 'શંકિત' હોય તે તે દોષરૂપ અતિચાર લાગે. 'સહસાકારે'= શીઘ્રતયા (રભસવૃત્તિથી) અકલ્પનીય વસ્તુ ગ્રહણ કરી તેને નહિ પરિઠવવાથી અથવા અવિધિએ પરિઠવવાથી અતિચાર, એ પ્રકારે 'અનેષણયા'=અનેષણા કરવાથી અર્થાત્ (અહીં 'નઞ્' અલ્પ અર્થમાં હોવાથી) એષણા સમિતિમાં પ્રમાદ કરવાથી અને 'પ્રાણેષણયા'=સર્વથા અવિચારિતપણે પ્રમાદ કરવાથી-દોષનો સર્વથા વિચાર નહિ કરવાથી લાગેલો અતિચાર તથા 'પ્રાણભોજનયા'=તેમાં 'પ્રાણ' એટલે રસ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો 'ભોજને' દહીં-ભાત વિગેરેમાં

(કાલાતીત દહીમાં કે વાસી ભાતમાં), તથા સડેલાં કેળાંમાં કે ભાગેલી કેરી વિગેરેમાં, અથવા જુની ખારેક વિગેરેમાં (ઉત્પન્ન થયેલા જીવોવાળી તે તે વસ્તુ ખાવામાં), જે વિરાધના થાય તે પ્રાણુના (જીવોવાળી વસ્તુના) ભોજનથી લાગેલો અતિચાર. એ પ્રમાણે **'बीजभोजनया** તથા **हरित-भोजनया'**=તલસાંકળી વિગેરે ખાવામાં કાચા તલ વિગેરે બીજોની વિરાધના અને ભિંજાવેલી દાળ વિગેરેની નખીમાં ઉગેલા અંકુરા (અનંતકાય)નો સંભવ હોવાથી તેવી વસ્તુ ખાવામાં હરિત (વનસ્પતિકાય)ની વિરાધનાનો સંભવ છે. એમ બીજ અને હરિતની વિરાધનાથી લાગેલો અતિચાર. તથા **'पश्चात् कर्मिकया** અને **पुरःकर्मिकया'**=દાન દીધા પછી પાત્ર કે હાથ વિગેરે ધોવામાં પાણી વાપરવું, વિગેરે 'પશ્ચાત્ કર્મ' જેમાં થાય તેવી અને દાન દીધા પહેલા પાત્ર હાથ ધોવા વિગેરે 'પુરઃકર્મ' જેમાં થયું હોય તેવી ભિક્ષા લેવાથી લાગેલો અતિચાર. **'अदृष्टाहृतया'**=લેતાં-મૂકતાં દેખાય નહિ તે રીતે લીધેલી, લાવેલી, મૂકેલી ભિક્ષા લેવાથી, તેમાં આપનારને જીવનો સંઘટ્ટો વિગેરે થવાનો સંભવ હોવાથી અતિચાર. **'उदकसंसृष्टाहृतया'**=(સચિત્ત) પાણીથી સંસૃષ્ટ (ભિંજાએલા)-પાણીવાળા સ્થાનેથી લાવેલી ભિક્ષા લેવાથી (સચિત્ત સંઘટ્ટન રૂપ) અતિચાર. એ પ્રમાણે **'रजःसंसृष्टाहृतया'**= સચિત્ત પૃથ્વી આદિ રજવાળા સ્થાનેથી લાવેલી ભિક્ષા લેતાં પણ સચિત્ત રજ સંઘટ્ટનરૂપ અતિચાર. **'पारिशाटनिकया'**=દેવાની વસ્તુને જમીન ઉપર ઢોળતો વહોરાવે તે 'પારિશાટનિકા' ભિક્ષા કહેવાય તે લેવાથી

છકાયજીવોની વિરાધનારૂપ અતિચાર. 'पारिष्ठापनिकया'= ભોજન આપવા માટેના ભાજનમાંના અન્ય દ્રવ્યને ખાલી કરીને તેનાથી દાન દેવું તેને 'પરિશાપન' કહેવાય, તેવી રીતે આપેલી ભિક્ષા લેવાથી પણ સચિત્તાદિના સંઘટ્ટા વિગેરેનો સંભવ હોવાથી અતિચાર. 'अवभाषणभिक्षया'= વિશિષ્ટ દ્રવ્યની માગણી કરવી તેને સિદ્ધાન્તની ભાષામાં અવભાષણ (ઓહાસણ) કહેવાય છે, એવી ભિક્ષા લેવાથી લાગેલો અતિચાર. હવે ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે–એ રીતે ભેદો ઘણા જ છે, તે કેટલા કહી શકાય? માટે સઘળા ભેદો 'ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને એષણા' એ ત્રણ પ્રકારોમાં અંતર્ગત થતા હોવાથી કહે છે કે–'यद् उद्गमेन उत्पादनेन एषणया च अपरिशुद्धं परिगृहितं'=જે કાંઈ અશનાદિ 'આધાકર્મ' વિગેરે ઉદ્ગમ દોષોથી, 'ધાત્રીદોષ' વિગેરે ઉત્પાદન દોષોથી અને 'શંકિત' વિગેરે એષણા દોષોથી દૂષિત છતાં લીધું, 'परिभुक्तं वा यन्न परिष्ठापितं'= લેવા છતાં જે પરઠવ્યું નહિ, અથવા વાપર્યું, એમ જે જે અતિચાર લાગ્યો હોય 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं'= 'તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ' વિગેરે પૂર્વે કરેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે.

એ પ્રમાણે ગોચરી સંબંધી અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કહીને હવે સ્વાધ્યાયાદિમાં લાગેલા અતિચારના પ્રતિક્રમણ માટે કહે છે કે—

'પ્રતિક્રમણ કરું છું' કોનું પ્રતિક્રમણ? 'चतुष्कालं स्वाध्यायस्य अकरणतया'=દિવસના અને રાત્રિના પહેલા અને છેલ્લા બે બે પ્રહર, એમ ચાર વાર સૂત્રનો સ્વાધ્યાય

કરવાનું વિધાન છે તે પ્રમાણે નહિ કરવાથી જે અતિચાર કર્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરું છું, એમ સંબંધ સમજવો. તથા '**उभयकालं**'=દિવસની પહેલી અને છેલ્લી પોરિસીમાં '**भाण्डोपकरणस्य**'='ભાણ્ડ' પાત્ર વિગેરે અને 'ઉપકરણ' વસ્ત્રો વિગેરેને (અહીં સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસથી એક વચનાન્ત પ્રયોગ સમજવો તેને) '**अप्रत्युपेक्षणया**'=સર્વથા નેત્રોથી નહિ જોવાથી અને '**दुष्प्रत्युपेक्षणया**'=જેમ તેમ (અસમ્પૂર્ણ-અવિધિથી) જોવાથી, તથા '**अप्रमार्जनया**'=રજોહરણ વિગેરેથી સર્વથા પ્રમાર્જના નહિ કરવાથી '**दुष्प्रमार्जनया**'=અવિધિથી (જેમ-તેમ) પ્રમાર્જના કરવાથી, તથા '**अतिक्रमे व्यतिक्रमेऽतिचारेऽनाचारे**'= અતિક્રમ-વ્યતિક્રમ-અતિચાર અને અનાચાર કરવાથી '**यो मया दैवसिक अतिचारः कृतः तस्य मिथ्या मे दुष्कृतम्**'=મેં જે દિવસ સંબંધી અતિચાર કર્યો હોય તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ. તે અતિક્રમ વિગેરેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-જેમકે કોઈ આધાકર્મિકાદિ દોષિત વસ્તુ વહોરવા નિમંત્રણ કરે તેને (દોષિત જાણવા છતાં) સાંભળવાથી (નિષેધ નહિ કરવાથી) ૧-અતિક્રમ, તેને વહોરવા માટે જતાં ૨-વ્યતિક્રમ, તે દોષિત વસ્તુ લેતાં-લેવાથી ૩-અતિચાર, અને તે દોષિત આહારનું ભોજન કરવા કોળીયો હાથમાં લેવાથી ૪-અનાચાર. એમ અન્ય પ્રસંગોમાં પણ સ્વયં સમજી લેવું.

હવે એકવિધ દ્વિવિધાદિ ભેદોથી પ્રતિક્રમણ કહે છે. '**प्रतिक्रमामि**'=પાપનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું, પાપથી પાછો ફરૂં છું. કયા હેતુઓથી લાગેલા પાપનું પ્રતિક્રમણ ? તે વિગતવાર

કહે છે, 'एकविधे असंयमे'=અવિરતિરૂપ એક અસંયમથી જે અતિચાર કર્યો (સેવ્યો) હોય 'તે મારૂં પાપ મિથ્યા થાઓ' એમ 'वायणारियस्स आसायणाए' સુધીના દરેક પદોનો છેલ્લા પદ 'मिथ्या मे दुष्कृतम्'ની સાથે સંબંધ સમજવો. 'प्रतिक्रमामि द्वाभ्यां बन्धनाभ्यां-राग-बन्धनेन, द्वेषबन्धनेन'=રાગ અને દ્વેષ એ બે બંધનોથી સેવેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. તેમાં 'રાગ એટલે અભિષ્વઙ્ગ' (આસક્તિ અનુરાગ) અને દ્વેષ એટલે અપ્રીતિ. એ બન્ને આત્માને (કર્મબંધ કરાવનાર હોવાથી) સંસારમાં બંધનરૂપ છે એ સ્પષ્ટ છે.+ (અહીં કોઈ પદોમાં તૃતીયા વિભક્તિ છે અને

+અહીં અસંયમથી રાગ-દ્વેષ જુદા નથી, તેમ આગળ કહેવાતા ત્રણ દંડો વિગેરે બધા હેતુઓ એક બીજામાં અંતર્ગત છે અર્થાત્ અસંયમથી લાગતા અતિચારો રાગદ્વેષથી જ થાય છે અને તે પણ મન-વચન અને કાયારૂપ ત્રણ દંડથી થાય છે, એમ એક હેતુમાં પછી પછીના બધાય હેતુઓ અંતર્ગત છે, છતાં ભિન્નભિન્ન જણાવવાનું કારણ એ છે કે પ્રતિક્રમણ કરનાર ભિન્નભિન્ન રીતે ખ્યાલ કરીને લાગેલા દોષોનું સારી રીતે પ્રતિક્રમણ કરી શકે. વળી અસંયમ, રાગદ્વેષ, ત્રણ દંડ, શલ્યો, ગારવો, કષાયો વિગેરે અશુભ ભાવોથી તો અતિચાર લાગે અને તેનું પ્રતિક્રમણ પણ કરાય, પણ ત્રણગુપ્તિ, શુભધ્યાન, પાંચ મહાવ્રતો, સમિતિ વિગેરે શુભ ભાવો છે, તેનું પ્રતિક્રમણ શા માટે ? એમ પ્રશ્ન થાય તો સમજવું કે એ કરણીય ભાવોને નહિ કરવાથી, અવિધિયે કરવાથી, તેમાં શ્રદ્ધા નહિ કરવાથી, કે વિપરીત પ્રરૂપણાદિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે. એ રીતે 'सोलसहिं गाहासोलसएहिं, एगुणवीसाए नायज्झयणहिं' વિગેરેમાં પણ તે તે શ્રુતજ્ઞાનની શ્રદ્ધા ન કરવાથી કે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાદિથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે. ઇત્યાદિ સ્વયં સમજી લેવું.

કોઈ પદોમાં સપ્તમી વિભક્તિ છે તે વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે હેતુ વિગેરેમાં તૃતીયા (પંચમી) સપ્તમી વિકલ્પે થાય છે એ અર્થમાં સર્વ પદોમાં તે તે વિભક્તિ સમજી લેવી. અહીં માત્ર શબ્દાર્થ કહીએ છીએ) જેનાથી આત્મા દંડાય અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ ઐશ્વર્યનું હરણ કરીને જે આત્માને નિર્ધન (દરિદ્ર) બનાવે તે 'દંડ' કહેવાય, અહીં દુષ્ટ માર્ગે જોડાએલાં મન-વચન અને કાયા એ ત્રણ દંડો છે, માટે **'प्रतिक्रमामि त्रिभि-र्दण्डैः, मनोदण्डेन, वचोदण्डेन, कायदण्डेन'** = મનોદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડ એ ત્રણ દંડથી જે અતિચાર કર્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું:× **'प्रतिक्रमामि तिसृभिर्गुप्तिभिः, मनोगुप्त्या वाग्गुप्त्या कायगुप्त्या'**=+મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ, એ

×રાજા દંડ ફરમાવીને ધનવાનને લૂંટે તેમ મોહરાજા મન-વચન-કાયા દ્વારા આત્માનાં ગુણરત્નોને લૂંટે છે માટે તે 'દંડો' કહેવાય છે.

+આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાન કરાવનાર કલ્પનાઓનો રોધ કરવો તે ૧, ધર્મધ્યાન જનક શાસ્ત્રાનુસારી માધ્યસ્થપરિણતી સેવવી તે ૨, અને મનઃ કલ્પનાઓનો સર્વથા રોધ કરવો તે ૩, એમ મનોગુપ્તિના ત્રણ પ્રકારો છે. વચનગુપ્તિના બે પ્રકારો છે. ૧-મુખનેત્રાદિની સંજ્ઞાનો પણ ત્યાગ કરીને સર્વથા મૌન કરવું તે, ૨-મુખે મુખવસ્ત્રિકા રાખીને વાચના-પૃચ્છનાદિ સ્વાધ્યાય કરવો તથા શાસ્ત્ર કે વ્યવહારથી અવિરૂદ્ધ સત્ય-હિતકર બોલવું તે. ત્રીજી કાયગુપ્તિના પણ બે પ્રકારો છે. એક પરિષહ-ઉપસર્ગાદિ પ્રસંગે પણ કાયોત્સર્ગરૂપે કાયચેષ્ટાની નિવૃત્તિ અથવા ચૌદમા ગુણસ્થાનકે કાયયોગનો સર્વથા નિરોધ કરવો તે અને બીજો વિનય-વૈયાવચ્ચ-પડિલેહણ-પ્રમાર્જન આદિ શાસ્ત્રાનુસારી સંયમ અનુષ્ઠાન આચરવું તે. એ પ્રમાણે ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન નહિ કરવાથી, તેમાં શ્રદ્ધા નહિ કરવાથી કે વિપરીત પ્રરૂપણા કરવાથી અતિચાર લાગે એમ સમજવું.

ત્રણ ગુપ્તિઓથી કરેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. તેમાં ગોપન કરવું–રક્ષણ કરવું તે ગુપ્તિ સમજવી અર્થાત્ શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભમાંથી નિવૃત્તિ કરવા રૂપે મન-વચન-કાયાનું રક્ષણ કરવું, તે ત્રણ ગુપ્તિઓ નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરું છું, એમ સર્વત્ર સમજવું. 'પ્રતિ૦ ત્રિભિઃ શલ્યૈઃ, માયાશલ્યેન-નિદાનશલ્યેન-મિથ્યાત્વ (દર્શન) શલ્યેન'=માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય અને મિથ્યાત્વ-શલ્ય, એ ત્રણ શલ્યોથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. જેનાથી આત્માને શલ્ય–દુઃખ–પીડા થાય તે 'શલ્ય' અર્થાત્ કાંટો, તેમાં ૧–'માયા'=કપટ એજ શલ્ય. જેમકે જીવ અતિચાર સેવવા છતાં કપટથી ગુરૂની સમક્ષ આલોચના ન કરે, કરે તો બીજી (ખોટી) રીતે કરે, કે કપટથી બીજાની ઉપર પોતાના દોષો ચઢાવે ત્યારે માયાથી અશુભ કર્મનો બંધ કરીને પોતે આત્માને દુઃખી કરે, 'માયાપ્રવૃત્તિ' એજ તેનું શલ્ય કહેવાય, તેનાથી કરેલો અતિચાર. ૨–નિદાન=દેવની અથવા મનુષ્યની ઋદ્ધિ જોઈને કે સાંભળીને તેને મેળવવાની અભિલાષાથી (ધર્મ)અનુષ્ઠાન કરવું, એ પાપસાધનની અનુમોદના દ્વારા આત્માને કષ્ટ આપનાર હોવાથી શલ્ય અને ૩–મિથ્યા=વિપરીતદર્શન (અર્થાત્ ખોટી માન્યતા–શ્રદ્ધા), તેના દ્વારા પણ કર્મબંધ કરીને આત્માને [illegible] વિપરીત પ્ર[illegible]ી તે પણ શલ્ય, એમ માયા–નિદાન અને [illegible] એ [illegible]ણહિ' [illegible] શલ્યોથી કરેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તથા [illegible]ગપ્પગાહિં', ઋદ્ધિગૌરવેણ-રસગૌરવેણ-સાતાગૌરવેણ' [illegible] શબ્દ સંબોધાઇ) એટલે ગૌરવ, અર્થાત્ અભિમાન

કરવાનું વિધાન છે તે
કર્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ [illegible]
તથા 'ઉપકરણ[illegible]
'भाण्डोपकरण'=[illegible]
વસ્ત્રો વિગેરેને (અહીં [illegible]
વચનાન્ત પ્રયોગ [illegible]
નેત્રોથી નહિ જોવાથી અને
(અસમ્પૂર્ણ-અવિધિથી) [illegible]
હરણ વિગેરેથી સર્વ [illegible]
'दुष्प्रमार्जनया'=અવિધિથી [illegible]
તથા 'अतिक्रमे [illegible]
ક્રમ-અતિચાર અને [illegible]
अतिचारः [illegible]
સંબંધી અતિચાર કર્યો હોય [illegible]
તે અતિક્રમ વિગેરેનું [illegible]
આધાકર્મિકાદિ દોષિત [illegible]
(દોષિત જાણવા છતાં) [illegible]
૧-અતિક્રમ, તેને [illegible]
દોષિત વસ્તુ લેવા-લેવાથી [illegible]
આહારનું ભોજન કરવા [illegible]
એમ અન્ય પ્રસંગોમાં [illegible]
હવે એકવિધ [illegible]
'प्रतिक्रमामि'=પાછો [illegible]
કે કયા હેતુઓથી [illegible]

તું ગૌરવ રાજપૂજા
સંપત્તિ) મળવાથી,
શાતાથી (સુખથી)
ભિમાન કરવાથી
ષા) કરવાથી થાય,
ત્રણ પ્રકારો કહ્યા,
ક્રમણ. તથા 'प्रति०
[illegible]-दर्शनविराधनया-
ના, જ્ઞાનની, દર્શનની
ાધના દ્વારા. તેમાં
૧-જ્ઞાનની નિંદા
છૂપાવવાથી-તેઓને
કે તેઓના ઉપકારને
પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનું
નું વારંવાર વર્ણન
ાદિ પ્રમાદોનું અને
વારંવાર વર્ણન કરીને
જીવનમાં જ્યોતિષ કે
ક જ્યો
યું છે,
[illegible]ય

જણાવનારાં 'સંમતિતર્ક' આદિ દર્શન શાસ્ત્રોની અપેક્ષાએ એજ પાંચ પ્રકારે થાય છે. ૧–જૈનદર્શનની નિંદાથી, ૨–જૈનધર્મીની નિન્દા કરવાથી, ૩–જૈનદર્શનની સત્યતા સિદ્ધ કરનારા જૈન દર્શનનાં ગ્રન્થોની, જિનમંદિર–મૂર્તિ કે તીર્થોની તથા જૈનદર્શનની પ્રભાવના કરનારા ઉદ્યાપનાદિ કાર્યોની નિન્દા કરવાથી, ૪–સાધર્મી આદિને ઉપદ્રવ–ધર્મમાં અંતરાય કરવાથી અને ૫–દર્શનાચારના આઠ આચારોને નહિ પાળવાથી, એમ યથાયોગ્ય પાંચ પ્રકારો સમજી લેવા. ચારિત્રની વિરાધના પણ વ્રત વિગેરેના ખંડનરૂપ સમજવી. (તેના પણ ૧–ચારિત્રની નિન્દા, ૨–ચારિત્રવંત સાધુ–સાધ્વીની નિન્દા, ૩–ચારિત્રના ઉપકરણોની આશાતના, ૪–ચારિત્ર લેવામાં કે પાળવામાં તે તે પ્રકારે અંતરાય કરવો અને ૫–સમિતિ ગુપ્તિઓનું કે ચરણ–કરણ સિત્તરી વિગેરેનું યથાયોગ્ય પાલન નહિ કરવું. એમ પાંચ પ્રકારો યથાયોગ્ય સમજવા.) એ ત્રણ પ્રકારની વિરાધનાથી જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. વળી '**चतुर्भिः कषायैः, क्रोधकषायेन–मानकषायेन–मायाकषायेन–लोभकषायेन**' તેમાં જ્યાં જીવો વિવિધ દુઃખોથી કસાય એટલે પીડાય–રીબાય–મરી જાય તેને 'કષ' એટલે સંસાર કહ્યો છે, તેનો આય એટલે લાભ જેનાથી થાય તે કષાયો ચાર છે, ક્રોધ–માન–માયા અને લોભ. તેમાં ક્રોધ એટલે અપ્રીતિ, માન એટલે અકડાઇ, માયા એટલે કપટ–કુટિલતા અને લોભ એટલે જડ પદાર્થ ઉપર મૂર્છા, એ દરેકનો ઉદય થવા પહેલાં ઉદય થતો નહિ અટકાવવાથી અને

ઉદયમાં આવેલાને નિષ્ફળ નહિ કરવાથી અતિચાર લાગે. (એના ઉત્તર ભેદો, સ્થિતિ, ફળ અને સ્વરૂપ વિગેરે અન્ય ગ્રન્થોમાંથી (પહેલા કર્મગ્રંથમાંથી જોઈ લેવું), તથા '**प्रति० चतसृभिः संज्ञाभिः, आहारसंज्ञया-भयसंज्ञया-मैथुनसंज्ञया-परिग्रहसंज्ञया**'=સંજ્ઞા એટલે સમજ, અભિલાષા વિગેરે, અર્થાત્ અનાદિ કાળથી આત્મા ઉપર લાગેલું પૌદ્‌ગલિક વાસનાનું બળ તે સંજ્ઞા, તેના ચાર પ્રકારો છે. ૧-ક્ષુધા વેદનીયના ઉદયથી આહારની અભિલાષા તે 'આહાર સંજ્ઞા', ૨-(ભય) મોહનીયના ઉદયથી ડરવું તે 'ભયસંજ્ઞા', ૩-વેદ મોહનીયના ઉદયે મૈથુનની અભિલાષા થાય તે 'મૈથુન સંજ્ઞા' અને ૪-તીવ્ર લોભના ઉદયે જડપદાર્થ ઉપર મૂર્છા થાય તે 'પરિગ્રહ સંજ્ઞા'. (એ ઉપરાંત દશ-સોળ વિગેરે ભેદો પણ કહ્યા છે, જે આ ચારના જ ઉત્તર ભેદો રૂપ છે. તે દંડક વિગેરે ગ્રંથોથી જાણી લેવા) તે ચાર સંજ્ઞાઓથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ. વળી '**प्रति० चतसृभिर्विकथाभिः, स्त्रीकथया-भोजनकथया-देशकथया-राजकथया**' =અહીં વિરૂદ્ધ-વિપરીત કહેવું તે વિકથા (જેમકે-સ્ત્રી કે પુરૂષ સંબંધી કામોત્તેજક વાર્તા કરવી તે સ્ત્રી કથા, બલ-રૂપ-સ્વાદને ઉદ્દેશીને રાગ-દ્વેષજનક ભોજનની વાર્તા કરવી તે ભક્ત કથા, સુખ-સંપત્તિને ઉદ્દેશીને રાગ-દ્વેષથી દેશની વાર્તા કરવી તે દેશકથા અને રાગ-દ્વેષાદિના લીધે રાજાના ગુણદોષ વિગેરેની વાર્તા કરવી તે રાજકથા) શ્રી સ્થાનાઙ્ગ સૂત્રમાં એ ચાર ઉપરાંત મૃદુકારૂણિકી, દર્શનભેદિની અને ચારિત્રભેદિની ત્રણ મળી સાત વિકથાઓ કહી છે, તેમાં

પુત્રાદિના વિયોગથી દુઃખી માતા વિગેરે અત્યંત કરૂણાજનક વિલાપ કરે તે મૃદુકારૂણિકી, અન્ય કુતીર્થિઓના જ્ઞાન-આચાર વિગેરેની પ્રશંસા કરવી (કે જેથી સાંભળનારને જૈનદર્શન ઉપરની શ્રદ્ધા તૂટે) વિગેરે દર્શન ભેદિની અને વર્તમાનમાં સાધુઓ બહુ પ્રમાદી હોવાથી આ કાલમાં મહાવ્રતોનો સંભવ નથી, અતિચારની શુદ્ધિ કરે તેવા આલોચનાચાર્ય નથી અને તેમણે આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તથી અતિચારોની શુદ્ધિ પણ થાય તેમ નથી, ઈત્યાદિ ચારિત્રમાં અશ્રદ્ધા થાય તેવી વાત કરવી તે ચારિત્ર ભેદિની જાણવી. એ ત્રણેનો પૂર્વની ચાર વિકથાઓમાં અંતર્ભાવ સમજવો. એ વિકથાઓથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. **प्रति० चतुर्भिर्ध्यानैः, आर्तेन ध्यानेन-रौद्रेण ध्यानेन-धर्म्येण ध्यानेन-शुक्लेन ध्यानेन'**=અહીં ધ્યાન એટલે મનનો સ્થિર અધ્યવસાય, અર્થાત્ મનનું અંતર્મુહૂર્ત સુધી એક વિષયનું એકાગ્ર આલંબન. તેના ચાર પ્રકારો છે, તેમાં ૧-'આર્ત્ત' એટલે વિષયના અનુરાગથી થતું, ૨-'રૌદ્ર' એટલે હિંસાના અનુરાગથી થતું, ૩-'ધર્મ્ય'=ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મવાળું-શ્રી જિનવચનના અર્થના નિર્ણય રૂપ અને 'શુકલ' એટલે શોકને દૂર કરાવનારૂં, જેમાં રાગનું બળ ન હોય તેવું રાગ વિનાનું. એ દરેકના ચાર ચાર પ્રકારો છે.

૧-આર્ત્તધ્યાન-આર્ત્તધ્યાનના પ્રકારોમાં ૧-'અનિષ્ટ વિયોગ'=શબ્દ-રૂપ-ગંધ-રસ-સ્પર્શરૂપ ઇન્દ્રિયોના અમનોજ્ઞ વિષયો કે તેના આધારભૂત પદાર્થો ગધેડા વિગેરેનો યોગ થતાં તેના વિયોગની અને ભવિષ્યમાં એવો યોગ ન

થવાની, ઇત્યાદિ ચિંતા-અભિલાષા કરવી તે. ૨-'રોગચિંતા'='શૂલ' વિગેરેનો રોગ થતાં તેના વિયોગનું ધ્યાન કરવું, કે તે મટ્યા પછી પુનઃ ન થાય એવી ચિંતા કરવી તે. ૩-'ઇષ્ટ સંયોગ' આર્ત્તધ્યાન=મળેલા મનપસંદ શબ્દાદિ વિષયોનો તથા ઉદયમાં આવેલા શાતાવેદનીય વિગેરે (સુખ)નો વિયોગ ન થાય તેવી તથા તે સુખ કે સુખના સાધનરૂપ શબ્દાદિ વિષયોનો યોગ થાય તેવી અભિલાષા-ચિંતા કરવી તે અને ૪-'નિદાન'=અન્યભવમાં ચક્રવર્તી આદિની ઋદ્ધિ (સુખ)ની પ્રાર્થના કરવી તે આર્ત્તના ચાર પ્રકારો જાણવા. આ આર્ત્તધ્યાનને ઓળખવાનાં લિંગો પણ ચાર છે. ૧-દુઃખીઆનો વિલાપ, ૨-અશ્રુપૂર્ણ નયને રૂદન, ૩-દીનતા કરવી અને ૪-માથું કૂટવું-છાતી પીટવી વિગેરે, એમ કરનારો આર્ત્તધ્યાની છે એમ સમજવું.

૨-**રૌદ્રધ્યાન**-રૌદ્રધ્યાનના ચાર પ્રકારો છે. તેમાં ૧-**હિંસાનુબંધિ**=જીવોને મારવા-વિંધવા-બાંધવા-ડામ દેવા અંગોપાંગાદિ છેદવાં કે પ્રાણમુક્ત કરવાં, ઇત્યાદિ વિચારવું તે. ૨-**મૃષાનુબંધિ**=ચાડી, અસભ્ય, અસત્ય, કે કોઈનો ઘાત વિગેરે થાય તેવું બોલવાનું વિચારવું તે. ૩-**સ્તેયાનુબંધિ**=ક્રોધ-લોભ વિગેરેથી બીજાનું ધનહરણ કરવાનું ચિંતવવું તે અને ૪-**વિષય સંરક્ષણાનુબંધિ**=પાંચે ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિ વિષયોના આધારભૂત તે તે પદાર્થોના રક્ષણ માટે 'રખે કોઇ લઈ ન લે' એવી સર્વ પ્રત્યેની શંકાથી બીજાઓને મારી નાખવા સુધી ધ્યાન કરવું તે. એમ ચાર પ્રકારો રૌદ્રના જાણવા. રૌદ્ર ધ્યાનનાં લિઙ્ગો

(નિશાનીઓ) પણ ૧–ઉત્સન્ન, ૨–બહુલ, ૩–નાનાવિધ અને ૪–આમરણ, એમ ચાર છે તેમાં હિંસાનુબંધિ આદિ ચાર પ્રકારો કહ્યા તે પૈકીના કોઈએક પ્રકારના રૌદ્રધ્યાનમાં ઉત્સન્ન=સતત પ્રવૃત્તિ કરે તે. ૧–'ઉત્સન્નદોષ', ચારેય પ્રકારોમાં એ રીતે પ્રવૃત્તિ કરે (અર્થાત્ હિંસા–જૂઠ–ચોરી અને વિષય–રક્ષણ એ ચારે ય આચરે) તે. ૨–'બહુલદોષ,' ચામડી ઉતારવી, નેત્રો ઉખેડવાં, વિગેરે હિંસાના ભિન્નભિન્ન ઉપાયો (પ્રકારો) વારંવાર કરે તે. ૩–'નાનાવિધ દોષ' અને પોતે કે સામો પણ મહા (મારણાન્તિક) આપત્તિમાં મૂકાય તો પણ પોતાના અકાર્યનો પશ્ચાત્તાપ ન થાય અર્થાત્ મરી જવા સુધી અકાર્યથી ન અટકે, તે. ૪–'આમરણ દોષ.'

૩–**ધર્મધ્યાન**–ધર્મ્યધ્યાનના ચાર પ્રકારો છે. તેમાં ૧–**આજ્ઞાવિચય**=જેણે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર–વૈરાગ્ય અને ભાવનાઓથી આત્માને અભ્યાસી બનાવ્યો હોય તેવો આત્મા પોતાને નય–નિક્ષેપ–સપ્તભંગી વિગેરે તે તે અપેક્ષાઓથી અતિગહન એવું શ્રીજિનવચન તુચ્છ બુદ્ધિથી ન સમજાય પરંતુ તે સત્ય જ છે એવું ચિંતન કરે તે, ૨–**અપાયવિચય**=રાગ–દ્વેષ અને કષાયોને તથા તેના યોગે હિંસા–જૂઠ–ચોરી વિગેરે આશ્રવોને કરનારા તે તે આત્માઓ તે તે આશ્રવોથી આલોક–પરલોકમાં જે જે દુઃખો પામે તેનું ધ્યાન કરવું તે. ૩–**વિપાકવિચય**=પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ એ ચાર ભેદથી આઠ કર્મોનું સ્વરૂપ વિચારવું તે અને ૪–**સંસ્થાનવિચય**=શ્રીજિનેશ્વર–

દેવે કહેલા (ધર્માસ્તિકાયાદિ) છ દ્રવ્યોનાં લક્ષણ, આકાર, આધાર, ભેદો અને પ્રમાણ વિગેરેનું ધ્યાન કરવું તે. તેમાં ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ ગતિસહાયકતા, જીવનું જ્ઞાનાદિ વિગેરે તે તે દ્રવ્યોનાં તે લક્ષણો કહેવાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાયનો આકાર લોકાકાશ જેવો, જીવોનો સમચતુરસ્ર સંસ્થાનાદિ છ પ્રકારનો, અજીવનો ગોળ-સંબગોલ આદિ પાંચ પ્રકારનો, કાળનો મનુષ્ય ક્ષેત્રના જેવો ગોળ વિગેરે તે તે દ્રવ્યોનો આકાર સમજવો. છએ દ્રવ્યોનો આધાર ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ લોકાકાશ સમજવું. જીવ-અજીવ વિગેરેના પ્રકારો એ તેના ભેદો અને તે તે પદાર્થોનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિગેરે માપ તે પ્રમાણ જાણવું. તેનું 'વિચય' એટલે ચિંતન દ્વારા પરિચય કરવો તે સંસ્થાનં વિચય. એમ ચાર ભેદો ધર્મ્યધ્યાનના છે. તેનાં લિંગો ૧-આગમથી, ૨-ઉપદેશ શ્રવણથી, ૩-(ગુરૂની) આજ્ઞાથી અને ૪-નૈસર્ગિક ભાવે-એમ શ્રીજિનેશ્વરે કહેલા પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ ભાવોમાં તે તે પ્રકારે શ્રદ્ધા થવી તે ધર્મ્યધ્યાનનાં લિંગો જાણવાં અર્થાત્ જિનકથિત તત્ત્વોની શ્રદ્ધાથી ઓળખાય કે જીવમાં આ ધર્મ્યધ્યાનનાં લિંગો છે, જિનકથિત તત્ત્વ શ્રદ્ધાથી ઓળખાય કે આ ધર્મધ્યાની છે.

૪-**શુક્લધ્યાન**-એના પણ ૧-પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચાર, ૨-એકત્વવિતર્કઅવિચાર, ૩-સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ અને ૪-વ્યુચ્છિન્નક્રિયાઅપ્રતિપાતિ, એમ ચાર ભેદો છે તેમાં. એક જ દ્રવ્યમાં તેના ઉત્પત્તિ-વ્યય અને સ્થૈર્યાદિ પર્યાયોની તે દ્રવ્યથી ભિન્નતાનો જે વિતર્ક (કલ્પના), તેનો 'વિચાર'

એટલે સંક્રમ, તેનાથી યુક્ત જે ધ્યાન તે ૧-'**પૃથક્ત્વ-વિતર્કસવિચાર**' અહિં સંક્રમ પરસ્પર 'અર્થ-વ્યંજનમાં તથા યોગોમાં' સમજવો, તે અર્થ એટલે પદાર્થ (દ્રવ્ય) માંથી વ્યંજન એટલે શબ્દમાં અને શબ્દમાંથી પદાર્થમાં, એમ ત્રણ યોગોમાં (મન-વચન-કાયામાં) પણ પરસ્પર વિચારનું સંક્રમણ તે 'વિચાર' અને તેવા વિચારવાળું ધ્યાન માટે 'સવિચાર' (અર્થાત્ એક જ દ્રવ્યમાં તેના પર્યાયોના ભેદની કલ્પનાથી પરસ્પર શબ્દ-અર્થ (વાચકવાચ્ય) ના તથા મન-વચન-કાયાના સંક્રમથી વિચાર કરવો તે. ૨-'**એકત્વવિતર્કઅવિચાર**'='એકત્વ' એટલે દ્રવ્ય-પર્યાયના અભેદપણાનો 'વિતર્ક'=શબ્દ અથવા અર્થની કલ્પના, તે પણ 'અવિચાર' એટલે શબ્દ-અર્થ-યોગના સંક્રમ રહિત અર્થાત્ કોઇ એક જ યોગનું આલંબન લઇને માત્ર શબ્દથી અથવા અર્થથી, એક જ અપેક્ષાએ દ્રવ્ય-પર્યાયની અભિન્નતાનું ધ્યાન કરવું તે. શુક્લધ્યાનના આ બે ભેદો પૂર્વધરોને હોય છે. ૩-'**સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવર્તિ**'= ત્રણ યોગો પૈકી મન-વચનના યોગોનો સંપૂર્ણ રોધ કર્યા પછી (બાદર) કાયયોગનો અર્ધો રોધ કરનાર કેવલિને યોગનિરોધ કરતાં (માત્ર સૂક્ષ્મ કાય યોગના વ્યાપારરૂપ) હોય તે ત્રીજું અને ૪-'**વ્યુચ્છિન્નક્રિયાઅપ્રતિપાતિ**= ચૌદમે ગુણસ્થાનકે શૈલશી અવસ્થામાં યોગના અભાવરૂપ માટે વ્યુચ્છિન્નક્રિયા અને નાશ નહિ પામનારૂં માટે અપ્રતિ-પાતિ, (અર્થાત્ યૌગિક (સર્વજ્ઞની) ક્રિયાનો કાયમી અભાવ), તેમાં છદ્મસ્થની મનની નિશ્ચલતાની જેમ કેવલીને

કાયાની નિશ્ચલતા એજ ત્રીજું ધ્યાન અને યોગોનો નિરોધ કરવાથી દ્રવ્ય મનના અભાવે પણ પૂર્વ પ્રયોગાથી કુંભારનું ચક્ર ચાલે તેમ જીવનો ઉપયોગ વર્તતો હોવાથી ભાવ મન હોય, તે ચોથું ભવસ્થ (અયોગી) કેવળીને હોય છે. અહીં ધ્યાન શબ્દ જે ધાતુ ઉપરથી બને છે તે 'ધ્યૈ' ધાતુના પણ 'ચિંતન, કાયાનો નિરોધ અને અયોગી-પણું' એમ અનેક અર્થો થતા હોવાથી કાયનિરોધ અને અયોગી અવસ્થાને પણ 'ધ્યાન' કહી શકાય છે. આ શુક્લધ્યાનનાં ૧–અવધ, ૨–અસંમોહ, ૩–વિવેક અને ૪–વ્યુત્સર્ગ, એમ ચાર લિંગો છે. (તેમાં પરિષહો–ઉપસર્ગો પ્રસંગે પણ ધ્યાનથી ચલાયમાન ન થાય એવો ધીર–સ્થિર આત્મા તે તે પરિષહાદિથી પણ ભય ન પામે તે ૧–'અવધ', અત્યન્ત ગહન–સૂક્ષ્મ વિષયોમાં પણ સંમોહને (મૂઢતાને) વશ ન થાય, તેમ અનેક વિધ દેવમાંયામાં પણ ન મુંઝાય તે ૨–'અસંમોહ', આત્માથી શરીરને તેમજ સર્વ સંયોગોને જુદા (ભિન્ન) માને. પરપદાર્થ (જડ)માં મમત્વ ન કરે તે ૩–'વિવેક', તથા શરીર, આહાર અને ઉપધિ સર્વનો સર્વથા ત્યાગ કરી, નિઃસંગ બને તે ૪–'વ્યુત્સર્ગ'), એમ કુલ ચાર ધ્યાનો પૈકી પ્રથમનાં બે સેવવા દ્વારા તથા ધર્મ–શુક્લધ્યાન નહિ સેવવાથી (અથવા તે ધ્યાનોની શ્રદ્ધા–પ્રરૂપણાદિ વિપરીત કરવાથી) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. **'प्रति०पञ्चभिःक्रियाभिः, कायिकया–आधिकरणिकया–प्राद्वेषिकया–पारितापनिकया–प्राणातिपातिकया'**=ક્રિયા એટલે વ્યાપાર, તેમાં કાયાનો વ્યાપાર તે **કાયિકીક્રિયા**

ત્રણ પ્રકારે છે. ૧–અવિરતકાયિકી, આ ક્રિયામાં મિથ્યાદષ્ટિ અને અવિરતિસમકિતદષ્ટિ (તથા દેશવિરતિ પાંચમા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો)ની 'ફેંકવું' વિગેરે કર્મબંધના કારણભૂત સર્વ ક્રિયાઓ સમજવી. ૨–દુષ્પ્રણિહિત કાયિકી, આ ક્રિયામાં પ્રમત્ત સંયત (છટ્ઠા ગુણસ્થાનકવાળા)ની (પંચવિધ) પ્રમાદ યુક્ત ઇન્દ્રિયો અને મનદ્વારા થતી સર્વ પ્રવૃત્તિ સમજવી અને ૩–ઉપરતકાયિકી, આ ક્રિયા પ્રાયઃ પાપવ્યાપારથી નિવૃત્ત અપ્રમત્ત સંયત (છટ્ઠાથી ઉપરના ગુણસ્થાનકવાળાની સમજવી. એમ મૂળ કાયિકી ક્રિયાના ત્રણ ભેદો જાણવા. હવે બીજી **આધિકરણિકી**=જેનાથી આત્મા નરકાદિ દુર્ગતિનો અધિકારી થાય (ત્યાં ઉપજે) તે અધિકરણ કહેવાય અને એવાં અધિકરણો દ્વારા થતી ક્રિયાને આધિકરણિકીક્રિયા કહેવાય. તેના બે ભેદો છે. તેમાં ચક્રરથ–(ગાડાં–મોટર–સાઇકલ–રીક્ષા) વિગેરે વાહનો ચલાવવાં, પશુને બાંધવાં (પક્ષિઓને પાંજરે ઘાલવાં, મનુષ્યોને જેલમાં પુરવાં વગેરે) તથા મન્ત્ર–તન્ત્ર વિગેરેનો પ્રયોગ કરવો તે ૧–અધિકરણ પ્રવર્તની અને ખડ્ગ વિગેરે શસ્ત્રો બનાવવાં તે ૨–અધિકરણ નિવર્તની. ત્રીજી **પ્રાદ્વેષિકી**= મત્સરને યોગે થતી ક્રિયા. (અર્થાત્ મત્સર કરવો તે.) તેના પણ ૧–કોઇ સજીવ ઉપર મત્સર કરવો તે અને ૨–કોઈ અજીવ પદાર્થ ઉપર મત્સર કરવો તે, એમ બે ભેદો જાણવા. ચોથી **પારિતાપનિકી**=એટલે તાડન–તર્જનાદિનું દુઃખ તે પરિતાપ અને તે દુઃખથી થતી ક્રિયાને પારિતાપનિકી ક્રિયા જાણવી. તેના પણ ૧–પોતાના

શરીરને તાડન-તર્જનાદિ કરવું તે અને ૨-પરના શરીરને તાડના-તર્જનાદિ કરવું તે, એમ બે ભેદો જાણવા. પાંચમી **પ્રાણાતિપાતિકી**=પ્રાણનો નાશ કરવારૂપ ક્રિયા. તેના પણ પોતાના અને પરના પ્રાણનો નાશ, એમ બે ભેદો છે, તેમાં પહેલી સંસારના દુઃખોથી કંટાળીને મરવા માટે અથવા સ્વર્ગાદિનાં સુખ મેળવવા માટે પર્વત ઉપરથી પડીને મરી જવું ઇત્યાદિ પોતાનો આપઘાત કરવો તે અને બીજી-મોહ ક્રોધ વિગેરેને વશ થઇ બીજાને હણવો તે. એ ઉપર જણાવેલી પાંચ ક્રિયાઓ વડે જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ. **'प्रति० पञ्चभिः कामगुणैः, शब्देन-रूपेण-गन्धेन-रसेन-स्पर्शेन'** અર્થાત્ શબ્દ-રૂપ-ગન્ધ-રસ અને સ્પર્શ એ પાંચ કામગુણોથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તેમાં પાંચે ઇન્દ્રિયોના તે તે 'શબ્દરૂપ' વિગેરે વિષયોની ઇચ્છા થાય માટે તે 'કામ' કહેવાય અને દ્રવ્યને આશ્રિને રહેલા દ્રવ્યના ગુણ હોવાથી તેને ગુણ પણ કહેવાય. માટે તે 'કામગુણ' સમજવા. **'प्रति० पञ्चभिर्महाव्रतैः, प्राणातिपाताद्विरमणं-मृषावादाद्विरमणं-अदिन्नादानाद्विरमणं-मैथुनाद्विरमणं-परिग्रहाद्विरमणं'**=(અહીં પ્રથમા વિભક્તિ સપ્તમીના અર્થમાં હોવાથી) પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ પાંચ મહાવ્રતોમાં જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ સમજવું અને તે તે વ્રતોને અંગે નહિ કરવા યોગ્ય કરવાથી, કરવા યોગ્ય નહિ કરવાથી, ઇત્યાદિ (ચાર) કારણોથી અથવા સંઘટ્ટો-પરિતાપ વિગેરે કરવાથી પ્રાણાતિપાતાદિ તે તે વ્રતમાં લાગતા અતિચારો સ્વયં વિચારી લેવા.

તથા 'પ્રતિ૦ પઞ્ચભિઃ સમિતિભિઃ, ઈર્યાસમિત્યા-ભાષા-સમિત્યા-એષણાસમિત્યા-આદાનભાણ્ડમાત્રનિક્ષેપણાસમિત્યા-ઉચ્ચારપ્રસ્રવણખેલજલ્લસિંઘાણપારિષ્ઠાપનિકાસમિત્યા'= ઈર્યા-સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિઓનું યથાર્થ પાલન વિગેરે નહિ કરવાથી તેમાં લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તેમાં **૧-ઈર્યાસમિતિ**=એટલે જે રસ્તે લોકો ચાલેલા હોય, સૂર્યનો પ્રકાશ જ્યાં પડતો હોય ત્યાં જીવહિંસા ન થાય તે માટે યુગપ્રમાણ દૃષ્ટિથી ભૂમીને જોઈને ચાલવું તે. **૨-ભાષાસમિતિ**=નિષ્પાપ, સર્વ જીવોને હિતકારી અને પ્રિય એવું મિત (અલ્પ) બોલવું તે. **૩-એષણાસમિતિ**= આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર અને શય્યા લેવામાં (વહોરવાં) શાસ્ત્રોક્ત બેંતાલીસ દોષોને ટાળવા તે. **૪-આદાનભાણ્ડમાત્ર-નિક્ષેપણાસમિતિ**=અહીં આદાન એટલે લેવું, નિક્ષેપણા એટલે મૂકવું અને ભાણ્ડમાત્ર એટલે પાત્ર-વસ્ત્રાદિ સંયમો-પકારક સર્વ વસ્તુઓ. તેમાં વચ્ચેનો 'ભાણ્ડમાત્ર' શબ્દ આગળ-પાછળના બન્ને શબ્દો સાથે સંબંધવાળો હોવાથી એ અર્થ થશે કે ભાણ્ડમાત્રને (સર્વ ઉપકરણોને) લેવા-મૂકવામાં પૂજવા-પ્રમાર્જવા પૂર્વક સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરવી તે આદાનભાણ્ડમાત્રનિક્ષેપણાસમિતિ, તથા **૫-ઉચ્ચાર-પ્રસ્રવણ-ખેલ-જલ્લ-સિંઘાણ-પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ**= ઉચ્ચાર=મળ (ઝાડો), પ્રસ્રવણ=મૂત્ર (પેશાબ), ખેલ=થૂંક, કફ વિગેરે, જલ્લ=શરીર ઉપરનો મેલ અને સિંઘાણ=શ્લેષ્મ (નાકનો મેલ) અને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ=એ સર્વેને ફરી નહિ લેવાના ઉદ્દેશથી નિર્જીવ ભૂમિમાં વિધિપૂર્વક સર્વથા

તજી દેવું તે. એ પાંચ સમિતિઓ દ્વારા(માં) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ વિગેરે બાકીનો અર્થ સુગમ છે. **'प्रति० षड्भिर्जीवनिकायैः,पृथ्वीकायेन-अप्कायेन तैजस्कायेन-वायुकायेन-वनस्पतिकायेन-त्रसकायेन'**=પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય, એ છ કાયજીવોને અંગે (વિરાધનાદિ કરવારૂપ) જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા **'प्रति० षड्भिर्लेश्याभिः, कृष्णलेश्यया-नीललेश्यया-कापोतलेश्यया-तेजोलेश्यया पद्म-लेश्यया-शुक्ललेश्यया'**=કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાઓમાં પહેલી ત્રણમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી (સેવવાથી) અને છેલ્લી ત્રણમાં પ્રવૃત્તિ નહિ કરવાથી (નહિ સેવવાથી) જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તેમાં જેમ નિર્મળ પણ સ્ફટિકરત્નનો તેવા તેવા દ્રવ્યના સહયોગથી તેવો તેવો વર્ણ થાય તેમ નિર્મળ પણ આત્માનો સર્વ કર્મપ્રકૃતિયોના રસ (ઝરણા) ભૂત તે તે કૃષ્ણ-નીલ-વિગેરે દ્રવ્યોના સંબંધથી તેવો તેવો પરિણામ થાય, તેને લેશ્યા કહેવાય છે, તે 'કૃષ્ણ-નીલ કાપોત' વિગેરે છ છે, તેનું સ્વરૂપ ગામના વધ માટે નીકળેલા ચોરોના અને જાંબૂને ખાનારા છ પુરૂષોના *દૃષ્ટાન્તોથી સમજવું. તથા **'प्रति० सप्तभिर्भय स्थानैः'**=ભયનાં સ્થાન એટલે ભયના આશ્રયો (નિમિત્તો),

*કેટલાક ચોરો કોઈ ગામમાં ચોરી કરવા નીકળ્યા, રસ્તે જતાં પરસ્પર વિચાર કરતાં એક બોલ્યો: "જે ગામમાં જવું છે ત્યાં જેને દેખો તેને મારવા." બીજાયે કહ્યું: "એમ શા માટે ? બિચારા પશુઓનો શું અપરાધ છે ? મનુષ્યોને જ મારવા." ત્રીજાએ કહ્યું: "એ પણ ઠીક નથી,

સ્ત્રીઓ-બાળકો વિગેરેને છોડીને, માત્ર પુરૂષોને જ મારવા કે જે ધનના માલિક છે." ચોથાએ કહ્યું, "એમ પણ શા માટે? જેઓ શસ્ત્રધારી હોય તેને જ મારવા." પાંચમાએ કહ્યું, "નહિ, ભલે શસ્ત્રધારી હોય, નાસી જતાને ન મારવા. સામે થાય તેને જ મારવા." છઠ્ઠાએ કહ્યું, "અરે! એક તો ચોરી અને બીજી મનુષ્ય હત્યા? શા માટે કોઇને પણ મારવો? માત્ર ધન જ લેવું." એ ૭ જુદા જુદા પરિણામવાળા ચોરોની અનુક્રમે કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત-તેજો-પદ્મ અને શુક્લ લેશ્યા જાણવી. એ રીતે કોઈ ૭ માણસો અટવીમાં ભૂલા પડયા, ભૂખ્યા થયેલા તેમણે ચારે બાજુ નજર ફેંકતાં એક પાકેલાં જાંબુડાનું વૃક્ષ જોયું. આનંદમાં આવી એક બોલ્યો, "કાપો ઝાડને મૂળમાંથી, નાખો નીચે, કે જેથી સુખપૂર્વક જાંબૂ ખાઇ શકીયે" બીજો બોલ્યો, "આવું મોટું વૃક્ષ ફરી કયારે ઊગે? માટે મોટા ડાળાં જ કાપો, કારણકે ફળો તો ડાળાં ઉપર જ છે ને?" ત્રીજો બોલ્યો, "મોટાં ડાળાં પણ ઘણા વર્ષોએ તૈયાર થાય તેને શા માટે કાપવાં? નાની ડાળીયો કાપો, જાંબૂ તો ન્હાની ડાળીયો ઉપર જ છે ને!" ચોથો ચતુર બોલ્યો, "ન્હાની ડાળીયોને શા માટે કાપવી? જાંબૂના ગુચ્છા જ કાપો, આપણે જરૂર તો જાંબૂની છે ને?" પાંચમો બોલ્યો, "અરે! ગુચ્છામાં પણ ઘણાં કાચાં કે ખરાબ જાંબૂ હોય તેનું આપણે શું પ્રયોજન છે? માત્ર પાકેલાં જાંબૂ જ તોડવાં-આપણે કામ તેનું જ છે ને!" છઠ્ઠો બોલ્યો, "વિના પ્રયોજને ઉપરનાં જાંબૂ શા માટે તોડવાં! નીચે પાકેલાં ઢગલાબંધ પડયાં છે તે જ ખાઓ ને! કામ તો જાંબૂ ખાવાનું જ છે ને? વિના પ્રયોજને હિંસા શા માટે કરવી?" એ ૭ જણમાં જેમ પરિણામનું તારતમ્ય છે તેમ કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાવંતમાં ઉત્તરોત્તર અશુદ્ધિની ન્યૂનતા અને છેલ્લી ત્રણમાં ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ-વૃદ્ધિ, જાણવી. આ પ્રત્યેક લેશ્યામાં પણ તારતમ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ભેદો હોય છે. અર્થાત્ પ્રત્યેક લેશ્યામાં વર્તતા વિચિત્ર પરિણામવાળા જીવો અસંખ્યાતા હોય છે.

તે 'આલોક–પરલોક–આદાન–અકસ્માત્–આજીવિકા–મરણ અને અપયશ' એમ સાત પ્રકારનાં છે. તેમાં 'મનુષ્યને મનુષ્યથી પશુને–પશુથી' વિગેરે સ્વજાતિથી ભય તે ૧–ઇહલોકભય, પરજાતિને એટલે મનુષ્ય વિગેરેને તિર્યંચ વિગેરેથી ભય તે ૨–પરલોકભય રખે, કોઇ ચોર વિગેરે મારૂં ધન. વિગેરે, લઈ જશે, એવો ભય તે ૩–આદાનભય, કોઈ બાહ્ય નિમિત્ત વિના જ (એકાએક વિજળી પડવા વિગેરેને) અથવા ઘરમાં અંધકારને ભય, તે ૪–અકસ્માત્ ભય, નિર્ધન, વિગેરેને 'અરે રે, હું દુષ્કાળમાં શી રીતે જીવીશ ?' વિગેરે ભય તે ૫–આજીવિકા ભય ૬–મરણને ભય અને લોકમાં અપકીર્તિ આદિ થવાને ભય તે ૭–અપયશ ભય. એ સાત ભય સ્થાનોને લીધે જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. હવે પછીના પાઠમાં સૂત્રકાર ભગવંતે '**प्रतिक्रमामि**' ક્રિયાપદ તથા તે તે સ્થાનોની નામપૂર્વક ગણના કરી નથી, એથી તે સ્વયમેવ સમજી લેવાં. '**अष्टभिर्मदस्थानैः**'=આઠ મદસ્થાનો વડે (લાગેલા અતિચારનું 'પ્રતિક્રમણ કરૂં છું' એમ સ્વયં સમજી લેવું) એ આઠ મદસ્થાને ૧–જાતિમદ, ૨–કુળમદ, ૩–બળમદ, ૪–રૂપમદ, ૫–તપમદ, ૬–ઐશ્વર્ય–ઠકુરાઈને મદ, ૭–શ્રુતમદ અને ૮–લાભમદ, તથા '**नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः**'=બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે ઉપાય–ભૂત 'વસતિ શુદ્ધિ' વિગેરે નવવાડોનું પાલન નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ (નવવાડોનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં જ જુદા સ્થાને કહેવાશે ત્યાંથી જોઇ લેવું.) તથા '**दशविधे श्रमणधर्मे**'=ક્ષમા વિગેરે દશ પ્રકારના યતિ-

ધર્મનું યથાસ્થિત પાલન નહિ કરવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. (દશ પ્રકારના યતિધર્મનું સ્વરૂપ આ પુસ્તકમાં જ જુદું કહેવાશે ત્યાંથી જોઈ લેવું) તથા '**एकादशभिरुपासकप्रतिमाभिः**'=શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમા સંબંધમાં અશ્રદ્ધા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. (શ્રાવકની આ અગીઆર પ્રતિમાનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રંથથી જાણી લેવું), તથા '**द्वादशभिर्भिक्षुप्रतिमाभिः**'=વિશિષ્ટ પ્રકારના અભિગ્રહ સ્વરૂપ બાર પ્રકારની ભિક્ષુ પ્રતિમા સંબંધમાં લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ, (આ બાર પ્રકારની સાધુ પ્રતિમાનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં જુદું કહેવાશે ત્યાંથી જોઈ લેવું). '**त्रयोदशभिः क्रियास्थानैः**'=અહીં ક્રિયા=કર્મબંધમાં હેતભૂત ચેષ્ટા અને તેનું પ્રતિક્રમણ૦ ક્રિયા સ્થાનો આ પ્રમાણે છે. **૧-અર્થાય (સપ્રયોજન) ક્રિયા**=સંયમ નિર્વાહ ન થાય તેવા પ્રસંગે, અથવા ગ્લાન વિગેરેને કારણે, એમ સ્વ-પરાર્થે દોષિત આહારાદિ વસ્તુ લેવી પડે તે (અથવા ત્રસાદિ જીવની વિરાધના કરવી પડે તે), **૨-અનર્થાય (નિષ્પ્રયોજન) ક્રિયા**=વિના પ્રયોજને પણ દોષિત વસ્તુ લેવી (અથવા કાચિંડો કે વનના વેલાદિ તોડવા, ઇત્યાદિ) ક્રિયા, **૩-હિંસાયૈ (હિંસા માટે) ક્રિયા**=દેવ, ગુરૂ કે સંઘના શત્રુઓની હિંસા, અથવા સર્પ વિગેરેની એણે હણ્યા, હણે છે, કે હણશે; એમ તેઓની ત્રણ કાળ સંબંધી હિંસા માટે દંડ કરવો-માર મારવો, તે હિંસાર્થે ક્રિયા=હિંસાક્રિયા. **૪-અકસ્માત્ ક્રિયા**=કોઇ બીજાને હણવા માટે બાણ વિગેરે શસ્ત્ર ફેંકવા છતાં ઘાત બીજાનો થાય તે. ૫-

દૃષ્ટિવિપર્યાસક્રિયા=મિત્ર છતાં શત્રુ જાણીને કે ચોર ન હોય તેને ચોર સમજીને હણવો. ૬–**મૃષાક્રિયા**=(પોતાના માટે કે જ્ઞાતિજન વિગેરેના માટે) અસત્ય બોલવા રૂપ ક્રિયા. ૭–**અદત્તાદાનક્રિયા**=(પોતાના કે જ્ઞાતિજન વિગેરેને માટે) સ્વામિ અદત્ત, જીવઅદત્ત, તીર્થંકર અદત્ત અને ગુરૂઅદત્ત એ ચાર પ્રકારનું અદત્ત ગ્રહણ કરવારૂપ ક્રિયા. ૮–**અધ્યાત્મક્રિયા**=કોંકણ દેશના* સાધુની જેમ ચિંતવવું તે. (અથવા કોઈ કંઈ કહે નહિ તો પણ પોતે હૃદયમાં ક્રોધ–માન–માયા–લોભથી દુઃખી થાય તે પોતાના આત્મામાં થતી ક્રિયા), ૯–**માનક્રિયા**=પોતે જાતિ–કુળ વિગેરેનો મદ (અભિમાન) કરીને બીજાને હલકા માનવા–અવહેલણા કરવી તે. ૧૦–**અમિત્રક્રિયા**=માતા–પિતા કે જ્ઞાતિજન વિગેરેને અલ્પ અપરાધ છતાં તાડન–તર્જન–દહનાદિ સખ્ત દંડ કરવો તે (એને મિત્રદ્વેષ ક્રિયા પણ કહી છે). ૧૧–**માયા-ક્રિયા**=કપટથી જુદું કરવું તે. ૧૨–**લોભક્રિયા**=લોભથી અશુદ્ધ (દોષિત) આહારાદિ ગ્રહણ કરવાં તે અથવા પાપા-

*કોંકણ દેશના એક ખેડૂતે પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવના શાસનમાં દીક્ષા લીધેલી, તેણે એક દિવસે કાર્યોત્સર્ગ કરેલો, તેમાં બહુ વાર લાગવાથી ગુરૂએ પૂછ્યું: "હે મહાનુભાવ! આટલો વખત તેં કાયોત્સર્ગમાં શું ચિંતવ્યું?" તેણે કહ્યું: "જીવદયા! કેવી જીવદયા ચિંતવી? ત્યારે કહ્યું: "અત્યારે વર્ષાઋતુ છે, હું ખેતી કરતો ત્યારે ક્ષેત્રમાં 'સૂડ' વિગેરે સારી રીતે કરતો તેથી અનાજ ઘણું પાકતું. હવે પુત્રો પ્રમાદી છે તે સૂડ વિગેરે નહિ કરે તો અનાજ ઓછું પાકશે, તો તે બિચારા શું ખાશે! માટે સૂડ વિગેરે કરે તો સારૂ, વિગેરે ચિંતવ્યું." ગુરૂએ સાવદ્ય જણાવી નિષેધ કર્યો વિગેરે.

રંભમાં કે સ્ત્રીભોગમાં આસક્ત જીવ પોતાની રક્ષા કરતો બીજા જીવોને મારે-હણે-બાંધે ઇત્યાદિ ક્રિયા. ૧૩-**ઇર્યાપથિકી** ક્રિયા=વીતરાગીની ક્રિયા, જેમાં માત્ર યોગ પ્રત્યયિક ત્રિસામાયિક કર્મબંધ હોય-પહેલે સમયે બંધાય. બીજે સમયે ભોગવાય અને ત્રીજે સમયે નિર્જરા થાય તે. 'चतुर्दशभिर्भूतग्रामैः'= 'ભૂત' એટલે જીવો, તેના 'ગ્રામ' એટલે સમુહો તે ચૌદ ભૂતગ્રામોથી (અશ્રદ્ધા-વિપરીત પ્રરૂપણા-હિંસાદી કરતાં) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ ભૂતગ્રામો આ પ્રમાણે છે. સૂક્ષ્મ અને બાદર એ બે પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવો તથા બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય એમ ત્રણ વિકલેન્દ્રિયો તથા સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એમ બે પ્રકારના પંચેન્દ્રિયો મળી કુલ સાત પ્રકારના જીવોના પ્રત્યેકના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા બે બે, (અથવા ચૌદ ગુણ સ્થાનકવર્તી ચૌદ) એમ ચૌદ ભૂતગ્રામો. 'पञ्चदशभिः परमाधार्मिकैः'=પંદર પ્રકારના અતિસંક્લિષ્ટ ચિત્તવાળા (परमा+अधार्मिका=)પરમાધાર્મિક નામના (ભવનપતિ નિકાયના) અસુરોને અંગે (અશ્રદ્ધાદિક કરવાથી) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ તેઓનાં ૧૫ નામો આ પ્રમાણે છે- ૧-અમ્બ, ૨-અમ્બરીશ, ૩-શ્યામ, ૪-શબલ, ૫-રૌદ્ર, ૬-ઉપરૌદ્ર, ૭-કાલ, ૮-મહાકાલ, ૯-અસિપત્ર, ૧૦-ધનુષ્ય, ૧૧-કુમ્ભ, ૧૨-વાલુકા, ૧૩-વૈતરણી, ૧૪-ખરસ્વર અને ૧૫-મહાઘોષ. (એ અસુરો સ્વસ્વ નામ પ્રમાણે નારકોને ઘણાં દુઃખો આપે છે)'षोडशभिर्गाथाषोडशकैः'=જેમાં 'ગાથા'નામનું અધ્યયન સોળમું (છેલ્લું) છે, તે સુયગડાંગ સૂત્રના પહેલા

શ્રુતસ્કંધનાં સોળ અધ્યયનોને અંગે (અશ્રદ્ધા, વિપરીત-પ્રરૂપણાદિ કરવાથી) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૰, તેનાં નામો આ પ્રમાણે છે. ૧-સમય, ૨-વૈતાલીય, ૩-ઉપસર્ગ-પરિજ્ઞા, ૪-સ્ત્રીપરિજ્ઞા, ૫-નરકવિભક્તિ, ૬-વીરસ્તવ, ૭-(કુશીલીઓની) કુશીલ પરિભાષા, ૮-વીર્ય, ૯-ધર્મ, ૧૦-સમાધિ,૧૧-માર્ગ, ૧૨-સમવસરણ, ૧૩-અવિતથ,૧૪-ગ્રંથ, ૧૫-યદતીતં અને ૧૬-ગાથા. **'सप्तदशविधेऽसंयमे'**=સત્તર પ્રકારના સંયમ (આ ગ્રંથમાં જુદો આપેલો છે તેના)થી વિરૂદ્ધ અસંયમને આચરવાથી જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૰ **'अष्टादशविधे अवह्मणि'**=ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીર દ્વારા (એટલે મનુષ્ય, તિર્યંચ અને દેવના શરીર સાથે) મન-વચન અને કાયાથી મૈથુન સેવવું નહિ, સેવરાવવું નહિ, સેવતાને સારો માનવો નહિ એમ (૨×૩ =૬×૩=૧૮) અઢાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યથી વિપરીત અબ્રહ્મને આચરવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૰ **'एकोनविंशत्या ज्ञाताध्ययनैः'**='જ્ઞાતા ધર્મકથા' નામના છટ્ઠા અંગસૂત્રના પહેલા શ્રુતસ્કંધનાં ઓગણીસ અધ્યયનોને અંગે (અશ્રદ્ધા, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા વિગેરેથી) લાગેલા અતિ-ચારોનું પ્રતિક્રમણ. તે અધ્યયનો આ પ્રમાણે છે. ૧-ઉત્-ક્ષિપ્ત જ્ઞાત, ૨-સંઘાટક જ્ઞાત, ૩-અંડકજ્ઞાત, ૪-કૂર્મજ્ઞાત, ૫-સેલકજ્ઞાત, ૬-તુંબકજ્ઞાત, ૭-રોહિણીજ્ઞાત, ૮-મલ્લીજ્ઞાત, ૯-માકંદીજ્ઞાત, ૧૦-ચંદ્રમસ્જ્ઞાત, ૧૧-દાવદ્રવજ્ઞાત, ૧૨-ઉદકજ્ઞાત, ૧૩-મંડુક્કજ્ઞાત, ૧૪-તેતલીજ્ઞાત, ૧૫-નંદીફળ-જ્ઞાત, ૧૬-અપરકંકાજ્ઞાત, ૧૭-આકીર્ણજ્ઞાત, ૧૮-સુંસુમા-

જ્ઞાન અને ૧૯–પુટરિકજ્ઞાન. 'વિશત્યાઽસમાધિસ્થાનૈઃ'=તેમાં સમાધિ=ચિત્તની સ્વસ્થતા, એટલે મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિરતા-કરતા, તેનો અભાવ તે અસમાધિ અને તેનાં સ્થાનો એટલે આશ્રયો-નિમિત્તો, તે સ્વ-પરને અસમાધિ પેદા કરનારાં માટે અસમાધિસ્થાનો તે આ પ્રમાણે વીસ છે. ૧–જલ્દી-જલ્દી (અયતનાથી) ચાલવું, ૨–અપ્રમાર્જિત સ્થાને બેસવું-સુવું ઇત્યાદિ, ૩–પ્રમાર્જેલા સ્થાને પણ જેમ તેમ બેસવું વિગેરે, ૪–આજ્ઞાનાથી વધારે શય્યા વાપરવી, ૫–આજ્ઞાના ઉપરાંત વધારે આસન વાપરવું. (અહીં ઉપલક્ષણથી વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સર્વ ઉપકરણો સમજવાં.) ૬–રત્નાધિક (વડિલ)નો (અપમાનાદિ) પરાભવ કરવો, ૭–સ્થવિરનો ઉપઘાત (વિનાશ) કરવો, ૮–પૃથ્વીકાયાદિ ભૂતોની એટલે જીવોની હિંસા કરવી, ૯–ક્ષણિક કોપ કરવો, ૧૦–લાંબા કાળ સુધી ક્રોધને વશ થવું, ૧૧–બીજાનો અવર્ણવાદ બોલવો (નિંદાદિ કરવું), ૧૨–કોઈ દોષિતને પણ વારંવાર 'તું ચોર છે, તું દ્રોહી છે, તું કપટી છે,' વિગેરે કહેવું, ૧૩–શાન્ત થયેલા કષાયની પુનઃ ઉદીરણા કરવી, ૧૪–શાસ્ત્રે નિષિદ્ધ કરેલા કાળે સ્વાધ્યાય કરવો, ૧૫–સચિત્ત રજથી ખરડાયેલા હાથ-પગ છતાં પ્રવૃત્તિ કરવી, ૧૬–રાત્રિ (દિવસે પણ અવિવેકથી) વિગેરેમાં ઉંચા સ્વરે બોલવું, ૧૭–કલહ (વાક્કલહ) કરવો, ૧૮–ઝંઝા એટલે ગચ્છમાં પરસ્પર સાધુઓમાં ભેદ પડાવવો, ૧૯–સૂર્યાસ્ત

સ્થવિરના ત્રણ પ્રકાર છે. એક સમવાયાંગ સૂત્ર સુધીના જ્ઞાના તે શ્રુતસ્થવિર, બીજા-વીશ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા તે પર્યાયસ્થવિર અને ત્રીજા સાઠ અથવા સીત્તેર વર્ષની વય વાળા તે વયસ્થવિર.

સુધી આહાર પાણી વાપરવાં અને ૨૦–એષણા સમિતિનું પાલન નહિ કરવું. એ વીસ અસમાધિ સ્થાનો સેવવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ '**एकविंशत्या शवलैः**'=અહીં (મૂળથી વિરાધના નહિ પણ) ચારિત્રમાં શબલપણું (મલીનતાને) કરનારાં એકવીશ નિમિત્તોને 'શબલ' કહેવાય છે, ૧–હસ્તક્રિયા કરવા–કરાવવારૂપ અબ્રહ્મનું સેવવું, ૨–અતિક્રમ વ્યતિક્રમ અને અતિચારરૂપે દિવ્યાદિ ત્રિવિધ (દેવ–મનુષ્ય–તિર્યંચ સંબંધી) 'મૈથુન સેવવું' અર્થાત્ એ ત્રિવિધ મૈથુનને અંગે અતિક્રમાદિ ત્રણ દોષો સેવવા. (આલંબન વિના અતિક્રમાદિ સેવનાર કે અનાચાર સેવનાર વિરાધક જાણવો, કારણે અતિક્રમાદિ સેવનારો શબલ જાણવો, એમ આગળના ભેદોમાં પણ સમજવું), ૩–'દિવસે વહોરેલું દિવસે, દિવસે વહોરેલું રાત્રિએ, રાત્રિએ વહોરેલું દિવસે અને રાત્રિએ વહોરેલું રાત્રિએ વાપરવું, એ ચાર ભાંગામાં પહેલો ભાંગો શુદ્ધ છે. બાકીના ત્રણ ભાંગા રૂપ 'રાત્રિ ભોજનમાં અતિક્રમાદિ ત્રણ દોષો સેવવા તે શબલ. ગાઢ કારણે તો જયણાથી સંનિધિ વિગેરે રાખવામાં દોષ નથી. ૪ થી ૧૦ આ પ્રમાણે–૧–આધાકર્મિક, ૨–રાજપિંડ, ૩–ક્રીતપિંડ, ૪–પ્રામિત્યકપિંડ અને ૫–અભ્યાહૃતપિંડ તથા ૬–આચ્છેદ્યપિંડ તથા, (વારંવાર) ત્યાગ (પચ્ચક્ખાણ) કરેલો પિંડ (વસ્તુ), એ સાત અકલ્પ્ય દ્રવ્યોને વિના કારણે ભોગવવામાં અતિક્રમાદિ ત્રણ દોષ લગાડવા તે ચારથી દશ સુધીનાં સાત શબલો, અહીં પણ ગાઢ કારણ વિના અતિક્રમાદિ કે અનાચાર સેવનાર

વિરાધક જાણવો. ૧૧–જ્ઞાનાદિ પ્રયોજન વિના છ મહિનામાં એક ગણથી બીજા ગણની નિશ્રામાં જવું, ૧૨–એક મહિનામાં ત્રણ વાર દગલેપ=નાભિ જેટલા પાણીમાં ઉતરવું, અર્ધજંઘા સુધી પાણી હોય તે 'સંઘટ્ટ' નાભિ સુધી હોય તે 'દગલેપ' અને એથી વધારે ઉંડું હોય તે 'લેપોપરિ' કહેવાય છે. તેમાં એક માસમાં વધુમાં વધુ બે વાર 'દગલેપ' કરી શકાય, ત્રણ કરે તો શબલ, ૧૩–એક માસમાં ત્રણ વાર કપટ–માયા કરવાથી શબલ, અહીં અનાચરણીય આચરીને લજ્જા (ભયાદિ)થી આચાર્યને નહિ કહેવું–છૂપાવવું તે માયા–કપટ સમજવું, ૧૪–ઇરાદાપૂર્વક એક–બે અથવા ત્રણ વાર લીલી વનસ્પતિના અંકુરા વિગેરે તોડવા ઇત્યાદિ પ્રાણાતિપાત–હિંસા કરવી, ૧૫–ઇરાદાપૂર્વક એક–બે કે ત્રણ વાર જૂઠું બોલવું, ૧૬–ઇરાદાપૂર્વક એક–બે કે ત્રણ વાર અદત્ત વસ્તુ લેવી. ૧૭–ઇરાદાપૂર્વક ભીની, કીડી, મંકોડી વિગેરેનાં ઇંડાંવાળી, ત્રસ જીવવાળી, કે સચિત્ત બીજ (કણાદિ)વાળી જમીન ઉપર તથા સચિત્ત પત્થર કે કીડાઓએ ખાધેલા (કીડાવાળા) લાકડા ઉપર કંઇ પણ આંતરા વિના સીધા સંઘટ્ટો થાય તેમ (આસનાદિ પાથર્યા વિના જ) ઉભા રહેવું–બેસવું, ૧૮–ઇરાદા (નિર્દયતા) પૂર્વક મૂળકન્દ પુષ્પ–ફળ વિગેરે લીલી વનસ્પતિનું ભોજન કરવું, ૧૯–એક વર્ષમાં દશ વાર દગલેપ કરવા (નાભિ સુધી પાણીમાં ઉતરવું), ૨૦–એક વર્ષમાં દશ વાર માયાકપટ કરવું (ભૂલો કરીને છૂપાવવી) અને ૨૧–(ઇરાદાપૂર્વક) સચિત્ત પાણીથી ભીંજાયેલા–ગળતાજળબિન્દુવાળા હાથ કે પાત્રવાળા

ગૃહસ્થ પાસેથી ભોજન વહોરીને વાપરવું. એમ એકવીશ પૈકી કોઇ પણ શબલથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦, તથા 'द्वाविंशत्या परीषहैः'=આ ગ્રન્થમાં જુદા જણાવ્યા છે તે બાવીશ પરિષહોને અંગે (આર્ત્તધ્યાનાદિ કરવા દ્વારા) જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'त्रयोविंशत्या सूत्रकृताध्ययनैः'=સૂયગડાંગ નામના બીજા અંગ સૂત્રનાં ત્રેવીશ અધ્યયનો, તેમાં પહેલા શ્રુતસ્કંધનાં સોળ (સોળમા આલાવામાં) કહ્યાં અને બીજા શ્રુતસ્કંધનાં ૧–પુંડરિક, ૨–ક્રિયાસ્થાન, ૩–આહારપરિજ્ઞા, ૪–પચ્ચક્ખાણ ક્રિયા, ૫–અનગાર, ૬–આર્દ્રકીય અને ૭–નાલંદીય, એ સાત મળી ત્રેવીશ અધ્યયનોને અંગે અશ્રદ્ધા–વિપરીત પ્રરૂપણા–વિરાધનાદિ કરવા દ્વારા લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'चतुर्विंशत्या देवैः'=શ્રી ઋષભાદિ ચોવીશ જિનેશ્વરોની વિરાધનાથી અથવા દશ ભવનપતિઓ, આઠ વ્યંતરો, પાંચ જ્યોતિષીઓ અને એક પ્રકારે વૈમાનિકો મળી કુલ ચારે નિકાયના ચોવીશ જાતિના દેવોને અંગે અશ્રદ્ધાદિ કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'पञ्चविंशत्या भावनाभिः'=પાંચ મહાવ્રતોના રક્ષણ માટે દરેક વ્રતમાં ભાવવાની પાંચ પાંચ મળી પચીસ ભાવનાઓ, (આ ગ્રન્થમાં જુદી આપેલી છે.) તેને અંગે 'પાલન નહિ કરવું' ઈત્યાદિથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'षड्विंशत्या दशा-कल्पव्यवहाराणामुद्देशनकालैः'= અહીં

સૂત્રાદિના ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા× માટે ગુરુને છ વન્દન દેવાં, ત્રણ વાર કાયોત્સર્ગ કરવો, ઇત્યાદિ શાસ્ત્રોક્ત (મોટા જોગની) ક્રિયા કરવી તે ઉદ્દેશન કાળ જાણવા, તે દશાશ્રુતસ્કંધના દશ અધ્યયનોમાં દશ, કલ્પસૂત્રનાં દશ અધ્યયનોમાં દશ અને વ્યવહારના છ ઉદ્દેશાનાં છ, એમ છવ્વીસને અંગે કાલગ્રહણાદિ તે તે ક્રિયા અવિધિએ કરવાથી (કે અશ્રદ્ધા-અસદ્ભાવાદિ કરવાથી) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'सप्तविंशत्याऽनगारगुणैः'=અનાગાર સાધુના ગુણોનું પાલનાદિ નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ તે ગુણો આ પ્રમાણે છે-૧ થી ૬-રાત્રીભોજન વિરમણ સહિત છ વ્રતોનું પાલન, ૭ થી ૧૧-પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વિજય, ૧૨, ભાવશુદ્ધિ, ૧૩-પ્રત્યુપેક્ષણાદિક્રિયાની શુદ્ધિ, ૧૪-ક્ષમાનું પાલન, ૧૫-વૈરાગ્ય, ૧૬-૧૭-૧૮-મન-વચન-કાયાની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો નિરોધ, ૧૯ થી ૨૪-છ કાય જીવોની રક્ષા કરવી, ૨૫-વિનય-વૈયાવચ્ચ-સ્વાધ્યાય વિગેરે સંયમના વ્યાપારોનું સેવન, ૨૬- શીતાદિ પરિષહોની પીડાઓને સહવી અને ૨૭-પ્રાણાન્ત ઉપસર્ગ વિગેરેમાં પણ સમાધિ રાખવી. 'अष्टाविंशत्या आचारप्रकल्पैः'=અહીં 'આચાર' એટલે આચારાંગસૂત્ર અને 'પ્રકલ્પ' એટલે તેની × પાંચમી ચૂલારૂપ 'નિશીથ'

× ઉદ્દેશ=મૂળ સૂત્ર ભણાવવું-ભણવું, સમુદ્દેશ અર્થથી ભણવું-ભણાવવું-સ્થિર કરવું અને અનુજ્ઞા-ભણેલું બરાબર છે એવી તથા બીજાને ભણાવવાની સંમતિ લેવી-દેવી. અથવા ઉદ્દેશ એટલે ભણવાના ક્રમનો નિર્ણય, સમુદ્દેશ એટલે તે ક્રમનું પાલન અને અનુજ્ઞા એટલે એ રીતે ભણ્યા પછી બીજાને ભણાવવાનો અધિકાર.

નામનું અધ્યયન, એ બે મળીને 'આચારપ્રકલ્પ' 'આચારાંગ' પચીસ અધ્યયનોવાળું હોવાથી તેનાં પચીસ અને તેમાં ઉદ્ઘાતિમ (નાનું પ્રાયશ્ચિત્ત) અનુદ્ઘાતિમ (મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત) અને આરોપણા (આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તમાં વધારો કરવો તે), એ (ત્રણ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્તને અંગેનો જેમાં વિચાર છે તે) પ્રકલ્પનાં ત્રણ અધ્યયનો મેળવવાથી અટ્ઠાવીશને અંગે (અશ્રદ્ધા-વિપરીત પ્રરૂપણા-વિરૂદ્ધ આચરણા વિગેરેથી) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ આચારનાં પચીસ અધ્યયનોનાં નામો આ પ્રમાણે છે-૧-શસ્ત્રપરિજ્ઞા, ૨-લોકવિજય, ૩-શીતોષ્ણીય, ૪-સમ્યક્ત્વ, ૫-આવંતીલોકસાર, ૬-ધૂત (કર્મધૂનન), ૭-વિમોહ, ૮-ઉપધાનશ્રુત, ૯-મહાપરિજ્ઞા, ૧૦-પિણ્ડૈષણા, ૧૧-શય્યા, ૧૨-ઇર્યા, ૧૩-ભાષાજાત, ૧૪-વસ્ત્રૈષણા, ૧૫-પાત્રૈષણા, ૧૬-અવગ્રહપ્રતિમા, ૧૭ થી ૨૩-(૧ સ્થાન, ૨-નૈષેધિકી, ૩-ઉચ્ચારપ્રશ્રવણ, ૪-શબ્દ, ૫-રૂપ, ૬-પરક્રિયા, ૭-અન્યોન્યક્રિયા, એ) સાત સપ્તિક (સત્તકીયાં), ૨૪-ભાવના અને ૨૫-વિમુક્તિ તેમાંના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોળ અને બીજામાં નવ સમજવાં. **'एकोनत्रिंशता पापश्रुतप्रसङ्गैः'**= પાપના કારણ ભૂત ૨૯ પ્રકારનું શ્રુત તે પાપશ્રુત અને તેના પ્રસંગો એટલે સેવા (આચરણ) તે પાપશ્રુત પ્રસંગ, તે સેવવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારો પ્રતિક્રમણ૦ તે ઓગણત્રીસ આ પ્રમાણે છે-નિમિત્ત શાસ્ત્રનાં આઠ અંગો-૧-**'દિવ્ય'**=વ્યન્તરાદિ દેવોના અટ્ટહાસ વિગેરેના ફળનું વર્ણન જેમાં હોય, ૨-**'ઉત્પાત'**=રૂધિરનો વરસાદ, વિગેરેના ફળનું જેમાં વર્ણન હોય, ૩-**'આન્તરિક્ષ'**=આકાશમાં થતા ગ્રહોના

ભેદ વિગેરેના ફળનું જેમાં વર્ણન હોય, ૪–'ભૌમ'=ભુમિકંપ વિગેરે પૃથ્વીના વિકાર જોઇને જ 'આનું આમ થશે' વિગેરે ફળ જણાવનાર, ૬–સ્વર=(પડ્જ' વિગેરે સ્વરો (અને પક્ષિઓ વિગેરેના સ્વરો) નું ફળ જણાવનાર, ૭–વ્યંજન= શરીર ઉપરના મસ તલ વિગેરે ઉપરથી તેનું ફળ જણાવનાર અને ૮–લક્ષણ=અવયવોની રેખાઓ ઉપરથી તેનું ફળ જણાવનાર, એ નિમિત્ત શાસ્ત્રનાં આઠ અંગોના દરેકના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે, ૧–સૂત્ર, ૨–વૃત્તિ અને ૩–×વાર્તિક, એ ત્રણથી ગુણતાં (૮×૩=૨૪) ચોવીસ અને ૨૫–સંગીતશાસ્ત્ર, ૨૬– નૃત્યશાસ્ત્ર, ૨૭–વાસ્તુવિદ્યા (શિલ્પશાસ્ત્ર), ૨૮-વૈદ્યક (ઔષધનું) શાસ્ત્ર અને ૨૯–ધનુર્વેદ (શસ્ત્રકળાનાપક) શાસ્ત્ર, અંગવિજ્જા નામના પયન્નાસૂત્રમાં તો નિમિત્તનાં આઠ અંગો આ પ્રમાણે કહ્યાં છે–૧–અંગ, ૨–સ્વપ્ન, ૩–સ્વર, ૪–વ્યંજન, ૫–ભૌમ, ૬–લક્ષણ, ૭-ઉત્પાત અને ૮–આન્તરિક્ષ (અર્થાત્ દિવ્યને બદલે સ્વપ્નશાસ્ત્ર કહેલું છે એટલો ભેદ છે.) તથા 'त्रिंशता मोहनीयस्थानैः'=મોહનીય નામનું ચોથું કર્મ બાંધવાનાં ત્રીસ કારણો સેવવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ. તે ત્રીસ કારણો આ પ્રમાણે છે, ૧–ક્રૂરતાથી પાણીમાં ડુબાડીને સ્ત્રી વિગેરે ત્રસ જીવોને હણવા, ૨–હાથથી કે કપડા વિગેરેથી બીજાનું મુખ બંધ કરીને (ડુચો દઇને, ગળે ડુંપો દઇને, કે એવી ક્રૂરના કરીને) નિર્દયપણે મારી નાખવો, ૩–રોપથી ચામડાની લીલી વાધર વિગેરેથી મસ્તક વિંટીને મારી

× સૂત્ર=મૂળ ગ્રંથ, વૃત્તિ=સૂત્રના વિસ્તૃત અર્થનું સંસ્કૃતમાં નિયમન અને વાર્તિક=વૃત્તિના કોઈ કોઈ ભાગનું વધુ સ્પષ્ટિકરણ.

નાખવા, ૪--ક્રૂરતાથી મસ્તકે મોગર--હથોડો--ઘણ વિગેરે મારીને માથું વિગેરે ફોડીને મારી નાખવા, ૫--સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબતા પ્રાણીઓને રક્ષણ કરવામાં સમર્થ ધર્મના નાયક (ગણધર--આચાર્ય વિગેરે)ને હણવા, ૬--છતે સામર્થ્યે ઘોર (કઠોર) પરિણામથી ગ્લાનની ઔષધાદિ સેવા ન કરે, ૭--સાધુને (કે દીક્ષાના અર્થી ગૃહસ્થને) બલાત્કારે ધર્મભ્રષ્ટ કરે (કે દીક્ષા લેતાં રોકે), ૮--સમ્યગ્ દર્શનાદિ (જ્ઞાન--દર્શન--ચારિત્રરૂપ) મોક્ષમાર્ગની વિપરીત પ્રરૂપણા અને સાધુ કે ધર્મસાધનોની નિન્દા, વિગેરે કરીને તેના ઉપર બીજાઓને અરૂચિ--અસદ્‌ભાવ પ્રગટ કરવા દ્વારા સ્વ--પરનો અપકાર કરે, અર્થાત્ લોકોને જૈન શાસનના દ્વેષી બનાવે, ૯--કેવળજ્ઞાન છે જ નહિ, અથવા કોઈ કેવળી બને જ નહિ, વિગેરે તીર્થંકરોની કે કેવલજ્ઞાનિઓની નિન્દા કરે, ૧૦--આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિગેરે સાધુવર્ગની (તેઓનાં જાતિ--જ્ઞાન વિગેરેની) નિન્દા કરે, ૧૧--જ્ઞાનદાન વિગેરેથી ઉપકાર કરતા પોતાના ઉપકારી આચાર્ય--ઉપાધ્યાય--ગુરૂ આદિની સેવા વૈયાવચ્ચ ન કરે, ૧૨--પુનઃ પુનઃ નિમિત્ત-કથનાદિ દ્વારા અધિકરણ (આહાર ઉપધિ આદિ) મેળવે, ૧૩--તીર્થનો ભેદ (કુસંપ) કરાવે, ૧૪--વશીકરણાદિ કરે, ૧૫--ત્યાગ (પચ્ચક્ખાણ) કરેલા ભોગોની ઇચ્છા કરે, ૧૬--વારંવાર બહુશ્રુત ન હોય છતાં પોતાને બહુશ્રુત કે તપ ન કરવા છતાં તપસ્વી તરીકે જાહેર કરે. (બહુશ્રુતમાં કે તપસ્વીમાં ગણાવે), ૧૭--ઘણાઓને અગ્નિના ધુમાડામાં ગુંગળાવીને મારી નાખે, ૧૮--પોતે પાપકર્મ કરીને બીજાને

શિરે ચઢાવે, ૧૯-પોતાની ઉપધિ-પાત્રને કપટથી છુપાવે (પોતાના અસદ્ આચરણને કપટથી છુપાવી બીજાઓને ઠગે, સદાચારીમાં ગણાવે), ૨૦-અસદ્ભાવથી સભામાં સત્ય બોલનારને પણ જૂઠ્ઠો ઠરાવે, ૨૧-નિત્ય કલહ કરે, ૨૨-બીજાને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને (અટવી વિગેરેમાં લઇ જઇને) તેનું ધન વિગેરે લૂંટી લે, ૨૩-એ જ રીતે પરને વિશ્વાસ પમાડીને તેની સ્ત્રીને લોભાવે-લલચાવે (વશ કરે), ૨૪-કુમાર નહિ છતાં બીજાની આગળ પોતાને કુમાર તરીકે જણાવે, ૨૫-એ રીતે બ્રહ્મચારી નહિ છતાં પોતાને બ્રહ્મચારી જણાવે, ૨૬-જેની સહાયથી પોતે ધનાઢ્ય થયો હોય તેના ધનનો લોભ કરે, ૨૭-જેના પ્રભાવથી પોતે લોકપ્રસિદ્ધ (યશસ્વી) થયો હોય તેને જ કોઈ રીતે અંતરાય (દુઃખી) કરે, ૨૮-રાજા, સેનાપતિ, મંત્રી, રાષ્ટ્રચિંતક, આદિ ઘણા જીવોના નાયકને હણે, ૨૯-કપટથી નહિ જોવા છતાં 'હું દેવોને દેખું છું' એમ કહી લોકોમાં પ્રભાવ વધારે, ૩૦-દેવોની અવજ્ઞા કરે, અર્થાત્ વિષયાંધ દેવોનું શું પ્રયોજન છે ? હું જ દેવ છું, એમ બીજાઓને જણાવે, (આ ત્રીસ પ્રકારોથી સામાન્યથી દરેક કર્મનું 'મોહ' એવું નામ આપેલું હોવાથી સામાન્યતયા આઠે ય કર્મોને અને વિશેષતયા મોહનીકર્મ ને જીવ બાંધે છે) તે મહામોહને પેદા કરનારાં, સાધુઓને જેનો પક્ષ થવો સંભવિત છે, એવાં ત્રીસ સ્થાનકો પૈકી કોઇ કરવાથી, કોઇ કરાવવાથી અને કોઈ કરવાની મનમાં ઇચ્છા કરવાથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'एकत्रिंशता सिद्धादिगुणैः'=

ક્રમિક નહિ પણ સિદ્ધાવસ્થાના પ્રારંભમાં જ એક સાથે પ્રગટ થતા હોવાથી આદિ ગુણો કહ્યા છે તે એકત્રીસ સિદ્ધાદિ ગુણોને અંગે અશ્રદ્ધા-વિપરીતપ્રરૂપણા--અબહુમાન, આદિ કરવાથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ એ ગુણો આ પ્રમાણે છે-(ગોળ-ચોરસ-વિગેરે) પાંચ સંસ્થાનો (આકારો), શુકલાદિ પાંચ વર્ણો, સુરભિ-દુરભિ બે પ્રકારના ગંધ, મધુરાઆદિ પાંચ પ્રકારના રસો, ગુરૂ-લઘુ આદિ આઠ સ્પર્શોએ અને પુરૂષ વેદ વિગેરે ત્રણવેદો, અટ્ઠાવીશનો અભાવ તે અટ્ઠાવીશ તથા અશરીરીપણું, અસં-ગપણું અને જન્મરહિતપણું એમ એકત્રીશ ગુણો, અથવા જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મોના ક્ષયરૂપ એકત્રીશ ગુણો, તે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય, નવ પ્રકારનું દર્શના-વરણીય, બે પ્રકારે વેદનીય, દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર-મોહનીય એમ બે પ્રકારે મોહનીય, ચાર પ્રકારનું આયુષ્ય, શુભ અને અશુભ એમ બે પ્રકારે નામકર્મ, બે પ્રકારે ગોત્રકર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાયકર્મ, એમ ૩૧ પ્રકારના કર્મનો ક્ષયથવારૂપ એકત્રીશ સિદ્ધાદિગુણો જાણવા. '**द्वात्रिंशता योगसंग्रहैः**'=મન-વચન-કાયાના પ્રશસ્ત-યોગોના સંગ્રહમાટે નિમિત્તભૂત 'આલોચના' વિગેરે યોગ-સંગ્રહના બત્રીશપ્રકારો, તેના દ્વારા (તેમાં) જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. ૧-શિષ્યે વિધિપૂર્વક આચાર્યને આલોચના દેવી. (પોતાના અપરાધો નિષ્કપટભાવે ગુરૂને યથાર્થ કહી સંભળાવવા.), ૨-આચાર્યે પણ શિષ્યે કહેલી આલોચના (અપરાધ) બીજાને

૩-'**आचार्याणामाशातनया, ४-उपाध्यानामाशातनया**'=આ તો મ્હારાથી નાનો છે, અકુલીન છે, દુર્બુદ્ધિ છે, અલ્પલબ્ધિ (શક્તિ) વાળો છે, ઇત્યાદિ અવર્ણવાદ બોલવાથી કરેલી આચાર્યની આશાતના દ્વારા, તથા એજ પ્રમાણે કરેલી ઉપાધ્યાયની આશાતનાદ્વારા, ૫-'**साधूनामाशातनया, ६-साध्वीनामाशातनया**'= ભોજન, વાચના, વિગેરે પ્રસંગે 'આ તો અવસરને ઓળખતો નથી' વિગેરે બીજાં સાધુ-સાધ્વીના અવર્ણવાદ (અપમાનાદિ) કરવાથી સાધુ-સાધ્વીને અંગે કરેલી આશાતનાઓ દ્વારા, ૭-'**श्रावकानामाशातनया, ८-श्राविकानामाशातनया**'= શ્રાવક તથા શ્રાવિકાને અંગે પણ 'જિન ધર્મને જાણવા છતાં વિરતિ (ચારિત્ર) નહિ લેનારા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને ધન્ય (ભાગ્યવાન) કેમ કહેવાય ?' વિગેરે બોલવાથી કરેલી આશાતનાદ્વારા, ૯-'**देवानामाशातनया**' ૧૦-'**देवीनामाशातनया**'=દેવો તથા દેવીઓને અંગે પણ 'એ તો અવિરતી છે, કામભોગમાં આસક્ત છે, સામર્થ્ય છતાં તીર્થની (શાસનની) પ્રભાવના કરતા નથી,' વિગેરે બોલવાથી કરેલી આશાતના દ્વારા, ૧૧-'**इहलोकस्याशातनया**' ૧૨-'**परलोकस्याशातनया**'=અહીં મનુષ્યને મનુષ્યપણું વિગેરે સમાનતા તે આલોક અને મનુષ્યને દેવપણું વિગેરે અસમાનતા તે પરલોક જાણવો, તેને અંગે અસત્ય પ્રરૂપણાદિ કરવાથી કરેલી આશાતના દ્વારા, ૧૩-'**केवली-प्रज्ञप्तस्य धर्मस्याशातनया**'=કેવલજ્ઞાનીઓએ કહેલા શ્રુત ચારિત્ર (જ્ઞાન-ક્રિયા) રૂપ ધર્મની, જેમકે 'આગમ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલું છે, તે કોણ જાણે છે કે કોણે કલ્પેલું છે'

વિગેરે શ્રુતને અંગે, તથા 'જેમાં દાન દેવાનું નથી તે ચારિત્રથી શું કલ્યાણ થાય ?' વિગેરે ચારિત્રને અંગે અસત્ય અવર્ણવાદ બોલવાથી કરેલી આશાતના-દ્વારા, ૧૪-'**सदेवमनुजाऽसुरलोकस्याशातनया**'=અહીં દેવથી ઉર્ધ્વલોક, મનુષ્યથી તિર્છોલોક અને અસુર શબ્દથી અધોલોક, એમ ત્રણ લોક (રૂપ ચૌદરાજ)ને અંગે 'સાત દ્વીપ-સાતસમુદ્ર જેટલો જ લોક છે, બ્રહ્માએ ઉત્પન્ન કરેલો છે, અથવા પ્રકૃતિ અને પુરૂષના યોગથી થયેલો છે, વિગેરે અસત્યપ્રરૂપણાદિને યોગે કરેલી આશાતનાદ્વારા, ૧૫-'**सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वानामाशातनया**'=અહીં 'પ્રાણા' એટલે બેઇન્દ્રિયાદિ પ્રગટ શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા થએલા થતા કે થનારા જીવો, 'ભૂતાનિ'=પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવર, 'જીવા'=જીવે તે જીવો, અર્થાત્ આયુષ્યને ભોગવતા સર્વ જીવો અને 'સત્વા'=સંસારી-અસંસારી સર્વ જીવો, એમ જુદો જુદો અર્થ કરવો, અથવા જુદા જુદા દેશના શિષ્યોને સમજવા માટે જુદા જુદા શબ્દો હોવા છતાં દરેકનો એક જ 'સર્વ જીવો' એમ અર્થ સમજવો, તેઓની તેમના સ્વરૂપથી વિપરીત પ્રરૂપણા (અશ્રદ્ધા) આદિ કરવાથી થયેલી આશાતના દ્વારા, તે વિપરીત પ્રરૂપણા વિગેરે આ રીતે જેમકે, બેઇન્દ્રિયવિગેરે જીવો માત્ર અંગુઠાના પર્વ જેવડા જ છે, પૃથ્વી આદિમાં તો હાલવું-ચાલવું વિગેરે ચૈતન્ય ક્રિયા દેખાતી નથી માટે તે જીવો નથી, જીવો તો ક્ષણિક છે, અંગુઠાના પર્વ જેવડા માત્ર સંસારી જ છે, સંસારથી પાર પામેલા કોઇ છે જ નહિ, મોક્ષ તો બુઝાયેલા દીપક

સરખો અભાવરૂપ છે, વિગેરે કોઈ-કોઇ દર્શનવાળાનાં જે મન્તવ્યો છે, તે અસત્ય પ્રરૂપણા સમજવી. ૧૬-'कालस्याशातनया'=કાળ દ્રવ્યને ન માને, કાળ છે જ નહિ, અથવા જગત કાળની પરિણતિરૂપ છે, ઇત્યાદિ કાળની વિપરીત પ્રરૂપણા કે અશ્રદ્ધાદિ કરવાથી કરેલી આશાતના દ્વારા, ૧૭-'श्रुतस्याशातनया'=જ્ઞાનાચારને અંગે વિપરીત બોલે, જેમકે-માંદાને વળી કાળ-અકાળ કયો ? મેલાં વસ્ત્રો ધોવામાં વળી કાળ-અકાળ કેવો ? જો જ્ઞાન મોક્ષનું સાધન છે તો તેને માટે 'આ કાળ અને આ અકાળ' વિગેરે શા માટે ? તથા 'આગમમાં જ્યાં ત્યાં તે જ છ કાયનું, તે જ વ્રતોનું, વિગેરે વારંવાર એક જ વિષયનું વર્ણન કરી પુનરુક્તિ દોષ કર્યો છે, સાધુને વળી જ્યોતિષની શી જરૂર હતી કે 'જ્યોતિષપ્રાભૃત' વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા હશે ? વિગેરે શાસ્ત્રોનો અવર્ણવાદ બોલે, ઇત્યાદિ આશાતના દ્વારા. તેરમી આશાતના શ્રુતધર્મને અંગે કહી અને આ સ્વતંત્ર શ્રુતને અંગે જ કહી, માટે પુનરુક્ત દોષ નથી. ૧૮-'श्रुतदेवताया आशातनया'=શ્રુત દેવી છે જ નહિ અથવા તેનામાં કાંઈ સારૂં ખોટું કરવાની શક્તિ જ નથી વિગેરે વિપરીત બોલવા રૂપ આશાતના દ્વારા, ૧૯-'वाचनाचार्यस्याशातनया'=વાચનાચાર્યને અંગે તેઓ સામાના સુખ-દુઃખનો ખ્યાલ કર્યા વિના વારંવાર ઘણાં વન્દન દેવરાવે છે 'ઇત્યાદિ અસદ્ભાવપૂર્વક વચન બોલવા વિગેરેથી કરેલી આશાતના દ્વારા, એમ ઓગણીસ આશાતના કહી. હવે પછીના 'जंवाइद्धं' વિગેરે ૧૪ પદો શ્રુતને અંગે ક્રિયા અને કાળ

વિષયક હોવાથી પુનરૂક્ત દોષ સમજવો નહિ. તે આ પ્રમાણે છે-૧-'**યદ્વ્યાવિદ્ધં**'=સૂત્રાદિમાં અસ્તોવ્યસ્ત કર્યું, જેમ માળામાં રત્નો નાનાં-મોટાં જેમ તેમ પરોવે તેમ શ્રુતમાં પણ ક્રમ વિગેરે સાચવે નહિ, ઉચ્ચાર યથાર્થ કરે નહિ, ઇત્યાદિ આશાતના દ્વારા જે અતિચાર કર્યો તેનું પ્રતિક્રમણ. એમ આગળ પણ વાકય સંબંધ કરવો. ૨-'**વ્યત્યામ્રેડિતં**'= જ્યાંથી ત્યાંથી વસ્તુ લાવીને બનાવેલી કોળીની ક્ષીરની જેમ જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોના પાઠો (અંશો) મેળવીને મૂળ શાસ્ત્રને સ્વરૂપથી બદલી નાખવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૩-'**હીનાક્ષરં**'=અક્ષર ન્યૂન કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૪'**અત્યક્ષરં**'=અક્ષર વધારવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૫-'**પદહીનં**'=પદ ઘટાડવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૬-'**વિનય-હીનં**'=ઉચિત વિનય નહિ કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૭-'**ઘોષહીનં**=' ઉદાત્ત, અનુદાત્ત વિગેરે તે તે વર્ણનો ઘોષ(અવાજ) યથાર્થ નહિ કરવારૂપ આશાતનાદ્વારા, ૮-'**યોગહીનં**'= વિધિપૂર્વક યોગોદ્વહન નહિ કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૯-'**સુષ્ઠુ દત્તં**'='સુષ્ઠુ' શબ્દનો પ્રાચીન ભાષામાં 'અધિક' અર્થ થતો હોવાથી અહીં ગુરૂએ અલ્પશ્રુતને યોગ્ય સાધુને 'સુષ્ઠુ' એટલે ઘણું શ્રુત આપ્યું અર્થાત્ યોગ્યતા રહિતને વધારે ભણાવવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૧૦-'**દુષ્ઠુ પ્રતીચ્છિત્તં**'= શિષ્યે કલુષિતચિત્તે સૂત્રાદિ ગ્રહણ કરવા (ભણવા) રૂપ આશાતના દ્વારા, ૧૧-'**અકાલે કૃતઃ સ્વાધ્યાયઃ**, ૧૨-**કાલે ન કૃતઃ સ્વાધ્યાયઃ**'=સ્વાધ્યાય માટે નિષિદ્ધ સમયે સ્વાધ્યાય કર્યો અને અનિષિદ્ધ સમયે સ્વાધ્યાય ન કર્યો, એમ ઉભય

રીતે આશાતના દ્વારા, ૧૩-'अस्वाध्यायिके स्वाध्यायितम्, ૧૪-स्वाध्यायिके न स्वाध्यायितम्'=અહિં સ્વાધ્યાય એ જ વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે સ્વાર્થમાં પ્રત્યય આવતાં સ્વાધ્યાયિક અને સ્વાધ્યાયિક નહિ તે અસ્વાધ્યાયિક, (એનાં કારણો રૂધિર-હાડકું વિગેરેને પણ કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવા દ્વારા અસ્વાધ્યાયિક કહેવાય) તે અસ્વાધ્યાયિકનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં આપેલું છે તે અનધ્યાય પ્રસંગે સ્વાધ્યાય કર્યો અને અનધ્યાયના અભાવે સ્વાધ્યાય ન કર્યો એમ ઉભય રીતે આશાતના દ્વારા જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. એમ સર્વત્ર વાક્ય સંબંધ જોડવો.

એમ એક વિગેરેથી તેત્રીસ સ્થાનો સુધી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં કહ્યું, તે ઉપરાંત આગળ પણ સમજવું. જેમકે શ્રી જિનેશ્વરોના ચોત્રિશ અતિશયોમાં અશ્રદ્ધા, વિપરીત પ્રરૂપણા વિગેરેથી કરેલી આશાતના દ્વારા, બુદ્ધના પાંત્રીસ વચનાતિશયોમાં અશ્રદ્ધાદિ કરવા દ્વારા, ઉત્તરાધ્યયનમાં છત્રીસ અધ્યયનોમાં અશ્રદ્ધાદિ કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, યાવત્ 'સો તારાયુક્ત શતભિષા' નક્ષત્ર હોય છે ત્યાં સુધી સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહેલા તે તે પ્રકારોને અંગે તે તે પ્રકારની આશાતનાનું પ્રતિક્રમણ જાણવું.

એ પ્રમાણે અતિચારોની વિશુદ્ધિ કરીને આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરે, અથવા પૂર્વે કરેલી અશુભ સેવનાનું (અતિચારોનું) પ્રતિક્રમણ કરીને પુનઃ તેવું નહિ કરવા માટે પ્રતિક્રમણ કરનાર નમસ્કારપૂર્વક કહે કે-

नमश्चतुर्विंसतये तीर्थकरेभ्यः ऋषभादिमहावीरपर्यवसानेभ्यः=શ્રીઋષભદેવાદિ પ્રભુ મહાવીર સુધીના ચોવીસ તીર્થંકરોને નમસ્કાર થાઓ. એમ નમસ્કાર કરીને પ્રસ્તુત જૈન પ્રવચન (આગમ)ના ગુણોનું વર્ણન (પ્રશંસા) કરતો કહે કે–

'**इदमेव**' સામાયિક વિગેરે પ્રત્યાખ્યાન પર્યન્ત, અથવા આચાર્યની ઝવેરાતની પેટી તુલ્ય બાર અંગોરૂપ '**नैर्ग्रंथं प्रावचनं**'=અહીં નૈર્ગ્રંથં=બાહ્ય–અભ્યંતર ગ્રંથ (પરિગ્રહ)થી મુક્ત થયેલા નિર્ગ્રંથો (સાધુઓ)નું 'પ્રાવચન'= જેમાં પ્રકૃષ્ટતયા (વિશેષ રૂપમાં વ્યાપકરૂપે) જીવ–અજીવ આદિ પદાર્થોનું વર્ણન કરેલું છે તે આગમ, અર્થાત્ એ જ સાધુ જીવનને ઉપકારક આગમ, તે કેવું છે તે જણાવે છે કે–'**सत्यं**'=સજ્જનોને હિતકારી, વળી નય (ન્યાય) દર્શન પણ પોતાના વિષયોના નિરૂપણમાં સત્ય છે માટે કહે છે કે–'**अनुत्तरं**'=જેનાથી ઉત્તર (શ્રેષ્ઠ) બીજું કોઈ દર્શન નથી, કારણ કે સમસ્ત પદાર્થોનું એમાં યથાર્થ સ્વરૂપે પ્રતિપાદન કરેલું છે. વળી કોઈ માને કે બીજું પણ કોઇ શાસ્ત્ર આવું હશે માટે કહે છે કે–**केवलिअं**= (**कैवलैकं** અથવા જે **केवलं** તે જ **कैवलिकं** એમ સ્વાર્થમાં પ્રત્યય આવવાથી '**केवलिअं**'ની સિદ્ધિ સમજવી), અદ્વિતીયં, જેની બરાબર બીજું કોઇ પ્રવચન નથી એવું, તથા '**प्रतिपूर्णं**'=સર્વ વિષયોનું પ્રરૂપક હોવાથી, અથવા સર્વનયો (અપેક્ષાઓ) રૂપ હોવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવનારા ગુણોથી ભરેલું–પરિપૂર્ણ, '**नैयायिकं**'=મોક્ષમાં લઈ જનારૂં અર્થાત્ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનારૂં) અથવા ન્યાયથી યુક્ત (નીતિને

સમજાવનારું) વળી કોઈ માને કે એવું પણ એ આગમ અશુદ્ધ હશે ? તેના નિરાકરણ માટે 'संशुद्धं'=કષ-છેદ અને તાપ એ ત્રણ પરીક્ષાઓથી શુદ્ધ હોવાથી સર્વથા શુદ્ધ. એકાન્તે કલંક (દોષ) વિનાનું, વળી કોઈ માને કે એવું પણ તેના સ્વભાવે જ કદાચ સંસારના કારણભૂત માયાદિ શલ્યોને દૂર કરવામાં અસમર્થ હશે, માટે કહે છે 'शल्यकर्त्तनं'=ત્રણ શલ્યોને કાપી નાખનારું. હવે પરદર્શનો કે જેઓ સિદ્ધિ આદિને માનતાં નથી, તેઓનું નિરાકરણ કરતાં કહે છે કે 'सिद्धिमार्गः-मुक्तिमार्गः'=અહિં સિદ્ધ થવું (કરવું) તે સિદ્ધિ અર્થાત્ હિતકર ભાવો (અવસ્થા)ની પ્રાપ્તિ તે સિદ્ધિ, તેના માર્ગરૂપ અને મૂકાવું તે મુક્તિ, અર્થાત્ અહિતકારી કર્મ (સંબંધ)થી છૂટા થવું તે મુક્તિ, તેના માર્ગરૂપ, અર્થાત્ આત્માના હિતકારી પદાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા અને અહિતકારક કર્મના સંબંધને તોડાવવા દ્વારા મોક્ષની સિદ્ધિ કરાવનારું. (અહીં 'मार्गः' પુલ્લિંગે છતાં 'આર્ષ' પ્રયોગથી મૂળમાં નપુંસકપણું છે એમ સમજવું) આ વિશેષણોથી જેઓ એમ માને છે કે 'મુક્તાત્માઓને કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો હોતા નથી અને તેઓ કર્મોથી મુક્ત હોય છે' તેઓના દુર્નય (અન્યાયી નિરૂપણ)નું નિરાકરણ કર્યું સમજવું. 'निर्याणमार्गः'=અહીં 'या' ધાતુ ઉપરથી બહુલ અર્થમાં 'ल्युट्' પ્રત્યય આવવાથી 'यान' શબ્દ બને છે તેનો અર્થ જ્યાં જવાય તે યાન સ્થાન, નિરૂપમ (શ્રેષ્ઠ) યાન (સ્થાન) માટે નિર્યાન, અર્થાત્ 'ઈષત્પ્રાગ્ભારા' (સિદ્ધશિલા) નામનું મુક્તાત્માઓનું સ્થાન,

ત્યાં જવાનો માર્ગ, માટે '**निर्याणमार्गः**'=આ વિશેષણથી જે મુક્તાત્માઓનું સ્થાન અનિયત જણાવે છે તે દુર્નય (કુવિકલ્પવાળાઓ)ના મતનો પ્રતિકાર કર્યો સમજવો. વળી '**निर्वाणमार्गः**'=નિર્વૃત્તિ (શાન્તિ) તે નિર્વાણ અર્થાત્ સકળ કર્મોના ક્ષયથી પ્રગટતું આત્માનું અત્યંત (સંપૂર્ણ–અવિનાશી–શુદ્ધ–નિરૂપાધિક) સુખ, તેનો માર્ગ તે નિર્વાણ-માર્ગ, આ વિશેષણથી જેઓ માને છે કે મુક્તાત્માઓ સુખ–દુઃખ બન્નેથી રહિત હોય છે, તેઓના કુવિકલ્પ (દુર્નય) નો નિરાસ કર્યો સમજવો. હવે તેની ઘટના કરતાં કહે છે કે–'**अवितथं**'=સત્ય, અથવા પુનરૂક્ત દોષ ટાળવા માટે પૂર્વે '**सच्चं**'નો અર્થ 'સત્ય' કર્યો છે, તેથી અહીં '**सच्चं**'નો પર્યાય 'સાર્ચં' કરીને 'અર્ચા' એટલે પૂજા સહિત તે 'સાર્ચ' એવો અર્થ કરવો, કારણ કે આ પ્રવચન જગતને પૂજાનું પણ સ્થાન (પૂજ્ય) છે. '**अविसन्धि**'=(**अव्यवच्छिन्न**)=નાશ વિનાનું, મહાવિદેહાદિ ક્ષેત્રોમાં સતત ચાલુ હોવાથી શાશ્વત, '**सर्वदुःखप्रहीणमार्गं**'=સર્વ દુઃખો પ્રહીણ–સર્વથા ક્ષીણ થયાં છે જ્યાં તે મોક્ષ, તેનો માર્ગ એટલે મેળવવાનું કારણ.

હવે પરોપકાર કરવા દ્વારા પ્રવચનનું ચિંતામણી-પણું સિદ્ધ કરવા કહે છે કે–'**अत्र स्थिता जीवाः**'=આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં (તેની આરાધનામાં) રહેલા જીવો '**सिद्ध्यन्ति**'= અણિમા વિગેરે લબ્ધિઓ (અતિશયો) રૂપ ફળની સિદ્ધિ (પ્રાપ્તિ) કરે છે, વળી '**बुध्यन्ति**'=બોધ પામે છે, કેવલ-જ્ઞાન–દર્શનવાળા બને છે, વળી '**मुच्यन्ते**'=ભવોપગ્રાહી

એ અજ્ઞાનના પ્રકારોના ત્યાગ માટે કહે છે 'अकिरियं'=નાસ્તિકોનો મત અક્રિયા, તેનો ત્યાગ અને 'किरियं'=આસ્તિકોનો સમ્યગ્વાદ, તેનો સ્વીકાર કરું છું. વળી અજ્ઞાનનું મૂળ મિથ્યાત્વ છે માટે તેનો ત્યાગ કરવા કહે છે 'मिच्छत्तं'=અતત્ત્વમાં રુચિ (અથવા તત્ત્વમાં રુચિનો અભાવ) તેનો ત્યાગ અને 'सम्मत्तं'=તત્ત્વ રુચિનો સ્વીકાર કરું છું, હવે 'અબોધિ' એ મિથ્યાત્વના અંગભૂત હોવાથી કહે છે 'अबोहिं' મિથ્યાત્વના કાર્યરૂપ જે શ્રીજિનધર્મની અપ્રાપ્તિ તે અબોધિનો ત્યાગ અને 'बोहिं'=સમ્યક્ત્વના કાર્યરૂપ શ્રીજિનધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ બોધિ તેનો સ્વીકાર કરું છું, હવે મિથ્યાત્વ તે મોક્ષનો ઉન્માર્ગ છે માટે બીજા પણ ઉન્માર્ગનો ત્યાગ કરવા કહે છે કે 'अमग्गं'=મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-કષાયાદિનો ત્યાગ અને 'मग्गं'=સમ્યગ્દર્શન, પ્રશમ-સંવેગાદિને અંગીકાર કરું છું. ઉપર્યુક્ત પદોના પાઠનો ક્રમ જણાવનારી આ સંગ્રહ ગાથા કહી છે.

" संजमं बंभे कप्पं, नाणं किरिआइ सम्मबोहीसु ।
मग्गे सविवक्खेसुं, परिन्न उवसंपया कमसो ॥१॥ "

ભાવાર્થ=સંયમ, બ્રહ્મ, કલ્પ, જ્ઞાન, ક્રિયા, સમ્યક્ત્વ, બોધિ અને માર્ગ એ આઠમાં અસંયમાદિ આઠનું પરિજ્ઞાન અને સંયમાદિ આઠનો સ્વીકાર કરું છું એમ સમજવું.

હવે છદ્મસ્થપણાથી કેટલું યાદ કરે ? માટે સર્વ દોષોની શુદ્ધિ માટે કહે છે કે-'जं संभरामि'=જે કંઈ થોડું

પણ મને સ્મૃતિમાં છે તે અને '**यच्च न स्मरामि**'=જે છદ્મસ્થપણાને કારણે ઉપયોગના અભાવે મને સ્મૃતિમાં નથી, તથા **यत् प्रतिक्रमामि**'=ઉપયોગથી જે જાણવામાં આવ્યું (અને પ્રતિક્રમણ કર્યું) તથા '**यच्च न प्रतिक्रमामि**'= જે સૂક્ષ્મ જાણવામાં ન આવ્યું (તેથી પ્રતિક્રમણ ન કર્યું) એ પ્રમાણે જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય '**तस्य सर्वस्य दैवसिकस्य अतिचारस्य प्रतिक्रमामि**'=તે સર્વ દિવસ સંબંધી અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. (અહીં અતિચારો ઘણા છતાં જાતિમાં એક વચન સમજવું).

એમ પ્રતિક્રમણ કરીને પુનઃ પણ અકલ્યાણકર પ્રવૃત્તિનો પરિહાર કરવા પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરતો કહે છે કે '**श्रमणोऽहं**'=હું તપ-સંયમમાં રક્ત શ્રમણ (સાધુ) છું, તેમાં પણ 'ચરક' વિગેરે અન્ય દર્શનીય સાધુ નહિ પણ '**संयत:**'=સમસ્ત પ્રકારે યતનાવાન્ (પ્રમાદના પરિહાર માટે પ્રયત્નશીલ) છું અને હવેથી '**विरत:**'=પાપથી નિવૃત્ત થયો છું અર્થાત્ ભૂતકાલીન અતિચારોની નિંદા કરતો અને ભવિષ્યકાલીનનો સંવર (ત્યાગ) કરતો હું અતિચારોથી અટકયો છું, તેથી '**प्रतिहत**'=વર્તમાનમાં પણ અકરણીય રૂપે '**प्रत्याख्यात पापकर्म:**'=ત્યાગ કર્યાં છે પાપકર્મોને જેણે એવો હું. તાત્પર્ય કે ભૂતકાલનાં પાપ-કર્મની નિંદા અને ભવિષ્યકાળને અંગે સંવર કરેલો હોવાથી હું વર્તમાનમાં પણ પાપકર્મના પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગ) વાળો છું. વળી નિયાણું કરવું તે સંસારનું મૂળ હોવાથી મોટો દોષ છે, માટે પોતે એ દોષ રહિત છે એમ ભાવના

આહારસંજ્ઞાથી મુક્ત, શ્રોત્રેન્દ્રિયથી સંવૃત (શ્રાવ્ય વિષયના પરિહારવાળો) ક્ષમાવાન, પૃથ્વીકાયના આરંભને, મનથી, ન કરે, તે એક પ્રકાર, એ પ્રમાણે મૃદુતાવાળાનો બીજો પ્રકાર, એમ દશ ધર્મના દશ પ્રકારો એક જ પૃથ્વીકાયના થાય. તે પ્રમાણે અપકાય વિગેરે બાકીના નવ પ્રકારના જીવોના દશ દશ ગણતાં એક ઇન્દ્રિયના સો થયા, તેને પાંચ ઇન્દ્રિયથી ગુણતાં પાંચસો થાય, તે એક આહારસંજ્ઞાના થયા, એમ બાકીની ત્રણ સંજ્ઞાના પણ ગણતાં કુલ બે હજાર થાય, તે એક મનોયોગના થયા, તેમ ત્રણે યોગના ગણતાં છ હજાર થાય અને તે પણ 'સ્વયં કરવાના' થયા તેમ કરાવવાના-અને અનુમોદવાના ગણતાં અઢાર હજાર થાય.

'अक्षताकारचारित्राः'=અહીં આકાર એટલે સ્વરૂપ અને અક્ષત આકાર=અતિચારથી જેનું સ્વરૂપ ક્ષત (કથિત) નથી થયું એવા નિર્મળ ચારિત્રવાળા. (મૂળપાઠમાં *'अक्खुया' છે તેમાં આર્ષ પ્રયોગથી 'ઉકાર' થયેલો છે એમ સમજવું) 'तान् सर्वान्'=તે ગચ્છવાસી કે જિનકલ્પિકાદિ ગચ્છથી મુક્ત થએલા, સર્વને 'शिरसा'=મસ્તકથી, 'मनसा'=અંતઃકરણથી અને 'मस्तकेन' મસ્તકથી 'वन्दे'=હું વાંદું છું. એમ વચનદ્વારા ઉચ્ચાર કરીને એ જ 'वन्दे' પાઠથી (મનથી,

* કોઇ સ્થળે 'अक्षुद्राः' એવો પર્યાય કરીને 'अक्षुद्र' એટલે અતુચ્છ અર્થાત્ સુંદર-નિર્મળ ચારિત્રવાળા એવો અર્થ કર્યો છે તે બન્ને એકાર્થ છે. કોઈ સ્થળે 'अक्खयायार' એવો મૂળ પાઠાન્તર પણ જોવામાં આવે છે.

વચનથી અને મસ્તકથી એટલે કાયાથી) વન્દન કરૂં છું. એમ 'वन्दे' ક્રિયાપદની પુનઃ યોજના કરવી. એ રીતે સાધુઓને વાંદીને પુનઃ સામાન્યથી સર્વ જીવોની સાથે ક્ષમાપના પૂર્વક મૈત્રિભાવ બતાવતાં કહે છે કે–

" खामेमि सव्वजीवे, सव्वे जीवा खमंतु मे ।
मित्ती मे सव्वभूएसु, वेरं मज्झ न केणइ ॥१॥ "

ભાવાર્થ—સ્પષ્ટ છે. સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું, સર્વ જીવો પણ મને ક્ષમા કરો, મારે સર્વ જીવો સાથે મૈત્રી છે, મારે કોઇની સાથે વૈર નથી. અહીં 'સર્વ જીવો મને ક્ષમા કરો' એમ કહેવાથી 'તેઓને પણ અક્ષમાને કારણે મારા નિમિત્તે કર્મબંધન ન થાઓ' એમ કરૂણા દર્શાવી છે.

હવે પોતાનું સ્વરૂપ (આરાધકપણું) બતાવવા પૂર્વક સૂત્રની સમાપ્તિના મંગલ માટે કહે છે કે—

" एवमहं आलोइअ, निंदिअ गरहिअ दुगंछिउं सम्मं ।
तिविहेण पडिक्कंतो, वंदामि जिणे चउव्वीसं ॥१॥

ભાવાર્થ—એમ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે **'आलोच्य'**=ગુરૂની સમક્ષ (અતિચારોને) પ્રગટ કરીને, **'निन्दित्वा'**=આત્મ સાક્ષીએ પોતાના પાપકારી પર્યાયની નિન્દા કરીને, **'गर्हित्वा'**=ગુરૂ સાક્ષીએ પોતાની નિન્દા કરીને, 'जुगुप्सित्वा'='એ પાપપ્રવૃત્તિ દુષ્ટ છે' એમ તેની દુર્ગંછા કરીને, અથવા કોઈ સ્થળે 'दुगंछिअ' પાઠ છે તે પંચમી વિભક્તિના લોપવાળો છે માટે તેનો પર્યાય 'जुगुप्सितात्' સમજીને એ રીતે જુગુપ્સા કરેલા પાપવ્યા-

जीवनिकाएसु । खित्तओ णं पाणाइवाए सव्वलोए । कालओ णं पाणाइवाए दिआ वा राओ वा । भावओ ण पाणाइवाए रागेण वा दोसेण वा । जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खावित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स, पुव्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं राणदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किडयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, पाणाइवाओ कओ वा, कारविओ वा, कीरंतो वा परेहिं समणुन्नाओ, तं निंदामि, गरिहामि, तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं पाणाइवायं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं पाणेअइवाएज्जा, नेवन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा(णामि), तं जहा–अरिहंतसक्खिअं, सिद्धसक्खिअं, साहुसक्खिअं, देवसक्खिअं, अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खाय–पावकम्मे,

दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु पाणाइवायस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं, सव्वेसिं भूयाणं, सव्वेसिं जीवाणं, सव्वेसिं सत्ताणं, अदुक्खणयाए असोयणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जिता णं विहरामि। पढमे भंते ? महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ॥ १ ॥

अहावरे दोच्चे भंते ? महव्वए मुसावायाओ वेरमणं। सव्वं भंते ? मुसावायं पच्चक्खामि। से कोहा[१] वा लोहा[२] वा भया[३] वा हासा[४] वा, नेव सयं मुसं वएज्जा, नेवन्नेहिं मुसं वायावेज्जा, मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। से मुसावाए चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ, दव्वओ णं मुसावाए सव्वदव्वेसु, खित्तओ णं मुसावाए लोए वा अलोए वा, कालओ णं मुसावाए दिआ वा राओ वा, भावओ णं मुसावाए रागेण वा दोसेण वा। जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठियस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स

अहिरगगोवन्निअस्स उत्तमपयस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अरय-मागस्स भिक्खाविनिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहियस्स निव्विआरस्स निव्विचित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अवि-संवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफल-स्स, पुव्विं-अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, मुसावाओ भासिओ वा, भासाविओ वा, भासिज्जंतो वा परेहिं समणुन्नाओ, तं निंदामि गरिहामि तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं मुसावायं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं मुसं वएज्जा, नेवन्नेहिं मुसं वायाविज्जा, मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणि-ज्जा(णामि) तं जहा-अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुस-क्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु मुसावायस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणु-गामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए

अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। दोच्चे भंते ? महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं ॥ २ ॥

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं। सव्वं भंते ? अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामे वा नगरे वा अरण्णे वा, अप्पं वा बहुं वा, अणुं वा थूलं वा, चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा, नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं अदिन्नं गिण्हाविज्जा, अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। से अदिन्नादाणे चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं अदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु, खित्तओ णं अदिन्नादाणे गामे वा नगरे वा अरण्णे वा, कालओ णं अदिन्नादाणे दिआ वा राओ वा, भावओ णं अदिन्नादाणे रागेण वा दोसेण वा, जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खाविक्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संप-

क्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वि-त्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइ-अस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स पुव्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, अदिन्नादाणं गहिअं वा गाहाविअं वा घिप्पंतं वा परेहिं समणुन्नायं, तं निंदामि गरिहामि तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं अदिन्नादाणं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं अदिन्नं गिण्हाविज्जा, अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि (णिज्जा), तं जहा–अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खाय–पावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु अदिन्नादाणस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणु-गामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे,

तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि । तच्चे भंते ? महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ॥ ३ ॥

अहावरे चउत्थे भंते ? महव्वए मेहुणाओ वेरमणं । सव्वं भंते ? मेहुणं पच्चक्खामि । से दिव्वं वा माणुसं वा तिरिक्खजोणिअं वा । नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवन्नेहिं मेहुणं सेवाविज्जा, मेहुणं सेवंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । से मेहुणे चउव्विहे पन्नत्ते । तं जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ । दव्वओ णं मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा, खित्तओ णं मेहुणे उड्ढलोए वा अहोलोए वा तिरियलोए वा, कालओ णं मेहुणे दिआ वा राओ वा, भावओ णं मेहुणे रागेण वा दोसेण वा । जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खावित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स, पुव्वि—अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए

अणभिगमेणं अभिगमेण वा, पमाएणं रागदोसपडि-बद्धयाए बाल्याए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, मेहुणं सेविअं वा सेवाविअं वा सेविज्जंतं वा परेहिं समणुन्नायं, तं निंदामि, गरिहामि, तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईयं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं मेहुणं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेवसयं मेहुणं सेविज्जा, नेवन्नेहिं मेहुणं सेवाविज्जा, मेहुणं सेवंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा(णामि) । तं जहा-अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहय-पच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु मेहुणस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि । चउत्थे भंते ? महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥

अहावरे पंचमे भंते ? महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सव्वं भंते ? परिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा बहुं वा, अणुं वा थूलं वा, चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा, नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि. तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। से परिग्गहे चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं परिग्गहे सचित्ताचित्तमीसेसु दव्वेसु। खित्तओ णं परिग्गहे सव्वलोए। कालओ णं परिग्गहे दिआ वा राओ वा। भावओ णं परिग्गहे अप्पग्घे वा महग्घे वा, रागेण वा दोसेण वा। जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खावित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स पुव्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुपन्नभारियाए सायासुक्ख—

मणुसालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, परिग्गहो गहिओ वा गहाविओ वा घिप्पंतो वा परेहिं समणुन्नाओ, तं निंदामि, गरिहामि, तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं परिग्गहं, जावज्जीवाए अणिस्सिओहं नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि(णिज्जा) तं जहा–अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु परिग्गहस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि । पंचमे भंते ? महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥ ५ ॥

अहावरे छट्ठे भंते ? वए राईभोअणाओ वेरमणं । सव्वं भंते ? राईभोअणं पच्चक्खामि । से असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा नेव सयं राइं भुंजिज्जा, नेवन्नेहिं राइं भुंजाविज्जा,

राइं भुंजते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । से राईभोअणे चउव्विहे पन्नत्ते तं जहा–दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ । दव्वओ णं राईभोअणे असणे वा पाणे वा खाइमे वा साइमे वा, खित्तओ णं राईभोअणे समयखित्ते, कालओ णं राईभोअणे दिआ वा राओ वा, भावओ णं राईभो अणे तित्ते वा कडुए वा कसाए वा अंबिले वा महुरे वा लवणे वा रागेण वा दोसेण वा । जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खावित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स पुव्वि अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोस–पडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारिआए सायासुक्खमणु–पालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, राईभोअणं भुत्तं वा, भुंजाविअं वा, भुंजंतं वा परेहिं समणुन्नायं, तं निंदामि गरिहामि तिविहं

तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं। अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि सव्वं राईभोअणं। जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं राईभोअणं भुंजिज्जा, नेवन्नेहिं राईभोअणं भुंजाविज्जा राईभोअणं भुंजंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा (णामि) तं जहा–अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं। एवं भवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा। एस खलु राईभोअणस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। छट्ठे भंते ! वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ राईभोअणाओ वेरमणं ॥६॥

इच्चेइआइं पंचमहव्वयाइं राइभोअणवेरमणछट्ठाइं अत्तहिअट्ठयाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ॥

अप्पसत्था य जे जोगा, परिणामा य दारुणा।
पाणाइवायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ १ ॥
तिव्वरागा य जा भासा, तिव्वदोसा तहेव य
मुसावायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ २ ॥

उग्गहंसि अजाइत्ता, अविदिन्ने य उग्गहे ।
अदिन्नादाणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ३ ॥
सद्दा–रूवा–रसा–गंधा, फासाणं पवियारणा ।
मेहुणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ४ ॥
इच्छा मुच्छा य गेही य, कंखा लोभे य दारुणे ।
परिग्गहस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ५ ॥
अइमत्ते अ आहारे, सूरखित्तंमि संकिए ।
राईभोअणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ६ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
पढमं वयमणुरक्खे, विरयामो पाणाइवायाओ ॥ ७ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
बीअं वयमणुरक्खे, विरयामो मुसावायाओ ॥ ८ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
तइअं वयमणुरक्खे, विरयामो अदिन्नादाणाओ ॥९॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
चउत्थं वयमणुरक्खे, विरयामो मेहुणाओ ॥ १० ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
पंचमं वयमणुरक्खे, विरयामो परिग्गहाओ ॥ ११ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
छट्ठं वयमणुरक्खे, विरयामो राईभोअणाओ ॥ १२ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
पढमं वयमणुरक्खे, विरयामो पाणाइवायाओ ॥ १३ ॥

आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
बीअं वयमणुरक्खे, विरयामो मुसावायाओ ॥ १४ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
तइअं वयमणुरक्खे, विरयामो अदिन्नादाणाओ ॥१५॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
चउत्थं वयमणुरक्खे, विरयामो मेहुणाओ ॥ १६ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे,
पंचमं वयमणुरक्खे, विरयामो परिग्गहाओ ॥ १७ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
छट्ठं वयमणुरक्खे, विरयामो राईभोअणाओ ॥ १८ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
तिविहेण अप्पमत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १९ ॥
सावज्जजोगमेगं, मिच्छत्तं एगमेव अन्नाणं ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २० ॥
अणवज्जजोगमेगं, सम्मत्तं एगमेव नाणं तु ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २१ ॥
दो चेव रागदोसे, दुन्नि य झाणाइं अट्टरुद्दाइं ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २२ ॥
दुविहं चरित्तधम्मं, दुन्नि य झाणाइं धम्मसुक्काइं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २३ ॥
किण्हा नीला काऊ, तिन्नि य लेसाओ अप्पसत्थाओ ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २४ ॥

तेऊ पम्हा सुक्का, तिन्नि य लेसाओ सुप्पसत्थाओ ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २५ ॥
मणसा मणसच्चविऊ, वायासच्चेण करणसच्चेण ।
तिविहेण वि सच्चविऊ, रक्खामि महव्वए पंच ॥२६॥
चत्तारि य दुहसिज्जा, चउरो सन्ना तहा कसाया य ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २७ ॥
चत्तारि य सुहसिज्जा, चउव्विहं संवरं समाहिं च ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २८ ॥
पंचेव य कामगुणे, पंचेव य अण्हवे महादोसे ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २९ ॥
पंचिंदियसंवरणं, तहेव पंचविहमेव सज्झायं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३० ॥
छज्जीवनिकायवहं, छप्पि य भासाओ(उ) अप्पसत्थाओ ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३१ ॥
छव्विहमब्भिंतरयं, बज्झंपि य छव्विहं तवोकम्मं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३२ ॥
सत्त य भयठाणाइं, सत्तविहं चेव नाणविब्भंगं ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३३ ॥
पिंडेसण पाणेसण, उग्गह सत्तिक्कया महज्झयणा ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥३४॥
अट्ठ य मयठाणाइं, अट्ठ य कम्माइं तेसिं बंधं च ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३५ ॥

जीवाभिगमो पन्नवणा महापन्नवणा नंदी अणुओगदाराइं देविंदत्थओ तंदुलवेआलिअं चंदाविज्झयं पमायप्पमायं पोरिसिमंडलं मंडलप्पवेसो गणिविज्जा विज्जाचरणविणिच्छओ झाणविभत्ती मरणविभत्ती आयविसोही संलेहणासुअं वीयरायसुअं विहारकप्पो चरणविही आउरपच्चक्खाणं महापच्चक्खाणं सव्वेहिं पि एअम्मि अंगबाहिरे उक्कालिए भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा परूविआ वा, तं भावे सद्दहामो पत्तिआमो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो, ते भावे सद्दहंतेहिं पत्तिअंतेहिं रोअंतेहिं फासंतेहिं पालंतेहिं अणुपालंतेहिं अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि । अंतोपक्खस्स जं न वाइअं, न पढिअं, न परिअट्टिअं, न पुच्छिअं, नाणुपेहिअं, नाणुपालिअं, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसक्कारपरक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो विसोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो तस्स मिच्छा मि दुक्कडं ।

नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इमं वाइअं अंगबाहिरं कालिअं भगवंतं, तं जहा—उत्तरज्झयणाइं दसाओ कप्पो ववहारो इसिभासिआइं निसीहं महानिसीहं जंबुद्दीवपन्नत्ती सूरपन्नत्ती चंदपन्नत्ती दीवसागरपन्नत्ती खुड्डियाविमाणपविभत्ती महल्लि-

आविमाणपविभत्ती अंगचूलिआए वग्गचूलिआए विवाहचुलिआए अरुणोववाए वरुणोववाए गरुलोववाए (धरणोववाए) वेसमणोववाए वेलंधरोववाए देविंदोववाए उट्ठाणसुए समुट्ठाणसुए नागपरिआवलिआणं निरयावलिआणं कप्पिआणं कप्पवडिसयाणं पुप्फिआणं पुप्फचुलिआणं (वण्हिआणं) वण्हिदसाणं आसीविसभावणाणं दिट्ठिविसभावणाणं चारण (सुमिण) भावणाणं महासुमिणभावणाणं तेअग्गिनिसग्गाणं सव्वेहिं पि एअम्मि अंगबाहिरे कालिए भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा परूविआ वा, ते भावे सद्दहामो पत्तिआमो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो। ते भावे सद्दहंतेहि पत्तिअंतेहिं रोयंतेहिं फासंतेहिं पालंतेहिं अणुपालंतेहिं अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। अंतोपक्खस्स जं न वाइअं न पढिअं न परिअट्टिअं न पुच्छिअं नाणुपेहिअं नाणुपालिअं, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसकारपरक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो सोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥

नमो तेसिं खमासमणाणं। जेहिं इमं वाइअं दुवालसंगं गणिपिडगं भगवंतं, तं जहा—आयारो सूअगडो ठाणं समवाओ विवाहपन्नत्ती नायाधम्मकहाओ उवासगदसाओ अंतगडदसाओ

अणुत्तरोववाइअदसाओ पण्हावागरणं विवागसुअं दिट्ठिवाओ सव्वेहिं पि एअम्मि दुवालसंगे गणिपिडगे भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा परुविआ वा, ते भावे सद्दहामो पत्तिआमो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो, ते भावे सद्दहंतेहिं पत्तिअंतेहिं रोयंतेहिं फासंतेहिं पालंतेहिं अणुपालंतेहिं अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। अंतोपक्खस्स जं न वाइअं न पढिअं न परिअट्टिअं न पुच्छिअं नाणुपेहिअं, नाणुपालिअं, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसक्कार-परक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो विसोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवो कम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो तस्स मिच्छा मि दुक्कडं।

नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इमं वाइअं दुवालसंगं गणिपिडगं भगवंतं. सम्मं काएणं फासंति पालंति पूरंति (सोहंति) तीरंति किट्टंति सम्मं आणाए आराहंति, अहं च नाराहेमि तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥

सुअदेवयाभगवई, नाणावरणीअकम्मसंघायं ।
तेसिं खवेउ सययं, जेसिं सुअसायरे भत्ती ॥१॥

॥श्रीपाक्षिकसूत्रं समाप्तम् ॥

श्री पाक्षिकसूत्रना अर्थ.

અવતરણ—શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર દેવે અર્થથી નિરૂપણ કરેલ અને ગણધર ભગવંતે સૂત્રથી ગૂંથેલ, આ પાક્ષિક સૂત્રમાં સામાન્યથી ત્રણ અધિકારો વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

પહેલા અધિકારમાં—'પ્રાણાતિપાત વિરમણ' વિગેરે પાંચ મહાવ્રત અને છટ્ઠું 'રાત્રિ ભોજન વિરમણ' વ્રત એમ છ એના અતિચારના પ્રતિક્રમણ માટે વિસ્તારપૂર્વક એ છ, એનું સમુત્કિર્તન-સ્તુતિ (પ્રતિજ્ઞા) વિગેરે.

બીજા અધિકારમાં—એ જ મહાવ્રતોના રક્ષણ માટે, 'સાવદ્ય યોગ' વિગેરે ત્યાગ કરવા લાયક અને 'અનવદ્ય યોગ' વિગેરે સ્વીકાર કરવા લાયક એકથી દશ પર્યંતના ભાવોનું નિરૂપણ.

અને ત્રીજા અધિકારમાં—ગણધરાદિ ભગવંતોએ ગૂંથેલા આવશ્યક, કાલિક, ઉત્કાલિક, અંગ પ્રવિષ્ટ આદિ શ્રુતનું સમુત્કિર્તન. આ ત્રણ અધિકારમય અતિગંભીર અર્થવાળું શ્રી પાક્ષિક સૂત્ર પાક્ષિક આદિ પ્રતિક્રમણમાં ગુરૂએ આદેશ કરેલ સાધુ (સાધ્વી) ચિત્તની એકાગ્રતા-પૂર્વક ગંભીર અને ઉદાત્ત સ્વરે બોલે અને અન્ય મુમુક્ષુ આત્માઓ પ્રણિધાન પૂર્વક કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ રહી અર્થની વિચારણા પૂર્વક સાંભળે. એમ શાસ્ત્રિય વિધાન છે. આ પાક્ષિક સૂત્રની રચના કરતા સૂત્રકાર ભગવંત અભિષ્ટ

કાર્યની સિદ્ધિ માટે ભાવ મંગલનું નિરૂપણ કરતાં કહે છે કે—

"तित्थंकरे अ तित्थे, अतित्थसिद्धे य तित्थसिद्धे य ।
सिद्धे जिणे (य) रिसि, महरिसि(अ)णाणं च वंदामि ॥१॥"

વ્યાખ્યાઃ—અહિં 'वंदामि'='હું વાંદુ છું' એ ક્રિયાપદ સર્વપદો સાથે જોડવું. કોને કોને ? તે કહે છે. 'तीर्थकरान्'=વીતરાગ એવા તીર્થંકરોને, તથા अ(च) શબ્દથી ત્રણે કાળના તીર્થંકરો સમજવા, 'तीर्थान्'=તીર્થરૂપ પ્રથમ ગણધર, સંઘ (અથવા દ્વાદશાંગી) વિગેરેને. 'अतीर्थसिद्धान्-तीर्थसिद्धान्-सिद्धांश्च'=અતીર્થસિદ્ધોને, તીર્થસિદ્ધોને અને સિદ્ધોને, એમાં અતીર્થસિદ્ધો અને તીર્થસિદ્ધો એ બે સિદ્ધોનો અર્થ એ છે કે ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થ સ્થપાયા પછી તીર્થ ચાલતું હોય, તે કાળે સિદ્ધ થયેલા 'તીર્થસિદ્ધ' અને તે પહેલા કે તીર્થ વિચ્છેદ થયા પછી સિદ્ધ થાય તે 'અતીર્થ સિદ્ધ' જાણવા અને સિદ્ધોને એટલે બાકીના જિનસિદ્ધ અજિનસિદ્ધ વિગેરે તેર પ્રકારે સિદ્ધ થયેલાઓને. આ જિનસિદ્ધ વિગેરેનું સ્વરૂપ અન્યગ્રન્થોથી જાણવું. 'जिनान्'=સામાન્ય કેવળીઓને, 'ऋषीन्'=મૂળગુણથી યુક્ત અને ઉત્તરગુણથી યુક્ત યતિ (સાધુ)ઓને, 'महर्षीन्'=એ સાધુઓને જ નહિ પણ જે 'અણિમા' વિગેરે લબ્ધિઓવાળા મુનિઓ હોય તેમને, 'ज्ञानं'=મતિ આદિ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનને, એ સર્વને 'વાંદુ છું.' એમ ક્રિયાપદ જોડવું. ('च' સર્વત્ર સમુચ્ચય અર્થમાં જાણવો.)

"जे य इमं० ॥२॥" 'ये'=જે મુનિઓ (च=વળી) 'इमं गुणरत्नसागरं अविराध्य'=આ ગુણરૂપી રત્નના સાગર તુલ્ય મહાવ્રતોના આરાધનને સુંદર રીતે પાળીને (આરાધીને) 'तीर्णसंसारा'=સંસારનો નિસ્તાર પામ્યા (તેઓ મને મંગળ કરો) 'अहमपि'=હું પણ 'तान् मङ्गलं कृत्वा' તે મુનિઓને મંગળ કરીને (તે ગુણરત્નોના સાગરભૂતમહાવ્રતોનું) 'आराधनाभिमुखः'=આરાધન કરવા એક ચિત્તવાળો થયો છું અર્થાત્ મહાવ્રતોના અને મહામુનિઓના આરાધન માટે ઉત્સાહી થયો છું.

વળી પણ અરિહંત અને ધર્મની આશિષરૂપ પોતાના મંગળ માટે કહે છે કેઃ—"मम मंगल० ॥ ३ ॥" 'अर्हन्तः' જિનેશ્વરો, 'सिद्धाः'=પંદર પ્રકારે સિદ્ધ થયેલા સિદ્ધો, 'साधवः'=મુનિઓ, 'श्रुतं'=આગમ અને 'धर्मश्च'=સાધુ અને શ્રાવકના આચાર રૂપ બે પ્રકારની વિરતિ, 'क्षान्तिः'=સહનશીલતા–ક્ષમા, 'गुप्तिः'=મન–વચન–કાયાની ઉન્માર્ગથી રક્ષા કરવી (રોકવાં), 'मुक्तिः' લોભનો અભાવ–સંતોષ, 'आर्जवता'=નિર્માયપણું–સરલતા અને 'मार्दव'=નિર્મદપણું, એ અરિહંતો વિગેરે 'मम मङ्गलं'=મારૂં મંગલ કરો. અહિં 'કરો'એ અર્થ ઉપરની ગાથાનો લેવો.

-:હવે મહાવ્રતોને પોતે ઉચ્ચાર્યાં (ઉચ્ચરે) છે તે સૂચવે છે કેઃ-

"लोगं(यं)मि० ॥ ४ ॥" 'लोके'=કર્મભૂમિરૂપ પંદર ક્ષેત્રોમાં, 'संयताः'=મુનિઓ, 'यत्कुर्वन्ति'=જે કરે છે, શું કરે છે ? 'परमर्षिदर्शितं'=તીર્થંકરાદિએ દેખાડેલું-કહેલું, 'उदारं'=

અતિ બલવાન્ (શ્રેષ્ઠ), 'महाव्रतोच्चारणं'=પંચમહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ (કથન), 'तं कर्तुम्'=તે મહાવ્રતોચ્ચારણ કરવાને, 'अहमपि'=હું પણ, 'उपस्थितः'=તૈયાર થયો છું. (એમ ગુરૂએ કહેવાથી શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે અને ગુરૂ તેનો જવાબ આપે છે) તે જ કહે છે. "से किं तं०" ॥૨॥ આદિ છઠ્ઠા પદ સુધી પ્રશ્ન સમજવો. 'સે'નો અર્થ 'હવે પછી,' અને 'किं' પ્રશ્ન માટે સમજવો. તેથી હવે તે મહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ શું વસ્તુ છે અર્થાત્ 'મહાવ્રત ઉચ્ચારણ' એટલે શું ? એમ પ્રશ્નાર્થ સમજવો. અથવા પ્રાકૃતભાષાની શૈલી પ્રમાણે અભિધેયને અનુસરીને લિંગ અને વચન સમજવાનાં હોય છે એ ન્યાયે 'किं' ને બદલે 'का' 'तं' ના સ્થાને 'सा' અને 'उच्चारणं' ના સ્થાને 'उच्चारणा' પદો કરીને 'કયી તે મહાવ્રતોની ઉચ્ચારણા' ? એમ અર્થ કરવો. ગુરૂ મહારાજ તેનો જવાબ આપે છે કેઃ-મહાવ્રતોની ઉચ્ચારણા પાંચ પ્રકારની 'पन्नत्ता'=કહી છે અને રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ એ છઠ્ઠો પ્રકાર છે, 'तद्यथा'=તે આ પ્રમાણે 'सर्वस्मात्'=ત્રસ અને સ્થાવર, તેમાં પણ સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ સર્વ પ્રકારના જીવોનો, તે પણ 'કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું,' એમ ત્રણ પ્રકારે, જે 'प्राणाति-पातात्'=જીવહિંસન (હિંસા) તેનાથી 'विरमणं'=અટકવું. (તે પ્રથમ મહાવ્રત કહ્યું છે) તેમ 'सर्वस्मात् मृषावादा-द्विरमणं'=ક્રોધ, લોભ, ભય કે હાસ્ય, એ કોઈ કારણે બોલાતું સર્વ મિથ્યા (અસત્ય) વચન, તેનાથી અટકવું, (તે બીજું) તથા 'सर्वस्मादत्तादानाद्विरमणं'=દાંત ખોત-

રવા માટે તૃણની સળી લેવા જેવું ન્હાનામાં ન્હાનું (અર્થાત્ સર્વથા) પણ અદત્તાદાન એટલે ચોરી તેનાથી અટકવું, (તે ત્રીજું), **'सर्वस्मान्मैथुनाद्विरमणं'**=માત્ર સ્ત્રી-(પુરૂષ)ની વાત કરવા જેટલું અલ્પ પણ (અર્થાત્ સર્વ પ્રકારનું) મૈથુન એટલે કામનો સંગ, તેનાથી અટકવું, (તે ચોથું) **'सर्वस्मात् परिग्रहाद्विरमणं'**=સર્વ એટલે (ભેગું કરવું વિગેરે વધારે તો દૂર રહ્યું પણ સંયમ માટે ઉપકારી જરૂરી વસ્તુમાં પણ) સહજ (અલ્પ) માત્ર જે મૂર્ચ્છારૂપ પરિગ્રહ, તેનાથી પણ અટકવું (તે પાંચમું) અને **'सर्वस्माद्रात्रिभोजनाद्विरमणं'**=સર્વ એટલે 'દિવસે લાવેલું દિવસે વાપરવું' ઇત્યાદિ ચતુર્ભંગી પૈકી કોઇપણ દુષ્ટ ભાંગાથી આહાર લેવા માત્ર રૂપ જે રાત્રિભોજન, તેનાથી અટકવું, (તે છટ્ઠું મહાવ્રત કહેલું છે) એમ નામ માત્ર ઉચ્ચારણા કરીને હવે પ્રથમવ્રતનું વિસ્તારથી ઉચ્ચારણ કરે છે કે–

'तत्थ खलु पढमे भंते–इत्यादि०' ॥ **'तत्र'**=તે મહાવ્રતોના ઉચ્ચારણમાં, **'खलु'**=નિશ્ચયથી, **'भन्ते ?'** હે ભગવન્ત ? એમ ગુરૂની આગળ પ્રતિક્રમણ કરવા માટે પૂજ્ય ગુરૂને સંબોધવા માટે **'भन्ते'** પદ સમજવું. **'प्रथमे महाव्रते प्राणातिपाताद्विरमणं'**=પહેલા મહાવ્રતમાં જીવહિંસાથી અટકવું, અહિં 'અટકવું' એટલે સર્વથા હિંસાનો ત્યાગ સમજવો. એમ સર્વવ્રતોમાં સમજવું. અહિં કોઇ આચાર્યો સપ્તમી વિભક્તિના સ્થાને પ્રથમા વિભક્તિ કહે છે, તેઓના મતે **'प्रथमं महाव्रतं'** થાય. એમ સઘળાય વ્રતોમાં પહેલી વિભક્તિ કહે છે. **सर्वं भदन्त ! प्राणातिपातं प्रत्याख्यामि'**=

હે ભગવંત ? પ્રાણાતિપાતને સર્વથા ત્યજું છું. હવે અહિં 'સર્વથા પ્રાણાતિપાતને ત્યજું છું.' તેને જ વિશેષ રૂપમાં જણાવે છે કે 'से सुहुमं वा' વિગેરે, તેમાં 'से' શબ્દ 'તે વ્રતને' જણાવનાર છે, અર્થાત્ 'તે આ પ્રમાણે' એમ જણાવવા માટે છે, 'सुहुमं वा'=પાંચે ઇન્દ્રિયોથી જાણી-જોઇ ન શકાય, માત્ર જ્ઞાનથી સમજી-જાણી શકાય તેવા જીવને, 'बायरं वा' ઇન્દ્રિયથી જાણી-જોઈ શકાય તેવાને, 'तसं वा' અગ્નિકાય અને વાયુકાય બે (ગતિત્રસ) તથા બેઇન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના કોઈ (ગતિમાન) જીવને, 'थावरं वा'=પૃથ્વી, પાણી અને વનસ્પતિરૂપ ત્રણ (સ્થિર) એકેન્દ્રિયને, સર્વત્ર 'वा' શબ્દો પરસ્પર એક બીજાના સમુચ્ચય (જોડાણ) માટે છે, 'नैव स्वयं प्राणान् अतिपातयामि'=હું સ્વયં (ઉપર કહ્યા તે) કોઇ જીવોને હણું નહિ, 'नैवान्यैः प्राणान् अतिपातयामि'=બીજાઓ દ્વારાએ કોઈ જીવોને હણાવું નહિ. 'प्राणानतिपातयतोऽन्यान्न समनुजानामि'=એ જીવોને હણનારા બીજાઓને પણ હું સારા જાણું નહિ, (અનુમોદના કરૂં નહિ), ક્યાં સુધી ? 'जावज्जीवाए' ઇત્યાદિ૦ 'यावज्जीवं'=જીવું ત્યાં સુધી, 'त्रिविधं'= ત્રણ પ્રકારની (કરવા-કરાવવા-અનુમોદવા રૂપ) હિંસાને 'त्रिविधेन'=ત્રણ કરણ (મન-વચન-કાયા)થી, તજું છું. એમ સંબંધ સમજવો. એ જ જણાવવા કહે છે કે- 'मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमन्यं न समनुजानामि'=મન-વચન અને કાયાથી, કરૂં નહિ, કરાવું નહિ અને બીજો કરે તો તેને અનુમતિ આપું

(અનુમોદના કરૂં) નહિ. 'तस्य' તે (પણ) ત્રિકાળ ભાવિ હિંસા પૈકી ભૂતકાલની હિંસાનું 'भदन्त'=હે ભગવંત! પ્રતિक्रमामि'=હું પ્રતિક્રમણ કરૂં (મિથ્યા દુષ્કૃત દઉં) છું. 'निन्दामि'=આત્મસાક્ષિએ જુગુપ્સા (નિંદા) કરૂં છું અને 'गर्हामि'=પર સાક્ષિએ જુગુપ્સા કરૂં છું. કોને નિંદે છે તે કહે છે કે 'आत्मानं'=હિંસા કરનારા મારા આત્માને (ભૂતકાલીન આત્મપર્યાયને) કે જે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય નથી, તેને 'व्युत्सृजामि'=સર્વથા ત્યજું છું.

વળી પણ દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવભેદે પ્રાણાતિપાત (હિંસા)નું વર્ણન કરે છે.

'से पाणाइवाए चउव्विहे पन्नत्ते० इत्यादि' **'स प्राणातिपातश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः'**=તે પ્રાણાતિપાત ચાર પ્રકારનો કહેલો છે, **'तद्यथा'**=તે આ પ્રમાણે **'द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतः भावतः'**= ૧–દ્રવ્યથી, ૨–ક્ષેત્રથી, ૩–કાળથી અને ૪–ભાવથી. તેમાં–**द्रव्यतः णं प्राणातिपातः षट्सु जीवनिकायेषु'**='णं' વાકયની શોભા માટે છે, દ્રવ્યથી પ્રાણાતિપાત છ જીવનિકાયને વિષે, અર્થાત્ પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાઉ, વનસ્પતિ અને ત્રસ એ છકાય પૈકી કોઈપણ જીવની હિંસા તે દ્રવ્ય પ્રાણાવિપાત, **'क्षेत्रतः प्राणातिपातः सर्वलोके'**=ક્ષેત્રથી હિંસા ચૌદ રાજલોક રૂપ સર્વ લોકમાં **'कालतः प्राणातिपातो दिवा वा रात्रौ वा'**=કાલથી હિંસા–દિવસે અથવા રાત્રે, અને **'भावतः प्राणातिपातो रागेण वा द्वेषेण वा'**=ભાવથી હિંસા–રાગ અથવા દ્વેષથી, એમ હિંસાનું ભેદથી સ્વરૂપ

કબૂલ (જાહેર) કરૂં છું-ગર્હા કરૂં છું. કેવી રીતે? 'त्रिविधं त्रिविधेन'=કરવા, કરાવવા અને અનુમોદવારૂપ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતને ત્રણ યોગો દ્વારા નિન્દું છું-ગર્હું છું. તે ત્રણ યોગો કયા? તે કહે છે, 'मनसा, वाचा, कायेन'=મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગોથી (નિન્દા અને ગર્હા કરું છું.) અહીં વાક્યનો સંબંધ પૂર્ણ થયો. હવે ત્રણે કાળ સંબંધી એનો ત્યાગ કરતાં કહે છે કે-'अतीतं निन्दामि, प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि, अनागतं पच्चक्खामि'=ભૂતકાલીન પ્રાણાતિપાતને નિન્દું છું, વર્તમાન કાલે સંવરૂં (રોકું) છું અને ભવિષ્યકાળે 'નહિ કરવો' એવો નિયમ (પચ્ચક્ખાણ) કરૂં છું. 'सर्वं प्राणातिपातं'=એમ સર્વ પ્રાણાતિપાતની નિંદા-સંવર અને પચ્ચક્ખાણ કરીને તેનો ત્રૈકાલિક ત્યાગ કરૂં છું.

હવે આ ભવિષ્યના પચ્ચક્ખાણને જ વિશેષ રૂપમાં કહે છે કે—

'यावज्जीवमनिश्रितोऽहं'=જીવું ત્યાં સુધી આશંસારહિત એવો હું 'नैव स्वयं प्राणानतिपातयामि, नैवान्यैः प्राणानतिपातयामि, प्राणानतिपातयतोऽप्यन्यान्न समनुजानामि'=સ્વયં(બીજાના) પ્રાણોનો નાશ નહિં જ કરું, બીજાઓ દ્વારા પ્રાણોનો નાશ નહિં જ કરાવું અને બીજા પ્રાણનાશ કરનારાઓને પણ હું સારા નહિ માનું.

આ પચ્ચક્ખાણ કેટલી સાક્ષિપૂર્વક કરે છે તે કહે છે કે—

'तद्यथा-अर्हत्साक्षिकं, सिद्धसाक्षिकं, साधुसाक्षिकं, देवसाक्षिकं, आत्मसाक्षिकं'=તે પચ્ચક્ખાણ આ પ્રમાણે કરૂં

છું—૧. અરિહંતોની સાક્ષિએ, અર્થાત્ અરિહંતો જ્યાં સમક્ષ (પ્રત્યક્ષ) મનાય તે અરિહંતની સાક્ષિપૂર્વક કહેવાય. તાત્પર્ય કે અરિહંતોની સાક્ષિ માનીને, એમ ૨. સિદ્ધોની સાક્ષિએ, ૩. સાધુઓની સાક્ષિએ, ૪. દેવોની સાક્ષિએ અને ૫. મારા આત્માની સાક્ષિએ 'एवं' આ પ્રમાણે પચ્ચક્ખાણથી (કરવાથી) **'भवति भिक्षुर्वा भिक्षुकी वा'**= સાધુ અથવા સાધ્વી થાય છે, કેવો થાય છે? **'संयत-विरत-प्रतिहत-प्रत्याख्यातपापकर्मा'**=સંયત, વિરત, પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત કર્યાં છે પાપકર્મો જેણે, એવો થાય છે. તેમાં **'संयत'**=સત્તર પ્રકારના સંયમથી યુક્ત, **'विरत'**=બાર પ્રકારના તપમાં વિવિધ પ્રકારે રક્ત; **'प्रतिहत'**=સ્થિતિનો હ્રાસ થવાથી ગ્રંથિભેદ દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મોનો વિનાશ, તથા 'પચ્ચક્ખાણ'=(મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મબંધના) હેતુના અભાવે નિરાકૃત (દીર્ઘસ્થિતિએ ન બંધાય તેવાં) કર્યાં છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મોને જેણે એવો, (અર્થાત્ સત્તર પ્રકારે સંયમયુક્ત, વિવિધ તપમાં રક્ત અને અલ્પસ્થિતિવાળાં તથા પુનઃ દીર્ઘ સ્થિતિક ન બંધાય તેવાં કર્મોવાળો થાય છે) એ વાકયમાં બે પદોનો કર્મધારય અને છેલ્લા ત્રણ પદોનો બહુવ્રીહિ સમાસ કરવાપૂર્વક પુનઃ તે બેનો કર્મધારય સમાસ કરવો.

તે પણ કેવી કેવી અવસ્થામાં કયારે કયારે તેવો થાય છે તે કહે છે કે—**'दिवा वा रात्रौ वा'**=દિવસે અથવા રાત્રે, અર્થાત્ સર્વ કાળે, **'एको वा पर्षद्गतो वा'**=કોઇ કારણે એકાકી હોય ત્યારે અથવા સાધુઓની પર્ષદા એટલે

(તીર્થંકર ગણધરાદિએ આચરેલું હોવાથી) મહા પુરૂષોએ આચરેલું-સેવેલું, (શ્રી તીર્થંકરાદિએ ઉપદેશેલું હોવાથી) પરમર્ષિઓએ કહેલું અને (સકળ કલ્યાણને કરનાર હોવાથી) પ્રશસ્ત છે. તે પ્રાણાતિપાત વિરમણ મને 'दुःखक्षयाय, कर्मक्षयाय, मोक्षाय, बोधिलाभाय, संसारोत्तारणाय'=શારીરિક, માનસિક, વિગેરે સર્વ દુઃખોના ક્ષયને માટે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના ક્ષયને માટે, રાગદ્વેષાદિનાં બંધનોથી મુક્ત થવા માટે, જન્માન્તરમાં સમ્યક્ત્વાદિ સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે અને મહાભયંકર ભવભ્રમણમાંથી પાર ઉતરવા માટે, 'સહાયક થશે' (એમ અહિં અધુરો પાઠ સમજી લેવો) 'इति कृत्वा'=એ કારણથી 'उपसंपद्य णं विहरामि'=તે પ્રાણાતિપાત વિરમણને સર્વથા અંગીકાર કરીને, 'માસકલ્પ' વિગેરે નવકલ્પી સાધુના વિહારથી વિચરૂં છું. (णं વાક્યની શોભા માટે અવ્યય સમજવો), કારણ કે એમ નહિ વિચરવાથી વ્રતનો સ્વીકાર વ્યર્થ થાય. હવે છેલ્લે વ્રત સ્વીકારની પ્રતિજ્ઞા (નિશ્ચય) કરતાં કહે છે કે—

'प्रथमे भदन्त ! महाव्रते उपस्थितोऽस्मि सर्वस्मात् प्राणातिपातात् विरमणं'=હે ભગવંત! હું પહેલા મહાવ્રતની સમીપમાં રહ્યો છું, સર્વથા પ્રાણાતિપાતની વિરતિનો સ્વીકાર કરૂં છું, અર્થાત્ મારે આજથી સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી (હિંસાથી) વિરમણ એટલે નિવૃત્તિ (નહિ કરૂં એવી પ્રતિજ્ઞા) છે. અહિં 'હે ભગવંત' એવું આમંત્રણ આદિમાં મધ્યે અને અંતે કરેલું હોવાથી, ગુરૂને પૂછ્યા

વિના કંઈ કરવું નહિ અને પૂછીને પણ કર્યા પછી તેઓને જણાવવું એમ સૂચવ્યું છે, એ રીતે આ વ્રતની આરાધના થાય છે. આ વ્રત લેવા છતાં પ્રાણાતિપાત કરનારાઓને 'નરકમાં જવું, આયુષ્ય ઘટવું–અલ્પ થવું, બહુ રોગો થવા, કદ્રૂપા થવું, વિગેરે વિગેરે દોષો સમજવા. (૧)

એ પ્રમાણે પહેલું વ્રત કહ્યું. હવે બીજું વ્રત કહે છે–

'अहावरे दु(दो)च्चे भंते०' ઈત્યાદિ = હવે પહેલા પછીના બીજા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત! શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ * મૃષાવાદની વિરતિ કહી છે. હે ભગવંત! તે મૃષાવાદનું

---

* મૃષાવાદના ચાર પ્રકારો છે– ૧ સત્યનો નિષેધ કરવો, ૨ અસત્યની સ્થાપના કરવી, ૩ હોય તેથી બીજું જ કહેવું અને ૪ અનુચિત (ગર્હણીય) બોલવું, તેમાં ૧ આત્મા નથી, પુણ્યપાપ નથી, વગેરે સત્ય વસ્તુનો નિષેધ સમજવો, એમ બોલવાથી આત્મા–પુન્ય–પાપ વિગેરે તત્ત્વોના અભાવે જીવની દાન, ધ્યાન, તપ અધ્યયનાદિ સર્વ ક્રિયાઓ વ્યર્થ થાય અને જગતની વિચિત્રતાનું કારણ ન રહે, વિગેરે તેનું જુટ્ઠાપણું સમજવું. ૨ આત્મા બહુ નાનો છે, તે લલાટમાં કે હૃદયમાં રહે છે, અથવા સર્વત્ર વ્યાપક છે. ઈત્યાદિ અસત્યની સ્થાપના જાણવી. એથી સર્વ શરીરમાં સુખદુઃખનો અનુભવ થાય છે તે અસત્ય ઠરે, અથવા સર્વ વ્યાપક હોય તો સર્વત્ર શરીરનો કે સુખદુઃખનો અનુભવ થવો જોઇએ, તે થતો નથી માટે તે મૃષા સમજવું. ૩ ગાયને ઘોડો, સ્ત્રી ને પુરૂષ, ઇત્યાદિ બોલવું તે સ્પષ્ટ મૃષા છે જ. ૪ અયોગ્ય–ગર્હાયોગ્ય બોલવું તે, કાણાને કાણો કહેવો ઇત્યાદિ કટુવચન, અથવા પરલોક જેનાથી બગડે તેવાં સાવદ્ય વચનો 'ખેતી કરો'–'કન્યાને પરણાવો'–'શત્રુને મારો'– વિગેરે બોલવું તે, એ ચારે ય પ્રકારના મૃષાવાદની વિરતિ.

હું સર્વથા પચ્ચક્ખાણુ (ત્યાગ) કરું છું. તે આ પ્રમાણે-ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી અથવા હાસ્યથી (હાંસી મશ્કરી આદિ કુતૂહલોથી) અને પહેલા તથા છેલ્લા કષાયો ક્રોધ તથા લોભ કહ્યા માટે ઉપલક્ષણથી તેની વચ્ચેના માનથી તથા માયાથી પણ, એમ કોઇ હેતુથી હું સ્વયં મૃષા બોલું નહિ, બીજા દ્વારા મૃષા બોલાવું નહિ અને મૃષા બોલનારા બીજા કોઈને સારો જાણું નહિ, તે પછીનો અર્થ પહેલા વ્રત પ્રમાણે જાણવો.

આ મૃષાવાદ દ્રવ્યાદિ વિષયોની અપેક્ષાએ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી અને ૪ ભાવથી. તેમાં ૧ **દ્રવ્યથી**-જીવ-અજીવ આદિ સર્વ દ્રવ્યોમાં અને તેના તે તે ધર્મ અધર્મ આદિ ભાવો વિગેરે સર્વ વિષયોમાં વિપરીત બોલવાથી, ૨ **ક્ષેત્રથી**-ચૌદરાજ પ્રમાણ લોકમાં અને તેની બહાર અલોકમાં, અર્થાત્ લોક-અલોકને અંગે મૃષા બોલવાથી, ૩ **કાળથી** (કાળ સંબંધી અથવા રાત્રે કે દિવસે) અને ૪. **ભાવથી**-(ક્ષાયિકાદિ ભાવોને અંગે અથવા રાગ કે દ્વેષથી), પછીનો અર્થ પહેલા વ્રત પ્રમાણે—

'એ મૃષાવાદ હું બોલ્યો, અથવા બીજા પાસે બોલાવ્યો કે બોલનારા બીજાઓને મેં સારા માન્યા' વિગેરે પહેલા વ્રતમાં કહ્યો તે પ્રમાણે-યાવત્ સંપૂર્ણ આલાપકનો અર્થ સમજી લેવો, જ્યાં પ્રાણાતિપાત શબ્દ છે, ત્યાં મૃષાવાદ સમજી તે પ્રમાણે અર્થ સમજવો. (૨)

હવે ત્રીજા વ્રતનું વર્ણન કરવા માટે કહે છે કે-

"**અહાવરે તચ્ચે ભંતે! મહવ્વએ**" ઈત્યાદિ=હવે એ પછીના ત્રીજા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત! શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ માલિકે આપ્યા વિનાનું કાંઈ પણ લેવાનો નિષેધ (વિરામ) કહેલો છે, હે ભગવંત! એવું માલિકે આપ્યા વિનાનું લેવાનો હું સર્વથા ત્યાગ કરૂં છું. તે આ પ્રમાણે-ગામમાં, નગરમાં કે અરણ્યમાં કોઇ પણ સ્થળે, થોડું કે ઘણું, નાનું કે મોટું, સજીવ કે નિર્જીવ, કંઇ પણ આપ્યા વિનાનું સ્વયં લઇશ નહિ, બીજા દ્વારા લેવરાવીશ નહિ, કે બીજો કોઈ સ્વયમેવ લે તેને હું સારૂં માનીશ નહિ, યાવજ્જીવ સુધી, વિગેરે તે પછીનો સઘળો અર્થ પહેલા આલાપકના અર્થ પ્રમાણે જાણવો.

તે અદત્તાદાન (આપ્યા વિના લેવા) ના પણ ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી અને ૪ ભાવથી. તેમાં **દ્રવ્યથી**-અદત્તાદાન-જે લેવા યોગ્ય કે પાસે રાખવા યોગ્ય હોય તે પદાર્થ, આથી ચાલવામાં સ્થિર થવામાં, કે જીવન વ્યવહારમાં ઉપયોગી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાળ, એ ચાર દ્રવ્યો ગ્રહણ કરવાનાં કે પાસે રાખવાનાં હોતાં નથી. માટે તેને અંગે અદત્તાદાન નથી એમ સમજવું. **ક્ષેત્રથી**-ગામમાં નગરમાં કે અરણ્યમાં (અટવી-જંગલ-વન વિગેરે વસતિ વિનાના ક્ષેત્રમાં) અર્થાત્ સજન નિર્જન કોઈ પણ સ્થળે, **કાળથી** અને **ભાવથી**, પહેલા વ્રતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, તે પછીનો અર્થ પણ તે વ્રતમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવો.

એ અદત્તાદાન ગ્રહણ કર્યું, બીજા પાસે ગ્રહણ કરાવ્યું

અથવા બીજાએ ગ્રહણ કર્યું તેને સારૂં માન્યું, વગેરે બાકીનો અર્થ પણ પૂર્વ પ્રમાણે—

જીવું ત્યાં સુધી આશંસા રહિત હું એ અદત્તાદાનને ગ્રહણ કરીશ નહિ, બીજા દ્વારા ગ્રહણ કરાવીશ નહિ અને બીજા ગ્રહણ કરનારને સારો માનીશ નહિ, વિગેરે પ્રથમ વ્રત પ્રમાણે—

નિશ્ચયથી આ અદત્તાદાનનો ત્યાગ હિતકારી છે, વિગેરે પણ પૂર્વ પ્રમાણે. હે ભગવંત! હું આ ત્રીજા મહાવ્રત માટે ઉપસ્થિત થયો છું, સર્વથા અદત્તાદાનના ત્યાગને (વિરતિને) સ્વીકારૂં છું. (૩)

હવે ચોથા વ્રતના વિશિષ્ટ (ફેરફારવાળા) પાઠના અર્થ કહે છે.

"अहावरे चउत्थे भंते०" ઈત્યાદિ= હવે તે પછીના ચોથા મહાવ્રતમાં શ્રીજિનેશ્વરોએ મૈથુનથી વિરામ (વિરતિ) કરવાનું કહ્યું છે, હે ભગવંત ! તે સર્વ મૈથુનને હું પચ્ચક્ખું છું. (ત્યાગ કરૂં છું) દેવ-દેવીના વૈક્રિય શરીર સંબંધી, મનુષ્ય સ્ત્રી—પુરૂષના શરીર સંબંધી, અને તિર્યંચજીવો ઘોડા-ઘોડી આદિના શરીર સંબંધી, કોઈ પણ મૈથુન હું સ્વયં સેવું નહિ, બીજાને સેવરાવું નહિ, કે બીજા સેવનારાઓને હું સારૂં માનું નહિ, (એવું પચ્ચક્ખાણ મારે) જાવજ્જીવ સુધી, વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે. તે મૈથુન ચાર પ્રકારનું છે, દ્રવ્યથી વિગેરે, તે પણ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે. તેમાં ૧ દ્રવ્યથી

મૈથુન–' રૂપોમાં ' એટલે નિર્જીવ પ્રતિમાઓ વિગેરેમાં અથવા જેને આભુષણાદિ શણગાર ન હોય તેવાં રૂપો–ચિત્રોમાં (આસક્તિ કરવા રૂપ), તથા ' રૂપ સહગતમાં ' એટલે સજીવ સ્ત્રીપુરૂષનાં શરીરોમાં અથવા આભુષણ–અલંકારાદિ શોભા સહિત (ચિત્રાદિ) રૂપોમાં, ૨ **ક્ષેત્રથી**–મૈથુન–ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, કે તિર્ચ્છાલોકમાં અર્થાત્ ત્રણે લોકમાં, ૩, **કાળથી** અને ૪. **ભાવથી** વિગેરે પછીના પાઠનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે—

તે મૈથુન સેવ્યું હોય, સેવરાવ્યું હોય, કે બીજા મૈથુન સેવનારાઓને સારા માન્યા હોય તેને નિન્દુ છું, વિગેરે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે.

જીવું ત્યાં સુધી આશંસા વિનાનો હું તે સર્વ મૈથુનને સ્વયં સેવીશ નહિ, બીજા દ્વારા સેવરાવીશ નહિ, બીજા સેવનારાઓને સારા માનીશ નહિ. પછીનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે–

નિશ્ચયથી આ મૈથુનનો ત્યાગ હિતકર છે વિગેરે પછીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે. હે ભગવંત! હું આ ચોથા મહાવ્રત માટે તૈયાર થયો છું (પાસે આવ્યો છું), એથી સર્વથા મૈથુન ત્યાગને હું સ્વીકારૂં છું. (૪)

હવે પાંચમા વ્રતના ફેરફારવાળા પાઠનો અર્થ કહે છે–

"**अहावरे पञ्चमे भंते०**" ઈત્યાદિ=હવે તે પછીના પાંચમા મહાવ્રતમાં શ્રીજિનેશ્વરોએ પરિગ્રહથી વિરામ (વિરતિ) કરવાનું કહ્યું છે, હે ભગવંત! હું તે સર્વ પરિગ્રહને પચ્ચક્ખું છું (તજું છું.) તે (પચ્ચક્ખાણ એ રીતે

પદાર્થમાં રાગ કે દ્વેષ કરવાપૂર્વક, બાકીનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે.

એ રાત્રિભોજન સ્વયં ભોગવ્યું (ખાધું) બીજાને ખવરાવ્યું, અથવા બીજાઓએ રાત્રે ખાધું તેને સારૂં માન્યું તેને નિન્દુ છું વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે.

જાવજ્જીવ સુધી અનાશંસાવાળો હું સર્વ રાત્રિભોજનને સ્વયં રાત્રે કરીશ નહિ, બીજાઓને રાત્રે ભોજન કરાવીશ નહિ અને બીજા રાત્રિભોજન કરનારાઓને સારા માનીશ નહિ, પછીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે.

આ રાત્રિ ભોજનની વિરતિ નિશ્ચયથી હિતકારક છે, વિગેરે પછીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે.

હે ભગવંત! હું આ છઠ્ઠા વ્રતમાં (પાલનમાં) ઉપસ્થિત (ઉત્સાહી) થયો છું, સર્વ પ્રકારના રાત્રિ ભોજનનો હું વિરામ (ત્યાગ) કરું છું. (૬)

હવે એ સર્વ (છએ) વ્રતોની એક સાથે ઉચ્ચારણા કરતાં કહે છે કે—

"इच्चेइयाइं०" ઈત્યાદિ=એ ઉપર જણાવ્યાં તે પાંચ મહાવ્રતો કે જેની સાથે રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત છઠ્ઠું છે, તે (છએ) વ્રતોનો આત્માના હિત માટે સમ્યક્ સ્વીકાર કરીને હું વિચરૂં છું (પાલન કરૂં છું.)

હવે ક્રમશઃ એ મહાવ્રતોના અતિચારો કહે છે.

"अपसत्था य जे जोगा०" ઈત્યાદિ ગા. "૧ થી ૬"= 'अप्रशस्ता च ये योगाः, परिणामाश्च दारुणाः'=અજયણાથી ચાલવું–બોલવું વિગેરે હિંસાજનક વ્યાપારો (પ્રવૃત્તિ) અને

'દારૂણ પરિણામો' એટલે જીવોને હણવા વિગેરેના રૌદ્ર (ધ્યાનરૂપ જે) અધ્યવસાયો, **'प्राणातिपातस्य विरमणे, एष उक्त अतिक्रमः'**=પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતમાં આ અતિક્રમ-રૂપ દોષ કહેલો છે (માટે તેને તજવો જોઈએ), એમ માનીને તેને ત્યજે. એમ સર્વવ્રતોની ગાથાઓમાં (અધુરો) અર્થ જોડવો. (૧).

'तीव्ररागा' ઈત્યાદિ=વિષયના ઉત્કટ રાગવાળી જે ભાષા, તથા **'तीव्रद्वेषा'**=ઉગ્ર મત્સરવાળી જે ભાષા (અર્થાત્ ઉત્કટ રાગ કે ઉત્કટ દ્વેષ પૂર્વક બોલવું) તે મૃષાવાદ વિરમણવ્રતમાં અતિક્રમ કહ્યો છે, (માટે તેને તજવો જોઈએ) એમ માનીને તેને ત્યજે. (૨)

'अवग्रहं च अयाचित्वा०' ઈત્યાદિ=માલિક પાસેથી કે તેણે જેને ભળાવ્યો હોય તેવા બીજા પાસેથી અવગ્રહ (ઉપાશ્રય–આશ્રય)ની યાચના કર્યા વિના, (અનુમતિ મેળવ્યા વિના) તેમાં રહેવું, (એટલા શબ્દો અધ્યાહારથી સમજવા) તથા **'अविदत्ते वा अवग्रहे'**=પ્રતિનિયત અમુક (મેળવેલા) અવગ્રહની (જગ્યાની) બહાર (જે જગ્યા તેના માલિકે વાપરવાની સંમતિ ન આપી હોય ત્યાં) 'ચેષ્ટા કરવી' ('તેનો ઉપ-યોગ-કરવો' એ શબ્દો પણ અધ્યાહારથી સમજવા), તે અદત્તાદાન વિરમણવ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માનીને તે અતિચારોને ત્યજે. (૩)

'सदारूवारसगंधा, फासाणं०' ઈત્યાદિ=અહિં પ્રક્રમથી સુંદર શબ્દ ઉમેરવો, જેથી સુંદર શબ્દો, રૂપો, રસો, ગંધો અને સ્પર્શોની **'प्रविचारणा'**=રાગપૂર્વક સેવા કરવી (ભોગ-

વવા), તે મૈથુન વિરમણરૂપ ચોથા વ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માનીને તેનો ત્યાગ કરે. (૪)

'इच्छा०' ઈત્યાદિ=ઈચ્છા એટલે પ્રાપ્ત નહિ થયેલા કોઇ પણ પદાર્થની પ્રાર્થના, 'मूर्च्छा च'=ચોરાઇ (હરણ થઇ) ગએલા, નાશ પામેલા પદાર્થનો શોક, 'गृद्धिश्च'=વિદ્યમાન પદાર્થની મૂર્છા (મમત્વ) અને 'काङ्क्षा'=નહિ મળેલા વિવિધ પદાર્થોની પ્રાર્થના, તદ્રૂપ જે લોભ, તે કેવો? 'दारुणः'=રૌદ્રધ્યાનના કારણભૂત (અતિ ઉત્કટ), એ ઈચ્છા, મૂર્છા, ગૃદ્ધિ, અને દારૂણ કાંક્ષારૂપ લોભ એ સર્વ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માનીને તેને તજે, (અન્યત્ર ઈચ્છા, મૂર્છા વિગેરે શબ્દોને, એક અર્થવાળા જાણાવી જુદા જુદા શિષ્યોને તેમની ભાષામાં સમજાવવા માટે ભિન્ન ભિન્ન શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે, એમ પણ વિકલ્પે જણાવેલું છે) અહિં મૂળમાં જ્યાં જ્યાં 'च'='च' છે તે સમુચ્ચય(વળી) અર્થમાં સમજવા. (૫)

'अतिमात्र आहारः' ઈત્યાદિ=રાત્રે ક્ષુધા લાગવાના ભયથી દિવસે ઘણો આહાર લેવો, તથા 'सूर्यक्षेत्रे शङ्किते'= ઉદય અસ્ત થવારૂપ સૂર્યક્ષેત્રમાં, અર્થાત્ સૂર્ય જ્યાં ઉગે અને આથમે તે આકાશ ક્ષેત્રમાં 'शंकित' એટલે સૂર્યનો ઉદય થયો કે નહિ? અથવા અસ્ત થયો કે નહિ? એવી શંકા હોવા છતાં આહાર લેવો, તે રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માની તેને ત્યજે. (૬)

એમ છ વ્રતોના અતિચારો કહ્યા. હવે તેની રક્ષાનો ઉપાય કહે છેઃ—

'दंसणनाणचरित्ते०' ઈત્યાદિ० 'दर्शनज्ञानचारित्राण्यविराध्य'=દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની વિરાધના કર્યા વિના (અવિરાધિત) 'स्थितः श्रमणधर्मे'=સાધુ ધર્મમાં સ્થિર (નિશ્ચલ) થયેલો હું, 'प्रथमं व्रतम् अनुरक्षामि'=પહેલા વ્રતનું (કોઇ દોષ ન લાગે તેમ) રક્ષણ કરૂં છું (પાલન કરૂં છું), કેવો હું ? 'विरयामो' એ પદને બહુવચનને બદલે એકવચનાન્ત કરવાથી 'विरतोऽस्मि प्राणातिपातात्'=સર્વથા પ્રાણાતિપાતથી વિરામ પામેલો (મુક્ત) એવો હું, અર્થાત્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું યથાર્થ પાલન કરતો, શ્રમણધર્મમાં નિશ્ચળ અને પ્રાણાતિપાતથી વિરામ પામેલો હું પહેલા મહાવ્રતનું કોઈપણ દોષ ન લાગે તેમ રક્ષણ–પાલન કરૂં છું. (૧)

એ પ્રમાણે બાકીની પાંચ ગાથાઓનો અર્થ પણ સમજી લેવો, માત્ર બીજી ગાથામાં 'મૃષાવાદથી વિરામ પામેલો', ત્રીજીમાં 'અદત્તાદાનથી વિરામ પામેલો', ચોથી પાંચમી–છટ્ઠી ગાથામાં અનુક્રમે 'મૈથુનથી, પરિગ્રહથી અને રાત્રિભોજનથી વિરામ પામેલો' એવો અર્થ તે તે વ્રતને અનુસારે સમજી લેવો.

વળી પણ વ્રતોના રક્ષણનો ઉપાય કહે છે કે—

'आलयविहारसमिओ०' ઈત્યાદિ० 'आलयः'=અહિં આલય શબ્દ સૂચક હોવાથી 'આલયવર્ત્તી' અર્થાત્ 'સ્ત્રી–પશુપંડક વિગેરેથી રહિત' ઈત્યાદિ સકળ દોષ વિનાનાં સ્થાનમાં રહેલો હું, તથા 'विहारः'=આગમોક્ત નવકલ્પી વિહારથી વિચરતો હું, 'समितः'=ઈર્યાસમિતિ આદિ પાંચ

समितिनुं पालन करतो 'समित' एवो हुं, तथा 'युक्तः'='परिषहो सहवा, गुरुकुळवास सेववो' विगेरे साधुना गुणोथी युक्त एवो हुं, 'गुप्तः'=त्रण गुप्तिनुं पालन करवाथी गुप्त एवो हुं, 'स्थितः श्रमणधर्मे'=क्षमा, मृदुता आदि दश प्रकारना श्रमणधर्ममां स्थिर-निश्चळ एवो हुं, 'प्रथमं व्रतमनुरक्षामि, विरतोऽस्मि प्राणातिपातात्' एनो अर्थ उपर जणावेली गाथाओना अर्थ प्रमाणे (अर्थात् प्राणातिपातथी विराम पामेलो हुं पहेला महाव्रतनुं सर्व दोषोथी रक्षण करुं छुं. एम) करवो. (१)

आ गाथा प्रमाणे ज बीजीथी छट्ठी गाथा सुधीनो अर्थ पण करवो, मात्र 'बीजीमां मृषावादथी, त्रीजीमां अदत्तादानथी, चोथीमां मैथुनथी, पांचमीमां परिग्रहथी अने छट्ठीमां रात्रिभोजनथी विराम पामेलो हुं' एटलो अर्थ ते ते शब्दोने अनुसारे भिन्नभिन्न करवो. सातमी गाथाना पूर्वार्धनो अर्थ पण उपर जणाव्यो तेम करवो, उत्तरार्द्धमां आटलो फेरफार समजवो, 'त्रिविधेन'=मनवचन अने काया रूप त्रण योगथी, 'अप्रमत्तः'=सारी रीते एकाग्र बनेलो हुं 'रक्षामि महाव्रतानि पञ्च'=स्वजीवनी जेम पांच महाव्रतोनुं रक्षण (पालन) करुं छुं. (७)

हवे एकथी दश पर्यन्त हेयभावोनो त्याग अने उपादेयनो स्वीकार करवा द्वारा महाव्रतोनी विशेष रक्षा माटे कहे छे के—

'सावज्जजोगमेगं०' इत्यादि='सावद्ययोगमेकम्'=(सर्व निन्द्य कर्मोरूप) एक पापव्यापारने, 'मिथ्यात्वमेकम्'=एक

મિથ્યાત્વને, '**एवमज्ञानं**'=એ પ્રમાણે (એક) અજ્ઞાનને, '**परि-वर्जयन्**'=ત્યાગ કરતો, '**गुप्त**'=મન-વચન અને કાયગુપ્તિથી ગુપ્ત, '**रक्षामि महाव्रतानि पञ्च**'=પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું, (આ ગાથામાં અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ રૂપ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનાં મૂળ દૂષણોનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક શુદ્ધ મન, વચન અને કાયાથી પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ જણાવ્યું, એમ સમજવું.) (૧)

'**अनवद्ययोगमेकम्**'=સકળ આત્મહિતકર અનુષ્ઠાનોરૂપ એક નિષ્પાપ વ્યાપારને, '**सम्यक्त्वम् एकम्**'=એક સમ્યગ્દર્શનને અને '**एवं ज्ञानं तु**'=એ પ્રમાણે એક સમ્યગ્જ્ઞાનને પણ '**उपसंपन्नः**'=પ્રાપ્ત થયેલો હું (અર્થાત્ ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનવાળો) તથા '**युक्तः**'=(વિનય વૈયાવચ્ચ વિગેરે) સંયમના વ્યાપારથી યુક્ત એવો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું. (૨)

'**द्वौ चैव रागद्वेषौ**'=એક રાગ અને એક દ્વેષ એમ બે તથા '**द्वे च ध्याने आर्त्तरौद्रे**'=અને બે દુષ્ટ ધ્યાનો, એક આર્ત અને બીજું રૌદ્ર, એનો ત્યાગ કરતો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું. (૩) '**द्विविधं चारित्रधर्मम्**'=દેશ-વિરતિ અને સર્વવિરતિરૂપ બે પ્રકારના ચારિત્રધર્મને અને '**द्वे च ध्याने धर्म्यशुक्ले**'=ધર્મ તથા શુક્લ એ બે ધ્યાનોને '**उप०**' વિગેરેનો અર્થ 'પ્રાપ્ત થયેલો અને ગુપ્ત એવો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું.' હવે પછીની ગાથાઓના ઉત્તરાર્દ્ધનો અર્થ એ પ્રમાણે જાણવો. (૪)

મૂળગાથામાં '**किण्हा**' વિગેરે પ્રથમાન્ત છે, તો પણ

વિભક્તિને બદલવાથી 'कृष्णां नीलां कापोतां'=કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ 'तिस्रो लेश्या अप्रशस्ताः'=ત્રણ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓને 'परि०' વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે. (૫) तेजसीं पद्मां शुक्लां'=તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા એ 'तिस्रो लेश्याः सुप्रशस्ताः'=ત્રણ અતિપ્રશસ્ત લેશ્યાઓને 'उप०' વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે. (૬)

'मनसा'=શુભ ભાવરૂપ પ્રશસ્ત ચિત્તદ્વારા પાંચ મહાવ્રતોનું હું રક્ષણ કરૂં છું એમ સંબંધ જોડવો. તેમાં હું કેવો ? 'मनःसत्यविदान्'=મનસત્યને જાણતો હું, અર્થાત્ અકુશળ મનનો નિરોધ અને શુભચિત્તની ઉદીરણા કરવા રૂપ મન સત્ય (મનના સંયમ)ને જાણતો, એ પ્રમાણે 'वाक्-सत्येन'=કુશળ વચનની ઉદીરણા અને અકુશળનો નિરોધ કરવા રૂપ વચન સંયમ વડે અને 'करणसत्येन'=ક્રિયાની શુદ્ધિ વડે અર્થાત્ કાયસંયમ વડે, (કાયસંયમ, કાર્ય કરતાં ગમન-આગમન વિગેરે જયણાથી કરવાથી અને કાર્ય ન હોય ત્યારે હાથ-પગ વિગેરે અવયવોને સંકોચીને સ્થિર બેસવાથી થાય છે) એમ 'त्रिविधेनापि सत्यवित्'=ત્રણેય પ્રકારે સંયમને જાણતો હું પંચમહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું. આ 'મનસંયમ' વિગેરે ત્રણ ભાંગા કહ્યા તેનાથી, દ્વિક-સંયોગી પણ ત્રણ ભાંગાનું સૂચન કરેલું છે, તે આ પ્રમાણે-૧-મન-વચનના સંયમથી, ૨-મન-કાયાના સંયમથી તથા ૩-વચન-કાયાના સંયમથી અને ત્રિકસંયોગી ૧-મન-વચન-કાયા ત્રણેના સંયમથી, એમ સર્વ ભાંગાથી સત્યને (સંયમને) જાણતો-અર્થાત્ શુદ્ધ સંયમનો પાલક હું, આ

કથનથી ત્રિકસંયોગી એક ભાંગો કહ્યો એમ સમજવું. કુલ ૧–માત્ર મન, ૨–માત્ર વચન, ૩–માત્ર કાયા, ૪–મન–વચન, ૫–મન–કાયા, ૬–વચન–કાયા, ૭–મન–વચન–કાયા, એમ સાત ભાંગે સંયમનું રક્ષણ કરૂં છું. એમ અર્થ જાણવો. (૭).

'चतस्रश्च दुःखशय्या'=ચાર દુઃખશય્યાઓ, તે દ્રવ્યથી સેવો દુષ્ટ પલંગ–ખાટલો (સંથારો) વિગેરે, ભાવથી દુઃખ-શય્યા એટલે દુષ્ટચિત્તજન્ય કુસાધુતાનો સ્વભાવ, તેના ચાર પ્રકારો (શ્રી ઠાણાંગસૂત્રમાં) આ પ્રમાણે છે, ૧–પ્રવચનમાં (જિનવચનમાં) અશ્રદ્ધા, ૨–બીજા પાસેથી (પૌદ્‌ગલિક) ધન આહારાદિ મેળવવા વિગેરેની ઈચ્છા–પ્રાર્થના, ૩–દેવ–મનુષ્ય સંબંધી કામ (ભોગો)ની આશંસા, (મેળવવાની–ભોગવવાની ઈચ્છા) અને ૪–સ્નાનાદિ શરીર સુખની (ગૃહસ્થપણાનાં સુખોની) ઈચ્છા, આ ચાર દુષ્ટ ભાવનાઓથી સંયમમાં દુઃખનો અનુભવ થાય માટે તે દુઃખશય્યાઓ સમજવી. તથા **'चतस्रः संज्ञाः'**=(અશાતા–વેદનીય અને મોહનીયના ઉદયજન્ય) ચાર પ્રકારની ચેતના, ૧–આહાર સંજ્ઞા, ૨–ભય સંજ્ઞા, ૩–મૈથુન સંજ્ઞા અને ૪–પરિગ્રહ સંજ્ઞા. તથા **'चत्वारः कषायाश्च'**=ક્રોધ–માન–માયા અને લોભ, એ ચાર કષાયો, એ દરેકને **'परि०'**=ત્યાગ કરતો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું. (૮). તથા **'चतस्रश्च सुखशय्याः'**=ચાર સુખશય્યાઓ, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી દુઃખશય્યાઓ કહી તેનાથી વિપરીત (ચોથા-ઠાણુમાં કહ્યા પ્રમાણે) જાણવી, **'चतुर्विधं संवरं'**=ચાર પ્રકારે સંવર, તેમાં મન–વચન અને કાયા એ ત્રણનો (અકુશળથી

નિરોધ અને કુશળમાં પ્રવર્તાવવારૂપ) સંવર, તથા (મહા-મૂલ્ય વસ્ત્રો-સુવર્ણ આદિના ત્યાગ રૂપ) ચોથો ઉપકરણ સંવર જાણવો. તથા 'समाधि च'=ચાર પ્રકારની સમાધિ, અર્થાત્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપ એ ચારને અંગે આત્માનો પ્રશસ્ત (આરાધક) પરિણામ તે ચાર પ્રકારે સમાધિ જાણવી, એ બધા પદો દ્વિતીયા વિભક્તિવાળા હોવાથી ચાર પ્રશસ્ત શય્યાઓને, ચાર પ્રકારના સંવરને અને ચાર સમાધિને 'उप०'=સ્વીકારતો (પ્રાપ્ત થયેલો) હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું, વિગેરે પૂર્વની જેમ અર્થ કરવો. (૯)

'पञ्चैव च कामगुणान्'=મનોભિષ્ટ શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચે (કામ એટલે વિકારને ગુણ કરનારા હોવાથી) કામગુણોને, તથા 'पञ्चैव च आस्रवान्-महादोषान्'=પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ, એ પાંચ કર્મોનું ગ્રહણ કરે માટે આસ્રવો, અર્થાત્ કર્મ આવવાનાં (બંધનાં) દ્વારોરૂપ આશ્રવો, એ (આત્માને દારુણ દુઃખોનાં કારણો હોવાથી) 'મહાદોષો' છે, તેને 'परि०'=વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે. (૧૦) તથા 'पंचिन्दिय संवरणं'=(નિવૃત્તિ અને ઉપકરણરૂપ બે દ્રવ્યેન્દ્રિય અને લબ્ધિ તથા ઉપયોગરુપ બે ભાવેન્દ્રિય એમ ચાર પ્રકારની) સ્પર્શન-રસના—ઘ્રાણ-ચક્ષુ અને શ્રોત્ર નામની પાંચ ઇન્દ્રિયોના (ઇષ્ટ વિષયોમાં રાગ અને અનિષ્ટમાં દ્વેષ નહિ કરવા રૂપ) સંવરને, 'तथैव पञ्चविधमेव स्वाध्यायम्'= તથા એ જ રીતે પાંચ પ્રકારના (વાચના-પૃચ્છના-પરાવર્તના-

અનુપ્રેક્ષા-અને ધર્મકથારૂપ) સ્વાધ્યાયને 'उप०'=પ્રાપ્ત થયેલો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરું છું વિગેરે. (૧૧).

'**षड्जीवनिकायवधं०**'=પૃથ્વીકાયાદિ છ પ્રકારના જીવોના વધને (વિનાશને), તથા '**षड्विधाः (षडपि) च भाषा अप्रशस्ताः**'=છ પ્રકારની અપ્રશસ્ત (કર્મબંધ થાય તેવી) ભાષાઓને, તે આ પ્રમાણે ૧-હીલિતા, ૨-ખિંસિતા, ૩-પરૂષા, ૪. અલિકા, ૫-ગાર્હસ્થી અને ૬. ઉપશમિતાધિકરણોદીરણી, એમ છ જાણવી, તેમાં અસૂયાથી-અવજ્ઞાથી (અનાદર પૂર્વક-હે ગણિ, હે વાચક, હે જ્યેષ્ઠાર્ય, વિગેરે) બોલવું તે ૧-હિલીતા, નિન્દાપૂર્વક (બીજાના અયોગ્ય વર્તનને પ્રગટ કરવા પૂર્વક) બોલવું તે ૨-ખિંસિતા, (હે દુષ્ટ! વિગેરે) ગાલી દેવા પૂર્વક કઠોર વચન બોલવું તે ૩-પરૂષા, ('દિવસે કેમ ઉંઘો છો' વિગેરે શિખામણ આપતા ગુર્વાદિકને 'નથી ઉંઘતો' વિગેરે) અસત્ય જણાવવું તે ૪-અલિકા, ગૃહસ્થની જેમ, (પિતા, પુત્ર, કાકા, ભાણેજ વિગેરે સગાઈવાચક) બોલવું તે ૫-ગાર્હસ્થી અને શાન્ત થયેલા કલહ વિગેરે પુનઃ શરૂ થાય તેવું બોલવું તે ૬-ઉપશમિત કલહ પ્રવર્તની, એ દરેકને 'परि०' ત્યાગ કરતો વિગેરે પૂર્વની જેમ, (૧૨). '**षड्विधं अभ्यन्तरं बाह्यम् अपि च षड्विधं तपोकर्म०**'=પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, કાયોત્સર્ગ અને શુભધ્યાન એ છ પ્રકારનું અભ્યંતર તપ કર્મ, અને અનશન, ઉનોદરિકા, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસ ત્યાગ, કાયક્લેશ અને સંલીનતા, એ છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ કર્મ, તેને 'उप०'=પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે (૧૩).

'सप्त च भयस्थानानि'=ઇહલોકભય, પરલોક ભય વિગેરે પૂર્વે (પગામસિજ્જાના અર્થમાં) કહી ગયા તે સાત ભયસ્થાનોને (ભયમોહનીય કર્મના ઉદયથી જન્ય આત્માના ભયરૂપ પરિણામનાં કારણોને) તથા 'सप्तविधं चैव ज्ञान-विभङ्गम्'=અહિં 'જ્ઞાન અને વિભંગ' એ પદો પૂર્વાપર ફેરવવાથી સાત પ્રકારના વિભંગ જ્ઞાનને 'वरिड'=ત્યાગ કરતો વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે. આ વિભંગ જ્ઞાનના સાત પ્રકારો જણાવનારી ગાથા કહે છે:—

"इग—पणदिसि लोगगमो, किरिआवरणो मुदग्गओ जीओ। ण मुदग्गओ रूवी, सव्व जीवो सग विभंगा॥" અર્થાત્ ૧–'एकदिशि लोकाभिगमः'=પૂર્વાદિ કોઈ એક જ દિશામાં લોક (સર્વ જગત્ છે એવો) બોધ તે એક વિભંગજ્ઞાન, તથા ૨–'पञ्चसु दिक्षु लोकाभिगमः'=કર્મોને નહિ માનવા રૂપે અને શરીરના ધર્મો દેખીને આત્માને તેવો માનવા રૂપે છ દિશાને બદલે ઉર્ધ્વ અધો પૈકી કોઇ એક અને ચાર તિર્છી દિશાઓ, એમ પાંચ દિશામાં લોક છે એવો બોધ, ૩–'क्रियावरणो जीवः'=જીવ પ્રાણાતિપાત વિગેરે ક્રિયાઓ કરે છે તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેમાં હેતુભૂત કર્મ તો દેખાતું નથી, માટે જીવ કર્મથી આવૃત નથી, પણ 'ક્રિયા જ જીવનું આવરણ છે' એવો બોધ, ૪–'मुदग्र'=ભવનપત્યાદિ દેવોનું વૈક્રિય શરીર બાહ્ય અભ્યંતર પુદ્ગલોના ગ્રહણપૂર્વક કરાતું જોવાથી જીવ 'મુદગ્ર' એટલે સ્વશરીરાવગાઢ ક્ષેત્ર સિવાયના અન્ય ક્ષેત્રમાંથી લીધેલા પુદ્ગલોના શરીરવાળો છે, એવો અભિપ્રાય, ૫–'अमुदग्र'=વૈમાનિક

દેવોનું વૈક્રિય શરીર બાહ્ય અભ્યંતર પુદ્ગલોના ગ્રહણ વિના રચાતું જોઇને જીવ 'અમુદગ્ર' એટલે બાહ્ય-અભ્યંતર ક્ષેત્ર-ગત પુદ્ગલોના ગ્રહણ વિનાના સ્વશરીરાવગાઢ ક્ષેત્રગત પુદ્ગલોના શરીરવાળો છે, એવો વિકલ્પ, ૬-'जीवो रूपी'= વૈક્રિય શરીરધારી દેવોના રૂપને જોઇને શરીરને જ જીવ માનવો, જેમકે—'જીવરૂપી' છે એવો અભિપ્રાય, અને ૭-'सर्वजीवः'=વાયુથી ચલાયમાન પુદ્ગલોને જોઇને તેમાં પણ જીવની માન્યતા કરવાથી જગતમાં દેખાય છે તે પ્રત્યેક વસ્તુ 'જીવ' છે, એવો અભિપ્રાય, આ સાતે અભિપ્રાયોમાં 'લોક છ દિશાઓમાં છે છતાં ન્યૂન માનવા રૂપે, તથા કર્મોને નહિ માનવા રૂપે અને શરીરના ધર્મો દેખીને આત્માને તેવો માનવા રૂપે, 'વિ'=વિપરીત, 'ભંગ'=કલ્પના હોવાથી તેને વિ+ભંગ='વિભંગ'જ્ઞાન કહ્યું છે, આ જ્ઞાન મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદય પૂર્વકના જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી થાય છે, અથવા મિથ્યાત્વી દેવ-નારકીને ભવપ્રત્યયિક હોય છે, માટે તે અજ્ઞાન છે. (૧૪) તથા—

'पिण्डैषणाः पानैषणाः'=સાત પિણ્ડૈષણા અને સાત પાનૈષણાનું વર્ણન ગોચરીના દોષોમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવું. તેને તથા 'अवग्रहाः (सप्त)'=અહિં સૂચના માત્ર કરી છે, એટલે 'अवग्रह'=વસતિ (રહેઠાણ-ઉપાશ્રય) ને અંગે સાત પ્રકારની પ્રતિમાઓ (અભિગ્રહો), તે આ પ્રમાણે ૧-આવો 'અમુક ઉપાશ્રય મેળવવો પણ બીજો નહિ' એમ અભિ-ગ્રહ કરીને પછી તેવાની જ યાચના કરીને તેવો મેળવવો તે પહેલી પ્રતિમા, ૨-'હું બીજાઓને માટે ઉપાશ્રય યાચીશ,

અથવા બીજાઓએ યાચેલામાં રહીશ' એવો અભિગ્રહ તે બીજી પ્રતિમા. પહેલી પ્રતિમા સર્વ સામાન્ય (સર્વ) સાધુઓને ઉદ્દેશીને અને બીજી ગચ્છવાસી સાંભોગિક (એક માંડલીવાળા) કે અસાંભોગિક (ભિન્ન માંડલીવાળા) ઉત્કટ વિહારી (નિરતિચાર ચારિત્રવાળા) સાધુઓને અંગે છે, એમ બેમાં ભિન્નતા સમજવી. કારણ કે તેઓ એક બીજાને માટે એ રીતે યાચના કરે છે. ૩-'બીજાને માટે વસતિની યાચના કરીશ; પણ હું બીજાએ યાચેલીમાં રહીશ નહિ' એવો અભિગ્રહ તે ત્રીજી પ્રતિમા૦ આ 'યથાલંદક' (જિનકલ્પના જેવી કઠોર ક્રિયા કરનાર) સાધુને હોય છે, કારણ કે તેઓ બાકી રહેલા સૂત્રનું તથા અર્થનું અધ્યયન આચાર્યદ્વારા કરવાની અભિલાષાવાળા હોવાથી આચાર્યને માટે તેવી યાચના કરે છે. ૪-'હું બીજાઓને માટે વસતિ યાચીશ નહિ, પણ બીજાએ યાચેલી વસતિમાં રહીશ' એવો અભિગ્રહ તે ચોથી પ્રતિમા. આ ગચ્છમાં રહીને જિનકલ્પનો અભ્યાસ કરનારા સાધુઓને હોય છે, ૫-'હું મારા માટે વસતિની યાચના કરીશ, બીજાને માટે નહિ' એવો અભિગ્રહ તે પાંચમી પ્રતિમા. આ જિનકલ્પિક સાધુને હોય છે. ૬-'જેની વસતિ ગ્રહણ કરીશ તેનું જ સાદડી, ઘાસ વિગેરે પણ સંથારા માટે મળશે તો લઈશ, અન્યથા ઉત્કટાસને કે બેઠાં બેઠાં રાત્રી પૂર્ણ કરીશ' એવો અભિગ્રહ તે છઠ્ઠી. આ પણ જિનકલ્પિક વિગેરેને જ હોય છે. ૭-સાતમી પણ છઠ્ઠીના જેવી જ સમજવી, માત્ર 'સંથારા માટે શિલા વિગેરે જે જેવું પાથરેલું મળશે તે લઈશ અન્યથા નહિ'

એ અભિગ્રહ પણ જિનકલ્પિકાદિને જ હોય છે. એ સાત (અવગ્રહ) પ્રતિમાઓને, તથા '(**सत्तिकया**) **सप्त सप्तैककाः**' –આચારાંગ સૂત્રનાં બીજા શ્રુતસ્કંધની બીજી ચૂલિકારૂપે જે સાત અધ્યયનો છે, તેમાં ઉદ્દેશા નહિ હોવાથી તે એક સરા અધ્યયન કહેવાય છે. તેનું એકસરા પણું છે માટે 'એકેક' અને સાતની સંખ્યા છે, માટે દરેકને 'સપ્તૈકક' કહેવાય છે, કારણ કે શાસ્ત્રોમાં તે અધ્યયનોનું તેવું નામ છે, તે દરેકના નામો (પગામસિજ્જાના અર્થમાં) પૂર્વે કહ્યાં છે, તે પ્રમાણે જાણવા, એ સાત સપ્તકીઆને, તથા '**महाध्ययनानि**'= શ્રીસૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધનાં સાત અધ્યયનો, તે પહેલાં શ્રુતસ્કંધનાં અધ્યયનોની અપેક્ષાએ મહાન્ (મોટાં) છે, તેથી 'મહાધ્યયનો' કહેવાય છે. તેનાં નામો પણ (પગામસિજ્જાના અર્થમાં) પૂર્વે કહ્યાં તે પ્રમાણે જાણવાં, તે સાત મહાધ્યયનોને '**उप०**' પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે અર્થ પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે. (૧૫)

'**अष्टौ मदस्थानानि**'=જાતિમદ વિગેરે (પગામસિજ્જામાં કહ્યાં તે) આઠ મદસ્થાનો (મદ થવાનાં જાતિ વિગેરે આઠ નિમિત્તો) તેને, તથા '**अष्टौ कर्माणि**'=જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મોને, અને '**तेषां बन्धं च**'=એ આઠ કર્મોનો નવો બંધ, તે દરેકને '**परि०**' ત્યાગ કરતો વિગેરે બાકીનો અર્થ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવો. (૧૬)

તથા '**अष्ट च प्रवचनमातरः**'=ઈર્યાસમિતિ આદિ પાંચ સમિતિ અને મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિ, એ આઠ પ્રવચન માતાઓ કે જે, '**अष्टविधनिष्ठितार्थैः दृष्टा**'=આઠ

चिवा जीवाः=પૃથ્વી-અપ-તેઉ-વાઉ-વનસ્પતિ-બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચૌરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એમ નવ પ્રકારના સંસારવર્તી જીવોને (હિંસાદિ વિરાધનાનો) 'परि०'=ત્યાગ કરતો વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે* (૧૮) તથા 'नवब्रह्मचर्यगुप्तः'=બ્રહ્મચર્યની નવવાડોથી સુરક્ષિત (બ્રહ્મચર્યવાળો) હું 'द्वि नवविधं ब्रह्मचर्यं परिशुद्धं'=દ્વિ નવવિધ એટલે અઢાર પ્રકારના નિર્દોષ બ્રહ્મચર્યને 'उप०' પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે-(નવગુપ્તિનું વર્ણન આજ પુસ્તકમાં કહેવાશે. બ્રહ્મચર્યના દૈવી તથા ઔદારીક ભોગો, મન-વચન-કાયાથી, સેવવા નહિ-સેવરાવવા નહિ અને બીજા સેવતા હોય તેને અનુમોદવા નહિ એમ (૨×૩=૬×૩=૧૮) અઢાર ભેદો સમજવા. (૨૯)

'उपघातं च दशविधम्'=દશ પ્રકારના ચારિત્રાદિના ઉપઘાતને, તે આ પ્રમાણે:—"उग्गम-उप्पा-यसण-परिहरण-परिसाडणा य नाणतिगे। संरक्खणाऽचियत्ते, उवघाया दस इमे हुंति" ॥ અર્થાત્ આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર-શય્યા વિગેરેની પ્રાપ્તિમાં સોળ ઉદ્ગમ દોષો પૈકી કોઈ દોષ લગાડવાથી ચારિત્રનો ઉપઘાત થાય તે **૧-ઉદ્ગમ ઉપઘાત.** સોળ ઉત્પાદન દોષો પૈકી કોઈ દોષ સેવવાથી **૨-ઉત્પાદન ઉપઘાત.** દશ એષણા દોષો પૈકી કોઈ દોષ સેવવાથી **૩-એષણા ઉપઘાત.** સંયમમાં અકલ્પ્ય ઉપકરણોનો પરિ-

* ચૂર્ણિમાં તો 'नवविह दंसणचरणं नव य नियाणाइ नवविहा जीवा' એવો પાઠ છે, ત્યાં 'ચક્ષુદર્શનાવરણાદિ ચાર અને પાંચ નિદ્રા' મળી નવભેદો દર્શનાવરણના જાણવા.

ભોગ કરવાથી ૪-**પરિહરણા ઉપઘાત.** વસ્ત્રપાત્રાદિનું પરિકર્મ (ધોવાં-રંગવા વિગેરે) શોભા કરવાથી ૫-**પરિશાતના ઉપઘાત.** પ્રમાદાદિથી 'અકાલે સ્વાધ્યાય' વિગેરે શ્રુતજ્ઞાનમાં અતિચાર સેવવાથી ૬-**જ્ઞાન ઉપઘાત,** જિન-વચનમાં શંકાદિ દર્શનાચારમાં અતિચાર સેવવાથી ૭-**દર્શન ઉપઘાત,** પાંચ સમિતિ આદિ અષ્ટ પ્રવચન માતાનું યથાર્થ પાલન નહિ કરવાથી ૮-**ચારિત્ર ઉપઘાત,** શરીરાદિ સંબંધી મૂર્છા-સંરક્ષણ કરવાથી પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતને અતિચાર લગાડવાથી ૯-**સંરક્ષણા ઉપઘાત** અને ગુર્વાદિ સાધુગણ ઉપર અપ્રીતિ કરીને વિનયનો ઉપઘાત કરવાથી ૧૦-**અચિયત્ત ઉપઘાત,** એ દશ ઉપઘાતોને તથા '**दशविधं असंवरं तथा च संक्लेशं च**'= દશ પ્રકારના અસંવરને તથા દશ પ્રકારનો સંક્લેશ એટલે અસમાધિને, એ અસંવર અને સંક્લેશ આ પ્રમાણે છેઃ- "**जोगिंदि-ओवहिसुई, असंवरो दस य संकिलेसो अ। नाणाइजोगउवही-वसहि कसायन्नपाणेहिं ॥**" અર્થાત્ ત્રણ યોગ, પાંચ ઇન્દ્રિયો, ઉપધિ અને સૂચિ (સોય)એ દશનો અસંવર, તથા જ્ઞાનાદિ ત્રણ, યોગ ત્રણ, ઉપધિ, વસતિ, કષાય અને આહાર-પાણી એ દશને અંગે અસમાધિ તે દશ પ્રકારનો સંક્લેશ જાણવો. ૧૦ અસંવર આ પ્રમાણે મન-વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગોની અકુશલપ્રવૃત્તિને નહિ રોકવી તે ત્રણ યોગનો અસંવર, પાંચ ઇન્દ્રિયોને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ શબ્દાદિ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ કરતાં નહિ રોકવી તે પાંચ ઇન્દ્રિયોનો અસંવર, શાસ્ત્રોક્ત સંખ્યા-પ્રમાણથી વિપરીત (અનિયત)

કે અકલ્પ્ય વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપધિ ગ્રહણ કરવી, અથવા જ્યાં ત્યાં વેરવિખેર પડેલા વસ્ત્રપાત્રાદિને યથાસ્થાને નહિ મૂકવાં તે ૯–ઉપધિ અસંયમ, અને સૂચિ (સોય)ના ઉપલક્ષણથી સોય–નખરદની, પિપ્પલક આદિ શરીરને ઉપઘાત કરે તેવી અણી (ધાર)વાળી વસ્તુઓને સુરક્ષિત નહિ રાખવી તે ૧૦–સૂચિ અસંવર જાણવો. દશ પ્રકારનો સંક્લેશ આ પ્રમાણે ૧–જ્ઞાનનું અવિશુધ્યમાનપણું, તે 'જ્ઞાનસંક્લેશ', ૨–દર્શનનું અવિશુધ્યમાનપણું તે 'દર્શન સંક્લેશ', ૩–ચારિત્રનું અવિશુધ્યમાનપણું તે 'ચારિત્ર સંક્લેશ', તથા ૪–મનદ્વારા (મનમાં) સંક્લેશ થાય તે 'મનસંક્લેશ', ૫–વચનદ્વારા સંક્લેશ થાય તે 'વચન સંક્લેશ', ૬ કાયાને આશ્રયીને (રાગ–દ્વેષાદિ) થાય તે 'કાયસંક્લેશ', તથા સંયમને અથવા સંયમના સાધક શરીરને ઉપધાન એટલે આલંબન થાય તે ઉપધિ–સારાં નરસાં વસ્ત્રો વિગેરેમાં રાગ–દ્વેષાદિ થાય તે ૭–'ઉપધિસંક્લેશ.' સારી–ખરાબ (વસતિ) ઉપાશ્રયને અંગે સંક્લેશ થાય તે ૮–'વસતિસંક્લેશ', ક્રોધાદિ કષાયોને વશ થવું તે ૯–'કષાયસંક્લેશ', અને ઈષ્ટાનિષ્ટ આહારપાણી વિગેરેમાં સંક્લેશ થાય તે ૧૦–અન્નપાણ સંક્લેશ, એમ દશ પ્રકારના અસંવરને તથા દશવિધ સંક્લેશને 'પરિ૦' ત્યાગ કરતો વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે.(૨૦).

'सत्य-समाधिस्थानानि दश चैव दशाः श्रमणधर्मं च'= દશ પ્રકારનું સત્ય, દશ સમાધિસ્થાનો, દશદશાઓ અને દશવિધ શ્રમણધર્મ એ દરેકને 'ઉપ૦' પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે

બાકીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે, તે દરેકનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે દશ પ્રકારનું સત્ય આ પ્રમાણે. કહ્યું છે કે–" **जणवयसंमयठवणानामे रूवे पडुच्च सच्चे य । ववहारभावजोगे, दसमे ओवम्मसच्चे य ॥**" અર્થાત્ ભિન્ન ભિન્ન દેશની તે તે ભાષામાં તે તે વસ્તુનાં ભિન્ન ભિન્ન નામો જેમ કે કોંકણાદિ દેશોમાં પાણીને 'પયઃ, પેય, નીર, ઉદક' વિગેરે જુદા જુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે તે, તે તે દેશની અપેક્ષાએ સત્ય છે, માટે તે **૧–જનપદ સત્ય.** 'કુમુદ, કુવલય, કમળ, અરવિન્દ' વિગેરે બધાં ય કાદવમાં ઉત્પન્ન થનારા હોવાથી 'પંકજ' છે. છતાં અબાલ–ગોપાલ અરવિન્દને જ પંકજ માને છે, માટે અરવિન્દ એટલે સ્થળ વિકાસી કમળને 'પંકજ' કહેવું તે સર્વ સંમત હોવાથી **૨–સંમત સત્ય.** જાણવું, બીજા ચંદ્રવિકાસી કમળ એટલે કુમુદ, નીલકમળ એટલે કુવલય, સૂર્યવિકાસી કમળ, તેમાં 'પંકજ' શબ્દનો વ્યવહાર અસંમત હોવાથી તેને 'પંકજ' કહેવું તે અસત્ય જાણવું. કોઈ પાષાણાદિની મૂર્તિ બનાવી તેની અમુક દેવાદિ તરીકે સ્થાપના કરવામાં આવે તે **૩–સ્થાપના સત્ય;** જેમકે પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિને 'મહાવીર' કહેવા તે. સત્ય કોઇનું નામ પાડ્યું હોય તેને તેવો કહેવો તે. **૪–નામ સત્ય;** જેમકે કોઈ કુલને વધારનાર ન હોવા છતાં તેનું નામ 'કુલવર્ધન' રાખ્યું હોય તો તે નામથી સત્ય જાણવું. કોઇના બાહ્યરૂપને અનુસારે તેને તેવો કહેવો, જેમ કોઈ કપટી સાધુને બહારથી સાધુવેશને ધારણ કરેલો હોવાથી સાધુ કહેવો અથવા કોઈ લાંચ–રૂશ્વત લેનાર

ન્યાયાધીશને ન્યાયાધીશ કહેવો તે ૫–રૂપ સત્ય. બીજી બીજી વસ્તુને આશ્રયીને બોલાય તે ૬–પ્રતીત્ય સત્ય; જેમકે અનામિકા (પૂજનની આંગળી) ને ન્હાની અને મોટી કહેવી તે પ્રતીત્ય સત્ય, કારણ કે તે કનિષ્ઠાથી મોટી છે અને મધ્યમાથી ન્હાની પણ છે. ૭–વ્યવહાર સત્ય– એટલે 'પર્વત બળે છે, ઘડો ઝમે છે,' વિગેરે બોલવું તે, વસ્તુતઃ પર્વત નહિ પણ ઘાસ વિગેરે બળે છે, ઘડો નહિ પણ પાણી ઝમે છે, તો પણ વ્યવહારથી તેવું બોલાય છે, માટે તે સત્ય છે. ૮–ભાવ સત્ય—એટલે પદાર્થમાં જે ધર્મની વિશેષતા હોય તેને અનુસારે બોલવું તે. જેમકે ભમરામાં પાંચે વર્ણ હોવા છતાં કાળાં વર્ણની વિશેષતા હોવાથી ભમરાને કાળો કહેવો, બગલામાં શુક્લ વર્ણની વિશેષતા હોવાથી તેને શુક્લ કહેવો વિગેરે. ૯–યોગ સત્ય–કોઇ પદાર્થના બીજા પદાર્થ સાથેના યોગથી– સંબંધથી તેને તેવો કહેવો તે. જેમકે દંડના યોગથી સાધુને 'દણ્ડી' કહેવો વિગેરે. તથા ૧૦ ઉપમા સત્ય– ઉપમાનો આરોપ કરવો તે જેમકે–મોટા સરોવરને સમુદ્ર, પુન્યવાન મનુષ્યને દેવ, કે શૂરવીરને સિંહ કહેવો વિગેરે. આ દશ પ્રકારનાં સત્ય જાણવાં.

દશ સમાધિસ્થાનો આ પ્રમાણે કહ્યાં છેઃ—

"इत्थिकहाऽऽसणइंदिअ–निरिक्खसंमत्तवसहिवज्जणया ।
अइमायाहारपणीअ,–पुव्वरयसरणपरिहारो ॥ १ ॥
न य माण य सिलोगे, मज्जिज्ज न सहरूवगंवे य,
इय दस समाहिठाणा, सपरेसि समाहिकारणओ ॥२॥"

વ્યાખ્યા—પુરૂષે સ્રીની કે સ્રીએ પુરૂષની વિકાર-જનક વાતોનો ત્યાગ કરવો, અથવા પુરૂષે એકલી સ્રીની સભામાં કથા નહિ કરવી તે પહેલું સમાધિસ્થાન. એમ પુરૂષનું આસન સ્રીએ અને સ્રીનું આસન પુરૂષે વર્જવું તે બીજું. સ્રીનાં રાગજનક અંગો—ઇન્દ્રિયો પુરૂષે કે પુરૂષનાં અંગો આદિ સ્રીએ રાગપૂર્વક નહિ જોવાં તે ત્રીજું. સ્રી, પશુ, નપુંસક આ-દિથી યુક્ત અથવા ત્રસ આદિ જીવોથી સંસક્ત વસતિ (ઉપાશ્રય)નો સાધુએ આશ્રય નહિ કરવો તે ચોથું. અતિ-માત્ર (પ્રમાણાધિક) આહારનો ત્યાગ કરવો તે પાંચમું. સ્નિગ્ધ—માદક આહારનો ત્યાગ કરવો તે છટ્ઠું. પૂર્વે ગૃહસ્થાશ્રમમાં ભોગવેલા ભોગોનું સ્મરણ નહિ કરવું તે સાતમું. શાતાવેદનીય જન્ય સુખમાં અથવા શાતાને ઉપ-જાવનાર શુભરસ—સ્પર્શ આદિ વિષયોના સુખમાં રાગ-મદ નહિ કરવો તે આઠમું, એ પ્રમાણે પોતાની કીર્તિ પ્રશંસા આદિનો મદ નહિ કરવો તે નવમું અને શુભ રસ—શબ્દ—રૂપ—ગંધ વિગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસ-ક્તિ નહિ કરવી તે દશમું. એમ દશ પ્રકારે સ્વપરને સમાધિ થાય છે, માટે એ દશને સમાધિ સ્થાનો કહ્યાં છે. તથા દશ અધિકારને જણાવનારાં દશ શાસ્રો તે દશ દશાઓ, અહિં દરેકનું નામ સ્રીલિંગે બહુવચનાન્ત છે, તેનું કારણ તે શાસ્રો તેવા નામે આગમમાં જણાવેલાં છે. તે આ પ્રમાણે—

"कम्मविवागाण दसा, उवासगंतगडणुत्तरदसा य ।
पण्हावागरणदसा, दसासुअक्खंधदसा य ॥ १ ॥"

"संघाइ दसा चउरो, सेसा यखाणिआ न चुन्नीए ।
महव्वयपणायचउजुअ-नवेहिं दसहा समणधम्मो ॥२॥"

વ્યાખ્યા—૧-કર્મવિપાકદશા, ૨-ઉપાસક દશા, ૩-અંતકૃત દશા, ૪-અણુત્તરોપપાતિક દશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ દશા ૬ દશાશ્રુતસ્કંધ દશા, ૭-બંધ દશા, ૮-દ્વિગૃદ્ધિ દશા, ૯-દીર્ઘ દશા. ૧૦-સંક્ષેપક દશા. એમ દશ દશાસૂત્રો જાણવાં તેમાં છેલ્લી ચાર દશા વર્તમાન કાળે અપ્રસિદ્ધ હોવાથી ચૂર્ણિમાં કહી નથી. તથા પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન, ચાર કષાયનો ત્યાગ અને બાર પ્રકારનો તપ એ દશ* પ્રકારે શ્રમણધર્મ સમજવો. 'उप०' વિગેરેનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે. (૨૧).

'आशातनां च सर्वां'=સામાન્ય રીતે સર્વ કોઈ આશાતનાઓને, અથવા 'त्रिगुणं ऐकादशं'=અગિઆરના અંકથી ત્રણ ગુણી અર્થાત્ તેત્રીશ આશાતનાઓ (પગામસિજ્જામાં કહી છે તે) ને 'विवर्जयन्'=ત્યાગ કરતો, અને તેથી જ 'उपपन्नः'=અર્થાપત્તિએ અનાશાતના ભાવને પ્રાપ્ત થયેલો, 'युक्तः' સાધુતાના ગુણોથી યુક્ત હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ-પાલન કરૂં છું, વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે જાણવો. (૨૨)

એ પ્રમાણે એક બે આદિ શુભસ્થાનોનો અંગીકાર

---

* ક્ષમા મૃદુતા, આર્જવ, નિર્લોભતા, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અપરિગ્રહ, અને બ્રહ્મચર્ય, યતિધર્મના એ પણ દશ પ્રકારો કહ્યા છે, બીજા આચાર્યો ક્ષમા-નિર્લોભતા-માર્દવ-આર્જવ-લાઘવ-તપ-સંયમ-ત્યાગ-અપરિગ્રહ અને બ્રહ્મચર્ય-એમ પણ દશ પ્રકારો કહે છે.

અને અશુભ સ્થાનોનો ત્યાગ કરવા દ્વારા મહાવ્રતોની (પાલનની) પ્રતિજ્ઞા કરી. હવે નહિં કહેલા બાકીનાં સ્થાનોનો અતિદેશ (ભલામણ) કરવા પૂર્વક મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહે છે કે—

'एवं'=ઉપર 'ત્રણ લેશ્યા વિગેરેના ત્યાગ પૂર્વક' વિગેરે કહ્યું તેમ 'त्रिदण्डविरतः'=ત્રણ દંડથી વિરામ પામેલો, અર્થાત્ જેમ રાજા દંડ કરીને ધનનું અપહરણ કરે તેમ અશુભ મન-વચન અને કાયા પણ ચારિત્રરૂપી ધનનું અપહરણ કરતાં હોવાથી તે ત્રણ દંડો કહેવાય છે, તેનો ત્યાગ કરતો, તથા 'त्रिकरणशुद्धः'=મન-વચન અને કાયા એ ત્રણ કરણથી શુદ્ધ થયેલો,

(અહિં એમ પ્રશ્ન થાય કે ત્રિદંડવિરત હોય તે ત્રિકરણ શુદ્ધ પણ ગણાય તો ફરી કહેવાનું કારણ શું ? તેનું સમાધાન એ છે કે 'ત્રિદંડ વિરત' એટલે સાવદ્ય યોગોથી નિવૃત્ત અને 'ત્રિકરણ શુદ્ધ' એટલે નિરવદ્યયોગોમાં પ્રવૃત્ત, અથવા તો 'સાવદ્ય પ્રવૃત્તિ કરવાની માત્ર નિવૃત્તિએ ત્રિદંડની વિરતિ' અને કરવા કરાવવા અનુમોદવારૂપ ત્રિવિધ નિવૃત્તિ તે 'ત્રિકરણની શુદ્ધિ' એમ ભેદ સમજવો, અથવા ગીતાર્થોએ બીજી રીતે પણ એ ભેદ ઘટાવવો, કારણ કે પૂર્વમહર્ષિઓના શબ્દો અર્થ ગંભીર હોય છે.

તથા 'त्रिशल्यनिःशल्यः'=માયા, નિયાણું અને મિથ્યાત્વ એ ત્રણ ભાવશલ્યો (આત્માને કષ્ટ આપનારા દુષ્ટ પરિણામો) દૂર ગયાં છે જેનાં એવો શલ્યરહિત અને

ચકર્મના ઉદયજન્ય તથાવિધ આનંદરૂપ રતિ-ચિત્તનો વિકાર તથા રાગ અને દ્વેષનું મંથન (નાશ) કરનારાઓ એ પ્રવચનનો સાર કહેલો છે, વળી એ તીર્થંકર ભગવતો 'षड्जीवनिकायसंयमम् उपदिश्य त्रैलोक्यसत्कृतं स्थानं अभ्युपगताः=છ જીવ નિકાયનું સંયમ એટલે અહિંસા અને ઉપલક્ષણથી સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ, એ પાંચ મહાવ્રતોનો ઉપદેશ કરીને અને ઉપલક્ષણથી સ્વયં-પણ પાલન કરીને ત્રણે લોકમાં સત્કાર પામેલા સિદ્ધિ-ક્ષેત્રરૂપ મોક્ષસ્થાનને પામ્યા છે, આથી પણ મહાવ્રતોનું અત્યંત ઉપાદેયપણું સુચવ્યું.

હવે મંગલને માટે આસન્ન ઉપકારી ભગવાન મહાવીરની સ્તુતિ કરતાં જણાવે છે કે 'नमोऽस्तु ते'=હે વર્દ્ધમાન સ્વામિ! તમોને નમસ્કાર થાઓ, કેવા તમે? 'सिद्धः'=સમ્પૂર્ણ થયાં છે સર્વ પ્રયોજનો (કાર્યો) જેના એવા 'बुद्धः'=તત્ત્વના જાણ, 'मुक्तः'=પૂર્વે બાંધેલા કર્મરૂપ બંધનોથી છૂટા થએલા, 'नीरजः'=બંધાતા કર્મોથી રહિત અર્થાત્ વર્તમાનમાં જેઓને કર્મોનો નવો બંધ થતો નથી, 'निःसङ्गः'=પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્ર, ધન, ધાન્ય-સુવર્ણ વિગેરે સકળ સંબંધોથી મુક્ત, 'मानमूरणः'=ગર્વનો ચૂરો કરનારા, (ઘાતક) 'गुणरत्नसागरः'=અનંત ગુણરૂપી રત્નોના સમુદ્ર, 'मनन्तः'=એમાં 'म' અલાક્ષણિક (પ્રાકૃત-ભાષાની શૈલીથી મૂકવામાં આવ્યો છે) હોવાથી 'अनन्तः'=અનન્ત જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી ભગવાન પણ અનંત છે, 'अप्रमेयः'=સામાન્ય જનથી ન ઓળખી શકાય તેવા (સ્વરૂપવાળા), 'महति महावीर वर्द्ध-

માન!'=(મહતિ! સંબોધનનું એક વચન છે માટે) મોક્ષ-પ્રાપ્તિ માટે કરી છે મોટી મતિ જેઓએ એવા હે વર્દ્ધમાન! એમ પ્રસંગાનુરૂપ અર્થ જાણવો, (અર્થાત્ મહા-મતિવાળા) અને મહાવીર! એટલે કર્મોનો નાશ કરવામાં 'મહાન્ વીર' (સમર્થ) એવા હે વર્દ્ધમાન! અથવા બીજી રીતે 'महइ महावीर' નો રૂઢિવશાત્ 'અતિ મહાન્ વીર!' એવો અર્થ કરી, વર્દ્ધમાનનું વિશેષણ કરવું અર્થાત્ 'અતિમહાન્ વીર એવા હે વર્દ્ધમાન પ્રભુ! 'नमोऽस्तु ते'= તમોને નમસ્કાર થાઓ! ક્યા હેતુથી નમસ્કાર કરે છે, તે કહે છે, 'सामिस्स'=અહિં છટ્ઠી વિભક્તિનો વ્યત્યય કરીને પહેલી વિભક્તિ કરવાથી, આપ મારા સ્વામી પ્રભુ છો, 'त्ति कट्टु'=(इतिकृत्वा)=એથી કરીને (એ હેતુથી આપને નમસ્કાર થાઓ) એમ આગળ પણ 'त्ति कट्टु' નો સંબંધ બધે જોડવો, 'नमोऽस्तु ते अर्हन् इतिकृत्वा'=તમે અરિહંત છો એ હેતુથી આપને મારો નમસ્કાર થાઓ! વળી 'नमोऽस्तु ते भगवानितिकृत्वा'=આપ ભગવાન છો એ હેતુથી આપને મારો નમસ્કાર થાઓ! અથવા 'त्ति कट्टु' નો 'त्रिकृत्वस्' પર્યાય કરી તેનો 'ત્રણ વાર' એવો અર્થ કરીને, હે અતિ મહાન્ વીર વર્દ્ધમાન! આપ મારા સ્વામી છો, આપને ત્રણ વાર મારો નમસ્કાર થાઓ! એમ 'અરિહંત' એવા આપને ત્રણ વાર નમસ્કાર થાઓ અને 'ભગવાન્' એવા આપને ત્રણ વાર નમસ્કાર થાઓ એમ અર્થ કરવો, અહિં પ્રભુસ્તુતિનો પ્રસંગ હોવાથી દરેક વાક્યે (ત્રણ વાર) 'नमोऽस्तु ते'=એમ કહ્યું તેમાં પુનરૂક્ત દોષ માનવો નહિ,

સંગ્રહણી કહેવાય. એ દરેકથી યુક્ત એવા સઘળા ય આવશ્યકમાં 'ये गुणा वा'=વિરતિના, જિનેશ્વર વિગેરેના ગુણોની કીર્તિ-સ્તુતિ વિગેરે જે ગુણો એટલે ધર્મો, ('वा'=શબ્દ ઉત્તરપદનું જોડાણ બતાવવા માટે છે) 'भावा वा'=ક્ષાયોપશમિક, ક્ષાયિક આદિ આત્માના ભાવો અથવા ભાવો=જીવ અજીવ આદિ પદાર્થો, 'अर्हद्भिः भगवद्भिः प्रज्ञप्ताः'=શ્રીઅરિહંત ભગવંતોએ સામાન્યરૂપે કહ્યા છે, (वा શબ્દો દરેક પદમાં સમુચ્ચય (વળી) અર્થમાં સમજવા) 'प्ररूपिता' (वा)=વિશેષરૂપમાં કહ્યા છે, 'तान् भावान्'=તે ભાવોને (અને ઉપલક્ષણથી તે ગુણોને પણ) 'श्रद्दध्महे'=આ એમ જ છે એવી રીતે સામાન્યથી શ્રદ્ધા કરીએ છીએ, 'प्रतिपद्यामहे'=પ્રીતિ કરવા દ્વારા વિશેષતયા અંગીકાર કરીએ છીએ, 'रोचयामः'=તે ભાવોમાં વહાલ એટલે (આચરવાની અભિલાષા) કરીએ છીએ, 'स्पृशामः'=તે તે કહેલી ક્રિયાઓ દ્વારા તે ભાવોને સ્પર્શ કરીએ છીએ, 'पालयामः'=રક્ષણ કરીએ છીએ, 'अनुपालयामः'=વારંવાર તે ભાવોનું રક્ષણ કરીએ છીએ, એ બહુવચનાન્ત પદોથી કર્તા રૂપે 'અમે' એ પદની યોજના કરવી, અર્થાત્ તે ગુણો અને ભાવોમાં અમે શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, વહાલ, સ્પર્શ, રક્ષણ અને વારંવાર રક્ષણ કરીએ છીએ. એ રીતે તે તે ગુણો અને ભાવોમાં श्रद्दधानैः प्रतिपद्यमानैः रोचयद्भिः स्पृशद्भिः पालयद्भिः अनुपालयद्भिः'=ઉપર પ્રમાણે શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, વ્હાલ, સ્પર્શ, રક્ષણ અને વારંવાર રક્ષણ કરતાં અમોએ 'अन्तः पक्षस्य'=આ પક્ષ (પખવાડિયા)માં 'यद्वाचितं'=જે સુત્ર બીજાઓને આપ્યું,

'पठितं'=જે સ્વયં ભણ્યા, 'परिवर्तितं'=જે મૂળસૂત્રથી ગણ્યું, (આવર્તન કર્યું) 'पृष्टं' પૂર્વે ભણેલા સૂત્ર અર્થ વિગેરેમાં શંકિત રહેલું વિગેરે જે પૂછ્યું, 'अनुप्रेक्षितम्'=વિસ્મરણના ભયે અર્થનું ચિંતવન કર્યું, અને 'अनुपालितम्'=ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે (ભણાવવાથી, ભણવાથી, આવર્તન કરવાથી, પૂછવાથી, અને અર્થ ચિંતનથી) નિરતિચાર આરાધ્યું હોય, 'तदुःखक्षयाय'=તે અમોને (શારીરિક-માનસિક) અશાતા વિગેરે દુઃખોનું નાશક થશે, (એમ દરેક પદોમાં સમજવું) 'कर्मक्षयाय'=જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મોનું ઘાતક થશે, 'मोक्षाय' =પરમકલ્યાણ (મોક્ષ) કારક થશે, 'बोधिलाभाय'=અન્ય-જન્મમાં સદ્ધર્મને પ્રાપ્ત કરાવશે, 'संसारोत्तारणाय'=ભવભ્રમણથી પાર ઉતારશે, (અમોને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે લાભ કરશે એમ તાત્પર્ય સમજવું), 'इति कृत्वा'=એ હેતુથી 'उपसंपद्य णं विहरामि'=તેને અંગીકાર કરીને (અર્થાત્ તે તે રીતે વાચના-પઠન-પૃચ્છા વિગેરેથી આરાધ્યું તેની ઘણી અનુમોદના કરતા) અમે (માસકલ્પ વિગેરે સાધુના વિહારના નવ કલ્પ પ્રમાણે) વર્તીએ (રહીએ) છીએ. અહિં 'णं' પદ વાકયની શોભા માટે અને 'विहरामि' જે એકવચનાન્ત છે તેને બહુવચનાન્ત 'विहरामः'=સમજવું. વળી—

'अन्तः पक्षस्य यन्न वाचितं न पठितं न परिवर्तितं न पृष्टं नानुप्रेक्षितम् नानुपालितम्'=આ પખવાડીયામાં જે ભણાવ્યું નહિ, ભણ્યા નહિ, મૂલસૂત્રથી આવર્તન કર્યું નહિ, પૂછ્યું નહિ, અર્થ ચિંતન કર્યું નહિ, અને એ રીતે યથાર્થ આરાધ્યું નહિ, 'सति बले'=શારીરિક (ઇન્દ્રિયાદિ પ્રાણોનું) બળ હોવા

એના તે તે આચારોને જણાવનાર જે અલ્પગ્રંથ અને અલ્પઅર્થ યુક્ત છે તે 'લઘુકલ્પશ્રુત' અને તેની અપેક્ષાએ વિસ્તૃત ગ્રંથ તથા અર્થ જેમાં વિસ્તૃત છે તે 'બૃહત્કલ્પ-શ્રુત' એમ ભેદ સમજવો, ૫–औपपातिकम्=ઉપપાત અર્થાત્ દેવ નારકપણે ઉત્પન્ન થવું અને સિદ્ધ સ્થાને જવું તે ઉપપાત, તેને ઉદ્દેશીને રચાયેલું હોવાથી 'औपपातिक' નામવાળું (જે આચારાંગસૂત્રનું ઉપાંગ છે, અને તેમાં શ્રી-આચારાંગના પહેલા 'શસ્ત્રપરિજ્ઞા' અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દે-શામાં 'एवमेगेसिं नो नायं भवइ, अत्थि वा मे आया उववाइए' ઈત્યાદિ સૂત્ર છે તેનો વિસ્તાર છે) ૬–'राजप्रश्नी-यम्'=પ્રદેશીરાજાના પ્રશ્નોને અનુલક્ષીને રચાયેલું આ બીજા 'સૂત્રકૃત' અંગનું 'રાજપ્રશ્નીય' નામનું ઉપાંગ છે. ૭–जीवाभिगमः'=જીવો અને અજીવોનું વર્ણન હોવાથી 'જીવા-ભિગમ' નામનું ત્રીજા 'સ્થાનાંગ' સૂત્રનું આ ઉપાંગ છે. ૮–'प्रज्ञापना'–અને ૯–'महाप्रज्ञापना'=એ બેમાં જીવાદિ પદા-ર્થોનું પ્રજ્ઞાપન એટલે નિરૂપણ હોવાથી એક 'પ્રજ્ઞાપના' અને વિસ્તૃત વર્ણન હોવાથી બીજું મહાપ્રજ્ઞાપના, એવા નામવાળાં આ બન્ને ચોથા 'સમવાયાંગ' સૂત્રનાં ઉપાંગો છે. ૧૦–'नन्दी'=ભવ્ય જીવોને નંદી એટલે આનંદ કરનારૂં માટે 'નંદી' નામનું જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારનું સ્વરૂપ જણા-વનારૂં અધ્યયન વિશેષ. ૧૧–' अनुयोगद्वाराणि'='અનુયોગ–વ્યાખ્યાનનાં 'ઉપક્રમ–નિક્ષેપ–અનુગમ અને નય' એ ચાર દ્વારોનું (મુખોનું) સ્વરૂપ જણાવનાર હોવાથી અનુયોગ-દ્વાર નામે અધ્યયન વિશેષ. ૧૨–' देवेन्द्रस्तवः '=દેવોના

ઇન્દ્રો 'ચમરેન્દ્ર-બલીન્દ્ર' વિગેરેનું સ્તવન એટલે તેઓના ભવનો, આયુષ્ય, તેઓનું સ્વરૂપ વિગેરે વિષયોને જણાવનારું હોવાથી તેનું નામ 'દેવેન્દ્રસ્તવ' છે. ૧૩-'तन्दुलवैचारिकं'=સો વર્ષના આયુષ્યવાળા પુરૂષના પ્રતિદિન ભોગ્ય તંદુલ (ના દાણાની)ની સંખ્યાનો જેમાં વિચાર કરેલો છે તે 'તંદુલવૈચારિક' નામે એક ગ્રંથ. ૧૪-'चन्द्रावेध्यकम'=ચંદ્ર એટલે રાધા નામની યાંત્રિક પુતળીની આંખની કીકી, તેનો મર્યાદાપૂર્વક વેધ તે 'રાધાવેધ' તેની ઉપમાદ્વારા મરણ સમયની આરાધનાને જણાવનાર 'ચંદ્રાવેધ્યક' નામનો એક ગ્રંથ, ૧૫-'प्रमादाऽप्रमादम्'=પ્રમાદનું અને અપ્રમાદનું સ્વરૂપ, એનો ભેદ, ફળ અને તેથી સુખદુઃખનો અનુભવ વિગેરે જણાવનાર 'પ્રમાદાપ્રમાદ' નામનો એક ગ્રંથ. ૧૬-'पौरुषीमण्डलं'=પ્રતિદિન 'પૌરૂષી' એટલે પુરૂષ પ્રમાણ સૂર્યની છાયાવાળો સમય તેનું નિરૂપણ જેમાં છે તેવો ગ્રંથ. અહિં સર્વ વસ્તુની સ્વ-સ્વ પ્રમાણ છાયા થાય ત્યારે પૌરૂષી થાય. આવું પ્રમાણ ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયનમાં એક એક દિવસ જ હોય, તે પછી $\frac{8}{61}$ આંગળ પ્રતિદિન દક્ષિણાયનમાં વધે અને ઉત્તરાયણમાં ઘટે, એમ સૂર્યના પ્રત્યેક માંડલે પૌરૂષીનો જુદો જુદો સમય જણાવનારો ગ્રંથ હોવાથી તેનું નામ 'પૌરૂષીમંડલ' છે. ૧૭-'मण्डलप्रवेशः'=જેમાં ચંદ્ર અને સૂર્યનો દક્ષિણ અને ઉત્તરનાં માંડલામાં પ્રવેશ વર્ણવેલો છે તે ગ્રંથ પણ 'મંડલપ્રવેશ' નામનો છે. ૧૮-'गणिविद्या'=સાધુનો ગણ એટલે સમુદાય અથવા ગુણનો સમુદાય જેમાં હોય તે ગણી એટલે આચા-

ચંને ઉપયોગી વિદ્યાઓ જેમાં વર્ણવી છે, તે ગ્રંથનું નામ 'ગણવિદ્યા' દીક્ષા આપવી વિગેરે કાર્યોમાં ઉપયોગી શુભ તિથિ-કરણ-નક્ષત્ર વિગેરે જ્યોતિષનું અને લક્ષણાદિ નિમિત્તોનું જ્ઞાન કરાવનાર ગ્રંથ વિશેષ. ૧૯-'विद्याचरणविनिश्चयः'=વિદ્યા એટલે સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકનું સમ્યગ્જ્ઞાન અને ચરણ એટલે ચારિત્ર, તેનો વિશેષ નિશ્ચય જણાવનાર ગ્રંથનું નામ પણ 'વિદ્યાચરણ વિનિશ્ચય'. ૨૦-'ध्यानविभक्तिः'= આર્તધ્યાનાદિ ચાર ધ્યાનોનો વિભાગ જેમાં છે તે ગ્રંથનું નામ પણ 'ધ્યાનવિભક્તિ' છે. ૨૧—'मरणविभक्ति'=આવિચિ આદિ ૧૭ પ્રકારનાં મરણોનું જેમાં પ્રતિપાદન (વિભાગ) છે તે ગ્રંથનું નામ 'મરણવિભક્તિ'. ૨૨-'आत्मविशुद्धिः'=જીવને આલોચના-પ્રતિક્રમણ વિગેરે પ્રાયશ્ચિત કરાવવા દ્વારા કર્મોનો નાશ કરવા રૂપ વિશુદ્ધિ કરવાનો જેમાં ઉપાય બતાવેલો છે, તે ગ્રંથનું નામ 'આત્મવિશુદ્ધિ.' ૨૩-'संलेखना श्रुतं'=દ્રવ્ય અને ભાવઉભય સંલેખનાનું પ્રતિપાદન કરનાર ગ્રંથનું નામ 'સંલેખના શ્રુત' તેમાં દ્રવ્યસંલેખના ચાર વર્ષ વિચિત્રતપ, ચાર વર્ષ વિગઈનો ત્યાગ, વિગેરે બાર વર્ષ પર્યન્ત શરીરને કૃપ બનાવવાની (આગળ કહીશું તે) પ્રક્રિયા અને ભાવસંલેખના એટલે ક્રોધાદિ કષાયને જીતવા માટે ક્ષમાદિનો અભ્યાસ કરવો તે. ૨૪-'वीतरागश्रुतं'=સરાગ અવસ્થાના ત્યાગ પૂર્વક આત્માના વીતરાગ સ્વરૂપને જણાવનાર ગ્રંથ તેનું નામ 'વીતરાગ શ્રુત'. ૨૫-'विहारकल्प.'= વિહાર એટલે વર્તન તેનો કલ્પ એટલે વ્યવસ્થા અર્થાત્ જેમાં સ્થવિર કલ્પ વિગેરે સાધુતાના આચારોનું વર્ણન

છે તે ગ્રંથનું નામ 'વિહારકલ્પ.' ૨૬–'चरणविधिः' 'વ્રતો, શ્રમણધર્મ, વિગેરે (આ ગ્રંથમાં જુદી કહી છે તે ચરણ-સિત્તરી)ને જણાવનાર ગ્રંથનું નામ 'ચરણવિધિ'. ૨૭–'आतुरप्रत्याख्यानम्'=આતુર એટલે ક્રિયામાં અશક્ત બનેલો ગ્લાન, તેનું પચ્ચક્ખાણ જે ગ્રંથમાં છે તે ગ્રંથનું નામ 'આતુર પચ્ચક્ખાણ' એમાં એવો વિધિ છે કે ગીતાર્થ–ગુરૂ ક્રિયામાં ગ્લાન ને અશક્ત બનેલો જાણી, દિન દિન આહારાદિ દ્રવ્યોને ઓછાં ઓછાં કરાવતાં છેલ્લે સર્વ દ્રવ્યો તરફ વૈરાગ્ય પેદા કરાવી, ભોજનની ઈચ્છાથી નિવૃત્ત થયેલા તે મહાત્મા મુનિને, અંતે ચારે આહારનો ત્યાગ કરાવે વિગેરે જણાવનાર ગ્રંથ તે 'આતુરપચ્ચક્ખાણ' સમજવો. ૨૮–'महाप्रत्याख्यानम्'=મોટા પ્રત્યાખ્યાનનું વર્ણન જેમાં છે તે ગ્રન્થ, એમાં સ્થવિરકલ્પ અથવા જિનકલ્પનું પાલન કરીને અંતે સ્થવિરકલ્પિક સાધુ બાર વર્ષ સંલેખના કરીને અને જિનકલ્પિક સાધુ વિહાર કરવા છતાં યથાયોગ્ય સંલેખના કરીને, છેલ્લે–'ભવચરિમ' નામનું મહાપચ્ચક્ખાણ કરે, આ વિગેરે સવિસ્તર વર્ણન જણાવેલ છે જેમાં તે ગ્રન્થનું નામ 'મહાપચ્ચક્ખાણ' (એમ ઉત્કાલિક શ્રુતના ૨૮ નામો કહ્યાં તે ઉપલક્ષણ રૂપ જાણવાં અર્થાત્ એટલાં જ ઉત્કાલિક શ્રુત છે એમ નહિ સમજવું.) 'सर्वस्मिन्नपि एतस्मिन् अङ्गबाह्ये उत्कालिके'=આ સર્વ પ્રકારના ઉત્કાલિક શ્રુતભગવંતમાં (જે સૂત્ર અર્થ–ગ્રંથ–નિર્યુક્તિ–સંગ્રહણીથી સહિત છે તેમાં) જે ગુણો અથવા ભાવો શ્રી વીતરાગ ભગવંતોએ સામાન્ય અને વિશેષ રૂપમાં કહ્યા છે, તે ભાવોને અમે શ્રદ્ધાગત કરીએ

'સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ'. (કોઈ આને ઉત્કાલિક શ્રુતમાં ગણે છે તેપણ યોગ્ય છે, કારણ કે નન્દીસૂત્રમાં ઉત્કાલિકમાં ગણેલું છે.) ૧૧ 'द्वीपसागरप्रज्ञप्तिः'=અસંખ્યાતા દ્વીપો અને સમુદ્રોનું જેમાં વર્ણન છે તે ગ્રન્થ 'દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપ્તિ'. ૧૨-'क्षुल्लिका-विमानप्रविभक्तिः'.૧૩-'महती विमानप्रविभक्तिः'=વૈમાનિક દેવોનાં શ્રેણીગત અને પ્રકીર્ણક વિમાનોનો વિભાગ જેમાં વર્ણવ્યો છે તે એક 'ક્ષુલ્લિકા વિમાન પ્રવિભક્તિ' અને બીજી વધારે સૂત્રો તથા અર્થવાળી 'મહતી વિમાન પ્રવિભક્તિ.' ૧૪-'अङ्गचूलिका'=આચારાંગ વિગેરે અંગસૂત્રોની ચૂલિકા, (જેમકે આચારાંગને અનેક ચૂલિકાઓ છે) તે 'અંગચૂલિકા' કહેલા અને નહિ કહેલા અર્થનો સંગ્રહ જેમાં કરેલો હોય તે 'ચૂલિકા' જાણવી. ૧૫ 'वर्गचूलिका'=અહિં વર્ગ એટલે અધ્યયનો વિગેરેનો સમુહ જાણવો, જેમકે અંતગડદશામાં આઠ વર્ગો છે, એવા વર્ગો ઉપરની ચૂલિકા તે 'વર્ગચૂલિકા' જાણવી. ૧૬-'विवाहचूलिका'=અહિં 'વિવાહ' શબ્દથી વિવાહ પ્રજ્ઞપ્તિ અર્થાત પાંચમું અંગ ભગવતી સૂત્ર, તેની ચૂલિકાઓ, તે 'વિવાહ (વ્યાખ્યા) ચૂલિકા'. ૧૭-' अरुणोपपातः '=અરૂણ નામના દેવના સમયથી (સંકેતથી) રચાયેલો-તેના ઉપપાતના હેતુને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'અરૂણોપપાત' જ્યારે સાધુ ઉપયોગપૂર્વક તેનું આવર્તન (પાઠ) કરે ત્યારે પોતાના સમયથી (સંકેતથી) રચાયેલો હોવાથી આસન ચલાયમાન થતાં અવધિજ્ઞાનથી જાણીને અતિહર્ષિત થયેલો તે દેવ જ્યાં તે સાધુ હોય ત્યાં આવી ભક્તિથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે, ઉપયોગપૂર્વક સંવે-

ગની શુદ્ધિવાળો તે દેવ ગ્રન્થને સાંભળે છે અને સાધુને વરદાન માગવાનું કહે છે, કેવલ મોક્ષાભિલાષી સાધુ નિઃસ્પૃહતા બતાવે છે, ત્યારે અધિક સંવેગવાળો તે દેવ ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને નમસ્કાર કરીને પાછો જાય છે. એ જ પ્રમાણે–૧૮–'वरुणोपपातः, ૧૯–गरुडोपपातः, ૨૦–धरणोपपातः, ૨૧–वेलंधरोपपातः, ૨૨–देवेन्द्रोपपातः'=આ પાંચનું સ્વરૂપ પણ જાણવું, માત્ર તે તે દેવોનાં તે તે નામો અને પાઠ કરવાથી તેઓનું આગમન વિગેરે જાણવું. ૨૩–'उत्थानश्रुतम्'=ઉત્થાન શ્રુત નામનું અધ્યયન, તે જ્યારે સંઘનું કોઈ વિશિષ્ટ કાર્ય આવે ત્યારે કોઇ કુલ, ગામ, રાજધાની વિગેરેને ઉપદ્રવિત કરવા માટે તેનો સંકલ્પ કરીને આવેશયુક્ત સાધુ અપ્રસન્ન મનથી વિષમ–અશુભ આસને ઉત્થાનશ્રુતનું પરાવર્તન (પાઠ) કરે ત્યારે એક–બે અથવા ત્રણ વાર પાઠ કરતાં સંકલ્પિત કુળ–ગામ કે રાજધાની વિગેરે ભયભીત થઈને વિલાપ કરતા ત્વરાપૂર્વક નાસવા માંડે. આવું પણ કાર્ય સંઘ વિગેરેની રક્ષા માટે કોઈ તથાવિધ યોગ્ય સાધુ કરે છે. આવા ઉપદ્રવને શાન્ત કરવા માટે જેનું પરાવર્તન કરાય તે. ૨૪–'समुत्थानश्रुतम्'=સમુત્થાન શ્રુત નામનું અધ્યયન જાણવું. એના પરાવર્તનથી પુનઃ સર્વ નિર્ભય–સ્વસ્થ–શાન્ત થાય છે. ૨૫–'नागपर्यावलिका'=નાગ એટલે નાગકુમાર દેવો તેમના સમય (સંકેત)થી રચેલું અધ્યયન વિશેષ, તે 'નાગપર્યાવલિકા', જ્યારે સાધુ ઉપયોગપૂર્વક તેને ગણે ત્યારે દેવનો સંકલ્પ ન કરવા છતાં તે નાગકુમાર દેવો સ્વસ્થાને રહ્યા થકા તેને જાણે–વંદન કરે–નમસ્કાર કરે–

બહુમાન કરે અને સંઘ વિગેરેના કાર્ય માટે વરદાન આપે. ૨૬-'निरयावलिका'=જેમાં શ્રેણીબદ્ધ અને પ્રકીર્ણક નરકાવાસાનું, તથા ત્યાં ઉત્પન્ન થનારા તિર્યંચો મનુષ્યો વિગેરે તે તે નરકાધિકારી જીવો વિગેરેનું વર્ણન છે, તે 'નિરયાવલિકાઓ' કહેવાય છે, ૨૭-'कल्पिकाः'=સૌધર્મ વિગેરે કલ્પોનું (દેવલોકનું) જેમાં વર્ણન છે તે સૂત્રશ્રેણીને 'કલ્પિકા' કહી છે. ૨૮-'कल्पावतंसिकाः'=સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં કલ્પપ્રધાન જે સ્વસ્વ કર્તવ્યથી બંધાયેલા વિમાનો છે, તે 'કલ્પાવતંસક' વિમાનો કહેવાય છે, તેમાં દેવ-દેવીઓ જે વિશિષ્ટ તપથી ઉપજે છે અને સવિશેષ ઋદ્ધિને પામે છે, તે વિગેરે વર્ણન વિસ્તારથી જેમાં છે તે ગ્રંથશ્રેણીને 'કલ્પાવતંસિકાઓ' કહેવાય છે. ૨૯-'पुष्पिकाः'=ગૃહવાસનાં બંધનોનો ત્યાગ કરીને જીવ સંયમ ભાવથી પુષ્પિત (સુખી) થાય (ખીલે) અને પુનઃ સંયમ ભાવના છોડી દેતાં દુઃખોથી હલકા બને (કરમાય), પુનઃ તેના ત્યાગથી પુષ્પની જેમ ખીલે (આત્મવિકાસ થાય), એ વિષયનું પ્રતિપાદન કરનારી સૂત્રશ્રેણીને 'પુષ્પિકાઓ' કહેવાય છે. ૩૦-'पुष्पचूलिका'=એ પુષ્પિકાઓના વિષયને સવિશેષ રૂપમાં જણાવનારી ચૂલિકાઓને 'પુષ્પ ચૂલિકાઓ' કહેવાય છે. ૩૧-'वृष्णिकाः' અને ૩૨-'वृष्णिदशाः'=વૃષ્ણિ=અંધકવૃષ્ણિ રાજા તેનું વર્ણન જેમાં છે, તે 'વૃષ્ણિકાઓ' અને તે જ દશની સંખ્યાવાળી, તેને 'વૃષ્ણિદશાઓ' કહેવાય છે. ૩૩-'आशीविषभावनाः'=આસ્ય (મુખ)માં જેને વિષ હોય તેને આશીવિષ કહેવાય, તે જાતિથી અને કર્મથી એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં વિંછી, દેડકા, સર્પ અને મનુષ્યમાં

જાતિથી જાણવા, તેઓનું ઝેર અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે. વિંછીનું ઉત્કૃષ્ટથી અર્ધા ભરતક્ષેત્ર જેવડા શરીરમાં, દેડકાનું સમ્પૂર્ણ ભરત જેવડા શરીરમાં, સર્પનું જમ્બુદ્વીપ જેવડા શરીરમાં અને તેવા મનુષ્યનું ઝેર ઉત્કૃષ્ટથી અઢી દ્વીપ જેવડા શરીરમાં વ્યાપક બને છે, અને કર્મથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો મનુષ્યો અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પૂર્વભવની લબ્ધિવાળા સહસ્રાર સુધીના દેવો જાણવા. તપશ્ચર્યાથી અથવા બીજી શક્તિથી આ આશીવિષ વિંછી-સર્પ વિગેરેની જેમ શાપ વિગેરેથી બીજાનો નાશ કરી શકે છે, માટે તેવા કર્મથી તેઓ આશીવિષ કહેવાય છે, એ આશીવિષ સ્વરૂપનો જેમાં વિચાર છે તે 'આશીવિષ ભાવનાઓ' જાણવી. ૩૪-'दृष्टिविषभावनाः'=જેની દૃષ્ટિમાં ઝેર હોય તે દૃષ્ટિવિષ કહેવાય છે અને તેઓનો વિચાર જેમાં કરેલો હોય તે 'દૃષ્ટિવિષભાવનાઓ' કહેવાય છે. ૩૫-'चारणभावनाः'=જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ બંને પ્રકારના ચારણલબ્ધિવાળા મુનિઓનું વર્ણન જેમાં છે તે 'ચારણભાવનાઓ' કહેવાય છે. ૩૬-'महास्वप्नभावनाः'=ગજ-વૃષભ આદિ મહાસ્વપ્નોનું સ્વરૂપ જેમાં વિસ્તારથી જણાવેલું છે તે ગ્રન્થશ્રેણીને 'મહાસ્વપ્નભાવનાઓ' કહેવાય છે. ૩૭-'तैजसाग्निनिसर्गः'=તેજોલેશ્યા દ્વારા તૈજસ અગ્નિને બહાર ફેંકવો વિગેરે વર્ણન જેમાં છે તે 'તેજસાગ્નિ નિસર્ગ' કહેવાય છે, આ આશીવિષભાવના વિગેરે પાંચનું વર્ણન તેના નામોને અનુસારે કહ્યું છે, એથી વિશેષ વર્ણન શાસ્ત્ર યા પરંપરાથી દેખવા મળતું નથી. એમ વૃત્તિકાર જણાવે છે. 'सर्वस्मिन्नप्येतस्मिन्नङ्गबाह्ये कालिके

भगवत्ति०'=*આ ભગવાન્ એવા સર્વ અંગબાહ્ય કાલિક શ્રુતમાં૦ વિગેરે બાકીનો અર્થ પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો.

અહિં સુધી આવશ્યક અને આવશ્યક સિવાયનું ઉત્કાલિક અને કાલિક, એમ અંગબાહ્યશ્રુતનું ઉત્કીર્તન કર્યું, હવે અંગ પ્રવિષ્ટશ્રુતનું ઉત્કીર્તન કરે છે.

'नमस्तेभ्यः क्षमाश्रमणेभ्यो यैरिदं वाचितं द्वादशाङ्गम् गणिपीटकं भगवत् तद्यथा'=તે ક્ષમાશ્રમણોને નમસ્કાર થાઓ જેઓએ આ ભગવત્ દ્વાદશાંગ ગણિપીટક શ્રુત અમોને આપ્યું છે, અથવા જેઓએ સૂત્રાર્થરૂપે રચ્યું છે. વિગેરે અર્થ પૂર્વ જણાવ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો, અહિં 'द्वादशाङ्गम्'=એટલે *બાર અંગોનો સમુહ તે દ્વાદશાંગ

*અહિં ઉપર જણાવ્યા તે તે નામો ઉપલક્ષણ રૂપ સમજવાં, કારણ કે જે જે તીર્થંકરોને જેટલી શ્રમણ સંપદા (શિષ્યો) હોય છે, તેના શાસનમાં તેટલી સંખ્યામાં પ્રકીર્ણક સૂત્રો હોય છે, જેમકે પહેલા તીર્થંકરને ચોરાશી હજાર, મધ્યમના બાવીસ તીર્થંકરોને સર્વ મળી સંખ્યાતા હજારો અને વીર પ્રભુને ચૌદ હજાર સાધુઓ હતા અને તેટલાં પયન્ના સૂત્રો હતાં, અહિં સાડત્રીસ નામો કહ્યાં તેને બદલે અન્ય ગ્રંથોમાં સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિને ઉત્કાલિકમાં તથા ચૂલિકા અને ચૂલિ[illegible]ેક ગણી કાલિક શ્રુતમાં ૩૫ નામો પણ કહેલાં છે.

* શ્રુતરૂપ [illegible]રૂપનાં જમણો-ડાબો બે પગ, જમણી-ડાબી બે જંઘાઓ, જમણી ડાબી બે સાથળો, પીઠ, ઉદર, જમણી ડાબી બે ભુજાઓ, [illegible] અને મસ્તક એ બાર અંગોરૂપ અનુક્રમે આચારાંગ આદિ બાર સૂત્રો છે, જેમકે 'આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ' બે પગો, 'ઠાણુંગ અને સમવાયાંગ' બે જંઘાઓ એમ છેલ્લે 'દૃષ્ટિવાદ'

અને તે 'गणिपीटकं'=ગણી એટલે આચાર્ય તેઓની પેટી એટલે આગમ વચનરૂપ રત્નોનો કરંડીઓ-ખજાનો, માટે 'ગણીપીટક' એમ અર્થ સમજવો. તેનાં નામો આ પ્રમાણે છે. ૧-'आचारः'=શિષ્ટ પુરૂષોએ આચરેલો જ્ઞાનાદિગુણ સાધકવિધિ (આચાર) તેને જણાવનાર ગ્રંથનું નામ પણ 'આચાર'. ૨-'सूत्रकृतम्'-સૂચનમાત્ર કરે તે સૂત્ર, તેવાં સૂત્રોથી ગૂંથેલો જે સ્વ-પરદર્શનનું સ્વરૂપ વિગેરે સકળ પદાર્થને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'સૂત્રકૃત'. ૩-'स्थानं'=જેમાં એક, બે વિગેરે સંખ્યાની વિવક્ષાપૂર્વક 'આત્મા' વિગેરે પદાર્થોને સ્થાપન કરેલા (વર્ણવેલા) છે તે 'સ્થાન', અથવા એકથી દશ પર્યન્તના આત્મા વિગેરે પદાર્થોનાં સ્થાનોને (સ્વરૂપને) જણાવનાર ગ્રંથ તે 'સ્થાન.' ૪-'समवाय'=सम (सम्यक्तया) अव (અધિક રૂપમાં) अय જીવા જીવાદિ પદાર્થોનું વર્ણન જેમાં છે તે ગ્રન્થ 'સમવાય.' ૫-'विवाहप्रज्ञप्तिः'=જેમાં ભગવાન મહાવીરદેવને શ્રીગૌતમ ગણધરે પૂછેલા પ્રશ્નો અને ઉત્તરો રૂપે અનેકવિધ વિષયોનું ગંભીર વર્ણન કરેલું છે, તે 'વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ' ગ્રંથ, અતીવ પૂજ્ય હોવાથી એ 'ભગવતી' નામથી પણ ઓળખાય છે. ૬-'ज्ञाताधर्मकथा'='જ્ઞાત'=ઉદા-

---

મસ્તક સમજવું, એમ દ્વાદશાંગી એટલે બાર અંગરૂપ આગમપુરૂષ કહેલો છે. કહ્યું છે કે-**पायदुगं जङ्घोरू गायदुगुद्धं तु दो य-वाहू य । गीवा सिरं च पुरिसो, बारस अङ्गो सुयविसिट्ठो ॥** બે પગ, બે જંઘા, બે સાથળો, પીઠ અને ઉદર એ બે ઉર્દ્ધ્વ કાયનાં ગાત્રો, બે ભુજાઓ, ગ્રીવા, અને શિર, એ બાર અંગવાળો વિશિષ્ટ શ્રુતપુરૂષ જાણવો.

હરણ પૂર્વક ધર્મકથાઓને જણાવનાર ગ્રંથ તે 'જ્ઞાતાધર્મ કથા'. ૭–'उपासकदशा'=ઉપાસક એટલે શ્રમણોપાસક (શ્રાવક), તેની ક્રિયા વિગેરેનું વર્ણન છે, જેમાં તે ગ્રંથ 'ઉપાસક દશા.' ૮–'अन्तकृद्दशा'=કર્મોનો અથવા કર્મના ફળરૂપ સંસારનો અંત જેઓએ કર્યો છે તે તીર્થંકરો વિગેરે અંતકૃતોનું પહેલા વર્ગમાં દશ અધ્યયનોથી વર્ણન હોવાથી તે ગ્રંથનું નામ 'અંતકૃદ્દશા'. ૯–'अनुत्तरोपपातिकदशाः'= અનુત્તર એટલે ઉપરના છેલ્લા પાંચ વિમાનો, ત્યાં ઉત્પન્ન થનારા, અથવા અનુત્તર એટલે શ્રેષ્ઠ દેવમાં જન્મ લેનારા અર્થાત્ 'સર્વાર્થસિદ્ધ' વિગેરે પાંચ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થનારા આત્માઓનાં વર્ણનવાળો દશ અધ્યયનથી ગૂંથેલો ગ્રંથ તે 'અનુત્તરોપપાતિક દશા'. ૧૦–'प्रश्नव्याकरणं'=પ્રશ્નો અને વ્યાકરણ એટલે ઉત્તરો (સમાધાન વચનો) રૂપે ગૂંથેલો ગ્રંથ તે 'પ્રશ્નવ્યાકરણ'. ૧૧–'विपाकश्रुतं'=શુભા-શુભ કર્મના વિપાકો (ફળો)ને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'વિપાક શ્રુત' અને ૧૨–'दृष्टिवादः'=દૃષ્ટિ એટલે દર્શન અર્થાત્ સર્વ દર્શનોનો વાદ, અથવા સર્વ નયોરૂપી ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિઓ (અપેક્ષાઓ) જેમાં કહેલી છે, તે ગ્રંથ 'દૃષ્ટિવાદ'. આ બાર અંગોના નામો જાણવા. 'सर्वस्मिन्नप्येतस्मिन् द्वादशाङ्गे गणिपिटके भगवति०'=આ ભગવત્ એવા ગણિપીટકરૂપ બાર અંગો રૂપ સર્વ દ્વાદશાંગીમાં૦ વિગેરે બાકીનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે.

એ પ્રમાણે સામાન્યથી અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતનું વર્ણન કર્યું અહિં સર્વ સિદ્ધાન્તોનાં માત્ર નામો જ કહ્યા છે તેના ભેદો, શાસ્ત્ર (વિષય) તથા અધ્યયનો, ઉદ્દેશા વિગેરેની

સંખ્યાનું પ્રમાણ વિગેરે ગ્રંથવિસ્તારના ભયથી કહ્યું નથી તે અન્ય ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવા.

હવે આ શ્રુતને આપનારા તથા પાલન કરનારાઓને નમસ્કાર કરવા માટે તથા પોતાના પ્રમાદનો 'મિચ્છામિ દુક્કડં' દેવા માટે કહે છેઃ—

'नमस्तेभ्य क्षमाश्रमणेभ्यो यैरिदं द्वादशाङ्गं गणिपीटकं भगवत्'=તે ક્ષમાશ્રમણ (મારા ગુરૂ અથવા જિનેશ્વરો ગણધરો વિગેરે)ને નમસ્કાર થાઓ! જેઓએ આ ભગવત્ એવું આચાર્યના રત્નના ખજાના સરખું બાર અંગરૂપ શ્રુત અમોને આપ્યું અથવા જેઓએ સૂત્ર અર્થ રૂપે રચ્યું છે; તથા 'सम्यक् कायेन स्पृशन्ति पालयन्ति पूरयन्ति तीरयन्ति कीर्त्तयन्ति सम्यगाज्ञयाआराधयन्ति'=જેઓ સારી રીતે કાયાથી તેને સ્પર્શ કરે છે, પૂર્ણ કરે છે, તરે છે, કીર્તન કરે છે અને યથાર્થ આજ્ઞા દ્વારા આરાધે છે, 'તેઓને પણ નમસ્કાર થાઓ', એ અર્થ અહિં પણ જોડવો, તેમાં કાયાથી સ્પર્શ કરે છે, એટલે માત્ર મનથી જ નહિ પણ કાયાથી અવિપરીતપણે ભણવાના સમયે ભણે (ગ્રહણ) કરે છે. પાલન કરે છે, એટલે પુનઃ પુનઃ અભ્યાસ કરીને રક્ષણ કરે છે. પૂર્ણ કરે છે, એટલે માત્રા–બિન્દુ અક્ષરો વિગેરેને ભણનાર ભૂલે તો તેને સુધારે છે—પૂરે છે. તરે છે, એટલે જીવે ત્યાં સુધી વિસ્મરણ નહિ થવા દેતાં જીવનનાં છેડા સુધી પહોંચાડે છે–યાદ રાખે છે. કીર્તન કરે છે, એટલે પોતાના નામની માફક સ્વાધ્યાય કરવા દ્વારા સ્તુતિ કરે છે અથવા સમ્યક્ શબ્દોચ્ચારણ કરે છે અને યથાર્થ આજ્ઞાનુસાર

આરાધે છે એટલે યથાર્થ તેમાં કહેલી આજ્ઞા અથવા સ્વગુરૂની આજ્ઞાના પાલનપૂર્વક તેમાં કહેલી ક્રિયા-અનુષ્ઠાનો કરીને સફળ કરે છે. એમ અર્થ સમજવો. 'अहं च नाराहयामि तस्स मिच्छा मे दुक्कडम्'=હું પ્રમાદાદિને વશ થઈ જે જે આરાધના નથી કરતો તે દોષનું હું 'મિથ્યા-દુષ્કૃત' દઉં છું અર્થાત્ મારૂં તે પાપ મિથ્યા થાઓ. હવે મંગળ માટે શ્રુતદેવીની સ્તુતિ કરે છે.

"सुअ(य)देवया भगवई, नाणावरणीयकम्मसंघायं ।
तेसिं खवेउ सययं, जेसिं सुयसायरे भत्ती ॥१॥"

વ્યાખ્યા—ભગવતી શ્રુતદેવતા તેઓના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સમુહને (હંમેશાં) ક્ષય કરો, કે જેઓને શ્રુતજ્ઞાનરૂપ સમુદ્રમાં વિનય-બહુમાનરૂપ ભક્તિ છે.

એમ પાક્ષિકસૂત્રનો લેશમાત્ર અર્થ કહ્યો.

॥ श्री पाक्षिक खामणां ॥

इच्छामि खमासमणो ! पिअं च मे जं मे, हट्ठाणं तुट्ठाणं, अप्पायंकाणं, अभग्गजोगाणं, सुसीलाणं, सुव्वयाणं, सायरिय-उवज्झायाणं, नाणेणं, दंसणेणं, चरित्तेणं, तवसा अप्पाणं भावेमाणाणं, बहुसुभेण भे दिवसो पोसहो पक्खो वइक्कंतो, अन्नो य भे कल्लाणेणं पज्जुवट्ठिओ सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि ॥

(गुरुवाक्यम्) तुब्भेहिं समं ॥

इच्छामि खमासमणो ! पुव्विं चेइआइं वंदित्ता, नमंसित्ता, तुब्भण्हं पायमूले विहरमाणेणं, जे केइ बहुदेवसिया साहुणो दिट्ठा समाणा वा वसमाणा वा गामाणुगामं दूइज्जमाणा वा, राइणिया संपुच्छंति, ओमराइणिया वंदंति, अज्जया वंदंति, अज्जियाओ वंदंति, सावया वंदंति, सावियाओ वंदंति, अहंपि निस्सल्लो निक्कसाओ त्ति कट्टु, सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि ॥

(गुरुवाक्यम्) अहमवि वंदावेमि चेइआइं ॥

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओहं (अब्भुट्ठिओहं) तुब्भण्हं संतिअं, अहाकप्पं वा, वत्थं वा, पडिग्गहं वा, कंबलं वा, पायपुच्छणं वा, (रयहरणं वा) अक्खरं वा, पयं वा, गाहं वा, सिलोगं वा, सिलोगध्धं वा, अट्ठं वा, हेउं वा, पसिणं वा, वागरणं वा, तुब्भेहिं चिअत्तेणं दिन्नं, मए अविणएण पडिच्छिअं, तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (गुरुवाक्यम्) आयरियसंतिअं ॥

इच्छामि खमासमणो ! अहमपुव्वाइं, कयाइं च मे, किइकम्माइं, आयारमंतरे, विणयमंतरे, सेहिओ, सेहाविओ, संगहिओ, उवग्गहिओ, सारिओ, वारिओ, चोइओ, पडिचोइओ, चिअत्ता मे पडिचोयणा (अब्भुट्ठिओहं) उवट्ठिओहं, तुब्भण्हं तवतेयसिरीए, इमाओ चाउरंतसंसारकंताराओ, साहट्टु नित्थरिस्सामि त्ति कट्टु सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि । (गुरुवाक्यम्) नित्थारपारगा होह ॥

અવતરણ—ક્ષમાપના એક પરમ ઔષધ છે, વિનયમૂલક ધર્મનું નિરૂપણ કરનારા વીતરાગ શાસનમાં એ કારણે વાર વાર ક્ષમાપના કરવાનું વિધાન છે. છદ્મસ્થ સુલભ અપરાધી જીવનમાં આ ક્ષમાપના આત્માની શુદ્ધિ કરે છે અને અપરાધ ન થયો હોય તો પણ તૃતીય ઔષધની જેમ આત્માની નિર્મળતા વધારી ઉપરના ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. માટે ઔષધમાં જેમ પુનરૂક્તિ દોષ નથી તેમ ક્ષમાપના પણ વારંવાર કરવામાં પુનરૂક્તિ દોષ નથી. ઉલટું આત્માની વિશેષ શુદ્ધિ થાય છે, માટે જેમ મંગળ પાઠકો (મંગલિક સ્તોત્રાદિ સંભળાવનારા) કોઇ શ્રેષ્ઠ કાર્ય પૂર્ણ થતાં પોતાના માલિકને 'હે અખંડબલી રાજન્ ! આપનો ભૂતકાળ સુંદર ગયો (સફળ થયો) અને બીજો પણ એ રીતે સુંદર પ્રાપ્ત થયો (અર્થાત્ સફળ થાઓ)' વિગેરે કહીને બહુમાન કરે છે તેમ સાધુઓ પણ પોતાના ઉપકારી ગુરૂનો (અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્રથી વારવાર વિનય-ક્ષમાપના કરવા છતાં) પુનઃ ખામણાં સૂત્રથી

વિનયોપચાર પૂર્વક પાક્ષિકાદિ ક્ષમાપના કરે છે તે આ પ્રમાણે—

પાક્ષિક ખામણાંનો અર્થ.

'इच्छामि खमासमणो ? पिअं च मे०' ઈત્યાદિ= इच्छामि=હું ખમાવવાની (આગળ કહું છું તેવી) 'અભિલાષા કરૂં છું, અથવા ઈચ્છું છું. શું ઈચ્છું છું ? આગળ જણાવું છું તે, તે જ જણાવે છે કે 'क्षमाश्रमणाः'=હે પૂજ્ય ! 'प्रियं च मम'=કોઈ કારણે કોઇને કાંઇક 'અપ્રિયની પણ ઈચ્છા' થાય માટે અહિં કહે છે કે (હું ઈચ્છું છું) અને મને પ્રિય-માન્ય પણ છે કે-'जं भे ! (यद्भवतां)'=જે આપનો (જ્ઞાનાદિની આરાધના પૂર્વક પર્વ દિવસ અને પક્ષ પૂર્ણ થયો અને બીજો પણ શરૂ થયો, તે મને પ્રિય છે એમ વાક્યસંબંધ જોડવો). કેવા આપનો ? તે વિશેષણો કહે છે કે-'हृष्टानाम्'=નિરોગી એવા આપનો, 'तुष्टानाम्'=ચિત્તની પ્રસન્નતાવાળા આપનો, 'अल्पातङ्कानां'=અલ્પ શબ્દ અભાવવાચક હોવાથી (તત્કાળ ઘાતક રોગરૂપ) આતંકથી સર્વથા રહિત એવા આપનો, (અથવા સર્વથા નિરોગીપણાનો અસંભવ હોવાથી અલ્પરોગવાળા, અર્થાપત્તિએ સામાન્યતયા નિરોગી એવા આપનો), 'अभग्नयोगानाम्'=અખંડ સંયમ વ્યાપારવાળા (સંયમની કરણીમાં વ્યાઘાત વિનાના) આપનો, 'सुशीलानां'=અઢાર હજાર શીલાંગ (આચાર) સહિત આપનો, 'सुव्रतानाम्'=સુંદર પંચમહાવ્રતના ધારક આપનો, 'साचार्योपाध्यायानाम्'=બીજા પણ અનુયોગાદિ આચાર્ય-ઉપાધ્યાયો સહિત આપનો, અર્થાત્ આપનો અને અન્ય

પણ અનુયોગ આચાર્યાદિક સર્વેનો, 'ज्ञानेन दर्शनेन चारित्रेण तपसा आत्मानं भावयताम्'=જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર અને તપ દ્વારા આત્માને વિશુદ્ધ કરતા એવા આપ સર્વેનો, 'भो!'=હે ભગવંત ! 'दिवसः पौषधः पक्षः बहुशुभेन व्यतिक्रान्तः'=પૌષધ-દિવસ અર્થાત્ આજનો પર્વ દિવસ અને પક્ષ (પખવા-ડીયું) અત્યંત (શુભ કાર્ય કરવા) રૂપે પૂર્ણ થયો, 'अन्यश्च भवतां कल्याणेन पर्युपस्थितः'=અને બીજો પક્ષ–અર્ધમાસ આપને કલ્યાણકારી શરૂ થયો. (હે ક્ષમાશ્રમણ પૂજ્ય !) હું તે ઇચ્છું છું–મને પ્રિય છે–માન્ય છે, એમ ગુરુની ભૂત –ભાવિ આરાધનામાં શિષ્ય પોતાની પ્રસન્નતા બતાવીને પ્રણામ કરે છે કે–'शिरसा मनसा'=શિર વડે, મન વડે અને ઉપલક્ષણથી ('वाचा') વચન વડે 'मत्थएण वंदामि'=હું મસ્તક વડે વાંદું છું. પ્રણામ કરું છું, 'शिरसा' કહેવા છતાં અહિં 'मत्थएण वंदामि' કહ્યું તે પદ શ્રીજૈનશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ વ્યુત્પત્તિ વિનાનું સમગ્ર પારિભાષિક નમસ્કાર વચન હોવાથી પુન-રુક્તિ દોષ નથી. એ પ્રસંગે આચાર્ય પણ કહે કે–(तुम्भेहिं-समं), 'युष्माभिः सार्द्धं'=તમારા સર્વની સાથે (અર્થાત્ તમારે-અમારે સર્વને સ્વ–પર સહકારથી) એ પ્રાપ્ત થયો, અર્થાત્ આરાધના થઈ અને પુનઃ આરાધનાનો પ્રારંભ થયો.

હવે બીજા ખામણામાં ગુરુને ચૈત્યો તથા સાધુઓ-ને વંદન કરાવવા માટે તેઓએ કરેલી વંદનાનું નિવેદન કરે છેઃ—

'इच्छामि खमासमणो! पुव्विं चेइआइं वंदित्ता०' ઇત્યાદિ, તેમાં 'इच्छामि क्षमाश्रमणाः!'=હે પૂજ્ય ! હું ઇચ્છું છું ! શું

ઈચ્છું છું ? 'આપને ચૈત્યવંદના તથા સાધુવંદના કરાવવા માટે નિવેદન કરવાને', એટલો અધુરો વાકયાર્થ સ્વયં સમજી લેવો. 'पूर्वकाले'=વિહાર કર્યા પહેલાં આપની સાથે હતો ત્યારે 'હું આ ચૈત્યવંદના શ્રીસંઘની વતી કરૂં છું.' એમ અધ્યવસાય કરીને, 'चैत्यानि'=શ્રીજિનપ્રતિમાઓને સ્તુતિઓ રૂપે 'वन्दित्वा'=વંદન કરીને અને પ્રણામરૂપે 'नमस्कृत्य'= નમસ્કાર કરીને, કયાં અને કયારે વંદન—નમસ્કાર કરીને ? તે કહે છે કે–'युष्माकं पादमूले'=આપની સાથે હતો ત્યારે અહિં અને તે પછી, 'विहरता मया'=અન્યત્ર વિચરતાં બીજા ક્ષેત્રોમાં, 'ये केचन बहुदैवसिकाः'=જે કોઈ ઘણા દિવસના (વર્ષોના) પર્યાયવાળા 'साधवः दृष्टाः'=સાધુઓને જોયા (હું મળ્યો), તે કેવા સાધુઓ ? 'समाणा वा'=વૃદ્ધત્વાદિના કારણે જંઘાબળ ક્ષીણ થવાથી એક સ્થાને (સ્થિરવાસ) રહેલા, 'वसमाणा वा'=અથવા નવ કલ્પ વિહારવાળા, (ગામમાં એક રાત્રિ, નગરમાં પંચરાત્રિ વિગેરે ક્રમથી વિચરતા) અને તેથી જ 'ग्रामानुग्रामं द्रवन्तो वा'=ગામો ગામ ફરતા, (वा શબ્દો બધે સમુચ્ચય (અને) અર્થમાં સમજવા.) અર્થાત્ વિહારમાં જે કોઈ બહુ પર્યાયવાળા સ્થિરવાસ રહેલા કે ગામો ગામ વિચરતા સાધુઓ મને મળ્યા, તેમાં 'रात्निकाः संप्रश्नयन्ति'=જે દીર્ઘ ચારિત્ર પર્યાયવાળા (આચાર્યો) મલ્યા તેમને મેં વાંદ્યા અને આપની વતી પણ વંદના કરી, ત્યારે તેઓએ આપના કુશળ સમાચાર આદિ પૂછ્યા, (અનુવન્દના કહી) વિગેરે અને 'अवमरात्निकाः वन्दन्ते'=જેઓ આપનાથી લઘુપર્યાયવાળા આચાર્યો મળ્યા,

તેઓએ આપને વંદના કરી (અમારા દ્વારા વંદના જણાવ-રાવી) અને કુશળ સમાચાર વિગેરે પૂછ્યું હતું. વળી 'आर्यकाः वन्दन्ते'=ન્હાના (સામાન્ય) સાધુઓએ પણ આ-પને વંદન કર્યું, (અમારા દ્વારા જણાવરાવ્યું છે), તથા 'आर्यिकाः वन्दन्ते'=એ પ્રમાણે જે આર્યાઓ (સાધ્વીઓ) મળ્યાં તેઓએ પણ વન્દન કર્યું, 'श्रावकाः वन्दन्ते'=જે જે શ્રાવકો ગામો ગામમાં મળ્યા તેઓએ પણ વંદન કર્યું અને 'श्राविकाः वन्दन्ते'=જે જે શ્રાવિકાઓ મળી તેઓએ પણ વંદન કર્યું હતું અર્થાત્ ચતુર્વિધ સંઘ પૈકી જે જે મળ્યા તે સહુએ આપને યથાયોગ્ય અનુવંદના, વંદના કરવાપૂર્વક સુખશાતાદિ કુશળ સમાચાર પૃછ્યા હતા, તથા તે વેળા, 'निशल्यः निष्कषायः अहमपि शिरसा मनसा मस्तकेन वन्दामि'=શલ્ય રહિત કષાય મુક્ત એવા મેં પણ શિરથી, મનથી અને ઉપલક્ષણથી વચનથી પણ તેઓને વંદન કર્યું, 'इतिकृत्वा'=તે હેતુથી આપ પૂજ્ય પણ તેઓને વંદન કરો, એમ શિષ્યના કહેવાથી ગુરૂ કહે, 'अहमपि वन्दे चैत्यानि'=હું પણ તે તે વંદન કરેલા ચૈત્યોને (અને ઉપલક્ષણથી તે તે આચાર્યાદિ સંઘને) વંદન કરૂં છું, અહીં બીજા આચાર્યો કહે છે કે 'अहमवि वन्दावेमि चेइआई'=એમ પાઠ છે, તેનો અર્થ એમ કરવો કે શિષ્ય ગુરૂને કહે છે કે હું પણ ચૈત્યવંદના કરાવું છું અર્થાત્ અમુક નગરમાં ગામમાં તમારી વતી જે જે ચૈત્યોને મેં વંદન-નમસ્કાર કર્યો, તથા સંઘે પણ આપને જે જે જણાવરાવ્યું, તેઓને આપ પણ વંદન કરો ! (સમગ્ર આલાપકનો ભાવ એ છે

કે શિષ્ય ગુરૂને ચાલુ પક્ષમાં વિહાર કરતાં ગામોગામ જે ચૈત્યો તથા અન્ય આચાર્યાદિ શ્રીસંઘને મલ્યો, વંદન-નમસ્કાર કર્યા, ગુરૂની વતી પણ વંદના-નમસ્કારાદિ યથા-યોગ્ય જે જે જેની સાથે ઉચિત વ્યવહાર કર્યો હોય તે ગુરૂની સમક્ષ જણાવીને, ગુરૂને પણ તે તે ચૈત્યોને તથા શ્રીસંઘને વંદન કરાવવા વિનંતિ કરે છે, તે સાંભળી પ્રસન્ન થએલા ગુરૂ પણ તે ચૈત્યોને અહિં રહ્યાં રહ્યાં વંદન-નમસ્કારાદિ કરે છે અને અન્ય આચાર્યો આદિ શ્રીસંઘને પણ વંદના-અનુવંદના કે ધર્મલાભ વિગેરે યથાયોગ્ય કરે છે).

હવે ત્રીજા ખામણામાં શિષ્ય પોતાનું નિવેદન કરવા માટે કહે છેઃ—

'इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओऽहं (मि)० ઈત્યાદિ, તેમાં इच्छामि क्षमाश्रमणाः'=હે પૂજ્ય ક્ષમાશ્રમણ ! હું આગળ કહીશ તે પ્રમાણે ઇચ્છું છું, 'उपस्थितोऽहं'=મારૂં નિવેદન કરવા હું તૈયાર થયો (આવ્યો) છું. હવે નિવેદન કરે છે કે-'युष्माकं सत्कं'=આપનું આપેલું આ સઘળું જે અમારે ઉપયોગી છે, તે કેવું ? 'यथाकल्पं'=સ્થવિર કલ્પને ઉચિત-કલ્પ્ય, શું શું આપ્યું તે નામપૂર્વક કહે છે કે 'वस्त्रं, पतद्ग्रहं, कम्बलं, पादप्रोञ्छनं, (रजोहरणं)'=વસ્ત્ર, પાત્ર, કામળ, રજોહરણ (રજો-હરણ એવો જુદો પાઠ કોઈમાં દેખાય છે ત્યાં પાદપ્રોંછનનો અર્થ દંડાસણ અને રજોહરણ એટલે ઓઘો એમ જુદો કરવો ઠીક લાગે છે), તથા 'अक्षरं, पदं, गाथा, श्लोकः, (श्लोकार्द्धं)'=સૂત્રનો એક અક્ષર, પદ, ગાથા, (આર્યાબદ્ધ

પદ્ય), શ્લોક (અનુષ્ટુભ્ પદ્ય) ક્વચિત્ શ્લોકાર્ધ અર્ધો શ્લોક એવો પણ પાઠ છે, વળી 'अर्थः, हेतुः, प्रश्नः, व्याकरणं'=સૂત્રનું અભિધેય (વાચ્ય) તે અર્થ, (અહિં નપુંસકલિંગનો પ્રયોગ છે તે પ્રાકૃતશૈલીને યોગે સમજવો), હેતુ- એટલે કારણ, બીજો માન ઉતારવા માટે પૂછે તે પ્રશ્ન, તેનો ઉત્તર આપવામાં આવે તે વ્યાકરણ, અહિં દરેક પદોની સાથે 'वा' પદ છે તે સમુચ્ચય (વળી) અર્થમાં જાણવો. એ પ્રમાણે વસ્ત્રાદિ, અક્ષરાદિ અને અર્થ વિગેરે જે જે 'युष्माभिः प्रीत्या दत्तं'=વિના માગે આપે મને પ્રીતિપૂર્વક આપ્યું છતાં. 'मयाऽविनयेन प्रतीप्सितं'=મેં તે અવિનયથી ગ્રહણ કર્યું', 'तस्य मिथ्या मे दुष्कृतम्'=તે મારૂં પાપ મિથ્યા થાઓ! એમ શિષ્ય પોતાના અવિનયાદિ અપરાધની ક્ષમા માગે ત્યારે ગુરૂ પણ 'आचार्यसत्कं'=એ બધું પૂર્વાચાર્યોનું તમને આપ્યું છે. એમાં મારૂં શું છે? એમ કહી પોતાના ગર્વનો ત્યાગ અને સ્વગુરૂ પ્રત્યે ભક્તિ દર્શાવે (૩).

હવે ચોથા ખામણામાં ગુરૂએ જે શિક્ષા (જ્ઞાન-ક્રિયારૂપ) આપી તે ગુરૂના અનુગ્રહનું બહુમાન કરતાં શિષ્યો કહે કે:—

इच्छामि खमासमणो अहम [वि] पुव्वाइं ઇત્યાદિ, તેમાં 'इच्छामि क्षमाश्रमणाः! अहमपूर्वाणि (कृतिकर्माणि कर्तुं)= હે પૂજ્ય-ક્ષમાશ્રમણ! હું અપૂર્વ-અવિચ્છકારે (પણ) કૃતિ-કર્મો (વન્દન) કરવાને ઈચ્છું છું. એમ વાક્ય સંબંધ કરવો. 'कृतानि च मया कृतिकर्माणि'=તથા મેં જે પૂર્વકાલે કૃતિકર્મો (વન્દનો) કર્યાં, તે વંદનોમાં 'अवाप्तव्ये'=કોઈ

જ્ઞાનાદિ આચારો વિના અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાનાચારાદિ આચારોનું પાલન નહિ કરતાં, તથા 'विनयान्तरे'=વિનય નહિ કરતાં અર્થાત્ તે જ્ઞાનાદિ ક્રિયામાં વિનયનો ભંગ કરતાં, 'शिक्षितः'=આપે સ્વયં મને તે આચાર વિનયાદિ શિખડાવ્યો, અથવા બીજો પર્યાય 'सेधितः'=આચારોમાં અને વિનયમાં મને કુશલ બનાવ્યો, 'शिक्षापितः' અથવા 'सेधापितः'=ઉપાધ્યાયજી આદિ અન્ય સાધુઓ દ્વારા મને શિખડાવરાવ્યો અથવા કુશળ બનાવરાવ્યો. તથા 'संगृहीतः'=આપે મને શિષ્ય તરીકે આશ્રય આપ્યો. (સ્વીકાર્યો) 'उपगृहीतः'=જ્ઞાન વિગેરે આપીને તથા વસ્ત્રાદિ આપીને સંયમ માટે આધાર (આશ્રય) આપ્યો, 'सारितः'=મારા હિતમાર્ગે મને દોર્યો, 'वारितः'=અહિત પ્રવૃત્તિ કરતાં અટકાવ્યો, 'चोदितः'=સંયમ આરાધનામાં સ્ખલનાદિ કરતાં 'તમારા જેવાને આમ કરવું યોગ્ય નથી' એમ મધુર શબ્દોથી મને ભૂલ વિગેરે, કરતાં અટકાવ્યો (બચાવ્યો). 'प्रतिचोदितः'=એ રીતે વારંવાર બચાવ્યો-પ્રેરણા આપી, 'चियत्ता मम प्रतिचोदना'=આપે એ વાર વાર પ્રેરણા કરી તે મને પ્રીતિકર બની છે, અહંકારાદિથી અપ્રીતિકર નથી લાગી, ઉપલક્ષણથી શિક્ષા-સેધના-સારણા-વારણા-પ્રેરણા એ બધું મને પ્રીતિકર બન્યું છે, એમ સ્વયં સમજી લેવું. એથી જ 'उपस्थितोऽहम्' (अभ्युत्थितोऽहम्)'=એ આપે પ્રેરણા-પ્રતિપ્રેરણા કરી તે તે વિષયમાં હું ભૂલ સુધારવા તૈયાર-ઉદ્યમી થયો છું. (મને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે) 'युष्माकं तपतेजःश्रिया'=આપના તપના તેજરૂપી લક્ષ્મીથી અર્થાત્ આપના તપ

તેજના મહિમાથી, 'इतः चातुरन्तात् संसारकान्तारात् संहृत्य निस्तरिष्यामि'=આ ચારગતિરૂપ ચાર છેડાવાળી સંસારરૂપી અટવીમાં કપાયો, ઇન્દ્રિયો અને યોગો વિગેરેથી ફેલાએલા (ફસાએલા–ભમતા) મારા આત્માનું સંહરણ કરીને અર્થાત્ એ અટવીમાંથી ખેંચી લઈને, તેને હું ઉલ્લંઘી જઈશ અર્થાત્ સંસારરૂપી અટવીનો પાર પામીશ. 'इतिकृत्वा'=એ હેતુથી 'शिरसा मनसा मस्तकेन वन्दामि'=પૂર્વે અર્થ કર્યો છે તેમ શિર દ્વારા–મન દ્વારા અને ઉપલક્ષણથી વચન દ્વારા આપને હું વંદન કરૂં છું. એમ શિષ્ય ગુરૂનો મહાઉપકાર માનતો કૃતજ્ઞતા દાખવે, ત્યારે ગુરૂ કહે, 'नित्थारकाः'=તમે સંસારસમુદ્રથી અન્ય જીવોનો અથવા તમે કરેલી તમારી પ્રતિજ્ઞાઓનો (વ્રતાદિ નિયમોનો) નિસ્તાર (નિર્વાહ) કરનારા અને 'पारगाः'=સંસારસમુદ્રથી પાર પામનારા 'भवत'= થાઓ અર્થાત્ તે જીવોનું અને તમારું કલ્યાણ કરો. એમ ગુરૂ આશીર્વાદ આપે. એ પ્રમાણે પાક્ષિક ખામણાંનો અર્થ કહ્યો. (૪).

—ઃઇતિ પાક્ષિક ખામણા સૂત્ર અર્થ સમાપ્તઃ—

પ્રતિક્રમણમાં અતિચારોને ચિંતવવાની ગાથા.

सयणासणन्नपाणे, चेइअ जइ सिज्ज काय उच्चारे ।
समिई भावण गुत्ती, वितहायरणंमि अइआरो ॥१॥

ભાવાર્થ—શયન-એટલે સંથારો ઉત્તરપટ્ટો વિગેરે. **આસન**=પાટ પાટીયું આસન વિગેરે, એને વિતથાચરણમાં એટલે અવિધિએ લેવા, મૂકવા, પાથરવા અને વાપરવા વિગેરેથી અતિચાર લાગ્યો હોય તે વિચારવો. **અન્નપાન**=અવિધિથી આહારપાણી લેવામાં, આલોચવામાં, વાપરવા વિગેરેમાં લાગેલો અતિચાર. **ચૈત્ય**=જિનમૂર્તિ મંદિર, ત્યાં આશાતના કે અવિધિએ દેવવન્દનાદિ કરવાથી લાગેલો અતિચાર. **યતિ**=સાધુ (સાધ્વી), તેઓનો યથાયોગ્ય વિનય, વૈયાવચ્ચ, વન્દનાદિ નહિ કરવાથી કે અવિધિએ કરવાથી લાગેલો અતિચાર. **શય્યા**=વસતિ, ઉપાશ્રયાદિ, તેને યથાયોગ્ય પ્રમાર્જનાદિ નહિ કરવાથી, અવિધિએ કરવાથી, કે સ્ત્રી પશુ પંડકાદિથી યુક્ત સ્થાનનો ઉપયોગ કરવાથી અતિચાર. **કાય અને ઉચ્ચાર**=માત્રુ અને સ્થંડિલ (ઝાડો પેશાબ), એ બેને અસ્થંડિલે (અયોગ્ય-જીવસંસક્ત સ્થાને) પરઠવવાથી કે સ્થંડિલે (યોગ્ય ભૂમિમાં) પણ ચક્ષુથી જોયા પ્રમાર્જ્યા વિના પરઠવવાથી અતિચાર. **સમિતિ**=પાંચ સમિતિઓનું પાલન નહિ કરવાથી કે અવિધિ કરવાથી અતિચાર. એ પ્રમાણે **ભાવના અને ગુપ્તિ**=બાર કે ચાર ભાવનાઓનું અને ત્રણ ગુપ્તિઓનું પણ પાલન નહિ કરવાથી અથવા અવિધિ કરવાથી, એમ તે તે વિષયમાં અનુચિત વર્તન કરવાથી કે યથાયોગ્ય નહિ કરવાથી

લાગેલા અતિચારોનું ચિંતન કરી યાદ રાખી આલોચના કરવી. (એમાં જે સાધુ–સાધ્વીને આહારાદિ માટે બહાર ભ્રમણ કરવાનું હોય તેણે એક વાર અને આચાર્યને બે વાર આ ચિંતન કરવું, કારણ કે આચાર્યને અલ્પ પ્રવૃત્તિ હોવાથી ચિંતવવાનું થોડું હોય, માટે બન્ને સરખો ટાઈમ કાયોત્સર્ગમાં રહી શકે એટલો વિશેષ સમજવો).

પાક્ષિકાદિ પ્રતિક્રમણમાં છીંકનો કાયોત્સર્ગ વિધિ.

પાક્ષિકાદિ ત્રણ પ્રતિક્રમણોમાં અતિચાર અગાઉ છીંક આવે તો આરંભના ઇરિયાવહીથી પ્રતિક્રમણ ફરીને કરવું, પણ જો તે પછી મોટી શાન્તિસુધીમાં છીંક આવે તો દુક્ખક્ખય કમ્મક્ખયના કાઉસ્સગ્ગ પહેલાં ઇરિ૦ પ્રતિક્રમીને ખમા૦ દઈ 'ઇચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ક્ષુદ્રોપદ્રવ ઓહડાવણાર્થં કાઉસ્સગ્ગ કરું ? ઇચ્છં, ક્ષુદ્રોપદ્રવ ઓહડાવણાર્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં, અન્નથ૦ વિગેરે કહી કાયોત્સર્ગ કરવો; તેમાં ચાર લોગસ્સ સાગરવરગંભીરા સુધી (૧૦૮ શ્વાસો૦) ચિંતવવા, પારીને વડીલે નીચેની સ્તુતિ કહેવી.

सर्वे यक्षाम्बिकाद्या ये, वैयावृत्तकरा जिने (सुराः) ।
क्षुद्रोपद्रवसंघातं, ते द्रुतं द्रावयन्तु नः ॥ १ ॥

પછી સર્વેએ કાઉસ્સગ્ગ પારી પ્રગટ લોગસ્સ કહેવો.

* છીંક વાયુના વિકારથી થતો શબ્દ છે, તો પણ તેનું ઉત્થાન એવા સ્થાનેથી છે કે તે અમંગળમાં નિમિત્ત (સૂચક) બને છે. જો કે શારીરિક શબ્દ માત્ર વાયુના ભિન્ન ભિન્ન આંદોલન રૂપ છે, તો પણ તેનું શુભાશુભપણું છે જ અને તેથી સાંભળનારને તે શુભાશુભ

માંડલાંનો વિધિ.

"बारस बारस तिन्नि अ, काइअउच्चारकालभूमिओ ।
अंतो बाहिं अहिआसे, अणहिआसे पडिलेहा ।।उ०माला ३७५।।"

અર્થ-બાર, બાર, અને ત્રણ, અનુક્રમે લઘુનીતિ, વડીનીતિ અને કાલગ્રહણ માટે કુલ ૨૭ સ્થળોનું પડિલેહણ (પ્રમાર્જન) કરે. તેમાં હાજત સહન થાય તો વસતિની બહારની અને સહન ન થાય ત્યારે અંદરની ભૂમિઓનો ઉપયોગ કરે.

તેમાં લઘુનીતિ, વડીનીતિ પડિલેહતાં (માંડલાં કરતાં) નીચે પ્રમાણે તે તે સ્થાને પાઠ બોલવાનો વિધિ છે.

ફળ પણ આપે છે. જગતમાં આ તત્ત્વ અનુભવસિદ્ધ છે, માટે તેના પરિણામ રૂપ અમંગળને ટાળવા આ કાયોત્સર્ગ છે. કાયોત્સર્ગ તપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે મંગળ છે, તેમાં થતું શ્રીજિનેશ્વરાદિનું ધ્યાન આત્માનાં અભ્યંતર અશુભ નિમિત્તોને ટાળે છે અને સ્મરણ કરાએલા શાસનદેવો બાહ્ય અશુભ નિમિત્તોને ટાળવા સમર્થ છે. એમ આ કાયોત્સર્ગથી અભ્યન્તર અશુભ કર્મો રૂપ અને બાહ્ય ઉપદ્રવો રૂપ બન્ને અમંગળને ટાળી શકાય છે. આ સ્તુતિમાં શ્રી જિનેશ્વરની (શાસનની) વૈયાવચ્ચ કરનારા સર્વ યક્ષો અને અમ્બિકાદિ યક્ષિણીઓને સર્વ ઉપદ્રવો દૂર કરવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. શબ્દનું સામર્થ્ય અચિંત્ય છે, એક શબ્દ પ્રીતિનું અને બીજો વૈરનું કારણ બને છે, ઇત્યાદિ તેની વિશિષ્ટતા શાસ્ત્રોથી અને આજના વિજ્ઞાનથી પણ સિદ્ધ થઇ છે, શબ્દમાં બાહ્ય-અભ્યંતર સર્વે રોગોને (દુઃખોને) નાશ કરવાની અને ઉત્પન્ન કરવાની પણ શક્તિ છે, માટે શબ્દના શુભાશુભ ભેદો છે અને તેની લાભ હાનિને અંગે ઉપાયો પણ છે.

૬–સંથારા પાસે.

વડીનીતિ-૧ આઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ-૨ આઘાડે આસન્ને પાસવણે અણહિયાસે.

વડીનીતિ-૩ આઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ-૪ આઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અણહિયાસે.

વડીનીતિ-૫ આઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ-૬ આઘાડે દૂરે પાસવણે અણહિયાસે.

૬-દ્વાર પાસે ઉપાશ્રયની અંદરના ભાગે.

વડીનીતિ-૧ આઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ-૨ આઘાડે આસન્ને પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ—૩ આઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ-૪ આઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ-૫ આઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ-૬ આઘાડે દૂરે પાસવણે અહિયાસે.

૬-દ્વાર પાસે બહારના ભાગે.

વડીનીતિ-૧ અણાઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ-૨ અણાઘાડે આસન્ને પાસવણે અણહિયાસે,

વડીનીતિ–૩ અણાઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ–૪ અણાઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અણહિયાસે.

વડીનીતિ–૫ અણાઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ–૬ અણાઘાડે દૂરે પાસવણે અણહિયાસે.

૬– બહાર સો ડગલાંની અંદર નિર્જીવ ભૂમિમાં.

વડીનીતિ ૧ અણાઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ ૨ અણાઘાડે આસન્ને પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ ૩ અણાઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ ૪ અણાઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ ૫ અણાઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ ૬ અણાઘાડે દૂરે પાસવણે અહિયાસે.

કાળગ્રહણની ત્રણ ભૂમિઓ કાલગ્રહણ માટે યોગવાહી સાધુને પડિલેહવાની હોય છે, તેને નોતરાં દેવાનો વિધિ કહેવાય છે.

એમાં '**આઘાડે**' = ખાસ વિશિષ્ટ કારણે એટલે મકાનની બહાર જવાય તેમ ન હોય ત્યારે વડીનીતિ લઘુનીતિ માટે એ ભૂમિઓ મકાનમાં સંથારાની પાસે અને બીજી બારણા પાસે અંદર રખાય છે, તેમાં '**અણહિયાસે**' = વધુ પડતી હાજતને કારણે વિલંબ કરી શકાય નહિ, ત્યારે સંથારા પાસેની અને '**અહિયાસે**' = સહન થઈ શકે તેવી હાજતમાં બારણા પાસેની ભૂમિનો ઉપયોગ

કરવા માટે તે વિધિ છે. અણાઘાડે = આગાઢ કારણના અભાવે અર્થાત્ બહાર નીકળી શકાય તેમ હોય ત્યારે બહારની ભૂમિઓ પૈકી અણહિયાસેના પ્રસંગે બારણાની પાસે બહાર અને અહિયાસે એટલે હાજત સહન થાય તેમ હોય ત્યારે સો ડગલાંની અંદરની ચોથી (છેલ્લી) ભૂમિમાં પરઠવવાનું વિધાન કરાય છે. ઉચ્ચારે પાસવણે = વડીનીતિ લઘુનીતિ બે અને પાસવણે = એક જ લઘુનીતિ સમજવાની છે. તથા આસન્ને = નજીકમાં, મજ્ઝે = મધ્યમાં અને દૂરે = દૂર, એમ ત્રણ ત્રણ ભૂમિકાઓ સમજવાની છે. તેમાં એ કારણ છે કે રાત્રિએ બહારની જમીનમાં કોઈ બળદ વિગેરે પશુ આદિ અને અંદરની ભૂમિઓમાં કીડી, મકોડી આદિ જીવોનો ઉપદ્રવ થાય તો નજીકની છોડીને મધ્યની અને મધ્યની છોડીને દૂરની ભૂમિનો ઉપયોગ કરી શકાય. આગાઢ કારણો એટલે કોઈ રાજા, ચોર, પ્રત્યનીક વિગેરેનો ભય હોય કે સંયમનો ઉપઘાત થાય તેવાં વિશેષ કારણો હોય ત્યારે મકાનની બહાર ન જવું. એ રીતે માંડલાંનો ભાવ અને વિવેક સમજવો.

સંથારા પોરિસી ભણાવવાનો વિધિ અને સૂત્રપાઠ.

સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી ગુરૂની વિશ્રામણા કે સ્વાધ્યાય ધ્યાન વિગેરે કરતાં રાત્રિનો એક પ્રહર પૂર્ણ થાય ત્યારે સાધુએ શયન કરવું તે પહેલાં નહિ, એવું શાસ્ત્રીય વિધાન છે. શયન અને નિદ્રા સંયમની આરાધનામાં શારીરિક સ્વસ્થતા માટે જરૂરી છે. આરામની અભિલાષા સાવદ્ય છે અને સંયમ માટે સ્વસ્થતાની અભિલાષા નિરવદ્ય છે, માટે એ ઉદ્દેશથી નિદ્રા લેવાનો વિધિ છે. નિદ્રા વખતે ઉપયોગ અવરાઈ જાય છે, તેવા સમયે એકાએક આયુષ્યની સમાપ્તિ થઈ જાય તો જીવને અંતિમ આરાધના અધુરી

રહી જાય, માટે સાગાર અનશન રૂપ સંથારાવિધિ કહેલો છે, તેનો પાઠ નીચે પ્રમાણે છે—

"निसीहि निसीहि निसीहि, नमो खमासमणाणं गोयमाईणं महामुणीणं" કહીને શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રપૂર્વક કરેમિભંતે ! સૂત્ર કહેવું. એટલો પાઠ ત્રણવાર કહીને પછી—

"अणुजाणह जिट्ठज्जा ! अणुजाणह परमगुरू गुरुगुणरयणेहिं मंडियसरीरा। बहुपडिपुन्ना पोरिसी, राइयसंथारए ठामि ?"

"अणुजाणह संथारं, बाहुवहाणेण वामपासेणं ।
कुक्कुडि (डु) पायपसारण, अतरंत पमज्जए भुमिं ॥१॥
संकोइअ संडासा, उव्वट्टंते अ कायपडिलेहा ।
दव्वाइ उवओगं, ऊसासंनिरुंभणालोए ॥२॥
जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्सिमाइ रयणीए।
आहारमुवहिं देहं, सव्वं तिविहेण वोसिरिअं ॥३॥"

"चत्तारि मंगलं—अरिहंता मंगलं, सिद्धा मंगलं, साहू मंगलं, केवलिपन्नत्तो धम्मो मंगलं । चत्तारि लोगुत्तमा—अरिहंता लोगुत्तमा, सिद्धा लोगुत्तमा, साहू लोगुत्तमा, केवलिपन्नत्तो धम्मो लोगुत्तमो । चत्तारि सरणं पवज्जामि—अरिहंते सरणं पवज्जामि, सिद्धे सरणं पवज्जामि, साहू सरणं पवज्जामि, केवलिपन्नत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि ॥"

"पाणाइवायमलिअं, चोरिक्कं मेहुणं दविणमुच्छं ।
कोहं माणं मायं, लोहं पिज्जं तहा दोसं ॥१॥
कलहं अब्भक्खाणं, पेसुन्नं रइअरइसमाउत्तं ।
परपरिवायं माया—मोसं मिच्छत्तसल्लं च ॥२॥

મંગલ છે, ૩–સાધુઓ મંગલ છે અને ૪–કેવલિ કથિત ધર્મ મંગલ છે. એ ચાર (મંગલ છે માટે) લોકમાં ઉત્તમ પણ છે, ૧–અરિહંતો લોકોત્તમ છે, ૨–સિદ્ધો લોકોત્તમ છે, ૩–સાધુઓ લોકોત્તમ છે અને ૪–કેવલિકથિત ધર્મ લોકોત્તમ છે. એ ચારનું (લોકોત્તમ છે માટે) શરણ સ્વીકારૂં છું, ૧–અરિહંતોનું શરણ સ્વીકારૂં છું, ૨– સિદ્ધોનું શરણ સ્વીકારૂં છું, ૩–સાધુઓનું શરણ સ્વીકારૂં છું અને ૪–શ્રીકેવલિભાષિત ધર્મનું શરણ સ્વીકારૂં છું.

એમ ચારને મંગલ, લોકોત્તમ તરીકે માની તે ચારનું શરણ કરે. પછી અઢાર પાપસ્થાનકોને તજવા માટે–

पाणाइवाय० ઈત્યાદિ = ૧ પ્રાણાતિપાત = હિંસા, ૨– અલિક = અસત્ય, ૩–ચોરી, ૪–મૈથુન, ૫–દ્રવ્યમૂર્છા = સર્વ દ્રવ્યોનો પરિગ્રહ, ૬–ક્રોધ, ૭–માન, ૮–માયા, ૯–લોભ, ૧૦–પ્રેમ=રાગ, ૧૧ દોષ=દ્વેષ (૧),

कलहं० ઈત્યાદિ = ૧૨–કલહ, ૧૩–અભ્યાખ્યાન (ખોટું આળ દેવું), ૧૪–પૈશુન્ય=ચાડી, ૧૫–રતિ–અરતિ વડે સમાયુક્ત એટલે બે મળીને એક ૧૬—પરપરિવાદ– દ્વેષથી બીજાની નિંદા, ૧૭ માયાપૂર્વક મૃષા (અસત્ય) વચન અને ૧૮–મિથ્યાત્વરૂપી આત્મશલ્ય (૨).

वोसिरसु० ઈત્યાદિ=આ કહ્યાં. તે અઢારે પાપસ્થાનકો મોક્ષમાર્ગના સંસર્ગમાં (સેવનામાં) વિઘ્નભૂત છે, દુર્ગતિનાં કારણો છે, તે સર્વને હું વોસિરાવું છું (તજું છું) (૩).

તે પછી પોતાનું સ્વરૂપ ભાવતો ભાવના ભાવે કે—

एगोऽहं० ઈત્યાદિ=હું એકલો છું, મારૂં કોઈ નથી, હું

પણ બીજાનો કોઈનો નથી, એમ અદીન મન વડે (મનમાં નિરાધારપણાની દીનતા વિના) આત્માને શિખામણ આપે અર્થાત્ હે જીવ! આ સંસારના સંબંધો કૃત્રિમ છે, તું નિરાધાર નથી, પણ અરિહંતાદિના શરણે રહેલો છે, માટે નિર્ભય છે એમ સમજાવે. (૪)

एगो मे० ઈત્યાદિ=મારો આત્મા એકલો છે, શાશ્વતો છે, જ્ઞાનદર્શન (વિગેરે ગુણો)થી સંયુક્ત છે, એ સિવાયના બીજા જે ભાવો મને મળ્યા છે તે (શરીરાદિ) સર્વ સંયોગરૂપ છે (માટે નાશવંત છે) (૫).

संजोगमूला० ઈત્યાદિ=જીવે જે દુ:ખની પરંપરા ભોગવી છે તે સર્વ સંયોગના કારણે ભોગવી છે, માટે સંયોગના સર્વ સંબંધને (રાગને) ત્રિવિધે (મન-વચન અને કાયાથી) હું વોસિરાવું છું. (૬)

એમ ભાવિત થઈને સમ્યક્ત્વનું પચ્ચક્ખાણ કરવા માટે ત્રણ વાર "**અરિહંત મારા દેવ છે, જાવજીવ સુધી સુસાધુઓ મારા ગુરૂઓ છે અને શ્રીજિનકથિત ભાવો એજ તત્ત્વ (સત્ય) છે એમ હું સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરૂં છું.**" (૧) એમ કહે.

તે પછી ક્ષમાપનાદિ કરવા માટે–

खमिअ० ઈત્યાદિ=હું બીજા જીવોને ક્ષમા કરૂં છું અને તેઓની પાસે મારા અપરાધોની ક્ષમા માગું છું. સર્વ (છ) નિકાયવર્તી જીવો મને ક્ષમા કરો. હું સિદ્ધોની સાક્ષીએ આલોચના કરૂં છું કે મારે કોઈની સાથે વૈરભાવ નથી. (૧)

सव्वेजीवा० ઈત્યાદિ=સર્વ જીવો કર્મને વશ ચૌદ રાજલોકમાં ભમે છે, તે સર્વને હું ખમાવું છું, મને પણ તે સહુ ક્ષમા કરો. (૨)

जं जं० ઈત્યાદિ=મેં જે જે પાપ મનથી બાંધ્યું હોય, વચનથી ભાખ્યું હોય અને કાયાથી કર્યું હોય તે મારૂં સર્વ પાપ મિથ્યા થાઓ. (૩)

એ પ્રમાણે વિધિ કરી શયન કરવાથી જીવ ઘણાં પાપોથી હલકો થાય છે અને એકાએક મરણ થાય તો પણ આરાધક બને છે. અનિત્ય ક્ષણ વિનશ્વર જીવનમાં એક ક્ષણ પણ ઉપયોગ વિનાની ન જાય એ માટે નિદ્રા પહેલાં આ વિધિ કેટલો મહત્ત્વનો છે તે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારતાં તરત જ સમજાય તેવું છે.

પરિશિષ્ટ પહેલું.

પ્રતિલેખના.

કરણસિત્તરીમાં પ્રતિલેખનાના ૨૫ પ્રકારો જે કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

मुहपोत्ति चोलपट्टो, कप्पतिगं दो निसिज्ज रयहरणं।
संथारुत्तरपट्टो, दस पेहाऽणुग्गए सूरे ॥१॥
उवगरणचउद्दसगं, पडिलेहिज्जइ दिणस्स पहरतिगे।
उग्घाडपोरिसीए उ, पत्तनिज्जोगपडिलेहा ॥ २ ॥

સાધુને પ્રતિદિન ત્રણ પ્રતિલેખના કરવાનો વિધિ છે. એક પ્રભાતે, બીજી ત્રીજા પ્રહરને અંતે અને ત્રીજી સૂર્યોદયથી પોણા પ્રહરે. તેમાં પ્રભાતે ૧ મુહપત્તિ, ૨ ચોલપટ્ટો (ઉપલક્ષણથી કંદોરો), ૩-૪-૫ ત્રણ (એક કામળી અને બે સૂત્રાઉ) કપડા, ૬-૭ રજોહરણની (અંદરનું સુત્રાઉ અને ઉપરનું ઉનનું ઓઘારીઉં એમ) બે નિષદ્યા, ૮ રજોહરણ, ૯ સંથારો અને ૧૦ ઉત્તરપટ્ટો તથા કલ્પચૂર્ણિના અભિપ્રાયે ૧૧-દંડો-એમ અગીઆર વસ્તુની પ્રતિલેખના સૂર્યોદય થતાં પહેલાં કરવી. તેમાં સહુથી પ્રથમ મુખવસ્ત્રિકા, પછી રજોહરણ, અંદરનું નિષદ્યા, બહારનું ઓઘારીયું, ચોલપટ્ટો, (કંદોરો આસન), કપડા, ઉત્તરપટ્ટો, સંથારો અને દંડો એમ નિશીથચૂર્ણીમાં ક્રમ કહ્યો છે. પુરૂષની અપેક્ષાએ પ્રથમ આચાર્ય, તપસ્વી, ગ્લાન, સૈક્ષ, ઈત્યાદિ ક્રમ સમજવો.

બીજી પ્રતિલેખનામાં દિવસના ત્રીજા પ્રહરને અંતે ચૌદ ઉપકરણોનું પડિલેહણ કરવાનું છે તેમાં પ્રથમ મુહ-પત્તી, પછી ચોલપટ્ટો, તે પછી પાત્રાનો ઉપરનો ગુચ્છો, ચરવળી, ઝોળી, પડલા, રજસ્રાણ, નીચેનો ગુચ્છો, નાનું પાત્ર, મોટું પાત્ર, તે પછી રજોહરણ અને ત્રણ કપડા એમ ચૌદ સમજવાં. ઉપલક્ષણથી બીજી પણ ઉપધિ પડિલેહવી.

આ અગીઆર અને ચૌદ મળી ૨૫ વસ્તુની પડિ-લેહણાને ૨૫ પ્રકારો કહેવાય છે. અન્ય મતે મુહપત્તિના પચીસ બોલ બોલવાપૂર્વક મુહપત્તિ વિગેરેનું પડિલેહણ થાય છે, તે ૨૫ પ્રકારો આ પ્રમાણે કહ્યા છે.

दिट्ठिपडिलेह एगा, छ उड्ढपक्खोड तिग तिगंतरिआ ।
अक्खोड पमज्जणया, नव नव मुहपत्ति पणवीसा ॥३॥

અર્થ—૧-દૃષ્ટિપડિલેહણા=પ્રથમ મુહપત્તિને બન્ને પાસાં બદલીને દૃષ્ટિથી જોવાં, ૬-ઉર્ધ્વપ્રસ્ફોટક=તે પછી મુહપત્તિ બે હાથથી પકડીને પહેલાં ડાબા હાથે અને પછી જમણા હાથે નચાવવારૂપ ત્રણ ત્રણ પક્ખોડા કરવા તે છ ઉર્ધ્વપક્ખોડા. ૯ અક્ખોડા અને ૯ પ્રમાર્જના=તે પછી મુહપત્તિનાં ત્રણ વધુટક કરીને (જમણા હાથની આંગળીમાં વહુના ઘુંઘટની માફક ભરાવીને) હાથને સ્પર્શે નહિ તેમ ડાબા હાથની હથેળીથી કોણી સુધી મુહપત્તિને લઇ જતાં ત્રણ વાર અક્ખોડા કરવા અને તે પછી કોણીથી હથેલી તરફ લઈ જતાં મુહપત્તિ સ્પર્શે તેમ હાથને પ્રમા-ર્જવો તે ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી. એમ ત્રણ અક્ખોડા પછી

ત્રણ પ્રમાર્જના, પુનઃ ત્રણ અક્ખોડા અને ત્રણ પ્રમાર્જના અને ત્રીજી વાર ત્રણ અક્ખોડા અને ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી તે આંતરે આંતરે નવ અક્ખોડા અને નવ પ્રમાર્જના મળી અઢાર, એમ ૧–દૃષ્ટિપડિલેહણા, ૬–ઉર્ધ્વપ્રસ્ફોટક, ૯–અક્ખોડા અને ૯–પ્રમાર્જના મળી ૨૫ પડિલેહણા સમજવી.

ત્રીજી પડિલેહણા સૂર્યોદય પછી પોણા પ્રહરે પાત્ર અને પડલા, ઝોળી, ગુચ્છ વિગેરે પાત્રાંના ઉપકરણોની કરવાની છે.

આ ત્રણ વખતની પડિલેહણા ઉપરાંત પ્રભાતે પડિલેહણા પછી વસતિની પ્રમાર્જના અને સાંજે ત્રીજા પ્રહરને અંતે વસતિની પ્રમાર્જના કરી ઉપધિની પડિલેહણા કરવાનું પ્રવચન સારોદ્ધાર વિગેરેમાં કહેલું છે. વર્ષા કાળમાં વસતિ પ્રમાર્જના ત્રણ વાર, જીવસંસક્ત વસતિ હોય તો અનેકવાર કરવી એમ કહ્યું છે અને એમ છતાં પણ જીવયતના ન પાળી શકાય તેવો જીવોનો ઉપદ્રવ હોય તો વસતિ બદલવાનું વિધાન કરેલું છે.

પડિલેહણાના હેતુઓ જણાવતાં કહ્યું છે કે–

पडिलेहणाए हेउ, जइवि जीअरक्खणं जिणाणा य।
तहवि इमं मणमक्कडं, निज्जतणत्थं गुरू बिंति ॥४॥

અર્થ—જો કે પ્રતિલેખનાના સામાન્ય હેતુઓ તો જીવરક્ષા અને જિનાજ્ઞાનું પાલન છે તો પણ મુખ્યતયા પડિલેહણા આ મનરૂપી માંકડાને વશ કરવા માટે કરવાની છે. એ માટે પડિલેહણ કરતાં જે જે બોલને ચિંતવવાના છે તે ઉપયોગી હોવાથી અહીં આપીએ છીએ.

સાંજની પ્રતિલેખનાનો વિધિ–ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ બહુ–પડિપુન્ના પોરિસિ ! કહી ખમા૦ દઈ ઈરિ૦ પડિક્કમીને ખમા૦ દઈ ઈચ્છા કારેણ સંદિસહ ભગવન્ પડિલેહણ કરૂં ? ઈચ્છં, ખમા૦ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ વસતિ પ્રમાર્જું ? ઈચ્છં કહી ઉપવાસ કર્યો હોય તો મુખવસ્ત્રિકા વિગેરે ત્રણ અને ભોજન કર્યું હોય તો પાંચ વાનાં પડિલેહવાં, પછી પાંચ વાનાં પડિલેહનારે ઈરિ૦ પડિક્કમી ખમા૦ ઈચ્છાકારી ભગ૦ પસાય કરી પડિલેહણાં પડિલેહાવોજી કહી આચાર્ય, સ્થાપનાચાર્ય વિગેરે વડિલોની અને ગ્લાન, વૃદ્ધ, બાળ, શૈક્ષ વિગેરેની ઉપધિ પડિલેહવી, પછી ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉપધિ મુહપત્તિ પડિલેહું ? ઈચ્છં કહી મુહપત્તિ પડિલેહવી. ખમા૦ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ સજ્ઝાય કરૂં ? ઈચ્છં કહી નવકાર ગણી 'ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ઠં' વિગેરે પાંચ ગાથા કહી બે વાંદણાં દેવાં, પછી ઉભા ઉભા ઈચ્છકારી ભગ૦ પસાય કરી પચ્ચક્ખાણનો આદેશ દેશોજી. કહી, ચારે આહારના ત્યાગનું (મુટ્ઠિસહી આદિ) પચ્ચક્ખાણ કરવું. ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉપધિ સંદિસાહું ? ઈચ્છં, ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉપધિ પડિલેહું ? ઈચ્છં કહી બાકીનાં વસ્ત્રો પડિલેહવાં. ઉપવાસી ચોલપટ્ટો છેલ્લો પડિલેહે. ઈત્યાદિ પરંપરાગત વિધિ ગુરૂગમથી સમજવો. પડિલેહણ પછી ઈરિ૦ પડિક્કમી કાજો ઉદ્ધરી પુનઃ ઈરિ૦ પડિક્કમી કાજો શુદ્ધ ભૂમિમાં પરઠવવો.

સવારે પાદોનપોરિસિનો વિધિ.

સૂર્યોદય પછી પોણો પ્રહર પૂર્ણ થતાં સૂત્ર પોરિસિ પૂર્ણ થાય છે, તે વખતે ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ બહુપડિપુન્નાપોરિસિ ? કહી, ખમા૦ દઈ ઇરિ૦ પ્રતિક્રમણ કરી, ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ પડિલેહણ કરૂં ? ઈચ્છં, કહી મુખવસ્ત્રિકા પડિલેહવી. આને કોઈ 'છ ઘડીની પોરિસિ' પણ કહે છે, કિન્તુ શાસ્ત્રીય વિધાન પોણા પ્રહરનું છે, તેથી દરરોજ દિનમાનનો ચોથો ભાગ કરી તેથી પોણા ભાગ જેટલો સમય સૂર્યોદય પછી જાય ત્યારે ભણાવવી જોઈએ.

પહેલા પ્રહરમાં લાવેલાં આહાર-પાણી ત્રીજા પ્રહર સુધી જ ખપી શકે છે; માટે બીજી પોરિસિનાં આહાર-પાણી એક પ્રહર દિવસ ગયા પછી લાવવાં જોઈએ. તે પહેલાં લાવેલાં ચોથા પ્રહરમાં વપરાય નહિ.

પચ્ચક્ખાણ પારવાનો વિધિ.

પચ્ચક્ખાણનો સમય પૂર્ણ થયા પછી ખમા૦ દઈ, ઇરિ૦ પડિક્કમી, ખમા૦ દઈ આદેશ માગી જગચિંતામણીનું ચૈત્યવન્દન જયવીયરાય સુધી કરવું. પછી ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ સજ્ઝાય કરૂં ? ઈચ્છં, કહી 'ધમ્મો-મંગલમુક્કિટ્ઠં' વિગેરે પાંચ ગાથા કહેવી. પછી ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ મુહપત્તિ પડિલેહું ? ઈચ્છં, કહી મુખવસ્ત્રિકા પડિલેહવી, પછી ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ પચ્ચક્ખાણ પારૂં ? 'યથા શક્તિ' કહી પુનઃ

ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ પચ્ચક્ખાણ પાર્યું, 'તહત્તિ' કહી જમણા હાથનો અંગુઠો મુઠીની અંદર વાળી હાથ ઓઘા ઉપર સ્થાપી એક નવકાર પ્રગટ કરી આયંબિલ પર્યંતનાં પચ્ચક્ખાણ પારવા માટે આ પ્રમાણે કહેવું–

"ઉગ્ગએ સૂરે નમુક્કારસહિ, પોરિસિ, સાઢ પોરિસિ, સૂરેઉગ્ગએ પુરિમડ્ઢ, અવડ્ઢ, મુટ્ઠિસહિયં પચ્ચક્ખાણ કર્યું ચઉવિહાર, આયંબિલ, નીવિ, એકાસણું, બેઆસણું પચ્ચક્ખાણ કર્યું તિવિહાર, પચ્ચક્ખાણ ફાસિઅં, પાલિઅં, સોહિઅં, તીરિઅં, કિટ્ટિઅં, આરાહિઅં, જં ચ ન આરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં" એમ કહેવું.

તિવિહાર ઉપવાસ હોય તો "સૂરેઉગ્ગએ (ઉપવાસ) પચ્ચક્ખાણ કર્યું તિવિહાર, પોરિસિ, સાઢપોરિસિ, સૂરેઉગ્ગએ પુરિમડ્ઢ, અવડ્ઢ, મુટ્ઠિસહિયં પચ્ચક્ખાણ કર્યું પાણહાર પચ્ચક્ખાણ ફાસિઅં પાલિઅં વિગેરે ઉપર પ્રમાણે કહેવું.

એમાં નમુક્કાર સહિયં વિગેરે જે કાળ પચ્ચક્ખાણ તથા આંબિલ નીવિ વિગેરે જે જે પચ્ચક્ખાણ કર્યું હોય તે તે શબ્દો બોલવા.

એમ પચ્ચક્ખાણ પાર્યા પછી ઉપર 'ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં', વિગેરે સત્તર ગાથાઓ ગણવી અને ભોજન કર્યા પછી કાજો વોસિરાવીને જગચિંતામણીનું ચૈત્યવન્દન જયવીયરાય સુધી કરવું.

દશવૈકાલિકસૂત્રની સત્તર ગાથાઓ.

धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।
देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥१॥
जहा दुमस्स पुप्फेसु, भमरो आवियइ रसं ।
ण य पुप्फं किलामेइ, सो अ पीणेइ अप्पयं ॥२॥
एमेए समणा मुत्ता, जे लोए संति साहुणो ।
विहंगमाव पुप्फेसु, दाणभत्तेसणे रया ॥३॥
वयं च वित्तिं लब्भामो, न य कोइ उवहम्मई ।
अहागडेसु रीयंते, पुप्फेसु भमरा जहा ॥४॥
महुगारसमा बुद्धा, जे भवंति अणिस्सिआ ।
नाणापिंडरया दंता, तेण वुच्चंति साहुणो 'त्ति बेमि ॥५॥'
कहं नु कुज्जा सामण्णं, जो कामे न निवारए ।
पए पए विसीअंतो, संकप्पस्स वसं गओ ॥६॥
वत्थ गंध मलं कारं, इत्थीओ सयणाणि अ (य) ।
अच्छंदा जे न भुंजंति, न से चाइत्ति वुच्चइ ॥७॥
जे अ कंते पिए भोए, लद्धे विपिट्ठि कुव्वई ।
साहीणे चयई भोए, से हु चाइ त्ति वुच्चई ॥८॥
समाइ पेहाइ परिव्वयंतो, सिआ मणो निस्सरई बहिद्धा ।
न सा महं नोवि अहंपि तीसे, इच्चेव ताओ विणइज्ज रागं ॥९॥
आयावयाही चय सोगमल्लं, कामे कमाही कमिअं खु दुक्खं ।
छिंदाहि दोसं विणइज्ज रागं, एवं सुही होहिसि संपराए ॥१०॥
पक्खंदे जलिअं जोइं, धूमकेउं दुरासयं ।
नेच्छंति वंतयं भोत्तुं, कुले जाया अगंधणे ॥११॥

धिरत्थु तेऽजसो कामी, जो तं जीवियकारणा ।
वंतं इच्छसि आवेउं, सेयं ते मरणं भवे ॥१२॥
अहं च भोगरायस्स, तं च सि अंधगवण्हिणो ।
मा कूले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥१३॥
जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारीओ ।
वायाविद्धुव्व हडो, अट्ठिअप्पा भविस्ससि ॥१४॥
तीसे सो वयणं सोच्चा, संजयाइ सुभासिअं ।
अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिवाइओ ॥१५॥
एवं करंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।
विणिअट्टंति भोग्सु, जहा से पुरिसुत्तमो–त्तिबेमि ॥१६॥
संजमे सुट्ठिअप्पाणं, विप्पमुक्काण ताइणं ।
तेसिमेअमणाइन्नं, निग्गंथाणं महेसिणं ॥१७॥

ભાવાર્થ—धम्मो०=અહિંસા સંયમ અને તપ ત્રણેના ચોગે થતો ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળરૂપ છે. જેના મનમાં આ ધર્મ સદા વર્તે છે તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. (૧)

(વસ્તુતઃ અહિંસા એ જ પરમ ધર્મ છે, તેની સિદ્ધિ આ ગ્રન્થમાં બતાવેલા સંયમથી થાય છે અને એ સંયમની સિદ્ધિ બાર પ્રકારના તપથી થાય છે. એમ તપથી સંયમ અને સંયમથી અહિંસાની સિદ્ધિ થાય છે. અર્થાત્ ત્રણેનો પરસ્પર સાધ્ય સાધન સંબંધ છે; છતાં ઉપચારથી સાધનને પણ અહીં ધર્મ કહ્યો છે. એ ધર્મ મહામંગળ રૂપ (સર્વ વિઘ્નોનો નાશ કરનાર) છે, આ ધર્મને સાચા રૂપમાં મનુષ્યોમાં પણ સાધુઓ જ આરાધી શકે છે, દેવો અચિંત્ય શક્તિવાળા છતાં આવા ધર્મનું પાલન કરવા અસમર્થ છે, માટે એવા ધર્મને દેવો પણ નમે છે. એ અહિંસાદિરૂપ ધર્મની

સાધના માટે આહારાદિ પિંડ શુદ્ધ જોઇએ માટે તે કેવી રીતે લેવો તે જણાવવા માટે કહે છે કે—)

जहा०=જેમ વૃક્ષોનાં પુષ્પોમાંથી ભમરો અલ્પ અલ્પ રસ (મકરંદ) ચૂસે છે છતાં પુષ્પને પીડા કરતો નથી અને પોતાને તૃપ્ત કરે છે. (૨)

एमेए०=એ રીતે આ લોકમાં જે સાધુઓ તપસ્વી અને સંતોષી છે, બાહ્ય-અભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત છે, તેઓ 'પુષ્પોમાંથી ભમરાઓ રસ લે છે તેમ' ગૃહસ્થે આપેલા પ્રાસુક આહાર વિગેરેમાં એષણા (શુદ્ધિ)ની રક્ષા માટે રક્ત હોય છે અર્થાત્ દાતારને પીડા ન થાય તેમ ઘણાં ઘરોમાંથી અલ્પ અલ્પ પ્રાસુક આહાર ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિવાળા હોય છે. (૩)

वयं च०=(તેઓ સદૈવ એવું ધ્યાન કરે છે કે-) જેમ ભમરાઓ પોતાને માટે નહિ ઉગેલાં પુષ્પોમાંથી રસ લે છે તેમ અમે પણ 'યથાકૃત' એટલે અમારે માટે કૃત નહિ કારિત નહિ કે અનુમત નહિ એવા એટલે ગૃહસ્થે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા પદાર્થો (અશનાદિ) રૂપ વૃત્તિ (આજીવિકા) મેળવીશું. તે પણ ભમરાઓ જેમ પુષ્પોને પીડા ઉપજાવ્યા વિના અલ્પ અલ્પ રસ ચૂસે છે તેમ અમે પણ કોઈ ગૃહસ્થની આજીવિકાને અને તેના મનને (ભાવને) કીલામણા ન થાય (ધક્કો ન પહોંચે) તેમ ગ્રહણ કરીશું. (૪).

કોઇને અપ્રીતિ કે અસદ્ભાવ પેદા કરવો તે પણ (ભાવથી) હિંસા કહી છે, માટે અહિંસકવૃત્તિવાળા સાધુને કોઈ કારણે બીજાને માનસિક દુઃખ પણ ન થાય તેમ જીવવાનું હોય છે, સાધુ પ્રત્યે

અપ્રીતિ થતાં જીવને મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ કર્મોનો બંધ થાય છે, તેનાથી એનાં જન્મ મરણો થાય છે અને ઉપાય હોવા છતાં એમાં નિમિત્ત બનવાથી સાધુને પણ કર્મબંધ કહ્યો છે. વિના કારણે કોઈને પણ કર્મબંધમાં નિમિત્તભૂત નહિ બનવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા છે.

મહુગાર=ભમરાની જેમ આહારપિંડ મેળવનારા, છતાં ભમરાના જેવા અજ્ઞાન નહિ, કિન્તુ તત્ત્વાતત્ત્વને જાણનારા-વિવેકી, ઉપરાંત ભમરાની જેમ રસમાં લુબ્ધ નહિ, પણ અમુક ઘરની કે ઘરોની નિશ્રા વિનાના અર્થાત્ આશ્રાના દાસ-દીન નહિ, કિન્તુ આહારાદિ મળે કે ન મળે તો પણ સમભાવમાં રહેનારા અને એક જ સ્થળના કે એક જ જાતના પિંડમાં રક્ત નહિ, કિન્તુ ઘર ઘરથી અલ્પ અલ્પ જે કંઈ નિર્દોષ મળે તેવું લેવાની વૃત્તિવાળા અને એવું ભોગવવા છતાં મન અને ઇન્દ્રિઓનો વિજય કરનારા, અથવા ઈર્યાસમિતિ આદિમાં ઉપયોગવાળા, ઇત્યાદિ ભમર કરતાં અનેક વિધ વિશિષ્ટતાવાળા સાધુ હોય તેઓ સાધુ કહેવાય છે, એમ હે આર્ય જમ્બૂ! પ્રભુ શ્રીમહાવીરે કહેલું હું તને કહું છું. (૫)

હવે સંયમી આત્માનું ચિત્ત સંયમથી ચલાયમાન થાય તો તેને બ્રહ્મચર્ય પાલનના અતિદેશથી ઉપદેશ આપે છે કે—

'कहं नु०' ઇત્યાદિ=જે 'કામને' એટલે અપ્રશસ્ત ઇચ્છાઓને, અથવા તેના વિષયભૂત શબ્દાદિ વિષયોને, અને તેના કારણભૂત વેદના ઉદયને રોકશે નહિ તે સ્થાને સ્થાને વિષાદ (ચિંતા) કરતો સંકલ્પને વશ થએલો ચારિત્ર-ધર્મને કેવી રીતે પાળશે? (૬)

वत्थगंध० ઈત્યાદિ=જેઓ પોતાને પ્રાપ્ત નહિ થએલાં એવાં વસ્ત્રો, ગંધ દ્રવ્યો, અલંકારો (આભરણો), સ્ત્રીઓ (ના ભોગો), પલંગ, પથારી વિગેરે શયનો અને ઉપલક્ષણથી આસનો વિગેરેને ભોગવતા નથી તેઓ (સુબન્ધુની જેમ) 'ત્યાગી' કહી શકાતા નથી. (૭)

जे अ कंते० ઈત્યાદિ=કિન્તુ જેને સુંદર અને પ્રિય (ઇષ્ટ) એવા શબ્દાદિ ભોગો મળ્યા છે છતાં અનેક શુભ ભાવનાઓના બળે તેને તજે છે (ભોગવતા નથી) તે જ (ભરત ચક્રવર્તી વિગેરેની જેમ) ત્યાગી કહેવાય છે. (૮)

(અહીં એ શંકા થાય કે મળેલા ભોગો તજે તે જ ત્યાગી કહેવાય તો જે ધન વગરના દ્રમક વિગેરે દીક્ષિત થયા તે ત્યાગી નહિ કહેવાય, તેનું શું? ત્યાં સમજવું કે-દરિદ્રમાં દરિદ્ર પણ દીક્ષા લેનારો ક્રોડ ક્રોડ રત્નોની કિંમતનાં અગ્નિ, સચિત્તજળ અને સ્ત્રીનો સ્પર્શ એ ત્રણે રત્નો તો છોડે જ છે, માટે તે ત્યાગી છે. એ ત્રણની ક્રોડ ક્રોડ રત્ન જેટલી કિંમત છે એમ મંત્રીશ્વર અભયકુમારે રાજગૃહીની પ્રજામાં પુરવાર કરી આપ્યું હતું તે પ્રસિદ્ધ છે. લોકોને ત્રણ ક્રોડ રત્નોના ત્રણ ઢગલા આપવાનું કહેવા છતાં કોઈ એ પણ અગ્નિનો, સચિત્તજળનો અને અગ્નિનો ત્યાગ કરવા તૈયાર થયું નહિ, એથી સિદ્ધ થયું કે ત્રણ ક્રોડ રત્નો કરતાં પણ અગ્નિ આદિની કિંમત ગૃહસ્થને વધારે છે, એવી જીવનમાં જરૂરી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરનાર દીક્ષિત મહાત્યાગી છે જ, અને તેથી તેને ત્યાગી કહેવો એ જરા ય અસંગત નથી.)

'समाई पेहाई०' ઈત્યાદિ='समापेहा' એટલે સ્વ-પરમાં સમાન દૃષ્ટિથી જોતો અર્થાત્ ગુરૂના ઉપદેશથી સંયમયોગમાં વર્તવા છતાં પણ સાધુને કોઈ તથાવિધ કર્મોદય (વેદોદય)

ને વશ મન સંયમથી બહાર નીકળે, અસંયમના વિચારવાળો બને તો એમ ચિંતન કરે કે 'તે સ્ત્રી મારી નથી અને હું તેનો નથી' એ પ્રમાણે તેના પ્રત્યે થયેલા રાગને દૂર કરે. (૯)

(અહીં એમ સમજવું કે–એક રાજપુત્રે માર્ગમાં ક્રીડા કરતાં કુતૂહળથી પોતાની દાસીને મસ્તકે રહેલા જળપાત્ર પર કાંકરો ફેંકી તેને કાણું કર્યું, દાસીએ વિચાર્યું કે જ્યાં રક્ષક ભક્ષક બને ત્યાં ન્યાય ક્યાંથી મેળવવો ? પાણીમાં અગ્નિ ઉઠે ત્યારે તેને બુઝવવા પાણી ક્યાંથી લાવવું ? ઈત્યાદિ વિચાર કરી તરતજ ભીની માટી વડે જળપાત્રનું છિદ્ર પૂરી દઈ પાણીને બચાવી લીધું. તેમ જે મનને સંયમ દ્વારા વશ કરવાનું છે તે કરવા છતાં મન સ્થિર ન થાય ત્યાં બીજો કોણ સહાય કરે ? માટે સ્વયં શુદ્ધ ભાવનાના બળે સંયમથી બહાર નીકળતા મનને વશ કરી સંયમમાં સ્થિર કરવું જોઈએ.)

એમ અભ્યન્તર મનો નિગ્રહ કરવાનું જણાવ્યું કિન્તુ તે બાહ્ય ઉપાયો વિના શક્ય નથી માટે તેનો વિધિ જણાવે છે કે—

'आयावयाहि॰ ઈત્યાદિ=મનને સંયમમાં સ્થિર કરવા આતાપના કર ! (ઉપલક્ષણથી ઉનોદરિકા વિગેરે તપ કરવાનું સમજવું). સુકુમારતાનો ત્યાગ કર ? (કારણ કે સુકુમારતાના સેવનથી કામની ઇચ્છા જાગે છે), એ રીતે કામોને (ભોગોની ઇચ્છાઓને) 'કામ ય'–એટલે ઉલ્લંઘી જા (નાશ કર), કારણ કે તેનું 'કમિઅં' એટલે આત્મા ઉપર આક્રમણ એ જ દુઃખ છે. એ રીતે આંતર કામવાસનાના નાશ માટે પણ તેના વિષમ વિપાકોને જ્ઞાન બળે વિચારીને 'દ્વેષનો છેદ કર, રાગને દૂર કર' એમ કરવાથી તું સંસા-

રમાં (અથવા પરીષહ અને ઉપસર્ગોની સામે યુદ્ધ કરવામાં) સુખી થઇશ. (૧૦)

હવે સંયમ રૂપી ઘરમાંથી મનને નહિ નીકળવા દેવાનો વિધિ કહે છે કે—

'पक्खंदे०' ઇત્યાદિ=તિર્યંચ છતાં જો અગંધન કુળમાં જન્મેલા નાગ વમેલું વિષ પુનઃ ચૂસવાને ઇચ્છતા નથી કિન્તુ તેવા પ્રસંગે દુખે જેનો સ્પર્શ કરી શકાય તેવા ધગધગતા અગ્નિમાં પડે છે તો મનુષ્ય છતાં મેં જે ભોગો રૂપી ઝેરનું વમન કર્યું તેની પુનઃ ઇચ્છા હું કેમ કરું ? (૧૧)

એજ અર્થમાં બીજું ઉદાહરણ કહે છે કે-જ્યારે રાજીમતી ઉપર રહનેમીને રાગ થયો ત્યારે તેને સમજાવવા એકદા રાજીમતીએ ખીરનું ભોજન કરી, મીંઢળના પ્રયોગથી વમન કરી, રહનેમીને કહ્યું "આ ક્ષીર છે, તેનું પાન કરો !" રહનેમી બોલ્યા, "વમેલું કેમ પીવાય ?" રાજીમતી બોલ્યાં, "તો શ્રીનેમનાથજીએ વમેલી રાજીમતીને પણ કેમ ભોગવાય ?" એ પ્રસંગને જણાવે છે કે—

धिरत्थु० ઇત્યાદિ=રાજીમતીએ રહનેમીને કહ્યું, "હે યશના અર્થી ક્ષત્રિય ! અથવા હે અપયશના અર્થી મૂર્ખ ! તમને ધિક્કાર થાઓ ! કે તમે (અસંયમ રૂપ) જીવનને માટે વમેલું પીવાને ઇચ્છોછો, એમ કરવા કરતાં તો તમારે મરવું તે સારૂં છે." (૧૨)

એ રીતે રહનેમીને બોધ પમાડીને રાજીમતીએ દીક્ષા લીધી, રહનેમી પણ દીક્ષિત થયા. પુનઃ એકદા વર્ષાના કારણે ગુફામાં ભીજાએલાં વસ્ત્રોની જયણા માટે વિવસ્ત્રા બનેલી રાજીમતીને જોઇ, જ્યારે રહનેમીને રાજીમતી ઉપર રાગ થયો ત્યારે તેમને સમજાવતાં રાજીમતીએ કહ્યું કે—

'अहं च०' ઇત્યાદિ=હું ભોગરાજ (ઉગ્રસેન રાજા)ની પુત્રી છું અને તમે અંધકવૃષ્ણિ (સમુદ્ર વિજયરાજા)ના પુત્ર છો, માટે આવા ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલા આપણે ગંધન (જાતિના નાગ જેવા) થવું ન જોઇએ અર્થાત્ વમેલા ભોગોની ઇચ્છા પણ ન કરવી જોઇએ. માટે નિભૃત થઇને (ઇન્દ્રિયોને કાચબાની જેમ ગોપવીને) સંયમનું પાલન કરો ! (૧૩) વળી—

'जइ तं०' ઇત્યાદિ=જો તમે જે જે સ્ત્રીઓને દેખશો તેના પ્રત્યે 'આ સ્ત્રી સુંદર છે માટે હું તેને ભોગવું' એવો ભાવ કરશો તો પવનથી હચમચી ગએલા મૂળ વગરના વૃક્ષની (વેલાની) જેમ અસ્થિરાત્મા (સંયમમાં અસ્થિર) બની જશો. જેમ પવનની આંધીથી મૂળ રહિત વૃક્ષ અસ્થિર બને તેમ ભોગની ઇચ્છારૂપ પવનના સપાટે ચડેલું સંયમ અસ્થિર બની જશે અર્થાત્ પ્રમાદરૂપી પવનના ઝકોળે ચડેલા તમે સંસાર સમુદ્રમાં ભમશો. (૧૪)

'तीसे०' ઇત્યાદિ=તે સાધ્વી શ્રીમતી રાજીમતીનું સંવેગજનક તેવું વચન સાંભળીને અર્થાત્ રાજીમતીએ અંકુશથી જેમ હાથીને વશ કરે (માર્ગે લાવે) તેમ તે પુરૂષોત્તમ રથનેમીને એ વચન દ્વારા ધર્મમાં (સંયમમાં) સ્થાપ્યા (સ્થિર કર્યા) (૧૫) તે પ્રમાણે—

'एवं०' ઇત્યાદિ=સંબુદ્ધા એટલે બુદ્ધિમાન (સમકિતી), એવા પંડિત (સમ્યગ્જ્ઞાની) અને વિચક્ષણ (ચારિત્રના પરિણામવાળા) પુરૂષો ભોગથી વિરામ પામે છે અર્થાત્ જેમ તે

પુરૂષોત્તમ રથનેમી ભોગથી અટક્યા તેમ ભોગની (વિષયોની) લાલસાથી અટકે છે (૧૬).

એ પ્રમાણે સંયમમાં સ્થિર થવાનો ઉપદેશ આપીને હવે સંયમમાં વર્તતા આત્માએ નહિ સેવવા યોગ્ય (અનાચીર્ણ)ને સેવવાનો નિષેધ કરવા કહે છે કે—

'संजमे सुट्ठिअप्पाणं०' ઈત્યાદિ = જેનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહ્યું તે સંયમમાં શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસાર સ્થિર રહેલા, 'વિપ્રમુક્તા' બાહ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહથી ભાવપૂર્વક મુક્ત થએલા, તેથી જ 'ત્રાતા' એટલે સ્વ- પરના રક્ષક, 'મહર્ષિઓ' એટલે મહાયતનાવાળા એવા તે નિર્ગ્રંથોને એટલે સાધુઓને આ (તે પછીની ગાથામાં જણાવેલા ભાવો) અનાચરિત એટલે નહિ આચરવા યોગ્ય (અકરણીય) છે (૧૭).

આ સત્તર ગાથાઓને સજ્ઝાય (સ્વાધ્યાય) માનવામાં આવે છે. સાધુ-સાધ્વીઓને સજ્ઝાયને સ્થાને એમાંની પહેલી પાંચ ગાથાઓનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે અને પચ્ચક્ખાણ પાર્યા પછી પૂર્વકાળે દશવૈકાલિકના પાંચમાં અધ્યયન સુધી સ્વાધ્યાય કરી આહાર વાપરવાનો વિધિ હતો તેને બદલે વર્તમાનમાં આ સત્તર ગાથારૂપ સ્વાધ્યાય કરીને આહાર વાપરવાનો વિધિ ચાલુ છે.

